

VUZFLab
RESEARCH CENTER

ВУЗФ
Финанси, застраховане,
бизнес, предприемачество
и иновации

ПАРИЧНА И ФИНАНСОВО-КРЕДИТНА СИСТЕМА НА БЪЛГАРИЯ

АВТОРСКИ КОЛЕКТИВ

БЪЛГАРИЯ 1990-2020 г. ИКОНОМИКА И ФИНАНСИ
НАУЧНО-ПРИЛОЖНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ, СЪБРАНИ В ОТДЕЛНИ КНИГИ

ПАРИЧНА И ФИНАНСОВО-КРЕДИТНА СИСТЕМА НА БЪЛГАРИЯ

под научната редакция на
проф. д-р Даниела Бобева

АВТОРСКИ КОЛЕКТИВ

доц. д-р Цветан Манчев – глава първа
ас. Петя Цекова – глава втора
доц. д-р Григор Сарийски – глава трета
проф. д-р Емилия Миланова – глава четвърта
Апостол Апостолов – глава пета т. 1
Маньо Моравенов – глава пета, т.2
проф. д-р Даниела Бобева – глава шеста

**По идея на доц. д-р Григорий Вазов,
президент и ректор ЕМЕРИТУС на ВУЗФ,
изпълнителен директор на Лабораторията за научно-приложни
изследвания VUZF Lab**

БЪЛГАРИЯ 1990-2020 г. ИКОНОМИКА И ФИНАНСИ
НАУЧНО-ПРИЛОЖНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ, СЪБРАНИ В ОТДЕЛНИ КНИГИ

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

доц. д-р Григорий Вазов, главен редактор

доц. д-р Радостин Вазов, зам. главен редактор

проф. д.ик.н. Методи Христов

проф. д.ик.н. Виржиния Желязкова

проф. д-р Радослав Габровски

проф. д-р Даниела Бобева

проф. д-р Емилия Миланова

проф. д-р Григор Димитров

доц. д.ик.н. Красимир Тодоров

доц. д-р Станислав Димитров

доц. д-р Даниела Илиева

ас. д-р Виктория Гацова

Ръководител на екипа:

проф. д-р Даниела Бобева

© ВУЗФ, Издателство „Св. Григорий Богослов“, 2021

ISBN 978-619-7622-13-3

Авторите носят отговорност за прецизността по отношение на граматическо, правописно и стилово отношение.

Всички права запазени.

Никоя част от тази книга не може да се копира, размножава и разпространява под никаква форма, освен в случаите на чл. 24 от ЗАПСП.

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ.....	1
ГЛАВА ПЪРВА. ВАЛУТНИТЕ РЕЖИМИ И ПАРИЧНАТА ПОЛИТИКА В БЪЛГАРИЯ	3
ВЪВЕДЕНИЕ.....	3
1. ВАЛУТНИТЕ РЕЖИМИ И ПАРИЧНАТА ПОЛИТИКА В БЪЛГАРИЯ В ПЕРИОДА НА ПЪРВОНАЧАЛНИЯ ПРЕХОД ОТ ЦЕНТРАЛНО-ПЛАНИРАНА КЪМ ПАЗАРНА ИКОНОМИКА (1990-1997 Г.): КАК БЪЛГАРИЯ НЕ СЕ ВЪЗПОЛЗВА ПЪЛНОЦЕННО ОТ ВЪЗМОЖНОСТИТЕ НА КАПИТАЛИСТИЧЕСКАТА ПАЗАРНА ИКОНОМИКА?.....	7
1.1 Кратка ретроспекция на валутните режими, валутната и парична политика в периода на първоначалния преход	8
1.2 Ефекти и поуки.....	12
2. БЪЛГАРСКИЯТ ПАРИЧЕН СЪВЕТ: КОЕ ПРАВИ ПЪТЯ КЪМ ЕВРОТО ТОЛКОВА ДЪЛЪГ?.....	16
2.1 Политическите нагласи, общественият консенсус и институционалните особености на паричния съвет у нас	16
2.2 Управление на паричното предлагане и ликвидността.....	25
2.3 Ефекти и поуки.....	35
3. ЗАДЪЛБОЧАВАНЕТО НА ЕВРОПЕЙСКАТА ИНТЕГРАЦИЯ И ТРАНСМИСИЯТА НА ОБЩИТЕ ПОЛИТИКИ В БЪЛГАРИЯ: КЪДЕ СА ВЪЗМОЖНОСТИТЕ И КОИ СА РИСКОВЕТЕ?.....	44
3.1 Участие във ВМ2: Промените	45
3.2 Предимствата и рисковете на членство в еврозоната спрямо ВМ2	50
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	57
ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА	60
ГЛАВА ВТОРА: БАНКОВАТА СИСТЕМА В БЪЛГАРИЯ 1990-2007.....	71
1. ЕВОЛЮЦИЯ НА БАНКОВАТА СИСТЕМА В БЪЛГАРИЯ ПРЕДИ НАЧАЛОТО НА ПРЕХОДА КЪМ ПАЗАРНА ИКОНОМИКА	71
2. СЪЗДАВАНЕ НА ЧАСТНИТЕ БАНКИ В БЪЛГАРИЯ.....	72
3. КОНСОЛИДАЦИЯ НА БАНКОВ КАПИТАЛ	74
3.1 Предпоставки за консолидация	74

3.2 Създаване и цели на Банковата консолидационна компания (БКК).....	76
3.3 Пилотните проекти на консолидация на БКК.....	77
3.4 Стратегия на БКК за Стопанска банка и Минералбанк	78
3.5 Кредитни институции със структурна роля	79
3.6 Рекапитализацията на държавните банки.....	81
4. ЛИКВИДНАТА КРИЗА ПРЕЗ 1996 Г.	82
4.1 Причини за ликвидната криза.....	82
4.2 Пазар на вземания на банките.....	83
5. БАНКОВИТЕ ФАЛИТИ ПРЕЗ 1997 Г.	89
6. ПРИВАТИЗАЦИЯ НА ДЪРЖАВНИТЕ БАНКИ В БЪЛГАРИЯ	93
6.1 Програма за приватизация на държавните банки	93
6.2 Хронология на приватизацията на държавните банки	94
7. РАЗВИТИЕ НА БАНКОВИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ СЛЕД ПРИВАТИЗАЦИЯТА НА ДЪРЖАВНИТЕ БАНКИ (2000-2007 ГОДИНА).....	100
ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА	104

ГЛАВА ТРЕТА: РЕФОРМИТЕ В БАНКОВИЯ СЕКТОР В ЕС И ЕФЕКТИТЕ ЗА БЪЛГАРСКАТА БАНКОВА СИСТЕМА. 106

1. РЕФОРМА В БАНКОВИЯ СЕКТОР НА ЕС И ЕФЕКТИТЕ ЗА БЪЛГАРСКАТА БАНКОВА СИСТЕМА.....	106
2. УКРЕПВАНЕ НА ФИНАНСОВАТА АРХИТЕКТУРА В РАМКИТЕ НА ЕС	110
3. БАНКОВ СЪЮЗ	112
4. ЕДИНЕН НАДЗОРЕН МЕХАНИЗЪМ (SSM).....	113
5. МЕХАНИЗЪМ ЗА ПРЕСТРУКТУРИРАНЕ (SINGLE RESOLUTION MECHANISM - SRM)	115
6. ЕВРОПЕЙСКА СХЕМА ЗА ЗАСТРАХОВАНЕ НА ДЕПОЗИТИТЕ	117
7. ПАКЕТ ЗА РЕФОРМИ	118
8. ЕФЕКТИ ВЪРХУ БАНКОВАТА СИСТЕМА В БЪЛГАРИЯ.....	122
ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА	133

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА. БАНКОВИЯТ НАДЗОР В БЪЛГАРИЯ – 1997-2020 135

1. ИЗГРАЖДАНЕ НА БАНКОВИЯ НАДЗОР ПО ДОБРИТЕ ПРАКТИКИ И ОСНОВНИТЕ ПРИНЦИПИ ЗА ЕФЕКТИВЕН (РАЗУМЕН) БАНКОВ НАДЗОР – 1997 - 2001	135
2. МОДЕРНИЗИРАНЕ И СТАБИЛИЗИРАНЕ НА БАНКОВИЯ НАДЗОР ЗА СЪХРАНЕНИЕ СТАБИЛНОСТТА НА БАНКОВАТА СИСТЕМА	156

2.1 Спазване на изискванията за разумна банкова дейност.....	156
2.2 Дейност на банковия надзор за периода 2002 – 2006 г.	161
3. НОВА СТРУКТУРА НА БАНКОВИЯ НАДЗОР И ПОСТЕПЕННО ЛИБЕРАЛИЗИРАНЕ НА НАДЗОРА	185
3.1 Оценка на състоянието на банковата система за периода 2008 – 2013 г.....	185
3.2 Рисков профил на системата.....	187
3.3 Спазване на изискванията за благоразумие в банковата дейност.....	189
4 ДЕЙНОСТ НА БАНКОВИЯ НАДЗОР 2008 – 2013 г.	190
5. БАНКОВИЯТ НАДЗОР ПРЕЗ 2014 Г.....	205
5.1. Оценка на състоянието на банковата система	205
5.2. Дейност на банковия надзор	222
6. НОВАТА СТАРА НОРМАЛНОСТ НА БАНКОВИЯ НАДЗОР	225
7. БАНКОВИЯТ НАДЗОР ПРЕЗ 2020 – УЧАСТИЕ В МЕХАНИЗМА ЗА ЕДИННО НАДЗОРНО СЪТРУДНИЧЕСТВО КАТО НАЧАЛО НА ЧЛЕНСТВО В ЕВРОЗОНАТА.....	243
ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА	250
ГЛАВА ПЕТА: РАЗВИТИЕ НА КАПИТАЛОВИЯ ПАЗАР.....	256
1. ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ КАПИТАЛОВ ПАЗАР.....	256
2. Възможности и перспективи пред капиталовия пазар в България.....	266
ГЛАВА ШЕСТА: ФИНАНСОВОТО ПОСРЕДНИЧЕСТВО В БЪЛГАРИЯ.....	280
ВЪВЕДЕНИЕ.....	280
1. ФИНАНСОВОТО ПОСРЕДНИЧЕСТВО: ТЕОРЕТИЧНА РАМКА И МЕТОДОЛОГИИ ЗА ИЗМЕРВАНЕ.	280
2. ДИНАМИКА НА СРЕДАТА НА РАЗВИТИЕТО НА ФИНАНСОВОТО ПОСРЕДНИЧЕСТВО	286
3. ФИНАНСОВО ПОСРЕДНИЧЕСТВО И ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ.....	289
4. СТРУКТУРА НА ФИНАНСОВАТА СИСТЕМА В БЪЛГАРИЯ.....	295
5. ДИНАМИКА И ДЪЛБОЧИНА НА ФИНАНСОВОТО ПОСРЕДНИЧЕСТВО В БЪЛГАРИЯ	297
5.1 Дълбочина на финансовото посредничество.	297
5.2 Ефективност	302
5.3 Достъп до финансовата система.....	304
5.4 Стабилност на финансовата система	306
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	312

ВЪВЕДЕНИЕ

Пред вас е уникално изследване на паричната и финансово-кредитната система на България от началото на прехода към пазарна икономика до наши дни. Уникалността е свързана с всеобхватността на изследването не само в исторически план, но и с амбициозността да се разкрие как работи тази система с всичките ѝ елементи и как тя се вписва в общата икономическа система. Изключително интересна е и композицията на авторския колектив, съставен от установени учени в областта на икономиката и финансите, които съчетават академичната си кариера с активно участие в процесите, които изследват, тъй като са заемали най-високи позиции в Българската народна банка, Комисията за финансов надзор, Българската фондова борса и търговските банки. Тази сплав от академичност и практически опит придава на изследването достоверност, основана на вдъхновението и драматизма на преживяното вътре в системата. Представена е дискусията и позициите на установени български и чуждестранни автори по темите.

Освен богатия преглед на теорията и академичните дискусии, студиите в тази книга съдържат и професионален анализ на еволюцията на правната и институционалната рамка, съответстваща на динамиката на финансовото посредничество. Книгата съдържа огромен емпиричен материал, който преодолява проблема със съпоставимостта в данните и понятийния апарат.

Във всяка тема са открити вътрешноприсъщите специфични периоди в развитието на съответния сектор. Във всички части на книгата се открояват две от най-важните събития за паричната и финансова система - кризата 1996-1997 г. и глобалната финансова криза. Ефектите на финансовите кризи – вътрешни и външни формират импулси за реформи, насочени към редуциране на финансовите и икономически загуби.

Въпреки, че изследването изглежда като един исторически анализ, по-скоро това е задълбочено изследване на факторите и зависимостите, на основата на които се разкриват трайни тенденции и на тази основа е отправен поглед към бъдещето. Историческият анализ е посветен на основната цел на тази книга – да се извлекат уроците от миналото и да се направят препоръки за бъдещето. Реформите на финансовата система се разглеждат от авторите като непрекъснат процес изискващ не само вдъхновение и кураж, но и експертиза, която както показва историческият опит, се създава трудно.

Особен акцент в книгата авторите поставят върху съвременните предизвикателства пред паричната и финансовата система - присъединяването към еврозоната и Банковия съюз.

Едва ли читателят ще се изненада, че банковият сектор заема основно място в изследването. Той продължава да доминира финансовия сектор и да оказва фундаментално важно значение за българската икономика. Възникването и колебливото развитие на капиталовия пазар в България се изследва в контекста на икономическата динамика и регулаторните процеси.

Книгата е предназначена за широка аудитория, свързана с финансовата система – банкери, финансисти, политици, представители на бизнеса и гражданите.

Във всяка част са дефинирани основните понятия и теории, което прави книгата полезна за академичните среди и студенти.

Основният въпрос, на който книгата отговаря, е: Въпреки мъчително трудните реформи във финансовия сектор, успяваме ли да създадем финансова система, която да се ползва с доверието на гражданите и да служи на българската икономика?

Проф. д-р Даниела Бобева

ГЛАВА ПЪРВА. ВАЛУТНИТЕ РЕЖИМИ И ПАРИЧНАТА ПОЛИТИКА В БЪЛГАРИЯ¹

Въведение

Предмет на изследването е набора от макроикономически политики в България и тяхното прилагане от гл. т. на целта за пълноправно членство в Европейския Икономически и Паричен Съюз (ЕИПС) за периода от началото на 90-те години на миналия век насам. Фокусът е най-вече върху българската валутна и парична политики с паричен съвет. Като малка отворена икономика, за България поне толкова важна е и външната среда, в която тези политики се осъществяват. Оказва се, обаче, че в условията на глобална икономика на 21 век, външната среда е също толкова важна и за ЕИПС, като добре показва Глобалната финансова криза (ГФК) от 2007-2009 г. Последната предизвика бурно развитие на законовата и институционалната рамки за общите макроикономически, най-вече финансови, политики в ЕИПС в десетилетието след нея, но и значително увеличи несигурността при формулирането и провеждането на самите политики.

Мотивацията на изследването идва от това, че българската икономика се либерализира и отвори в края на 90-те години на 20 век и вече почти четвърт век тя работи в условия на паричен съвет – валутен режим и паричен стандарт¹, които са с ограничени възможности за национална дискреция при осъществяването на макроикономическите политики, най-вече на паричната политика. В същото време, новата среда на глобални международни валутно-финансови отношения предлага все по-чести и силни шокове за такива икономики. Като един от инструментите за защита, от средата на 90-те години България предприе действия да стане член на ЕИПС, вторият по големина регионален икономически блок в глобалната икономика. В началото на третото десетилетие на 21 век България все още продължава да върви по пътя към еврозоната. Пътешествие, което започна в края на 1993 г. с подписването на Споразумение за асоцииране² с навлизания

¹ Използваме понятието като обобщаващо, за означаване на различните начини за управление на паричното предлагане при различни режими на валутен курс. Виж. Манчев и др. (1997, стр. 281-297), глава 22 „Алтернативни парични стандарти“.

² Ратифицирано със закон, приет от 36-о Народното събрание на 15.04.1993 г. - ДВ, бр. 33 от 20.04.1993 г. В сила от 1.02.1995 г. Текстът на споразумението е обнародван като отделно книжно тяло на "Държавен вестник", издадено на 25.05.1995 г. - ДВ, бр. 61 от 7.07.1995 г. ; <http://old.europe.bg/htmls/page.php?id=533&category=10>. Формално България заявява желанието си за присъединяване към ЕС още на 22 декември 1990 г., когато 7-то Велико народно събрание приема решение за желанието на Република България да стане пълноправен член на Европейските общности (обн. в ДВ, бр. 3 от 11 януари 1991 г.). Самата молба, обаче, е официално депозирана чак 5 години по-късно, на 15-16 декември 1995 г., по време на третата среща на държавните и правителствени ръководители в рамките на Европейския съвет в Мадрид. На същата среща, Европейският съвет възлага на Европейската комисия да изготви становища върху молбите за членство на асоциираните страни.

тогава в своя втори етап ЕИПС³, съгласно подписания година по-рано от 12 европейски държави Договор за ЕС (ДЕС), т. нар. Маастрихтски Договор⁴.

Двата проекта – този на еврото като обща валута в ЕИПС с обща централна банка в лицето на Европейската централна банка (ЕЦБ) и Европейската система на централни банки (ЕСЦБ), и за българското участие в него - продължават да се развиват, усложняват и взаимно да се проникват във времето. Българският проект за въвеждане на еврото закъсня още на старта, когато заедно с Румъния останахме извън първоначалното географско разширяване на ЕИПС на изток през 2004 г. В същото време, от началото на януари 1999 г. ЕЦБ започна ефективно да функционира като централна банка на ЕИПС, а еврото стана обща европейска валута за 11 европейски държави⁵, като банкнотите и монетите влязоха в обръщение от началото на 2002 г. Към проекта постепенно се присъединиха още 8 държави⁶ и към края на 2020 г. 19 държави от 26-членния съюз ползват еврото, като междуременно Великобритания го напусна.

Надеждата на България за бързо наваксване на първоначалното изоставане⁷, изгряла с обявяването на т. нар. „членство с дерогация в ЕИПС“⁸ от началото на 2007 г., угасна също толкова бързо след неуспешния опит за влизане в т. нар. „Валутен Механизъм Две (ВМ2“⁹) година по-късно по време на ГФК¹⁰. Впоследствие стана ясно¹¹, че през второто десетилетие на 21 век България е следвала стратегия да изчака момент за постигане на договореност на най-високо политическо ниво, след което да започне техническа

³ Фокусиран върху засилена координация на макроикономическите, но най-вече на валутните, парични и другите финансови политики, като подготовка за създаване на обща централна банка и валута преди края на века.

⁴ Council of European Communities, Commission of the European Communities (1992), “Treaty on European Union”, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities; https://europa.eu/european-union/sites/europaen/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf

⁵ Австрия, Белгия, Германия, Гърция, Франция, Ирландия, Испания, Италия, Люксембург, Нидерландия и Финландия.

⁶ Гърция (2001 г.), Естония (2011 г.), Кипър (2008 г.), Латвия (2014 г.), Литва (2015 г.), Малта (2008 г.), Словакия (2009 г.), и Словения (2009 г.).

⁷ Изразена в Споразумение между Министерски Съвет на Република България и БНБ от 25.11. 2004 г.; http://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_law/agreements_bnb-cm_bg.pdf

⁸ Съгласно чл. 139 на ДФЕС, дерогацията по отношение ползването на еврото като национална валута означава, че всяка новоприсъединила се държава след навлизането на ЕИПС в третия му етап през 1998 г. приема да въведе еврото на по-късен етап след присъединяването си, като премине през минимум двегодишен престой във ВМ2, през което време устойчиво изпълни минималните конвергентни критерии за членство в еврозоната, съдържащи се в чл. чл. 121-123 на същия договор (Чл. 140 ДФЕС).

⁹ За същността на ВМ2, виж, например: European Commission „ERM II – the EU's Exchange Rate Mechanism“; https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/euro-area/introducing-euro/adoption-fixed-euro-conversion-rate/erm-ii-eus-exchange-rate-mechanism_bg

¹⁰ В политически дебати, свързани с парламентарните избори през 2009 г. става ясно, че в самия край на 2008 г. БНБ е била писмено уведомена от ЕЦБ за нейното негативно становище по повод неформалните консултации между българските и европейските институции за членство на страната във ВМ2. Тази кореспонденция между двете институции за съжаление, обаче, все още не е публична, дори към момента на подготовка на този материал. Това не позволява анализ на мотивите на ЕЦБ.

¹¹ Брифинг по повод присъединяването на България към Валутния механизъм II на 10 юли 2020 г. (Виж: <https://www.gov.bg/bg/prestentat/video/brifingi/brifing-po-povod-prisaedinyavaneto-na-balgariya-kam-valutniya-mehanizam-II>). Систематизирана информация за едновременното присъединяване на българския лев и хърватската куна към ВМ2, включително за поетите ангажменти от двете държави и европейските институции може да се намери на: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/bg/ip_20_1321 и https://www.bnb.bg/PressOffice/POPressReleases/POPRDate/PR_20200710_BG

подготовка за формулиране на политиките по присъединяване към ВМ2. Липсата на такава договорка е държало въвеждането на еврото като национална валута на България извън непосредствените обществени и политически приоритети чак до юли 2018 г.¹² В края на българското председателство неформално идеята е получила зелена светлина и на 19 юли 2018 г. българското правителство и Българската народна банка (БНБ) депозираха молба в Европейския съвет за членство във ВМ2. Тогаващите политически договорености включват от 1 октомври 2020 г. БНБ също да участва и в механизъм на близко сътрудничество с ЕЦБ и другите европейски институции и комитети от различни нива по отношение на макро- и микро-надзорните политики и тези за реструктуриране и възстановяване на кредитни институции¹³, известен като Европейски Банков Съюз (ЕБС)¹⁴. Тези нови възможности и условия произтичат от присъединяването на България към Договора за функциониране на Европейския Съюз (ДФЕС), който през 2007 г. замени Маастрихтския договор, и всички следващи междудържавни договори като този за Европейския Механизъм за Стабилност (ЕСМ) и за Стабилност, координация и управление в икономическия и паричен съюз.

2020 г. ни приближи с още една важна стъпка към интегриране в общия европейски проект за пълноценен ИПС с обща валута. Минимално изискуемото време за престой във ВМ2, според изискванията на ДФЕС, е поне две години. Междувременно, обаче, бушуващата вече близо година глобална пандемия COVID-19 неизбежно доведе до преформулиране на макроикономическите, в т.ч. и на финансовите политики по цял свят¹⁵. Всичко това става паралелно с изключително бързото развитие на теорията за т. нар. „неконвенционални парични политики“¹⁶ на Федералната Резервна Система (ФЕД)

¹² Последователни, макар и бавни, опити обаче има още от средата на 2015 г., когато се възстановява координационния механизъм между правителството и БНБ. Виж, например, <https://www.mediapool.bg/bulgaria-zapochva-podgotovka-za-chlenstvo-v-evrozonata-news236077.html>

¹³ Виж: https://www.bnb.bg/PressOffice/POPressReleases/POPRDate/PR_20200713_BG;
https://www.bnb.bg/PressOffice/POPressReleases/POPRDate/PR_20200910_BG;
https://www.bnb.bg/PressOffice/POPressReleases/POPRDate/PR_20200911_1_BG;
https://www.bnb.bg/PressOffice/POPressReleases/POPRDate/PR_20200918_BG;
[https://www.bankingsupervision.europa.eu/press/pr/date/2020/html/ssm.pr200911~882a53b229.bg.html;](https://www.bankingsupervision.europa.eu/press/pr/date/2020/html/ssm.pr200911~882a53b229.bg.html)
https://www.bnb.bg/PressOffice/POPressReleases/POPRDate/PR_20201008_BG;
[https://www.bnb.bg/PressOffice/POPressReleases/POPRDate/PR_20201015_BG.](https://www.bnb.bg/PressOffice/POPressReleases/POPRDate/PR_20201015_BG;)

¹⁴ Виж например: IMF (2013), “A Banking Union for the Euro Area”, IMF Staff discussion Notes, SDN/13/01, February, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2013/sdn1301.pdf>

¹⁵ За кратко систематизирано описание на мерките, виж например БНБ (2020, стр. 9-10 и 17-21) - за международните мерки, и БНБ (2020 стр. 22-38) – за мерките у нас и тенденциите в икономическото развитие.

БНБ (2020), „Отчет на БНБ за януари-юни“; Отчет на БНБ за януари-юни 2020 г., <https://www.bnb.bg/ResearchAndPublications/PubPeriodical/PubPSemiAnnualReport/index.htm>

¹⁶ В края на 90-те години на 20 век, теорията за работата на публичните институции, най-вече на правителствата и централните банки претърпява важно развитие. В областта на централното банкиране то е предложено от професор Майкъл Уудфорд при формулирането на американската парична политика от ФЕД. Според него, за да бъдат ефективни при поддържане на финансовата и икономическа стабилност, централните банки не е достатъчно само да реагират „адекватно“, ръководени от техните аналитични модели. Те също трябва да бъде добре разбирани от частния сектор и да внушават доверие, за да се стигне до предвидима реакция на цялата икономика. Идеята е моделите за формулиране на паричната политика да създават бъдещи очаквания пазарни очаквания, т. нар. философия на „бъдещо насочване/forward looking guidance“, вместо да се адаптират към вече съществуващите пазарни такива, т. нар. адаптивни очаквания/adaptive expectations“. Виж: Woodford, M. (2003, pp. 610--26), Interest and Prices, Princeton, NJ:

на САЩ, ЕЦБ и другите големи национални централни банки (ЦБ) - емитенти на свободно-конвертируеми валути и важни промени в оперативните рамки за тяхното осъществяване. Тя създава нови геополитически условия на изключително ниски или отрицателни номинални парични лихвени проценти по свободно-конвертируемите международни валути, често наричани в академичната дискусия с общото наименование „ефективна нулева долна граница (ЕНДГ)”¹⁷.

Горното налага България бързо да вземе решение по отношение на скоростта за въвеждане на еврото като му даде най-висок политически и обществен приоритет. За да подпомогне информирания дебат, изследването ни привежда комплекс от интегрирани аргументи в подкрепа на тезата за приоритетност на бързото влизане в еврозоната с помощта на различни клонове на знанието – институционалната и поведеческата икономика, макроикономиката, политическата икономия и историята. Ще акцентираме върху това, че възможностите на макроикономическите, включително финансовите, политики в България през следващите няколко години трябва да се използват много по-целенасочено, гъвкаво и оптимално в рамката на участието на българския лев във ВМ2 и на близкото сътрудничество на БНБ с ЕЦБ в рамката на ЕБС. Само така ще се гарантира по-бърза номинална и реална конвергенция на страната в рамките на ЕИПС и ще се създадат допълнителни предпоставки за сближаване на жизнения стандарт на гражданите със средния за Съюза през следващото десетилетие.

Изследването е организирано в три части. В първата част накратко ще **обобщим причините за въвеждането на паричния съвет в България**. Тази тема е обхванато изследвана и има относително ясно оформен консенсус между анализаторите и политиките и обществото, което значително улеснява задачата. Приносът тук ще е преди всичко да открием проблема с навременното съгласуване на макроикономическите, най-вече между валутно-курсната и парична политика на БНБ от една страна и останалите финансови и структурни политики, от друга страна. Също и да подчертаем значението на независимостта на централната банка и политическия и обществен консенсус за осъществяване на макроикономическите политики при всеки един ex-ante зададен режим на валутен курс - формално-законово избран или наложен от обективните икономически условия и структури.

Princeton University Press. Това разбиране рязко контрастира с доминиращата дотогава визия на парична теория, че за да е ефективна, реакцията на паричната (а и на фискалната) политика трябва да е ex-ante неразбираема и неразгадаема за икономическите агенти от частния сектор. Тя е следвие най-вече на вижданията на носителите на Нобелова награда за икономика Робърт Сърджънт и Робърт Лукас. Виж: Lucas, R. E. Jr. and Sargent, T. J. (1979, p. 10.), “After Keynesian Macroeconomics”, FED Bank of Minneapolis Quaterly Review Spring, pp. 1-16, First published in “After the Phillips Curve: Persistence of High Inflation and High Unemployment”, Conference Series No. 19 (June, 1978), Federal Reserve Bank of Boston.

¹⁷ Буквален превод от англ. “Effective Lower Bound” (ELB), означаващ точка, след преминаването на която ЦБ смята, че паричната политика става неефективна. Виж, например, De Fiore and Tristani (2019); Hills et al. (2019).

De Fiore F., and Tristani O., (2019), „(Un) Conventional Monetary Policy and Effective Lower Bound“, BIS Working Papers No 804; <https://www.bis.org/publ/work804.pdf>.

Hills T. S., Nakata T., and Schmidt S., (2019), “Effective Lower Bound Risk”, Board of Governors of the Federal Reserve System, Finance and Economics Discussion Series, No. 19-077, November; <https://www.federalreserve.gov/econres/feds/files/2019077pap.pdf>

Втората част обобщава **отличителните черти на българската конструкция на паричен съвет спрямо теоретично известните такива**. Тази тема също е детайлно изследвана, най-вече в периода непосредствено след въвеждането на паричния съвет у нас на 1 юли 1997 г. По нея също има оформен консенсус между анализаторите, политиците и обществото. Приносът на изследването е как тази конструкция си взаимодейства с комплекса от непрекъснато еволюиращи национални (вътрешни) и външни фактори при формиране на процеса на парично предлагане у нас през тези близо 25 години, особено след ГФК. Това ще подпомогне по-добро разбиране за предизвикателствата пред макроикономическите, вкл. паричната, финансовите и структурните, политики при новите глобални финансови условия през третото десетилетие на 21 век, вкл. и отговора на въпроса защо трябва да бързаме с въвеждането на еврото.

Последната част на изследването **систематизира важни ефекти върху България, произтичащи от неконвенционалната парична политика на ЕЦБ и развитието на законовата и институционална архитектура в ЕИПС за поддържане на финансовата и икономическа стабилност**. Те подпомагат да определим предимствата и предизвикателствата от участието в еврозоната и ползването на чадъра на бързо развиващите се стабилизационни политики на Съюза след ГФК. Така по-лесно можем да изясним и базисните изисвания към компонентите на макроикономическите политики у нас, за да направим бързото въвеждане на еврото максимално полезно за икономиката и хората.

1. Валутните режими и паричната политика в България в периода на първоначалния преход от централно-планирана към пазарна икономика (1990-1997 г.): Как България не се възползва пълноценно от възможностите на капиталистическата пазарна икономика?

Първоначалният преход от централно-планирана към капиталистическа пазарна икономика в България започва със суверенна дългова криза¹⁸. Няколко месеца преди първите демократични многопартийни избори след Втората световна война (ВСВ), в края на март 1990 г. последното българско комунистическо правителство обявява едностранен мораториум по плащанията на всички външни задължения. Дълговата криза от 1990 г. отбелязва краха на откъснатия от икономическия фундамент режим на фиксирани валутни курсове едновременно към преводната рубла и американския долар при дискретно управлявани от държавата трансгранични капиталови потоци в условията на монобанкова система и централно, планово разделение и насочване на банковия кредит към икономиката в съответствие с политическите приоритети на управляващата партия¹⁹. Периодът на първоначалния преход към пазарна икономика завършва със

¹⁸ Dobrinsky R., (2000), "The Transition crisis in Bulgaria", Cambridge Journal of Economics, Volume 24, Issue 5, September 2000, Pages 581–602

¹⁹ Виж, например, Thorne A., (1993), Eastern Europe's Experience with Banking Reform: Is There a Role for Banks in the Transition?", The World Bank Policy Research Working Paper, No. 1235, December

системната финансова и икономическа криза в периода май 1996 г. – април 1997 г.²⁰ и въвеждането на паричен съвет от 1 юли същата година. Общото между началото и края на този период беше изчерпването на валутните резерви на БНБ, което и двата пъти наложи форсмажорни промени във валутния режим и този на макроикономическите политики, вкл. на паричната и надзорните политики.

По метода на пробите и грешките между двете гореспоменати кризи, в относително кратък исторически отрязък в българската стопанска история се случиха още няколко важни промени във валутната и парична политики на страната и поредица от валутни кризи, поради недостатъчност на международните валутни резерви. Неуспешно бяха приложени няколко модела на парична политика в опит тя да бъде приспособена към често променящите се външни и вътрешни финансови и икономически условия. В същото време, структурата на финансовия сектор беше изключително динамична. Законовата и регулаторна основа за нейното развитие времево изоставахе и на практика беше приемана, за да узакони статуквото, вместо да бъде целенасочена движеща сила и катализатор на структурната промяна във финансовия сектор.

1.1 Кратка ретроспекция на валутните режими, валутната и парична политика в периода на първоначалния преход

Предвид липсата на валутни резерви и достъп до международните капиталови пазари, България обявява на 18 февруари 1991 г. режим на напълно свободно пазарно определяне на валутен курс на българския лев към американския долар на вътрешния валутен пазар. Тази рязка промяна от изцяло административно фиксиран курс при централно-планираната икономика се бави почти година. През това време действа мораториумът по обслужване на външния държавен дълг и официалният вътрешен валутен пазар е заместен от незаконно действащ „черен“ пазар. Валутно-финансовите отношения на страната с чужбина, обаче, са парализирани през този период.

Правителствата и БНБ се опитват да осигурят поне минимално финансиране на вече изпадащите в колапс държавни предприятия поради срива в търсенето. България става член на МВФ през септември 1990 г. и съвместно с него се обсъжда по-обхватна стабилизационна програма. Като предварителни условия по нея след началото на 1991 г. се предприемат няколко важни промени във валутното регулиране²¹. Целта им е в средносрочен аспект постепенно да се възстанови пълноценното участие на страната в международните валутно-финансови отношения и да се създаде необходимата основа за либерализиране на движението на международните финансови и капиталови потоци.

Първо, България поема ангажименти срещу финансиране от Международния валутен фонд (МВФ)²² и заедно с либерализацията на валутния курс либерализира всички

²⁰БНБ (1998, стр. 25-72), „Годишен Отчет на Българската народна банка за 1997 г.“;

²¹ BNB (1995), “Exchange Rate Regime and Foreign Exchange Policy”, chapter 6, pp. 35-42 in “Bulgarian Banking System”, November.

²² По т. нар. Правило XIV от Правилата по Споразумението за МВФ; <https://www.imf.org/external/pubs/ft/aa/index.htm>

операции по текущата сметка на платежния баланс. Местните физически и юридически лица, както и нерезиденти, получават правото да поддържат банкови сметки в чуждестранна валута и да извършват сделки чрез тях с чужбина, като последното е свързано с изисквания за разрешения от страна на БНБ и Министерство на финансите (МФ).

Второ, макар и неформално на първоначалния етап, БНБ и МФ си разделят отговорностите, като БНБ поема тези по политиката за валутния курс и надзора на валутните операции на търговските банки и другите финансови институции. Отговорностите за валутния контрол, контрола по сделките с ценни метали и този по трансграничните операции на небанковия сектор стават изключителна отговорност на правителството в лицето на МФ.

Трето, БНБ въвежда лицензиране за банковите операции с чужбина на търговските банки (ТБ) , като само 20 от тях получават лиценз за пълния набор от разрешени валутни операции.

Четвърто, достъпът до международните капиталови пазари на българското правителство и бизнеса остават силно ограничени до сделката по реструктурирането на необслужваните държавни дългове през юни 1994 г.²³ Възможностите са сведени до ползване на финансиране от МВФ и други международни кредитори в подкрепа на платежния баланс и съответно на валутните резерви на БНБ и/или бюджета на правителството, при изпълнение на определени условия. Последните стават публично известни доста след приключване на първоначалните няколко програми с тези институции.

През юни 1991 г. основната цел на паричната политика на БНБ става поддържането на вътрешната и външна стабилност на лева²⁴, в съответствие с правомощията, получени при нейното законово обособяване като централна банка с нов Закон за Българската народна Банка (ЗБНБ)²⁵. Това съсредоточава вниманието на БНБ изключително върху колебанията на валутния курс на възникващия вътрешен валутен пазар. Валутният курс практически става, макар и необявена официално, непосредствена цел на паричната политика след средата на 1993 г., когато този пазар относително се стабилизира, макар и за кратко. Кризата на вътрешния валутен пазар от март-април 1994 г. показва неспособността на прилаганите инструменти на паричната политика ефективно да гарантират постигане на целта по отношение на валутния курс. След тази криза БНБ продължи да се придържа към тази цел²⁶. През 1995 г. динамиката на валутния курс и международните резерви създават илюзорна представа, че БНБ може да постига тази цел, главно поради полученото нетно финансиране от международните финансови институции (МФИ) и други официални кредитори в подкрепа на сделката по

²³ BNB (1995), "External Debt and International Capital Flows", chapter 7, pp. 43-48 in "Bulgarian Banking System", November.

²⁴ BNB (1995), "Monetary Policy and Recent Economic Developments", chapter 3, pp. 16-26 in "Bulgarian Banking System", November.

²⁵ БНБ (1992, стр. 41-61), „Годишен Отчет на Българската народна банка за 1991 г.“

²⁶ БНБ, (1995, стр. 104), „Годишен Отчет на Българската народна банка за 1994 г.“

преструктуриране на външния дълг и сключеното споразумение за асоцииране с ЕС. Системната финансова криза през май 1996 г. – септември 1996 г. и последвалата нова валутна криза през февруари – март 1997 г. бързо опровергават тази представа.

МВФ е най-важният български парньор, съветник и кредитор по време на първоначалния преход към пазарна икономика, тъй като неговите заеми са катализатор за външно финансиране от МФИ в периода 1990-1997 г. Той прилага към страната „стандарната“ си теоретична рамка за икономическо приспособяване за държави с развиващи се пазари²⁷. По отношение на финансовия сектор тази рамка е допълнително детайлизирана и съвместно развита със Световната банка (СБ)²⁸. Моделът е базиран на основните макроикономически твърдения от системата на националните сметки, платежния и паричния баланс, заедно с емпирично изведените зависимости/функции между макроикономическите и финансови променливи. Той следва т. нар. „монетарен/паричен подход“ на МВФ за стабилизиране на платежния баланс²⁹. Конкретизиран е за целите на българската парична политика³⁰. Последната се характеризира предимно с използване на директни парични инструменти. До средата на 1994 г., когато са отменени, основен инструмент на паричната политика в нея са т. нар. директни кредитни тавани - целеви стойности, които МВФ и БНБ съвместно определят на всеки три месеца по отношение на банковия кредит за правителството и реалния сектор, като част от условията по програмите за кредитиране на България от МВФ.

Горният подход дава възможност на БНБ между 1991 и средата на 1994 г. директно да влияе на количеството пари, което се намира в икономиката. Чрез него на практика централната банка си „купува време“, за да създаде и настрои индиректни парични инструменти³¹ за въздействие върху паричната мултипликация, осъществявана от банковия сектор върху първично емитираните от БНБ пари – т. нар. „парична база“³².

След въвеждане на стандартните операции на открития пазар в средата на 1993 г. се счита, че БНБ постепенно може да премине към стандартния водещ модел на парична политика по това време в света, т. нар. „парично таргетиране“, който се използва както от развити индустриални държави, така и от държави с развиващи се пазари³³. Miller and

²⁷ IMF, (1997), “Theoretical Aspects of the Design of Fund-Supported Adjustment Programs”, IMF Occasional Paper Series, No. 55.

²⁸ Sheng, A., ed. (1996), “Bank Restructuring: Lessons from the 1980’s”, The World Bank

²⁹ Виж: Polak J., (2001), “The Two Monetary Approaches to the Balance of Payments : Keynesian and Johnsonian”, IMF Working Paper series, No. 01/100; <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/30/The-Two-Monetary-Approaches-to-the-Balance-of-Payments-Keynesian-and-Johnsonian-15227>

³⁰ Coates, W. (1992), „Market-Based Monetary Control“, Bank Review, Quarterly Journal of the Bulgarian National Bank, No. 4/1992

³¹ Добре систематизирано описание на паричните инструменти на БНБ и тяхното използване в разглеждания период може да се намери в Ненова М., Мичева Н., Манчев Ц., Михайлов А., (1997, стр. 71-92), Приложение I на „Финансовата политика на България в условията на преход към пазарна икономика“, БНБ

³² Състояща се от банкноти и монети и задължителните и свръхрезервите на търговските банки, депозирани при БНБ.

³³ За опита на индустриалните държави, виж например, Argy V., Brennan A., and Stevens G., (1990), “Monetary Targeting: The International Experience”, John Wiley and Sons, NY.

Petranov (2001, стр. 6-9)³⁴ обосновават необходимостта от монетизиране на българската икономика през разглеждания период, за да се превърне в капиталистическа. Те също добре описват и механизма на парично предлагане в България и измерителите му чрез механизма на парично таргетиране.

Трансмисията на паричната политика през целия период до въвеждането на паричен съвет в средата на 1997 г. ефективно така и не стига до реалната икономика³⁵. За това говори липсата на корелация между различните агрегати, измерващи паричното предлагане, и инфлацията, измервана чрез индекса на потребителските цени на НСИ в първите четири години след началото на либерализацията³⁶. Последното рязко контрастира с широко възприетите теоретични възгледи за формулиране и ефективно прилагане на паричната политика в държави с висока и нестабилна инфлация³⁷. То показва ембрионалната фаза, в която се намира пазарната икономика в България по това време, тъй като новосъздаващите се пазарни субекти все още не реагират по очакван или поне предвидим начин на сигналите при промените на паричните инструменти. Поради липсата на стабилни външни капиталови потоци и оттам на ефективен местен капиталов пазар, в България също е слаба връзката между различните агрегати на паричното предлагане и лихвените проценти, които БНБ определя по различните си парични инструменти³⁸.

През разглеждания период емблематични са няколко примера за непоследователност и несъгласуваност на политиките на прехода към пазарна икономика конкретно във финансовия сектор. Те имат значителен ефект върху механизма на паричното предлагане и разкриват липсата на научен и управленски капацитет в България да се създадат условия за осъществяването на парична политика по време на прехода. Първо,

За опита на по-голяма група европейски държави, виж например, Barrell R., and Dury K., (2000), "An Evaluation of Monetary Targeting Regimes", *National Institute Economic Review*, Vol. 174, October, pp. 105-113.

За предимствата и недостатъците на подхода в държави с развиващи се пазари, виж например, Mishkin F.S., and Savastano M. A., (2000), "Monetary Policy Strategies for Latin America", *Journal of development economics*, 2001, Vol.66 (2), p.415-444.

³⁴ Miller J., and Petranov S., (2001), "The Financial System in the Bulgarian Economy", BNB Discussion Paper Series, DP/19/2001. Calvo and Frenkel (1991) пък предлагат добра дискусия как обсъждат този проблем да бъде оптимално разрешен в държавите от ЦИЕ, извършващи преход към пазарна икономика.

Calvo G., and Frenkel J. A., (1991), "Obstacles to Transforming Centrally-Planned Economies: The Role of Capital Markets", IMF Working Paper Series, WP/91/66.

³⁵ Georgiev N., Gospodinov N. (1992), "Monetary Policy: Mechanisms and Outcomes. Bank Review. Quarterly Journal of the Bulgarian National Bank, No. 2/1992, pp. 21- 27.

Wendel H., and Manchev T., (1994), "The International Value of the Lev and Its Effect on Domestic prices", Bank Review, Quarterly Journal of the Bulgarian National Bank Bulgarian National Bank No.1/1994, pp.16-20.

Милър Дж. Б., и Петранов С., (1996), „Парична политика“, глава 7, стр. 69-78, в „Банковата система в България“, второ издание, БНБ

³⁶ Minassian G. (1995) „Discussion of Chapter X“, pp. 228-30 in „Transforming Economies and European Integration“, ed. Dobrinsky R. and Landesmann M., Edward Elgar Publishing.

³⁷ Cagan P., (1956), „The Monetary Dynamics of Hyperinflation“, in: Friedman, Milton. *Studies in the Quantity Theory of Money*. University of Chicago Press. Chicago

³⁸ Милър Дж. Б., и Петранов С., (1996, стр. 69-70), „Банковата система в България“, второ издание, БНБ. Schadler and Bennett (1992) предлагат още по-задълбочена дискусия на причините, базирана на данни за всички от ЦИЕ, извършващи преход към пазарна икономика.

Schadler S. M., and Bennett A., (1992), "Interest Rate Policy in Central and Eastern Europe: The Influence of Monetary Overhangs and Weak Enterprise Discipline", IMF Working Paper Series WP/92/68.

социалистическият закон от 1966 г. за Сделките с валутни ценности и валутен контрол действа чак до 1999 г., с няколко изменения между 1989-1996 г. за въвеждане на частична либерализация на финансовите и капиталови потоци. Второ, Закон за дейността на БНБ като централна банка е приет в средата на 1991 г. или няколко месеца след първоначалната шокова ценова либерализация (началото на февруари) и либерализацията на режима на валутния курс. Трето, Законът за Банките и кредитното дело пък е приет чак в средата на следващата 1992 г., а свързаните с него ключови наредби на БНБ за лицензиране на банки и финансови институции, капиталова адекватност, ликвидност и големи кредитни експозиции са приети през първата половина на 1993 г.

Изключително важните за трансмисионния механизъм на паричната политика банкови регулации и стандарти за плащанията, включително и такива за счетоводно отчитане и контрол на финансовите сделки, са приети едва през втората половина на 1992 г. В същото време, още през 1990 г. бившите клонове на БНБ започват да действат като самостоятелни банки-дружества с ограничена отговорност без специфична законова основа и без никакви регулаторни изисквания за управление на рисковете. По Търговския закон се създават и няколко частни банки. Общият брой на банките към началото на 1991 г. вече е 69 като до края на 1995 г. той е намален на 53 чрез двапротивоположно действащи процеса - на консолидация на държавни банки и лицензиране на нови частни банки. Финансовото посредичество се обогатява с нововъзникналите и по-късно автоматично лицензирани 127 финансово-брокерски компании, 28 брокери на ценни книжа и над 500 валутни бюра.

1.2 Ефекти и поуки

Описаният дотук, макар и негативен исторически опит, може и трябва правилно да се използва у нас при предстоящата нова неизбежна трансформация на световната и европейска икономики и на международните финансови пазари и капиталови потоци след глобалната COVID-19 пандемия през третото десетилетие на 21 век. По-долу ще се опитаме да систематизираме основните поуки за бъдещето като сме ръководени изцяло от разбирането на т. нар. „критика на Лукас“³⁹, че самите събития и финансово-икономически условия никога не се повтарят напълно. Необходимостта от гъвкаво приспособяване на макроикономическите, вкл. финансови, макро- и микронадзорни и паричната политики към всяка „нова пазарна информация“ и среда е важен урок от миналото. Някои от изводите за макроикономическото управление за периода 1990-1997

³⁹ Lucas R. Jr., (1976), “Econometric policy evaluation: A critique”, Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy, Volume 1, Pp. 19-46. Разбира се, наясно сме, че както много други постулати в икономическата парадигма, заключенията на Лукас също често са оспорвани. Виж, например, Rudebusch, (2005), Goutsmedt et al. (2016).

Rudebusch G. D., (2005), “Assessing the Lucas Critique in Monetary Policy Models”, Journal of Money, Credit and Banking, Vol. 37, No. 2 (April), pp. 245-272.

Goutsmedt A., Pinzon-Fuchs E., Renault M., and Sergi F., (2016), “Criticizing the Lucas Critique: Macroeconometricians’ Response to Robert Lucas”, CES Working Papers, 2015.59 (Documents de Travail du Centre d’Economie de la Sorbonne), L’archive ouverte pluridisciplinaire (HAL).

г. са непреходни. Те ще подпомогнат да се избегнат бъдещи грешки и да се повиши значително ефективността на макроикономическите политики, което да намери израз в ускоряване на икономическото и финансово сближаване на България в рамките на ЕИПС, най-вече на жизнения стандарт на гражданите.

Изследванията⁴⁰ са почти единодушни, че и при трите кризи – дългова, валутна и финансова, ключови бяха грешките в процесите на ремонетизация на икономиката както у нас, така и в другите държави от ЦИЕ, осъществяващи подобен преход през 90-те години. При първата криза, в самото начало на 90-те години недостигът на валутни резерви се прояви и като недостиг на стоки, поради пълната липса на местни пазари и характерния за капиталистическата икономика механизъм за ценово приспособяване и гарантиране на пазарното равновесие. Отговорът на макроикономическите политики беше чрез мащабна ценова и финансова либерализация, вкл. на валутния курс и лихвените проценти, но без подкрепата на структурните/индустриалните политики за създаване на пазар. Тези политики се осъществяваха и при доста ограничена капиталова либерализация.

Времевата неконсистентност на оптималните макроикономически политики⁴¹ през първата половина на 90-те години в България беше предопределена от запазването на преобладаваща държавна собственост върху производствените и финансовите, вкл. банковите, активи почти до края на 90-те години. Това налагаше съвременни подходи и модели на парична и макроикономическа политика да се прилагат върху наследените структури от социалистическата икономика⁴². Закъснелите и непоследователни операции за разрешаване на проблема с наследените държавни дългове и дълговете на

⁴⁰ Добре ситематизиран и обхванат анализ може да се намери в Calvo et al. (1993).

Calvo G., Borensztein E., Masson P. R., and Kumar M.S., (1993), "Financial Sector Reforms and Exchange Arrangements in Eastern Europe", Occasional Paper No. 102.

⁴¹ Понятие в макроикономиката и макроикономическото моделиране, използвано най-често в академичната литература в последните 30 години на 20 век за означаване на поведение на икономическите агенти и/или структури в разрез със заложените очаквания в моделите, от които се ръководи провежданата макроикономическа, най-често парична, политика. Счита се, че води началото си още от моделите на Stroltz (1955-6). Получава висока степен на популярност с работата на носителите на нобелови награди в областта на икономиката като Friedman (1969), Phelps (1973), Kydland and Prescott (1977), както и на икономисти от МВФ като Calvo (1978).

Stroltz, R. H., (1955-56), "Myopia and Inconsistency in Dynamic Utility Maximization," Review of Economic Studies, 23, pp. 165-180.

Friedman M., (1969), "Optimum Quantity of Money and Other Essays", Chicago: Aldine Publishing Co.,

Phelps E. S. (1973), "Inflation in the Theory of Public Finance," Swedish Journal of Economics, Vol. 75, pp. 67-82

Kydland, F. E., and Prescott E. C., (1977), "Rules Rather than Discretion: The Inconsistency of Optimal Plans," Journal of Political Economy, Vol. 85, pp. 473-493

Calvo G. A., (1978), "On the Time Consistency of Optimal Policy in a Monetary Economy", Econometrica, Vol. 46, No. 6 (November), pp. 1411-1428

⁴² Виж, например, Милър и Петранов (1996), Минасян (1996), Ненова и други (1997)

Милър Дж. Б., и Петранов С., (1996), „Банковата система в България“, второ издание, БНБ.

Минасян Г., (1996), „Държавният дълг през призмата на паричната политика“, стр. 90-109 в БНБ (1996), „Паричната политика в условията на преход“, сборник материали от научна конференция, Боровец 25-27 април.

Ненова М., Мичева Н., Манчев Ц., Михайлов А., (1997, стр. 8-28 и 29-54), „Финансовата политика на България в условията на преход към пазарна икономика“, БНБ

бившите държавни предприятия допълнително усилват проблема⁴³. Анализът на лихвените паритети и валутната субституция в този период също добре обясняват нестабилността на българския платежен баланс и произтичащите от това неблагоприятни ефекти върху състоянието на финансовия сектор⁴⁴. Честа практика през този период са резките промени на капиталовите потоци, най-често с неустановен/офшорен и спекулативен източник. В стремежа за спекулативни свръхвисоки печалби, те се възползват от конюнктурната (не)стабилност на валутния курс и/или лихвените проценти.

В средата на 90-те години недостигът на валутни резерви се изрази първоначално във валутна криза, последвана от ликвидна криза на банковия сектор поради множеството конкуриращи се цели, с които беше натоварена паричната политика на БНБ. Тя бързо се трансформира в криза на банковата платежоспособност, поради липсата едновременно на: (1) способност бързо да бъдат мобилизирани собствени източници на капитал от индивидуалните банки и финансово стабилен суверен, и (2) липсата на структурни икономически реформи и такива в публичния сектор, гарантиращи стабилността на данъчната система и ограничаване на бюджетните дефицити⁴⁵.

На практика, целите на паричната политика на БНБ в този период са в непрекъснат конфликт, както помежду си, така и с тези на бюджетната политика⁴⁶. От една страна, ограничението на правителството да се финансира от чужбина непрекъснато изтласква останалите агенти от кредитния пазар. Правителствата в този период не желаят или не могат да поставят под контрол държавните финанси, а се нуждаят от средства, за да се подготвят за обслужване на външните си задължения след постигане на договореност през 1994 г. с международните кредитори за редуциране и разсрочване на плащанията по външния дълг и отмяна на мораториума от 1990 г. Това съдейства за допълнителна нестабилност на вътрешния валутен пазар, подтиква останалите агенти към валутна субституция и увеличава риска от хронични валутни кризи. От друга страна, непосредствените цели на БНБ за ограничаване на колебанията в номиналния валутен

⁴³ Виж например, Balyozov (1995); BNB (1995, pp. 29-32); Houben (1995), Минасян (1996), Милър, и Петранов (1996, стр. 81-89),.

Balyozov, Z., (1995), "Ailing" Banks and Their Restructuring Bank Review, No. 3, pp. 1 – 7.

BNB (1995), "Bad Loan problems and Rehabilitation of Banks", pp. 29-32 in "Bulgarian Banking System", November.

Минасян Г., (1996), „Държавният дълг през призмата на паричната политика“, стр. 90-109 в БНБ (1996), „Паричната политика в условията на преход“, сборник материали от научна конференция, Боровец 25-27 април.

Милър Дж. Б., и Петранов С., (1996, стр. 81-89), „ Лошите дългове и законът за уреждане на необслужваните кредити“, глава 8, стр. 81-89 в „Банковата система в България“, второ издание, БНБ.

Houben A. G. F. J., (1995), Commercial Bank Debt Restructuring: The Experience of Bulgaria", Papers on Policy Analysis and Assessment No. 95/6.

⁴⁴ Виж пак, например, Ненова М., Мичева Н., Манчев Ц., Михайлов А., (1997, стр. 43-47 и 55-64), „Финансовата политика на България в условията на преход към пазарна икономика“, БНБ

⁴⁵ IMF (1992) предлага задълбочена дискусия за повечето държави от ЦИЕ, извършващи преход към пазарна икономика.

IMF (1992), „Bank Insolvency and Stabilization in Eastern Europe“, IMF Working paper Series, WP/92/9.

⁴⁶ Ненова М., Мичева Н., Манчев Ц., Михайлов А., (1997, стр. 43-47), „Финансовата политика на България в условията на преход към пазарна икономика“, БНБ

курс я подтикват да поддържа изгодни за лева лихвени диференциали и допълнително разстройват нейната лихвена и парична политика предвид високата и нестабилна инфлация и ниската производителност и рентабилност на реалния сектор⁴⁷.

Доминираният от държавни банки банков сектор през 1991-1997 г. също не е стабилен. Той е източник на системен финансов риск⁴⁸, както и на такъв за паричната политика. Банковият сектор през прехода в България няма стабилна капиталова база в условията на финансово нестабилен суверен, възникващи и често променящи се законодателство и регулации за дейността му и липса на достъп до международните капиталови пазари⁴⁹. Ликвидността на банките също е силно зависима от дискретните решения на БНБ, най-вече по отношение поддържането на задължителни минимални резерви, но и всички други парични инструменти. С въвеждането на инструменти от страна на БНБ за индиректно управление на ликвидността, междубанковият паричен пазар престава да съществува.

Съществени допълнителни неравновесия има и в самия финансов сектор. Например, само държавната ДСК се ползва с привилегиата на 100 процентова държавна гаранция по депозитите чак до създаването на национална схема за гарантиране на депозити през 1999 г.⁵⁰ Закъснялото въвеждане на специален режим за дейността на банките и либералната лицензионна политика на БНБ след това, на практика допускат до финансовия пазар много институции, които са напълно зависими от предоставяното им рефинансиране чрез паричната политика⁵¹. Секторът е подложен и на конкуренцията на бързо растящия брой небанкови посредници, които въобще не са или са доста по-слабо регулирани през целия период.

Като важен интегрален фактор за неефективността на вече веднъж избрания валутен и паричен режим между 1991-1997 г., Аврамов⁵² отбелязва и значението на културата на централната банка в исторически план като емисионна институция, отговорна за паричната политика. Неговият анализ дискутира четири пласта, които са валидни за дейността на БНБ в периода на паричен съвет, и ще останат валидни и след въвеждане

⁴⁷ На база анализ на реалните ефективни валутни курсове и за други държави от ЦИЕ, обаче, Halpern and Wyplosz (1996) предлагат и друга гледна точка. Те смятат, че просто в тези икономики по време на първоначалния преход, всички показатели, формиращи показателя нямат историческа котва. Това води до т. нар. ефекти на подминаване и чак когато се натрупа достатъчно продължителен исторически ред данни ще се установи реалното равновесно състояние на валутния курс.

Halpern L., and Wyplosz C., (1996), "Equilibrium Exchange Rates in Transition Economies", IMF Working Paper Series, WP\96\125.

⁴⁸ Nenova M., and Manchev T., (1996), "Structural Imbalances and Decapitalization of the Bulgarian Banking System after 1991", BNB Monthly Bulletin, No.12/1996, pp. 28-35.

⁴⁹ OECD, (1999, p. 60), „OECD economic surveys: Bulgaria“, Paris, Organization for Economic Cooperation and Development

⁵⁰ Ненова М., Мичева Н., Манчев Ц., Михайлов А., (1997, стр. 71-92), Приложение I на „Финансовата политика на България в условията на преход към пазарна икономика“, БНБ

⁵¹ IMF, (1996) добре систематизира и институционалните недостатъци на самия банков надзор в този период, което е характерно за повечето държави от ЦИЕ, извършващи преход към пазарна икономика. IMF, (1996), "The Role of the Prudential Supervision and Financial Restructuring of Banks During Transition to Indirect Instruments of Monetary Control", IMF Working Paper Series, WP\96\128.

⁵² Avramov R., (1999), "Central banking in Bulgaria: A Historical Perspective", pp. 24-39 in the Art of Central Banking in Eastern Europe in the 90s", papers and proceedings on the Occasion of the 120th Anniversary of the Bulgarian national Bank, Sofia, 29 January.

на еврото. Те засягат способностите за формиране, развитие, използване на институционален капацитет от БНБ за отвоюване на периметъра на власт и влияние както върху поднадзорния сектор и обществото, така и във взаимоотношенията ѝ със законодателите, правителствата и международните институции. Това е подценяван аспект от гл. т. на макроикономиката, но изключително важен от гл. т. на политическата икономия и институционалната икономика.

От гл. т. на горния институционален критерий, в периода 1991-1997 г. БНБ демонстрира една стара своя историческа слабост. Тя не умее да работи и да отстоява независимостта си и добре да очертава периметъра си на власт във валутни и парични режими, които изискват т. нар. „работа в мрежа“⁵³. Управлението на БНБ лесно се поддава на натиск от правителството⁵⁴, бавно се приспособява към изискванията на сложните международни валутно-финансови отношения, не умее добре публично да комуникира и отстоява законово зададения си мандат и гъвкаво и навреме да работи за адаптирането му, когато това е необходимо.

Със своите ясни, еднозначни и относително не толкова сложни технически правила, паричният съвет, въведен след 1.07.1997 г. се превръща във важно предимство за БНБ. От институционална гледна точка той може да се разглежда като естествено и логично законодателно решение срещу провала на макроикономическите политики по време на първоначалния преход към пазарна икономика, без обаче еднозначно и завинаги да е способен да зачертае исторически насложени се недостатъци. Нещо повече, неговата конструкция у нас, която ще разискваме по-долу, автоматично ги замаскира. Това може да се разглежда като едно от важните предизвикателства за институционалното развитие на БНБ както по време на престоя на българския лев във ВМ2, така и след въвеждането на еврото, когато правилата на паричния съвет неизбежно ще бъдат заменени с необходимостта да се вземат дискретни решения за прилагане на паричната политика на ЕЦБ в страната.

2. Българският паричен съвет: Кое прави пътя към еврото толкова дълъг?

2.1 Политическите нагласи, общественият консенсус и институционалните особености на паричния съвет у нас

Паричният съвет в България не е резултат от предварително осъзнат обществен консенсус. Той въведен с външна помощ и вече четвърт век съществува благодарение на силната вътрешна политическа подкрепа. Липсата на знания в широката публика за неговото функциониране в различни икономически условия предполага относително висока колебливост в икономическите очаквания през целия период на използването му.

⁵³ От англ. „networking“, което няма еднозначен превод на български език.

⁵⁴ Добре систематизирана информация за напреженията на нововъзникналата ЦБ с правителствата през този период може да се намери, например, в Christov (1997), Christov, L., (1997), „A Role for an Independent Central Bank in Transition? The Case of Bulgaria“, chapter 7, pp. 129-160 in Jones D., and Miller J., eds. „The Bulgarian Economy: Lessons from Reform during Early Transition, Ashgate Publishing Company. 366 p.

Институционалните характеристики на българската конструкция на паричен съвет са разработени в периода 1996-1997 г. от експерти на МВФ⁵⁵ с участието на ограничен кръг български политици и икономически експерти. Те са утвърдени със Закона за БНБ от 1997 г. без предварително широко обществено обсъждане на проекта, тъй като споразумението за финансиране от МВФ е договорено от служебно правителство и одобрено от Борда на изпълнителните директори на МВФ на 11 април 1997 г. Законът, обаче, е гласуван два месеца по-късно, на 5 юни 1997 г. от новосформираното Народно събрание след извънредните парламентарни избори на 19 април и влиза в сила от 1 юли 1997 г.

Горният политически подход имаше предимства, тъй като споразумението с МВФ се използваше като предтекст за отказ на определени публични разходи от правителството. Това, обаче, пораждаше конфликти между правителствата, новопоявилият се приватизационен елит и работниците, губещи работните си места в държавните предприятия⁵⁶. Политически мотивираните атаки непосредствено преди и след въвеждането на паричния съвет имаха и икономически последици. От една страна, те съдействаха за формулирането и прилагането на фискална политика на строги, но не и повсеместни, бюджетни ограничения. От друга страна, обаче, слабата обществена информираност в условия на рязко либерализирани финансови взаимоотношения имаше трайни негативни последици върху икономическото доверие чрез нестабилност на поведението и непредвидимост на индивидуалния избор на икономическите агенти. В резултат на двете взаимодействащи си групи фактори, паричното предлагане в икономиката продължи да бъде силно колебливо, което затрудняваше неговото управление.

Запазването на първоначалната конструкция на паричния съвет у нас без никаква законова промяна за продължителен период от време отразява най-вече притаените политически страхове от периода на първоначалния преход, че евентуална необходимост от преразглеждане на Закона за БНБ може да се превърне в катализатор на нови промени във валутния режим в посока връщане на дискретната намеса на ЦБ при паричната политика. Не е случайно, че първите промени в Закона за БНБ от 1997 г. са направени чак след 8 години, за да отразят само минималните изисквания за правна конвергенция във връзка с предстоящото членство в ЕС. Този законодателен подход на устойчивост на определен закон или законодателно регулиране в дадена област е нетипичен за преходния период. Законодателните промени във всички сфери на обществения живот по това време са изключително динамични, за да отворят възможности за политическите и структурните приспособявания и да балансират социалните и политически напрежения на прехода.

Изявленията на членове на УС на БНБ и изследванията на банката в периода 1997-2002 г. показват, че още при въвеждането на паричния съвет у нас има сериозни съмнения

⁵⁵ Gulde A.-M., (1999), "The Role of the Currency Board in Bulgaria's Stabilization", IMF Policy Discussion Paper Series, PDP/99/3, International Monetary Fund, Washington D.C

⁵⁶ Ganey G., and Wyzan M., (2000), "Bulgaria: Macroeconomic and Political-economic Implications of Stabilization under a Currency Board Arrangement, Center for Liberal Studies, Sofia.

доколко траен ще е самия политически консенсус по отношение на избрания нов валутен и паричен режим⁵⁷. Продължителният период на стабилност на законодателството за дейността на БНБ в края на 20-ти и началото на 21-ви век има предимства и недостатъци. Положителното влияние се изразява във възможността обществото и икономическите структури постепенно да се образуват и последователно да се настроят към нововъведения валутен режим и паричен стандарт. С подхода към Закона за БНБ, обаче, законодателят пропуска и редица възможности да отчете бързо настъпващите промени, най-вече в местната финансова структура, европейското финансово законодателство и глобалните международни финансови отношения в началото на 21-ви век, както ще се убедим в анализа по-нататък. Междувременно, БНБ се опитва да компенсира информационния недостиг като през първите 5 години от въвеждането на паричния съвет редовно публикува дискуссионни материали⁵⁸ за стабилността му, наред с регулярните си годишни и полугодишни отчети.

Възможността за бъдещо членство в ЕИПС е наложила свой отпечатък върху институционалния дизайн на българския паричния съвет. Към момента на въвеждане на паричния съвет в България вероятно вече съществува политически консенсус за влизане в ЕИПС или поне ясна подкрепа за това от българските участници в проекта с МВФ за изготвяне на Закона за Българската народна банка от 1997 г. Идеята еднозначно е подкрепена от МВФ⁵⁹. Институционалната рамка на българската парична политика още тогава е приспособена в максимално възможната степен с тази на еврозоната в нейния първоначален вид в началото на третия етап на ЕИПС. За това говорят най-малко три факта.

Първо, тогавашният избор на германската марка като резервна валута е чисто политически. Напълно са пренебрегнати икономическите критерии за избор на резервна валута⁶⁰, най-вече валутната структура на сделките на българския валутен пазар на едро и дребно и тази на сделките по текущата сметка на платежния баланс. Второ, в Закона за БНБ от 1997 г., с който се въвежда паричния съвет изрично е записано, че фиксираният валутен курс на лева към германската марка автоматично се трансформира в такъв към еврото след официалното въвеждане на последното в ЕИПС и то при същото

⁵⁷ Gavriiski (1999); Avramov (1999); Заимов и Христов (2002).

Gavriiski S., (1999), "The Present-day Central Banking in Bulgaria", pp. 7-23 in the Art of Central Banking in Eastern Europe in the 90s", papers and proceedings on the Occasion of the 120th Anniversary of the Bulgarian national Bank, Sofia, 29 January, BNB Discussion

Avramov R., (1999), "Central banking in Bulgaria: A Historical Perspective", pp. 24-39 in the Art of Central Banking in Eastern Europe in the 90s", papers and proceedings on the Occasion of the 120th Anniversary of the Bulgarian national Bank, Sofia, 29 January

Заимов М., и Христов К., (2002), „Паричната политика и икономиката: петте години на българския паричен съвет“, Серия Дискуссионни материали на БНБ, №27/2002.

⁵⁸ Повечето от материалите в създадената тогава в периода 1997-2003 г. имат определена комуникационна цел да защитят режима на паричен съвет; <https://www.bnb.bg/ResearchAndPublications/PubNonPeriodical/PubBankingLaws/PubNPDDiscussionPapers/index.htm>

⁵⁹ Бел. Моя: Приемането на този закон е една от предварителните мерки за сключването тогава на заемното споразумение с МВФ в подкрепа на въвеждането на паричния съвет и на международните валутни резерви на БНБ за гарантиране на неговото функциониране.

⁶⁰ Манчев Ц., и Михайлов А., (1997), „Паричен съвет, перспективи за растеж на българската икономика и избор на разменен съотношение“, Информационен Бюлетин на БНБ, брой 4/1997, стр. 50-68

съотношение, което ЕЦБ определи за курса марка-евро в момента на замяната⁶¹. Трето, позицията на България по преговорна глава 11 „Икономически и Валутен Съюз“⁶² от 2002 г. съдържа еднозначно желание на страната да стане пълноправен член на ЕИПС при запазване на паричния съвет като валутен и паричен режим до момента на въвеждане на еврото, без да променя въведеното през 1997 г. разменно съотношение⁶³. Предвид липсата на различия в позицията между страната и ЕК, преговаряща от името на държавите-членки, тази преговорна глава е отворена и преговорите условно са приключени в рамките само на един месец, между 21 март и 22 април 2002 г.

Конструкцията на българския паричен съвет има редица особености. Първо, в България не е въведен т. нар. ортодоксален паричен съвет⁶⁴, при който функциите и задачите на централната банка напълно се прекратяват и се разпределят между други институции. При такъв тип конструкции остава да действа само т. нар. „независима парична власт“⁶⁵, чиято единствена задача е управлението на международните валутни резерви и гарантирането на обмяната на местната валута срещу резервната по законово фиксираното разменно съотношение или със законово определена комисионна. В българския вариант тази задача се осъществява от управление „Емисионно“ на БНБ⁶⁶. Второ, оставена е макар и ограничена възможност БНБ да провежда парична политика и да кредитира търговските банки в условия на „системна финансова нестабилност“⁶⁷. Това е направено, като в рамките на БНБ се създава т. нар. управление „Банково“, което изпълнява ролята на т. нар. „парична агенция“ от теоретичната конструкция и има правото на дискретна преценка за определяне на политиката по резервите на търговските банки и дефинирането на степента на финансова (не)стабилност. Възможностите за намеса на БНБ при провеждане на паричната политика при случаи на финансова нестабилност са законово дефинирани и силно ограничени, без самото понятие „системна финансова нестабилност“ да е еднозначно дефинирано или количествено измеримо. Правомощията на БНБ са допълнително законово ограничени, като функцията на кредитор от последна инстанция е количествено определена - до частта от международните резерви, които са над необходимите за 100-процентното покритие на стойността на българския лев с резервна валута във всеки един момент. Трето, в рамките

⁶¹ Чл. 29 от Закона за Българската народна Банка, приет от XXXVIII Народно събрание на 5 юни 1997 г., обнародван в „Държавен вестник“, бр. 46 от 10 юни 1997 г., в сила от 1 юли 1997 г.

⁶² За подробности виж: <http://old.europe.bg/htmls/page.php?category=133&id=169>

⁶³ Позицията на България по глава 11 "Икономически и валутен съюз" е представена на междуправителствената конференция по преговорите на 24 октомври 2000 г. Пълният текст може да се намери на: http://europa.bg/upload/docs/Position_Ch11.pdf; http://europe.bg/upload/docs/02_CONF_BG_77_01_BG.pdf; http://europe.bg/upload/docs/03_CON

⁶⁴ Добре систематизирано описание на теоретично възможните конструкции на паричен съвет като паричен стандарт и режим за провеждане на парична политика може да се намери в: Hanke S., and Schuler K., (1991a, б). Там също добре са дефинирани и използваните тук специфични понятия. Hanke S., and Schuler K., (1991a), „Currency Boards for Eastern Europe, Heritage Foundation, Washington. Hanke S., and Schuler K., (1991b), „Hanke, Steven and Kurt Schuler. Ruble Reform: A Lesson from Keynes, Cato Journal, Vol. 10/1991, pp. 655 – 666.

⁶⁵ Osband K. and Villanueva D., (1993), "Independent Currency Authorities: An Analytic Primer", IMF Staff Papers, Vol. 40 No. 1, March, pp. 202 – 216

⁶⁶ Чл. 20 ал. 1 от Закона за БНБ от 1997 г.

⁶⁷ Чл. 20 ал. 2, чл. 33-34 и чл. 40 от Закона за БНБ от 1997 г.

на БНБ се обособява и управление „Банков надзор“⁶⁸, което продължава да формулира и осъществява надзорна политика – на микро-, секторно и макрониво, и да изпълнява законово зададените функции и задачи на централната банка в тази област.

Горните институционални особености на паричния съвет в България произтичат най-вече от наследената структура на финансовата система⁶⁹. Към тогавашния момент тя се доминира от търговски банки с предимно местна собственост върху капитала и олигополистичен тип конкуренция между тях. Те нямат достъп до международните капиталови и финансови пазари. Последното предполага в конструкцията на българския паричен съвет да се вгради и дискретна намеса на БНБ за предоставяне или отнемане на ликвидност от търговските банки. Това става чрез неособено гъвкав паричен инструмент, каквито са задължителните проценти по банковите резерви.

Законът за БНБ от 1997 г. е силно консервативен при дефинирането на взаимоотношенията на централната банка с изпълнителната власт. На БНБ е дадена възможност да формира приходи предимно от управлението на международните валутни резерви⁷⁰ и от законово определена комисионна за издръжка на обмяната⁷¹, за да се ограничат съществуващите преди това възможности за приходи от сенъораж⁷². Степента на прецизност на Закона за БНБ по отношение регулирането на нейните взаимоотношения с правителството, обаче, явно е недостатъчна, поне от гл. т. на европейските критерии за конвергенция на правото. Това впоследствие налага множество изменения в тази му част⁷³. Законът за БНБ от 1997 г. изключва емисията на вътрешен дълг, вкл. аванси в рамките на дадена година - т. нар. „монетарно финансиране на правителството“, като фактор за парична емисия. БНБ е ограничена да емитира левове само срещу придобиване на злато или германски марки, а впоследствие евро.

Форуърдни операции на БНБ с чужбина са допустими, но законово силно ограничени - до изпълнение на функции на представителство на страната в международните финансови отношения и ползването на финансиране и погасяването на задълженията към т. нар. официални кредитори, най-вече международни финансови институции като МВФ и СБ. Последното, обаче, значително ограничава гъвкавостта на политиките на БНБ. Например, ограничава възможността за поемане на допълнителен риск и евентуално генериране на допълнителни доходи за БНБ в условия на много ниски или отрицателни лихвени проценти на международните пазари на нискорискови финансови инструменти.

Счетоводното, депозитарно и платежно обслужването на правителството - т. нар. функция на „фискален агент“ - също се запазва в БНБ след въвеждането на паричния

⁶⁸ Чл. 20 ал. 3 от Закона за БНБ от 1997 г. и Закона за кредитните институции.

⁶⁹ За подробен анализ на българската финансова криза от 1996-97 г. през призмата на теорията за кризите и ролята на местната финансова структура от 90-те години, виж например, Манчев Ц., (2005), „Есе за финансовата криза“, Серия Икономически Изследвания на Агенция за Икономически Анализи и прогнози, 93 стр.

⁷⁰ Чл. 28, 31-33 от същия закон

⁷¹ Чл. 30 от същия закон.

⁷² Ненова М., Мичева Н., Манчев Ц., Михайлов А., (1997), „Инфлация и сенъораж“, стр. 57-61 във „Финансовата политика на България в условията на преход към пазарна икономика“, БНБ

⁷³ Глава седма на ЗБНБ, е променена през 2005, непосредствено преди членството на България в ЕС, както и през 2018 г., непосредствено след подаването на молбата за влизане във ВМ2.

съвет. Ръководството на БНБ решава да обособи институционално горната функция. Още в средата на 1997 г. в рамките на законовите си правомощия създава за целта т. нар. управление „Фискални услуги“ в структурата на банката, което съществува и сега. През 2005 г. изпълнението на тези функции и задачи от БНБ преминава изцяло на договорна основа с правителството при изрично законово изискване за ползване на пазарно ценообразуване на услугите, където това е възможно. По същото време е разширен и обхвата на дефиницията на държавните институции, които не могат да ползват под никаква форма кредити и/или гаранции от БНБ. През 2018 г. отношенията между БНБ и правителството са допълнително законово прецизирани, за да се уточнят и тези с европейските институции, както и допълнително да се разшири забраната за кредитиране на местното правителство и чрез вторичния пазар на български държавни облигации.

Скоро след въвеждането на паричен съвет България либерализира капиталовите потоци⁷⁴. С приемането на нов Валутен закон през септември 1999 г., в сила от началото на 2000 г., се премахват разрешителните или забранителни режими за валутните сделки на икономическите агенти с чужбина. За тях се въвежда опростен уведомителен режим за почти всички сделки, свързани като с текущата, така и с капиталовата сметка на платежния баланс. В практически план, либерализацията на капиталовите потоци е важен сигнал за успешното налагане на новия валутен режим в българските парични отношения в началото на 21-ви век. За укрепване на доверието допринася и извършената деноминация на лева в средата на 1999 г.

Капиталовата либерализация в страната има определена роля за засилване на независимостта на БНБ и конструкцията на паричния съвет. От началото на 2000 г. БНБ вече не се нуждае от специално правителствено разрешение, за да заменя резервна валута или друга свободно конвертируема валута срещу монетарно злато във всеки отделен случай на транс-гранични операции. Тази промяна създава нови възможности за управлението на международните валутни резерви. Тя, обаче, не влияе върху местното парично предлагане, тъй като горните операции са ограничени до счетоводни записи само в активите на баланса на управление „Емисионно“. Като част от дизайна на паричния съвет остава и законовото ограничение БНБ да продава злато срещу левове, като така допълнително се изключва възможността сделките с монетарно злато да влияят на местното парично предлагане и ликвидност⁷⁵.

⁷⁴ В съответствие с преговорните позиции по глава 4 „Свободно движение на капитали“, при преговорите за членство в ЕС, в периода 2004-6 г. България прави промени в Конституцията и Валутния закон за уеднаквяване прага на резидентите и нерезидентите от ЕС, като постига пълно съответствие с правото на ЕС в тази област. Виж: <http://old.europe.bg/htmls/page.php?category=126&id=162>. След това продължава да променя законодателството си в съответствие с изискванията на европейското право в различни области, най-вече свободното трансгранично осъществяване на финансови услуги при транспонирането на т. нар. Директива МИФИД (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0065>), както за борбата с прането на пари и финансиране на тероризма (https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/financial-supervision-and-risk-management/anti-money-laundering-and-counter-terrorist-financing_en).

⁷⁵ Или на злато с друг стандарт и превръщането му в такова чрез допълнителна инвестиция. Анализът тук не разисква и евентуалните международни операции на БНБ с резервите в злато, тъй като неговата международна пазарна цена е изключително трудно прогнозируема в дългосрочен аспект. Търгуемостта и съответно степента му на ликвидност също зависи силно от мястото на неговото физическо разположение.

Капиталовата либерализация от 1999 г. в чисто теоретичен план означава, че движението на капиталовите потоци в България става в изключителна степен функция на индивидуалните решения на чуждестранните инвеститори и българските граждани, както и общото европейско регулиране в тази област. Това приближава теоретичния модел на паричния съвет у нас до ортодоксалния, независимо от вградените институционални особености. Значително се опростява и комуникацията на правителството и БНБ с външните инвеститори, което допълнително съдейства за подобряване на вътрешния инвестиционен климат. На практика решенията на правителството и БНБ в тази област се изключват като възможен елемент на местните макроикономически политики за един продължителен период от време, до момента в който макронадзорната политика започва активно да се използва след ГФК.

С влизането на България в ЕС на 1 януари 2007 г. започват практически да се реализират и възможностите законодателството на ЕС да влияе на конструкцията на паричния съвет у нас. Това става пряко чрез т. нар. „Регламенти на Европейския съвет и Европейския парламент“ или непряко - чрез изискването т. нар. „Директиви на Европейския съвет и Европейския парламент“ или „Задължителни решения“ на европейските институции да се транспонират в българското финансово законодателство или политики. Най-важните такива промени през последното десетилетие у нас са свързани с: (1) приемането на Закона за възстановяване и реструктуриране на кредитни институции и инвестиционни посредници от 2015 г. във връзка с прилагането на Директивата за реструктуриране и възстановяване на банки⁷⁶; (2) въвеждането на изискванията на Европейския Банков

А последното определя възможностите за контрол при извънредни ситуации. В този смисъл, и активните международни операции със злато в условията на паричен съвет трудно биха имали еднозначна политическа или обществена интерпретация, и биха съдействали за укрепване на доверието в паричния съвет. Икономическата и финансовата им интерпретация на ефективността им, пък е силно зависима от избора на времеви хоризонт.

⁷⁶ През юни 2012 ЕК прави предложение за Директива за реструктуриране и възстановяване на банки (ПВБ, Bank Resolution and Restructuring Directive, BRRD) – Директива/2014/59ЕС, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0059>. След редица компромиси Съветът на ЕС я приема на 2 юли 2014 г. Тя се основава на два международни договора - Договорът за създаване на Европейския стабилизационен механизъм (ЕСМ) между държавите-членки на еврозоната, подписан на 2 февруари 2012 г. и Договорът за стабилност, координация и управление в икономическия и паричен съюз, подписан на 2 март 2012 г. от държавните и правителствените ръководители на 25 държави – членки на ЕС, с изключение на Великобритания и Чешката република. С първия договор се създава между-държавна финансова институция (ESF) със седалище в Люксембург, която да осигурява финансирането на операциите по реструктурирането на банки и държавни дългове, както и на ликвидни буфери срещу финансови кризи. Вторият договор има две цели: (1) да гарантира дългосрочна устойчивост на държавните финанси на страните-членки; и (2) да ускори конвергенцията на макро-икономическите политики. Последният автоматично става неразделна част от правото на ЕС от началото на март 2017 г. Виж: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/financial-supervision-and-risk-management/managing-risks-banks-and-financial-institutions/bank-recovery-and-resolution_en

С директивата ПВБ в институционалната архитектура на всяка от държавите-членки трябва законово да се вградят нови звена/институти за реструктуриране на банки и се обособяват целеви фондове за финансирането му. Практиката след това е новите звена да се управляват съответно от ЦБ, а самите фондове – съвместно с институциите за гарантиране на депозити. Те оформят новия стълб в европейската институционална архитектура, заедно с новосъздадения през януари 2015 г. Единен Съвет за Системно Реструктуриране (ЕСП/European Single Resolution Board, SRB) , който управлява Единния Фонд за реструктуриране на банки (ФПБ, Single Resolution Fund, SRF) и ще оказва методическа подкрепа на националните институти и фондове. ЕСП получава законови правомощия за надзор върху плановите и

Орган и Европейския съвет за Системен Риск за формулиране и прилагане на новата макронадзорна политика⁷⁷; (3) изискванията на правната и регулативна рамка за интеграцията на финансовите пазари и търговията с ценни книжа в ЕИПС, която намира израз в четири Директиви⁷⁸ и (4) директивите за усъвършенстване на платежните

подготовката за евентуално реструктуриране на системно-значимите европейски банкови групи, който са около 120 в периода след създаването му, както и за управлението и ефективното използване на набираните в ФПБ средства. Предвид бързо-променящата се природа на финансовите рискове и системната нестабилност през първата половина на 21 век, ще бъде важно звената за реструктуриране на различните нива в ЕИПС да натрупат бързо капацитет и практическия опит. Вероятно затова, BRRD предвижда евентуална процедура за реструктуриране или възстановяване на системно-значими банки да се задвижва само със съвместно решение на управляващите органи на ЕСП и ЕЦБ. Друго предизвикателство е достатъчността на акумулираните средства във фондовете за реструктуриране и в тази връзка съществуващата архитектура в ЕИПС предвижда ФПБ да остане част от ЕСМ и да се управлява от него. Виж: ESM, (2019), "Safeguarding the Euro in Times of Crisis: The Inside Story of the ESM", Luxembourg: Publications Office of the European Union

⁷⁷ ДИРЕКТИВА 2009/110/ЕО НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 16 септември 2009 година относно предприемането, упражняването и пруденциалния надзор на дейността на институциите за електронни пари и за изменение на директиви 2005/60/ЕО и 2006/48/ЕО, и за отмяна на Директива 2000/46/ЕО

ДИРЕКТИВА 2013/36/ЕС НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 26 юни 2013 година относно достъпа до осъществяването на дейност от кредитните институции и относно пруденциалния надзор върху кредитните институции и инвестиционните посредници, за изменение на Директива 2002/87/ЕО и за отмяна на директиви 2006/48/ЕО и 2006/49/ЕО

Директива (ЕС) 2019/878 на Европейския парламент и на Съвета от 20 май 2019 година за изменение на Директива 2013/36/ЕС по отношение на освободените субекти, финансовите холдинги, финансовите холдинги със смесена дейност, възнагражденията, надзорните мерки и правомощия и мерките за запазване на капитала

⁷⁸ Директива 2003/6/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 28.01.2003 г. относно търговията с вътрешна информация и манипулирането на пазара (пазарна злоупотреба) (Market Abuse Directive), ОВ L 96, 12.04.2003 г.; Отменя Директива 89/592/ЕИО на Съвета от 13.11.1989 г. относно координирането на правните уредби относно търговията с вътрешна информация, ОВ L 334, 18.11.1989 г

Директива 2003/71/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 4 ноември 2003 г. относно проспекта, който следва да се публикува, когато публично се предлагат ценни книжа или когато се допускат до търгуване (Prospectus Directive) , и за изменение на Директива 2001/34/ЕО , ОВ L 345, 31.12.2003 г;

Директива 2004/39/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 21.04.2004 г. относно пазарите на финансови инструменти (Market In Financial Instrument Directive), за изменение на Директиви 85/611/ЕИО и 93/6/ЕИО на Съвета и Директива 2000/12/ЕО на Европейския парламент и на Съвета и за отмяна на Директива 93/22/ЕИО на Съвета, ОВ L 145, 30.04.2004 г.

Директива 2006/31/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 5 април 2006 година за изменение на Директива 2004/39/ЕО относно пазарите на финансовите инструменти по отношение на някои срокове, ОВ L 114, 27.04.2006

Директива 2004/109/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 15.12. 2004 г. относно хармонизиране изискванията за прозрачност по отношение на информацията за издателите, чиито ценни книжа са допускани за търгуване на регулиран пазар (Transparency Directive), и за изменение на Директива 2001/34/ЕО , ОВ L 390, 31.12.2004 г.;

Две от тях – за публикуването на проспекти за пазарна търговия с ценни книжа от 2003 г. и за пазарите на финансови инструменти от 2007 г., известна като МИФИД (MiFID) - се оказват арена за продължителни, дългогодишни, противопоставяния, както между държавите-членки, така и между тях и различни пазарни участници и бизнес общности. След първото приемане от Съвета на ЕС през 2007 г., МИФИД е променяна многократно и влиза в действие едва през 2018 г., като политическият компромис отново е главно за сметка на залагането в регулациите на суб-оптимални икономически решения. Виж, например, Quaglia (2007; 2010).

системи, надзора върху плащания и борбата срещу прането на пари и финансирането на тероризма⁷⁹. През целия период на функциониране на паричния съвет в България след приемането ни в ЕС се запазва практиката задължителното транспониране на европейското финансово законодателство в българското да се случва почти винаги в рамките на последния допустим срок за това⁸⁰, което не съдейства за ограничаване на проблема с несиметричността на информацията в икономиката и увеличава нейната колебливост.

Публичната комуникация на финансовите регулатори и банковата общност за работата им в рамките на общоевропейските органи за координация остава недостатъчно използван инструмент за управление на нагласите на агентите и ограничаване на икономическите колебания. С въвеждането на паричен съвет в България се повишават и изискванията за прозрачност и отчетност на БНБ. Законът за БНБ⁸¹ въвежда седмична отчетност на баланса на управление „Емисионно“ пред широката публика, както и задължението ЦБ да публикува ежемесечно консолидирания си баланс, включително и този на двете оперативни управления, в официалния Държавен вестник. Запазено е съществуващото и дотогава изискване ЦБ да предоставя два пъти годишно отчети за

Quaglia L, (2007), “The politics of financial services regulation and supervision reform in the EU”, European Journal of European Research, Vol. 46, Issue 2, pp. 269-290.

Quaglia L., (2010), „Completing the single market in financial services: the politics of competing advocacy coalitions“, Journal of European Public Policy, Vol. 17, No 7, pp. 1007-23.

⁷⁹ ДИРЕКТИВА 98/26/ЕО НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 19 май 1998 година относно окончателността на сетълмента в платежните системи и в системите за сетълмент на ценни книжа
ДИРЕКТИВА 2007/64/ЕО НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 13 ноември 2007 година относно платежните услуги във вътрешния пазар, за изменение на директиви 97/7/ЕО, 2002/65/ЕО, 2005/60/ЕО и 2006/48/ЕО и за отмяна на Директива 97/5/ЕО EN BG

ДИРЕКТИВА 2009/44/ЕО НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 6 май 2009 година за изменение на Директива 98/26/ЕО относно окончателността на сетълмента в платежните системи и в системите за сетълмент на ценни книжа и на Директива 2002/47/ЕО относно финансовите обезпечения по отношение на свързаните системи и вземанията по кредити

ДИРЕКТИВА 2014/92/ЕС НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 23 юли 2014 година относно съпоставимостта на таксите по платежните сметки, прехвърлянето на платежни сметки и достъпа до платежни сметки за основни операции

ДИРЕКТИВА (ЕС) 2015/849 НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 20 май 2015 година за предотвратяване използването на финансовата система за целите на изпирането на пари и финансирането на тероризма, за изменение на Регламент (ЕС) № 648/2012 на Европейския парламент и на Съвета и за отмяна на Директива 2005/60/ЕО на Европейския парламент и на Съвета и на Директива 2006/70/ЕО на Комисията

ДИРЕКТИВА 2015/2366 НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 25 ноември 2015 година за платежните услуги във вътрешния пазар, за изменение на директиви 2002/65/ЕО, 2009/110/ЕО и 2013/36/ЕС и Регламент (ЕС) No 1093/2010 и за отмяна на Директива 2007/64/ЕО

ДИРЕКТИВА (ЕС) 2018/843 НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА от 30 май 2018 година за изменение на Директива (ЕС) 2015/849 за предотвратяване използването на финансовата система за целите на изпирането на пари и финансирането на тероризма и за изменение на директиви 2009/138/ЕО и 2013/36/ЕС

⁸⁰ Значителна разлика има между момента на приемане на съответните директиви на ЕИПС и този на изменения в българското законодателство в същите аспекти. Това ясно се вижда при сравнение на времето в измененията съответно в националната и европейска правна рамка на интернет страницата на БНБ. Виж:

<https://www.bnb.bg/AboutUs/AULegalFramework/AUNationalLegalFramework/AULFLaw/index.htm>
<https://www.bnb.bg/AboutUs/AULegalFramework/AUEULegalFramework/AUEULFDirectives/index.htm>

⁸¹ Чл. 49 ал. 1.

дейността си⁸². В същото време законодателят дава възможност на БНБ сама да определя формата и съдържанието на тези отчети с решения на УС. От 2006 г. е въведен задължителен международен одит на нейната дейност.

Въвеждането на горните законови изисквания, обаче, не формира последователна тенденция комуникацията на централната банка постоянно да се привежда към най-високите международно установени комуникационни стандарти за управление на икономическите очаквания. Например, в България няма практика на регулярни публични изслушвания на ръководството на БНБ от институциите, които го назначават. Това ограничава възможностите за т. нар. „морално убеждаване/moral suasion“ на агентите в политиките на БНБ, характерно за паричната и финансова политики през 21-ви век на най-развитите централни банки. В международен план съществуват аргументи, че използването му повишава ефективността на тези политики⁸³.

2.2 Управление на паричното предлагане и ликвидността

Според теорията, процесът на парично предлагане в една държава е най-важният информационен източник за това как даден предварително избран валутен режим и паричната политика на централната банка практически влияят върху общия модел на икономическо развитие. След 1997 г. българското парично предлагане формално продължава да се формира в рамката на съвременния теоретичен модел на централно банкиране с частични резерви, установен у нас след средата на 1991 г. След средата на 1997 г., обаче, париченият съвет изключва валутния курс като предпазител срещу вътрешни и външни шокове. И след въвеждането на паричния съвет населението продължава да е ограничено да извършва директно парични операции с БНБ. То продължава да няма законови възможности да има сметки при централната банка. БНБ налага и допълнителни административни ограничения чрез поддържането на много малко места за касова обмяна, чрез клонове и/или брой гишета за обслужване. Това практически пречатства пълната автоматичност на обмяната, която теоретично е в сърцевината на паричния съвет като валутен режим и паричен стандарт.

С паричен съвет българската икономика се лишава от възможностите за намеса, които стандарта на независима парична политика на пълноценно-функциониращите централни банки предоставя. В този смисъл, тя става в много по-висока степен изложена на външните влияния и шокове. Процесите на паричното предлагане и управлението на ликвидността на банковия сектор и икономиката с паричен съвет се променят спрямо тези в периода 1991-1997 г. и с либерализацията през 1999 г. на транс-граничното движение на пари и други финансови инструменти. Незащитеността на икономиката от

⁸² Чл. 50 и 51 от ЗБНБ.

⁸³ Bulíř et al. (2013); Coenen et al. (2017); *Blinder A. S., (2018);* Bulíř A., Čihák M., and Šmídková K., (2013), “Writing Clearly: The ECB's Monetary Policy Communication“, German Economic Review, Vol. 14, Issue 1, February, pp. 50-72. Coenen G., Ehrmann M., Gaballo G., Hoffmann P., Nakov A., Nardelli S., Persson E., and Strasser G., (2017), “Communication of Monetary Policy in Unconventional Times“, ECB Working Paper No. 2080 *Blinder A. S., (2018), "Through a Crystal Ball Darkly: The Future of Monetary Policy Communication." American Economic Association Papers and Proceedings, Vol. 108, pp. 567-71.*

колебанията в международните парични потоци нараства и поставя нови и непознати дотогава предизвикателства пред останалите компоненти на макроикономическите политики.

Върху паричното предлагане и ликвидността на банките в условията на паричен съвет влияние оказват две групи фактори: вътрешни и външни.

Вътрешни фактори⁸⁴

Парична политика и банкова система. Вече разяснихме, че ЗБНБ от 1997 г. принципно ограничава възможностите на централната банка да провежда парична политика, без напълно да я отменя. Законово тя остава за случаите на „системна финансова криза“ и то само в рамките на размера на депозита на управление „Банково“ в управление „Емисионно“. В ежедневните си операции формално БНБ се ръководи от законовото правило за размяна в наличност (за ТБ и нефинансовия сектор) или по сметка (само за банките) на левове и резервната валута по също така законово фиксираното разменно съотношение, заложено в чл. 30 на ЗБНБ. Макар избрания дизайн на паричния съвет у нас на пръв поглед да предполага автоматично пренасяне на ефекти от паричната политика на ЕЦБ в България, той оставя на БНБ парични и надзорни инструменти за влияние върху паричното предлагане. Това налага по-задълбочено разискване как БНБ ги използва.

Формално законово, паричната политика на БНБ при паричен съвет е ограничена само до използването на един единствен паричен инструмент – задължителния процент по резервите, които търговските банки държат при нея. Теоретично, този инструмент служи за управлението на банковата ликвидност в относително по-дългосрочен аспект и затова водещите централни банки по света като ФЕД и ЕЦБ⁸⁵ много рядко прибегват до промяната му. БНБ също се ориентира към принципна политика да не прибегва до чести промени в него⁸⁶, макар че нерядко използва инструмента през първото десетилетие на 21 век.

⁸⁴ При изследване на вътрешните фактори за динамиката на паричното предлагане, тази секция е базирана изключително на: Manchev (1997); Манчев Ц. и Искров И., (1997, стр. 298-308), Йоцов и др. (1998); Добрев (1999); Miller (1999); Miller and Petranov (2001, pp. 67-99);

Manchev T., (1997), „Money Supply in Bulgaria Under a Currency Board Arrangement“, BNB Information Bulletin, No.8/1997, pp. 40-48.

Йоцов В., Неновски Н., Христов К., Петрова И., Петров Б., (1998), „Първата година на паричния съвет в България“, Серия Дискуссионни Материали на БНБ, DP/1/1998.

Манчев Ц., Искров И., и Михайлов А., (1998), „Особености на паричния съвет в България“, Приложение П22.1, стр. 298-308, в „Пари, Банки и Парична Политика“, Издателство на СУ „Климент Охридски“, първо издание.

Добрев Д., (1999), „Паричният съвет в България: устройство, особености и управление на валутния резерв“, Серия Дискуссионни Материали на БНБ, DP/9/1999.

Miller J. (1999), „Currency Board in Bulgaria: First Two Years“, BNB Discussion Paper Series, DP/11/2001

Miller J., and Petranov S., (2001, chapter 6-8, pp. 67-99), in „The Financial System in the Bulgarian Economy“, BNB Discussion Paper Series, DP/19/2001.

⁸⁵ От създаването на ЕЦБ до края на 2011 г. задължителният процент по резервите в еврозоната е 2%, а след това 1%.; https://www.ecb.europa.eu/explainers/tell-me/html/minimum_reserve_req.en.html

⁸⁶ За над 23 годишния период на съществуване на паричния съвет БНБ е променяла задължителния процент по резервите само 3 пъти след първоначалното му фиксиране на 11% от депозитната база в момента на въвеждане на паричния съвет в средата на 1997 г. с НАРЕДБА №21 за ЗА ЗАДЪЛЖИТЕЛНИТЕ

Ограничаването на паричните инструменти принципно опростява формулата на паричното предлагане в България след въвеждане на паричния съвет в сравнение с периода преди средата на 1997 г. От самото начало на паричния съвет БНБ прилага и еднакъв задължителен процент по резервите за търговските банки в лева и чуждестранни валути и от тази гл. т. при ежемесечното регулиране на задължителните резерви губят значение предпочитанията в каква валута агентите държат банковите си депозити. Трябва да се има предвид, обаче, че през целия период след 1997 г. задължителният процент по резервите, прилаган от БНБ, е неколkokратно по-висок от този на ЕЦБ, което прави поддържането на ликвидността и общите разходи на ТБ, работещи у нас, значително по-скъпо от това на тези в еврозоната.

Цялостната конструкция на инструмента „задължителни резерви“ в Наредба №21 на БНБ през годините става все по-сложна. Паричната база, върху която се прилага задължителният процент се променя често, за да компенсира липсата на други парични инструменти. Чрез дефинирането на базата БНБ се стреми да ограничава относително по-големи дневни колебания на лихвените проценти на междубанковите пазари. В този смисъл, месечното усредняване на размера на дължимите задължителни резерви и възможността ТБ автоматично ежедневно да ползват определена част – до 50% - от тези резерви, още от самото въвеждане на паричния съвет служи като краткосрочен инструмент на паричната политика. В определни периоди, като например през 2005-2007 г. и след 2015 г., БНБ използва инструмента „задължителни резерви“ и за целите на макро-надзорната политика⁸⁷. Последното допълнително усложнява анализа на ефектите върху паричното предлагане.

МИНИМАЛНИ РЕЗЕРВИ, КОИТО БАНКИТЕ ПОДДЪРЖАТ ПРИ БЪЛГАРСКАТА НАРОДНА БАНКА
От средата на 2000 г. той е намален на 8%, в средата на 2007 г. е покачен на 12%, а от края на следващата 2008 г. нивото му е установено на 10% и остава непроменено досега. Виж, различни издания на годишен отчет на БНБ, където в отделна глава тя коментира политиката си за резервите на ТБ и тяхната динамика.

⁸⁷ Още от 2003 г. БНБ започна да прилага надзорни мерки, насочени към ограничаване на темповете на цикличен растеж на банковия кредит за нефинансовия сектор и съответно към намаляване на потенциалните рискове. Въпреки, че според БНБ през 2004 г. тези мерки съдействат за забавяне на темповете му, в началото на следващата 2005 г. тя налага индикативни индивидуални тавани за темповете на растеж на този показател, като обвързва надхвърлянето им с поддържане на допълнителни задължителни минимални резерви. Допълнително БНБ разширява и базата, върху която се начислява задължителен процент по резервите и увеличава санкциите за неизпълнение на инструмента. Въпреки, че запазва непроменен задължителния процент по банковите резерви през този период (8%), ТБ са принудени да поддържат ЗМР, надхвърлящи значително този процент. През 2007 г. се отказва от тази тромава парична политика и вместо това увеличава задължителния процент по резервите на 12% от средата на годината. Подробности за промените в Наредба № 21 от този период, както и за поведението на ТБ може да се намерят „Икономически преглед“ на БНБ от май и август 2005 г. (https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/public_bnb_p_ec_r_200505_bg.pdf; https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/public_bnb_p_ec_r_200508_bg.pdf), както и в годишните отчети на БНБ в периода 2003-2007 г. (https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/p_anualreports_2003_bg.pdf; https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/p_anualreports_2004_bg.pdf; https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/p_anualreports_2005_bg.pdf; https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/p_anualreports_2006_bg.pdf; https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/p_anualreports_2007_bg.pdf).

Още от самото начало на паричния съвет у нас БНБ води политика да прилага непазарни лихвени проценти върху задължителните резерви, които ТБ държат при нея, както и на дискретно определяни лихви като санкция при неизпълнение на задължението. Това са форми на допълнителен данък върху банковата система през целия период, което също е и отклонение от ортодоксалната теоретична конструкция на този паричен и валутен режим. През първото десетилетие на паричния съвет у нас пропуснатите ползи за ТБ са относително високи, тъй като БНБ не плаща лихва по задължителните резерви на ТБ. В същото време, лихвените проценти на ЕЦБ по резервната валута са еднозначно положителни и особено в периода преди ГФК не са близки до нулата. Левовите лихвени спредове над тях са относително много по-високи, предвид все още слабите държавни финанси на България в началото на 21 век. След ГФК пропуснатите ползи за ТБ от държането на безлихвени задължителни минимални резерви при БНБ са значително по-малко, тъй като ЕЦБ преориентира паричната си политика към близки до нулата и дори отрицателни лихвени проценти

С преминаването към отрицателни лихвени проценти по депозитните улеснения на ЕЦБ през второто десетилетие на този век, доходността от управлението на международните валутни резерви на БНБ последователно намалява⁸⁸. Това води до промени и в нейните парични инструменти. С новата Наредба №21 на БНБ за задължителните резерви след началото на 2016 г. данъкът върху банките, свързан с прилагането на непазарни лихви, става ефективен. С промените се въвежда понятието „свръхрезерви“⁸⁹, което в известна степен е обръкващо от гл. т. на традиционната теория за управление на паричното предлагане. БНБ дефинира като свръхрезерви всички такива средства, държани от ТБ в размер над ЗМР, умножени с коефициент 1.05. Към тях тя започва да прилага отрицателен лихвен процент, равен на този на ЕЦБ по нейното депозитно улеснение. Първоначално е обявено, че новата парична политика ще бъде валидна докато ЕЦБ поддържа отрицателен лихвен процент по депозитното си улеснение, а след това БНБ ще се върне отново към политиката си да не плаща никакви лихви по резервите на ТБ.

От началото на последното тримесечие на 2017 г., обаче, БНБ прави нов завой в паричната си политика, като увеличава още повече ефективната ставка на данъка върху банковите резерви⁹⁰ чрез прилагането на непазарни лихви. Освен това се правят и допълнителни промени за обхвата на базата, върху която се начислява задължителния процент по резервите, чрез които косвено се увеличава допълнително размера на ефективния данък от прилаганите отрицателни лихвени проценти. Ефективен допълнителен данък през целия период от въвеждането на паричния съвет досега са и наложените санкции за неизпълнение на дължимите задължителни резерви, който не е

⁸⁸ Виж, Годишен отчет на БНБ за 2015 г. (стр. 53-4).

⁸⁹ Съгласно чл. 5, ал. 1 от новата Наредба № 21, приета от УС от 2015 г. „свръхрезерви“ е превишението с повече от 5% на наличностите, държани в резервни активи над изискуемия размер на задължителните минимални резерви. То се различава от същото, използвано от традиционната макроикономика и монетарна икономика за дефиниране на банковите резерви като част от паричната база. Последното включва не само 5%, а всички „пари по сметки, които ТБ държат в ЦБ над задължителните такива“

⁹⁰ В сила от 4 октомври 2017 г., върху свръхрезервите на банките се прилага лихвен процент, равен на по-малкото от двете числа: 0% и лихвения процент по депозитното улеснение на ЕЦБ, намален с 20 базисни точки.

висок според информацията в годишните отчети на БНБ, тъй като самите санкции не са самоцелни. Те са формулирани по начин, който икономически насърчава изпълнението на изискванията по задължителните резерви.

С въвеждането на паричния съвет през 1997 г. отпада възможността ТБ да формират банкови резерви чрез заеми от БНБ, под каквато и да е форма, с изключение на случаите при финансова криза. Това изключва т. нар. „заемни резерви“ като важен инструмент в рамките на „паричното таргетиране“ като стандарт за провеждане на парична политика преди това. ТБ се лишават от възможността да ползват сконтовите и ломбарни заеми, депозитни търгове в лева и валута, както и да залагат временно или постоянно ДЦК. Ежедневните колебания на свръхрезервите на ТБ в БНБ за продължителен период от време, чак до 2016 г., се определят най-вече от покупките или продажбите по сметка или в наличност на резервна валута, извън традиционния бизнес с техните клиенти.

Роля в процеса на паричното предлагане у нас, макар и косвена, имат и комисионните, които законово БНБ има право да налага по чл. 30 от ЗБНБ в размер на не повече от 0.5% по всяка сделка за покупко-продажбата на резервна валута по сметки или в наличност. Те влияят главно върху паричния мултипликатор, тъй като са свързани с функционирането на вътрешния валутен пазар, капиталовите потоци, левовата ликвидност на ТБ и нейната пазарна цена. Ефектът, който касовите сделки с населението могат да предизвикат директно върху паричната база е нищожен. Поради това, че са физически възможни на много малък брой места – касите на БНБ, те по-скоро имат психологически ефект за укрепване на доверието в избрания валутен режим на първоначалния етап.

Укрепващо доверието в процеса на парично предлагане е и решението на БНБ да спре да прилага комисионни по сделките по сметка с търговските банки след 7 юни 2004 г. Според БНБ по това време колебанията в лихвените проценти по едnodневните необезпечени депозити, които банките си разменят на междубанковия паричен пазар вече са намалели и е отпаднала необходимостта от нейната намеса за краткосрочно фино настояване на ликвидността⁹¹ в банковия сектор.

Другата важна промяна в процеса на паричното предлагане с въвеждането на паричен съвет в България през 1997 г. е, че пределният паричен мултипликатор вече престава да се променя при операции на БНБ. Това се предопределя от законовото задължение за централната банка при емисията на всеки един допълнителен лев да акумулира в същия момент и съответното количество германски марки или евро по фиксирания разменен курс при отклонение от не повече от 0.5 процента⁹². Монетизирането на българската икономика след 1 юли 1997 г. вече става функция изключително на доверието на местните и чуждестранни агенти в банковата система и фискалната политика на правителството, тъй като само тогава паричният мултипликатор е възможно да нараства.

Роля на фискалната политика. При конструкцията на паричния съвет в България, правителството може да прави парична политика посредством промени в размера на

⁹¹ БНБ, (2004, стр. 11), „Годишен отчет“

⁹² Чл. 30 ЗБНБ.

депозита си в БНБ⁹³. Едновременно с това, този депозит може да влияе и върху равнището на международните валутни резерви, ако решенията на правителството са свързани с операции по държавния дълг - външен или вътрешен, ако последният е деноминиран в чуждестранна валута, както и при ползването на официални дарения или подобни на тях официални трансфери. Това са политически решения извън БНБ, главно правомощия на министъра на финансите и правителството, извършвани с принципното съгласие на Народното събрание.

Предвид важността на адекватността на валутните резерви при паричен съвет решения за ползване на депозита от правителството, в резултат на които настъпват по-значими еднократни промени в динамиката на валутните резерви, следва да се координират и съгласуват с БНБ, в съответствие с чл. 3 от ЗБНБ. Това е важна особеност на българския паричен съвет, предвидена за да внушава доверие, най-вече на външната среда и инвеститори. Законът за БНБ, обаче, не предвижда ясен контролен механизъм или изисквания за прозрачност и публичност. Предвид липсата на законови изисквания, през годините БНБ и правителството не създават допълнителен стандарт за прозрачност в оперативните си отношения. Всяка от институциите се ръководи от по-общата законова рамка за своите правомощия и отговорности и не се стреми допълнително да я детайлизира и надхвърля.

Ролята на фискалната политика на правителствата в процеса на парично предлагане условно може да се раздели на два периода – преди и след членството в ЕС. Най-важната промяна, която паричният съвет първоначално налага в първичното предлагане на пари от БНБ в сравнение с периода 1991-1997 г., е законовата забрана за пряко финансиране на дефицитите на правителствата⁹⁴. Така се ограничава неблагоприятното им директно въздействие върху паричната база, наблюдавано през периода 1991-1997 г. Силната фискална политика на българските правителства в десетилетието 1997-2007 г. и финансирането, получено чрез програмите на МВФ значително ограничават принудата местните ТБ да купуват държавен дълг. Траншовете на МВФ в подкрепа на платежния баланс и финансиране на правителството са част едновременно от международните резерви на БНБ и подпомагат значителното увеличаване на депозита на правителството в БНБ⁹⁵. Това са „стерилизирани“ операции, които не променят банковите резерви и оттам не влияят и върху паричното предлагане.

⁹³ Той се състои от компоненти с различни цели на ползване, начини на управление и размер. Детайлният анализ, обаче е затруднен поради липсата на регулярна публична информация за динамиката на всеки от тях.

⁹⁴ Виж, Gulde (1999); Dobrinsky (2000), които специално подчертават значението на фискалната политика, како при конкретния дизайн паричния съвет унас, така и за неговата дългосрочна жизнеспособност като паричен и валутен режим за страната.

Gulde A.-M., (1999), „The Role of the Currency Board in Bulgaria's Stabilization”, IMF Policy Discussion Paper Series, PDP/99/3, International Monetary Fund, Washington D.C

Dobrinsky, R. (2000), „Fiscal Policy Under a Currency Board Arrangement: Bulgaria's Post-crisis Policy Dilemmas“, Vienna Institute for International Economic Studies (WIIW) Research Report, No. 256, March

⁹⁵ Enoch C., and Gulde A.-M., (1997), „Making a Currency Board Operational”, IMF Paper on Policy Analysis and Assessment, Monetary and Exchange Affairs Department, IMF.

По-късно горният подход на стерилизиране на ефектите на външното финансиране върху паричното предлагане не се следва изцяло по отношение финансирането от ЕС. По-голямата част от средствата от ЕС правителствата държат като депозит в ТБ и съответно влияят на процеса на паричното предлагане както чрез паричната база, така и чрез паричния мултипликатор. С относителното увеличаване на парите от ЕС за България като най-бедна страна-членка със 7-годишните финансови рамки след 2014 г. влиянието на този фактор за монетирането на икономиката става значимо, предвид и относителното забавяне на частните капиталови потоци в този период.

Солидната фискална позиция на българските правителства е важен фактор за високата банкова ликвидност и монетизирането на икономиката, особено след ГФК. Затова влияние играят няколко фактора. В сравнение с периода преди въвеждане на паричния съвет тя беше еднозначно променена, главно в резултат на:

- Последователната трансформация на падежите и превалутирането на наследения външен дълг през 2001-2002 г.⁹⁶;
- Поддържането на относително високи излишъци на консолидирания държавен бюджет през 5-те години след превалутирането на дълга; и
- Поддържането на внушаващо доверие средносрочна фискална рамка на страната след влизането в ЕС през 2007 г.⁹⁷, която трайно осигурява относително евтин достъп до пазарно финансиране на бюджета и относително ниски разходи за обслужване на дълга.

Както е теоретично добре известно⁹⁸, стабилността на паричните съвети и тази на паричното предлагане изискват силна фискална политика, изразяваща се в избягването на бюджетни дефицити и ниски и намаляващи държавни дългове. В периода преди пандемията COVID-19, българските правителства изпълняваха добре това изискване. Те поддържаха условия за здравословно ниско-инфлационно монетизиране и растеж на икономиката. Спредовете на българските облигации спрямо лихвите по държавните облигации на Германия и другите ниско-рискови суверенни облигации на държавите от еврозоната се свиха и стабилизираха. През 21 век няма изтласкване на частния сектор от местния кредитен пазар, ресурсите за финансиране на потреблението и в по-голямата част от периода дори се наблюдаваше т. нар. „процес на отделяне/разделяне“ (от англ. „decoupling“) на динамиката му от тази на паричното предлагане⁹⁹.

⁹⁶ За систематизирано описание на операциите виж, например, Минасян Г., (2005), „Брейди одисеята на България“, Серия Дискусионни материали на БНБ, DP/05/51.

⁹⁷ За същността на инструмента, виж например, Sherwood M., (2015), “Medium-Term Budgetary Frameworks in the EU Member States”, European Commission Discussion Paper 021, December; https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/dp021_en.pdf. За подробна информация, включително по държави членки, виж: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/indicators-statistics/economic-databases/fiscal-governance-eu-member-states/medium-term-budgetary-framework_en

⁹⁸ Hanke S. and Schuler K. (1991a), “Currency Boards for Eastern Europe, Heritage Foundation, Washington, DC.

⁹⁹ Емблематичен пример за влиянието на този фактор е провала на режима на паричен съвет в Аржентина, само няколко години след въвеждане на паричния съвет у нас. Виж, например, De La Torre A., Yeyati E. L., Schmukler S. L., Ades A., and Kaminsky G., (2003), “Living and Dying with Hard Pegs: The Rise and Fall of Argentina's Currency Board”, *Economía*, Vol. 3, No. 2 (Spring), pp. 43-107.

Ежедневните финансови операции на правителството по отношение на приходите и разходите, обаче, не винаги бяха добре балансирани с оглед колебанията в паричното предлагане. От тази гл. т. неблагоприятни за управлението на банковата ликвидност и паричното предлагане са практиките на българските правителства през 21 век да поддържат високи месечни касови излишъци през по-голямата част от съответната година и рязко да ги съкращават или ликвидират през последното тримесечие на годините, в които има такива.

Взаимодействие с външната среда

В периода около и непосредствено след влизането на България в ЕС влияние върху паричното предлагане оказва предимно европейският частен инвеститорски интерес и такъв от трети държави. Последният се променя с ГФК от 2007-2009 г., която преоформя не само посоката на глобалните финансови потоци, но увеличава тяхната колебливост и усложнява рамката и политиките за тяхното управление. На дневен ред като фактор за динамиката на паричното предлагане и ликвидността у нас излизат и официалните трансфери от ЕС по многогодишните финансови рамки. След 2015 г. все по-силно влияние върху българското парично предлагане имат и трансгранични фактори от страна на предлагането на международни валутни резерви, най-вече паричната политика на ЕЦБ и другите големи ЦБ-емитенти на свободно-конвертируеми валути и т. нар. Финтек/Fintech“.

Ролята на международните валутни резерви. Най-важната промяна във формулата на паричното предлагане при паричен съвет в България е, че първичното предлагане на пари от БНБ или т. нар. „парична база“ става в много по-голяма степен функция на промените в международните валутни резерви на централната банка в сравнение с първите 7 години на прехода към пазарна икономика. Въвеждането на паричен съвет като валутен режим в България, обаче, предизвиква силни ограничения в свободата на БНБ за управление на международните валутни резерви, включително на използваните инструменти и методи¹⁰⁰. В сравнение с периода преди това, Законът за БНБ от 1997 г. наложи на ЦБ да препоръчи приоритетните принципи, въз основа на които управлява валутните резерви и да увеличи значително прозрачността.

В сравнение с първата половина на 90-те години, управлението на валутните резерви с паричен съвет претърпява няколко конкретни промени, влияещи на процеса на паричното предлагане у нас. Както подчертахме, правилото за обмяна в наличност или по сметка въобще изключи възможността за „заем на резерви“ за ТБ от БНБ. Първичното предлагане на пари у нас стана непосредствено зависимо от тенденциите на спот-пазарите на конкретни парични инструменти главно в евро, като например краткосрочните междубанкови депозити и вторичните пазари на нискорискови държавни облигации, деноминирани в евро. Възможностите за диверсификация и хеджиране намаляват. Чл. 28, ал. 3 на ЗБНБ от 1997 г. изисква ЦБ незабавно да осъществи

¹⁰⁰ Виж, Манчев (ред.), (2008, стр. 83-220), Манчев Ц., (ред.), (2008), „Международни валутни резерви“, БНБ, 242 с.; https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/pub_np_internmonreserves_bg.pdf

операции, с които да направи валутните резерви на страната много „лесно търгуеми“ и след това непрекъснато да ги поддържа „високо ликвидни“ на международните финансови пазари. Това произтича от разпоредбите наличните парични средства, средствата по сметки и дълговите инструменти, които формират резервите, да са едновременно:

- в свободно конвертируеми валути; и
- емитентите им да бъдат централни банки, правителства, международни финансови институции и други публични чуждестранни финансови институции с висок кредитен рейтинг.

Допълнително значение за „лесната търгуемост“ и приоритетността на принципа за ликвидност спрямо другите два принципа за сигурност и доходност при управлението на международните валутни резерви, има и заложеното изискване в чл. 31, ал. 3 на ЗБНБ относно тяхната структура. Законът първоначално предполага несъответствието между всяка свободно конвертируема валута (освен резервната), в която БНБ държи международни резерви, да не е повече или по-малко от 2% в сравнение с паричните задължения на банката в съответната валута. С допълнението на ЗБНБ от началото на 2005 г. горното изискване е прецизирано и става още по-строго. Управление „Емисионно“ може да поддържа за целия портфейл не повече от 2% несъответствие между размера на международните резерви и паричните задължения общо за всички валути, различни от еврото, монетарното злато и специалните права на тираж. Правилото допълнително конкретизира изискването, че БНБ трябва да ползва еврото като основна валута, в която държи международните валутни резерви. Това е напълно в съответствие с очакванията на БНБ за нарастваща роля на еврото при международните плащания и за бързото присъединяване на България към еврозоната.

Горните законови изисквания съществено ограничават валутния, ликвидния и кредитния рискове и правят международните валутни резерви по-сигурни. В същото време, те намаляват значително възможностите на БНБ за извличане на доход от управлението на валутните резерви, насочвайки работата на управление „Емисионно“ към пазари с много ниска норма на печалба. Това е друга важна особеност на българския вариант на паричен съвет. Така изменението на международните валутни резерви, а оттам и първичното парично предлагане става в значителна степен функция на сделките/трансферите на частния сектор с чужбина, т.е. на външната конкурентноспособност на икономиката¹⁰¹, ако се абстрахираме от официалните трансфери на правителството с чужбина.

В условията на паричен съвет у нас равнището, динамиката и адекватността на международните валутни резерви стават ендогенни макроикономически променливи в модела на парично предлагане. Те зависят единствено и само от желанието на агентите (резиденти и нерезиденти) да ползват националната валута – да я придобиват или да се

¹⁰¹ Бел. Моя - теоретично, ако изключим официалните трансфери на правителството, огледален запис на месечните изменения в международните валутни резерви следва да са записите по текущата и капиталова сметки на платежния баланс за съответния месец. През целия период след въвеждане на паричния съвет, обаче по него се наблюдава силна колебливост на т. нар. позиция „грешки и пропуски“, които често са и с относително висок дял към общия платежен баланс. Това показва трайните несъвършенства в практическото набиране на статистиката за външните отношения у нас.

освобождават от нея автоматично по фиксирания валутен курс спрямо германската марка/еврото. Както вече стана ясно от особеностите на паричния съвет у нас, за разлика от напълно или относително независимите централни банки, БНБ е лишена законово от правото да взема каквито и да било решения за пряко увеличаване или намаляване на международните си резерви. Това прави изпълнението на функциите на международните резерви като ликвиден буфер и тези за засилване на стабилността и доверието в местните финансови пазари зависимо от доверието на инвеститорите в общата икономическа политика на страната.

Ролята на колебанията в курсовете на свободно-конвертируемите валути. Паричният съвет у нас фиксира валутния курс на местната валута само спрямо избраната за резервна такава. По отношение на останалите свободно-конвертируеми валути¹⁰², които икономическите агенти, вкл. банките, решат да притежават в условията на напълно свободна капиталова мобилност действат надзорни регулации, декларативни и контролни режими с различна степен на строгост. Законът за БНБ след 1997 г. не ограничава централната банка да определя валутите, в които ТБ да държат резервите си при нея. Това има поне две важни следствия върху паричното предлагане, паричната база и управлението на банковата ликвидност при евентуално обезценяване или увеличаване на стойността на резервната валута спрямо всяка от другите свободно конвертируеми валути¹⁰³.

Първо, ефектите върху относителното изменение на паричната база и паричното предлагане и техните съставни компоненти не са симетрични, тъй като зависят и от решения на други агенти. Например, при евентуално бързо поскъпване на американския долар или другите свободно-конвертируеми валути спрямо еврото на международните пазари, притежателите на депозити, деноминирани в американски долари или други такива свободно-конвертируеми валути у нас могат едновременно с това да увеличат и дела на наличните пари в левове, които държат в резултат на относителното увеличение на общия им паричен баланс, породен от увеличаването на левовата равностойност на техния доларов депозит. В разгледания пример общото абсолютно увеличение на паричното предлагане ще бъде съпроводено както с относителни промени в неговата структура, така и в различни промени по размер в паричната база и банковите резерви, но и в тяхната структура. Същите ефекти, но в обратна посока, ще се наблюдават при обезценка на долара и другите свободно-конвертируеми валути спрямо еврото.

Второ, промените в поведението на икономическите агенти и банките, породени от екзогенната динамика на валутните курсове помежду им и тази на международните лихвени проценти и прилаганите от българските банки спредове по тези валути, неизбежно във времето водят и до промени в степента на покритие на паричното предлагане с валутни резерви, предизвикани от промените в компонентите на паричния мултипликатор. Това най-вече става чрез кредитния канал, тъй като краткосрочно за

¹⁰² Последната е важен атрибут на този паричен режим у нас, макар и слабо изучаван и публично обсъждан. На нея ще се спрем отделно след малко.

¹⁰³ Те са подробно анализирани от Miller J., and Petranov S., (2001, pp. 87-88), in "The Financial System in the Bulgarian Economy", BNB Discussion Paper Series, DP/19/2001.

търсещите кредит изглежда изгодно да го вземат във валути с текущо по-ниски лихви и съответно относителна цена. Да не забравяме, че при паричен съвет БНБ няма възможност да влияе и върху лихвените спредове чрез предоставяне на рефинансиране на банките в различни валути, наред с невъзможността да влияе върху лихвените проценти по всяка от свободно конвертируемите валути. Това прави втория ефект върху паричното предлагане още по-сложен за изучаване и предвиждане и невъзможен за противодействие с инструменти на паричната политика при избрания паричен и валутен режим.

Предвид горните рискове¹⁰⁴, свързани с колебанията на свободно-конвертируемите валути и липсата на законови инструменти за намеса чрез паричната политика, БНБ се ориентира към използване на надзорни мерки за ограничаване на валутния, лихвения и въобще пазарния риск в банковата система и икономиката от валутно-курсовите колебания. Положително влияние за ограничаване на тези рискове за икономиката има решението на БНБ от края на 2004 г. да не допуска ТБ да държат резервите си при нея в други валути, освен лева и еврото. Това решение ограничи възможностите на ТБ да използват БНБ за валутен арбитраж при тези операции.

Макар и принципно закъсняло, премахването на възможността търговските банки да държат задължителните си минимални резерви в щатски долари и швейцарски франкове, ускори реструктурирането на валутните депозити в банките в посока увеличаване на дела на тези в евро и допълнително ограничава валутния риск в икономиката, най-вече за принципно най-слабо защитените сегменти като домакинствата и малките фирми¹⁰⁵. Решението на БНБ много бързо принуди банките също да променят собствените си валутно-курсови и лихвени политики в посока насърчаване използването на лева и еврото като валути при банковите операции, кредити и депозити. Така българската икономика се предпазва от загуби, свързани с валутния риск при конвертирането на местни банкови заеми от една в друга свободно конвертируема валута¹⁰⁶.

2.3 Ефекти и поуки

Продължителният опит на България с режима на паричен съвет като цяло е положителен, но не е праволинеен и еднозначен. В съответствие с първоначалните очаквания, този

¹⁰⁴ С фиксирането на курса към германската марка през юли 1997 г. първоначално се премахва валутния риск при всички сделки, които български банки и фирми осъществяват с Германия. Малко след това, с въвеждането на еврото през 1999 г. напълно автоматично се премахва валутния риск при много повече сделки - с всички държави-членки на еврозоната или с трети страни, които желаят да сключват сделки с български икономически агенти в евро. Остават, обаче, тези, свързани със всички останали свободно-конвертируеми валути.

¹⁰⁵ Последното е свързано със загубата на апетит от страна на банките да предоставят ипотечни кредити в швейцарски франкове, които са с относително по-ниска лихвена тежест за кредитополучателите, но пък крият значителен риск при рязка промяна на курса на франка към еврото, каквато се наблюдаваше в периода на ГФК.

¹⁰⁶ Виж, например, IMF (2016); Fisher and Yeşin (2019).

IMF (2016), „Annex I: Conversion of Swiss Franc Loans to Euro“, pp. 33-34 in ; Republic of Croatia: Staff Report of the 2016 Article IV Consultation”; <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2016/12/31/Republic-of-Croatia-2016-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-and-Statement-by-44010>

Fisher A. M., and Yeşin P., (2019), “Foreign currency loan conversions and currency mismatches”, Swiss National Bank Working Papers, No. 42019.

валутен режим и паричен стандарт изигра ролята си за икономическата и финансова стабилизация след финансовата криза от 1996-1997 г. Положителна страна също е, че икономическите агенти придобиха практически знания и опит непрекъснато да живеят в силно динамична икономическа среда, съответстваща на конструкцията на този паричен стандарт. Създадоха се високо адаптивни и жилави икономически структури, способни трайно да съдействат за макроикономическа стабилност в условия на висока пазарна колебливост - вътрешна и външна. Също безспорно е, че след поредицата от кризи през 90-те години, доверието в законово закрепеното правило за незабавна обмяна на място на левове срещу евро в България изигра роля на катализатор за успешна вътрешна макроикономическа дисциплина, най-вече на правителствата.

Икономиката трайно се върна към траектория на растеж, независимо, че колебливостта на последния остава относително висока, а нивото му не осигурява предварително очакваната висока скорост на сближаване на жизнения стандарт на гражданите на страната с тези в ЕИПС. Други видими резултати от модела на икономическо развитие на България с паричен съвет, в сравнение с периода 1990-1997 г., са рязкото ограничаване и относително стабилизиране на инфлацията и инфлационните очаквания, а оттам и на номиналните лихвени проценти¹⁰⁷. Досега през 21 век у нас няма и системни финансови кризи с местен източник¹⁰⁸, които бяха чест спътник на социално-икономическото развитие през последното десетилетие на миналия век. България влезе с паричен съвет във ВМ2 през юли 2020 г., каквито бяха още първоначалните намерения на БНБ при започването на преговорите за присъединяване към ЕС в началото на този век.

Наблюдава се, обаче, откъсване на икономическите от финансовите цикли. Парите и капиталът продължават не особено ефективно да обслужват икономиката, ако се сравняваме с другите членове на ЕИПС. Относителната степен на монетизация¹⁰⁹ на българската икономика изостава спрямо другите държави от ЦИЕ, които извършиха подобен преход от централно-планираната към капиталистическа пазарна икономика и се интегрират в регионалния Съюз. Очевидно е, че след хиперинфлацията, дълговата и валутно-финансовите кризи през 90-те години стартовата позиция на България в края на

¹⁰⁷ Йоцов В., Неновски Н., Христов К., Петрова И., Петров Б., (1998), „Първата година на паричния съвет в България“, Серия Дискусии Материали на БНБ, DP/1/1998.

Gulde, A.-M., Kähkönen, J., Keller, P., 2000. Pros and cons of currency board arrangements in the lead-up to EU accession and participation in the Euro zone, Policy Discussion Paper 00/1, IMF, February

¹⁰⁸ IMF (2017, p. 4), “Bulgaria: Financial Sector Stability Assessment”, IMF Country Report No. 132, May; <https://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.aspx?sk=44937.0>

¹⁰⁹ Т. нар. „степен на монетизация на икономиката“ е интегрален измерител едновременно на стабилността в динамиката на паричното предлагане, но в известна степен и за развитието на финансовата система и финансовото включване на гражданите и обществото като цяло в икономическия оборот, както и за степента на финансова стабилност. Най-често като измерители за степен на монетизация на една икономика са динамиката на „реалното“ парично предлагане, което отчита инфлационните ефекти, и съотношението на номиналното предлагане на т. нар. „широки пари“ към БВП, което отчита ефективността на самия процес. Виж, Ward H. P., (2001), “How Do Countries Choose their Exchange Rate Regime?”, IMF Working paper Series, WP/01/46; <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/30/How-Do-Countries-Choose-their-Exchange-Rate-Regime-4064>

90-те години беше неблагоприятна¹¹⁰. Проблемът е, че през първите две десетилетия на 21 век разликите спрямо всяка от тези държави или се задълбочиха, или не намаляват.

Изследанията на МВФ показват, че дългосрочното структурно икономическо приспособяване към новия валутен режим и паричен стандарт в България след 1997 г. е неравномерно и непоследователно¹¹¹. Това влияе негативно на конкурентноспособността, но и на темповете на растеж и заетост, и други показатели за развитието¹¹². След укрепването през предишното десетилетие, глобалната конкурентноспособност на българския износ последователно се забавя след 2013 г., главно поради повишеното общо равнище на работните заплати. През второто десетилетие на 21 век, България постепенно губи конкурентноспособност по линия на ниските трудови разходи. В резултат, растежът на БВП остава силно колеблив¹¹³, а неговият потенциал е по-нисък, ако го сравняваме с този на повечето от новите държави-членки на ЕИПС. Темповете на сближаване на жизнения стандарт със средния за ЕС през последното десетилетие се забавят, като България значително изостава в тези си усилия спрямо всички останали новоприсъединили се членове¹¹⁴.

След въвеждане на паричния съвет периодите на циклично ускоряване на растежа са съпроводени и с увеличаване на инфлационния натиск върху икономиката. Традиционно България излиза извън критерия от Маастрихт за този показател във фази на подем в икономическите цикли¹¹⁵. В същото време, в условия на паричен съвет БНБ няма необходимите парични инструменти за фина настройка, включително за влияние върху инфлационните очаквания. Това все повече ще налага да се търси по-голяма ефективност при управлението на другите публични политики и техните финансови средства. Това,

¹¹⁰ Miller J. B., and Petranov S., (2001, pp. 68-71) "The Financial System in the Bulgarian Economy", BNB Discussion Paper Series, DP/19/2001.

¹¹¹ IMF, (2019, стр. 31), "Bulgaria: Staff Report for the 2019 Article IV Consultation"; <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2019/03/22/Bulgaria-2019-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-Staff-Supplement-and-46702>

¹¹² Mitra and Pouvelle (2012); Богданов (2018); Antoun de Almeida and Balasundharam (2018).

Mitra P., and Pouvelle C., (2012), "Productivity Growth and Structural Reform in Bulgaria: Restarting the Convergence Engine", IMF Working Paper Series, WP/12/131, May.

Богданов Б., (2018), „Пет основни статистически измерения за социално-икономическото развитие на България преди и след влизането в Европейския Съюз“; <https://www.nsi.bg/spisaniestatistika/page/download.php?articleID=192>

Antoun de Almeida L., and Balasundharam V., (2018), "On the Impact of Structural Reforms on Output and Employment: Evidence from a Cross-Country Firm-Level Analysis", IMF Working Paper Series, WP/18/73, April.

¹¹³ Богданов Б., (2018), „Пет основни статистически измерения за социално-икономическото развитие на България преди и след влизането в Европейския Съюз“; <https://www.nsi.bg/spisaniestatistika/page/download.php?articleID=192>

¹¹⁴ IMF, (2017a, стр. 4), "Bulgaria: Staff Report for the 2017 Article IV Consultation"; <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2018/02/21/Bulgaria-2017-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-and-Statement-by-the-45637>

¹¹⁵ IMF, (2007a, стр. 17); IMF, (2017, стр. 5).

IMF, (2007), "Bulgaria: Staff Report for the 2017 Article IV Consultation"; <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2016/12/31/Bulgaria-2007-Article-IV-Consultation-Staff-Report-Public-Information-Notice-on-the-21538>

IMF, (2017), "Bulgaria: Staff Report for the 2017 Article IV Consultation"; <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2018/02/21/Bulgaria-2017-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-and-Statement-by-the-45637>

например, регулярно ни предлагат МВФ¹¹⁶ в годишните си прегледи по Правило Четири от Правилата за Споразумението или Европейските институции¹¹⁷ в регулярните наблюдения по т. нар. „Европейски семестър“.

Либерализирането на трансграничното движение на капитал беше фундаментална положителна промяна в подкрепа на доверието (вътрешно и международно) за осигуряване на достъп до финансиране и капитал за реструктурирането на банковия сектор. В резултат на банковата приватизация, например, само шест години след въвеждането на паричния съвет, финансовата структура у нас коренно се промени. Банковата система стана изцяло доминирана от банки с чуждестранна собственост на капитала, главно от страни от ЕС, в резултат на банкова приватизация. Характерът на конкуренцията между тях също се промени в посока към последователно усъвършенстване и задълбочаване на финансовото посредничество. Повишеното предлагане, качество и сигурност на финансовите услуги доведе до приобщаване - т. нар. „финансово включване“ - на все по-голяма част от населението. Увеличи се банковата конкуренция. Броят на банките у нас след ГФК последователно намалява вследствие на възприетата прозрачна и последователна лицензионна политика и подобряването на банковия надзор на БНБ. В годините след ГФК в България протича банкова консолидация, макар и много по-бавна, например, в сравнение с тази в балтийските държави.

Непосредствено преди и по време на глобалната пандемия COVID-19 в края на 20-те години на този век, според данните от платежния баланс външната позиция на България изглежда по-солидна, спрямо зададената с фундаменталните макроикономически фактори и формулираните политики на българските правителства през последното десетилетие¹¹⁸. В същото време, българският опит с паричен съвет не може да послужи като пример за еднозначно приключване на историческия дебат в съвременната макроикономика и политическа икономия, воден преди¹¹⁹ и след ГФК¹²⁰, доколкото този валутен режим е подходящ за държави с възникващи и динамично-развиващи се пазари. Външната позиция на страната през последните 20 години остава силно колеблива под едновременното въздействие на комплекс от разнопосочно действащи фактори¹²¹. Извън банковия сектор, хроничната липса на капитал в икономиката, наследена от

¹¹⁶ <https://www.imf.org/en/countries/bgr?selectedfilters=Article%20IV%20Staff%20Reports#whatsnew>

¹¹⁷ https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/european-semester-your-country/bulgaria_en

¹¹⁸ Комплексен анализ с различни аналитични подходи се съдържа в IMF, (2019, pp. 31-35), Изследването, обаче подчертава несъвършенствата в качеството на данните и честата им ревизия, които затрудняват използването на количествени методи.

IMF, (2019), “Bulgaria: Staff Report for the 2019 Article IV Consultation”; <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2019/03/22/Bulgaria-2019-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-Staff-Supplement-and-46702>

¹¹⁹ Williamson J., (1995), “What Role for Currency Boards?”, Peterson Institute for International Economics, Washington, D.C.

¹²⁰ Wolf H. C., Ghosh A. R., Berger H., and Gulde A.-M., (2008), “Currency Boards in Retrospect and Prospect”, The MIT Press

¹²¹ За повече детайлност, виж, различните издания на докладите на МВФ във връзка с регулярните консултации с България по т. нар. Правило 4 от Правилата за Споразумението за МВФ. <https://www.imf.org/en/countries/bgr?selectedfilters=Article%20IV%20Staff%20Reports#whatsnew>

първоначалния преход и декапитализацията на предприятията във връзка с процесите на приватизация през първите години на паричния съвет, беше ограничена, но и досега не е напълно преодоляна. Значителните преки чуждестранни инвестиции в периода непосредствено преди и през първите години на членството в ЕИПС след ГФК се установиха постепенно около и под средните за региона. Подобен тренд има и при банковия кредит за нефинансовия сектор. В същото време, хроничните дефицити по текущата сметка в първите години на паричния съвет се трансформираха в упорити излишъци в края на второто десетилетие на 21 век, макар че търговският баланс остава трайно дефицитен.

В условия на паричен съвет дългосрочната стабилност на местния кредитен пазар остана предизвикателство, макар вече и без ефектите на изтласкване от страна на паравителството спрямо другите участници. Темповете на кредитиране на местната икономика в последните години се забавиха, особено след ГФК и практическото въвеждане на новите повишени Базелски и общоевропейски надзорни стандарти и политики. Те отново се изравниха с тези на паричното предлагане в края на 20-те години на този век след поредицата шокове на кредитния пазар¹²². Т. нар. „откъсване на кредита“¹²³, което в периода около присъединяването към ЕС се очакваше да поведе българската икономика към конвергенция в доходите и стандарта на живот се оказва неустойчив глобален процес и изведнъж приключи след ГФК¹²⁴. У нас се запазват и високите равнища на т. нар. „валутна субституция“¹²⁵, изразяваща се в предпочитания на икономическите агенти да държат банкови депозити в свободно-конвертируеми валути,

¹²² Запазил съм графика Money&credit growth в директорията; източник: <https://tradingeconomics.com/bulgaria/loans-to-private-sector>

¹²³ Академичната дискусия по тази тема е особено актуална в периода след ГФК. Sethi V., (2009); Schularick and Taylor (2012); и ECB, (2012), например, предлагат добре систематизиран и интересни гледни точки.

Sethi V., (2009), “The Decoupling Theory”, World Affairs, The Journal of International Issues, Vol. 13, No. 2 (Summer), pp. 114-147

ECB, (2012), “Money and Credit Growth After Economic and Financial Crises – A Historical Global Perspective”, ECB Monthly Bulletin, February, pp. 69-85.

Schularick M., and Taylor A. M., (2012), “Credit Booms Gone Bust: Monetary Policy, Leverage Cycles and Financial Crises, 1870–2008”, American Economic Review, Vol. 102, No. 2, April, pp. 1029-61.

¹²⁴ Milesi-Ferretti G.-M., and Tille C., (2011), “The great retrenchment: international capital flows during the global financial crisis”, Economic Policy, Volume 26, Issue 66, Pp. 289–346

¹²⁵ Добре систематизиран анализ на проблема за множество държави, вкл. България, предлагат:

Rodriguez C. A., (1992), “Money and Credit Under Currency Substitution”, IMF Working Paper Series, WP/92/99, November.

Bennett A.; Borensztein E., and Baliño T. J. T., (1999), “Monetary Policy in Dollarized Economies“, IMF Occasional Paper No. 171.

Feige E. L. and Dean J. W., (2004), “Dollarization and Euroization in Transition Countries: Currency Substitution, Asset Substitution, Network Externalities, and Irreversibility”, Chapter 14 in Alexander V., von Furstenberg G. M., and Mélitz J., (eds.) “Monetary Unions and Hard Pegs: Effects on Trade, Financial Development, and Stability”, Oxford University Press.

Scheiber T., and Stern C., (2016), “Currency substitution in CESEE: why do households prefer euro payments?”, in the OESTERREICHISCHE NATIONALBANK “FOCUS ON EUROPEAN ECONOMIC INTEGRATION” Q4/16, pp. 73-98.

Gustavo Adler; Camila Casas; Luis M. Cubeddu; Gita Gopinath; Nan Li; Sergii Meleshchuk; Carolina Osorio Buitron; Damien Puy; Yannick Timmer (2020), “Dominant Currencies and External Adjustment”, IMF Staff Discussion Note Series, SDN/20/05, July; <https://www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes/Issues/2020/07/16/Dominant-Currencies-and-External-Adjustment-48618>

различни от лева и да котираят цени на дълготрайни активи¹²⁶ в такива валути или да се разплащат с тях в наличност при сделки с такива активи. Последното поддържа висок дела на т. нар. „скрита“ или „сенчеста“ икономика у нас¹²⁷ в сравнение с групата държави, която използваме като база за сравнение. Паричният съвет бързо преодоля високата степен на доларизация в икономиката, но тя се трансформира в упорита евроизация. Само въвеждане на еврото би разрешило трайно и ефективно този проблем с доверието.

Възможностите¹²⁸ за финансиране на развитието чрез мобилизиране на частен капитал конкретно в България са по-ограничени, тъй като вътрешният капиталов пазар остава неразвит¹²⁹. Предлагането на кредит продължава да е силно доминирано от банковия канал. Точно банките, обаче, са все по-силно регулирани след ГФК, включително и в области като противопоставянето на прането на пари и финансирането на тероризъм. Така кредитният канал се ограничава като източник за финансиране на растежа при повечето държави с развиващи се пазари¹³⁰. Този канал допълнително се стеснява и в резултат на поредицата от глобални шокове - политически като международните санкции на Г-7 спрямо други държави, Брекзит, пандемията COVID-19 или дискретни мерки на отделни държави за ограничаване на капиталовата мобилност и миграцията¹³¹.

Независимо от лесно разбираемите правила на паричния съвет, България все още няма добре установен и траен собствен икономически модел за развитие в глобалната капиталистическа икономика на 21 век. Без изобщо да отваряме дебат дали в съществуващите външни условия това въобще е постижима цел, ще отбележим, че паричният съвет като всеки един друг валутен режим и/или паричен стандарт сам по себе си не осигурява достатъчно механизми за ограничаване влиянието на външните фактори върху българската икономика и ефективни механизми за поддържането на финансовата стабилност и устойчив растеж. Финансовите и икономически структури и провежданите

¹²⁶ Например, земя, жилищни и бизнес сгради, автомобили.

¹²⁷ ЦИД (2004); НФ (2009); Богданов и Станчев (2010); Kelmanson et al. (2019)..

Център за изследване на демокрацията (ЦИД), (2004), „Скритата икономика в България“, 197 с., София
Министерство на финансите (МФ), (2009), „Сивата икономика: Подходи за измерване и моделиране“ ;
<https://www.minfin.bg/document/9726:2>.

Богданов Л., и Станчев К. (2010), „Сивата икономика в България: състояние към средата-края на 2010 г.“, Институт за Пазарна Икономика; <https://ime.bg/var/images/Grey-economy-in-BG-%5Bmid-2010%5D.pdf>
Kelmanson B., Kirabaeva K., Medina L., Mircheva B., and Weiss J., (2019), “Explaining the Shadow Economy in Europe: Size, Causes and Policy Options”, IMF Working Paper Series, No. 19/278; <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2019/12/13/Explaining-the-Shadow-Economy-in-Europe-Size-Causes-and-Policy-Options-48821>

¹²⁸ Финансовите иновации са способни да влияят на този процес в не по-малка степен от правителствата. Виж, например, Friedman B. M., (2000), “Decoupling at the Margin: The Threat to Monetary Policy from the Electronic Revolution in Banking“, Journal of International Finance Vol. 3(2), January, pp. 261-72.

Assenmacher K., and Krogstrup S., (2018), “Monetary Policy with Negative Interest Rates: Decoupling Cash from Electronic Money , IMF Working Paper Series, WP/18/191, August.

¹²⁹ IMF (2017, pp. 9-10), “Bulgaria: Financial Sector Stability Assessment”, IMF Country Report No. 132, May; <https://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.aspx?sk=44937.0>

¹³⁰ Obstfeld, Maurice and Rogoff, Kenneth S., Global Imbalances and the Financial Crisis: Products of Common Causes (December 2009). CEPR Discussion Paper No. DP7606.

¹³¹ IMF, (2020), “2020 External Sector Report: Global Imbalances and the COVID-19 Crisis”; <https://www.imf.org/en/Publications/ESR/Issues/2020/07/28/2020-external-sector-report>

макрополитики у нас все още не си взаимодействат оптимално в условията на либерални капиталови потоци.

Важни аргументи да побързае с въвеждане на еврото

Предизвикателствата на все по-честите и по-големи външни шокове през последното десетилетие изискват от всяка държава: (1) ефективни и внушаващи обществено доверие стратегии за поддържане на съществуващите финансови буфери; и (2) ясни приоритети при използването им. Например, промяната на паричната политика на ЕЦБ и преминаването към неконвенционална парична политика с отрицателни номинални лихвени проценти по някои нейни парични инструменти – депозитните улеснения, от 2014 г. насам автоматично доведе до загуби на доходност за БНБ от управлението на международните валутни резерви. Това обективно свива буфера за поддържане на системната финансова стабилност – депозита на управление „Банково“ в управление „Емисионно“ и съответно възможностите на БНБ да реагира като кредитор от последна инстанция при системни финансови кризи у нас. Този процес ще е толкова по-болезнен за БНБ, българската банкова система и цялата икономика, колкото по-продължително време ЕЦБ поддържа горната политика, ако междувременно България не въведе еврото като национална валута.

За да противодейства БНБ използва единия от теоретично възможните инструменти в рамките на предоставения ѝ мандат. От началото на 2016 г. тя активира по нетрадиционен начин паричната политика и въведе отрицателни лихвени проценти по т. нар. „свърхрезерви“ чрез промени в Наредба 21. Това стана след като БНБ се убеди, че промените в паричната политика на ЕЦБ са по-дългосрочни, а не временни. Този начин на противодействие като че ли се ползва с подкрепата на МВФ, предвид неговите препоръки към други държави от региона с паричен съвет¹³². Той е консистентен с Теорията за оптимална валутна зона¹³³. Идеята е местното парично предлагане да бъде

¹³² IMF (2020), “Bosnia and Herzegovina : Technical Assistance Report-Implementation of a New Reserve Requirement Framework”; <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2019/10/23/Bosnia-and-Herzegovina-Technical-Assistance-Report-Implementation-of-a-New-Reserve-48746>

¹³³ Основоположници на “Теорията за оптималните валутни зони” са Robert Mundell (1961; 1963) и Marcus Fleming (1962). Първият в едноименната статията представя своето виждане за условията, необходими за минимизиране/оптимизиране на разходите на една държава за интегриране в глобалната икономика. Marcus Fleming (1962) пък дискутира именно възможностите за реакция на една държава чрез паричната политика при различен избор на валутен режим.

Mundell, R. A., (1961), “A theory of Optimal Currency Areas”, American Economic Review, Vol, 53, pp. 657-64;

Mundell R. A., (1963). "Capital mobility and stabilization policy under fixed and flexible exchange rates". Canadian Journal of Economics and Political Science. 29 (4): 475–485

Fleming M. J., (1962). "Domestic financial policies under fixed and floating exchange rates". IMF Staff Papers 9: pp. 369–379.

По-късно тази теория се свързва също с изследванията на McKinnon (1963) , Kenen (1969) , Frankel and Rose (1998) , както и на самия Mundell (1973). Rudiger Doornbousch (1976) и Frankel and Rose (1998) правят важни допълнения в макромоделите на (не)оптималните валутни зони за ролята и на икономическите очаквания и условия те да станат вътрешно-присъщи, за да могат да се управляват чрез макроикономическите политики. Тези важни теоретични допълнения имат за цел да служат най-вече на осъществяващите макроикономическите и парични политики. Dutta (2011) предлага добър пример за използването на горните теоретични допълнения.

приведено в съответствие с изискването на пазарно неутралния т. нар. „равновесен реален валутен курс“ и „покрит лихвен паритет“. Така БНБ ограничи риска от т. нар. „външни дисбаланси“. На практика, обаче, горният подход интернационализира негативните ефекти на паричната политика на ЕЦБ, като ги превръща в допълнителен ефективен данък за банковия сектор в съответната страна. Много вероятно е данъкът у нас ефективно да се прехвърля по веригата върху спестителите, предвид наблюдаваната промяна напоследък и в лихвената политика на ТБ по банковите депозити у нас и евентуално така да предизвика нежелани странични ефекти.

При съществуващата конструкция на паричен съвет у нас, алтернативите на БНБ за съхраняването на международните валутни резерви като буфер са ограничени в условията на много ниски или отрицателни международни лихвени проценти по нискорисковите активи в евро. Теоретично, след ГФК използването на макронадзорната политика се явява допълнение в набора от макроикономически политики за приспособяване на България към глобалните капиталови потоци, но не и алтернативен модел. БНБ активно я въведе като инструмент за управление на банковата ликвидност през последните 5 години, а най-вече през 2020 г., като част от отговора на пандемията COVID-19.

Възможните други допълнения на макрополитиките за противодействие на външните рискове са: (1) законодателят да бъде по-гъвкав и да разшири мандата на ЦБ по отношение на разрешените инструменти за управление на международните валутни резерви с включването на по-високорискови такива; (2) увеличаване на портфейла от СПТ¹³⁴ чрез преговори с МВФ, без да се променя законово съществуващия мандат на централната банка; и (3) ограничаването на разходите на самата БНБ чрез въвеждането на по-ефективна вътрешна бюджетна рамка. Тези допълнителни подходи могат да бъдат комбинирани. Независимо, че ще доведе до повишаване на риска за страната, първият от горните подходи също е разумен, предвид, че България вече е част от ВМ2 и има гарантиран автоматичен достъп до евровите валутни суапи на ЕЦБ при определени условия. БНБ също има и натрупан вече над 20-годишен пазарен опит при управлението на международните валутни резерви. Разбира се, централната банка нямаше да бъде

Dutta M. (2011), "The Euro and the ECB: Theory of Optimal Currency Area Revisited", ch. 5 in the Dutta ed. "The United States of Europe: European Union and the Euro Revolution", pp. 87-120., Contribution to Economic Analysis, Vol. 2, Emerald Publications.

McKinnon, R., (1963), "Optimum Currency Areas", American Economic Review, Vol.53, pp. 717-725

Kenen, R., (1969), "The Theory of Optimum Currency Areas: An Eclectic View", in R. Mundell and A. Swoboda (eds), "Monetary problems of the International Economy", University of Chicago Press, Chicago

Frankel, J., and Rose, A., (1998), "The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria", Economic Journal, 108 (441), pp. 1009-25

Mundell, R., (1973), "Uncommon Arguments for Common Currencies", in H. Johnson and A. Swoboda, "The Economics of Common Currencies", Allen&Unions, London, pp. 114-132

Dornbusch, R. (1976). "Exchange Rate Expectations and Monetary Policy". Journal of International Economics. 6 (3): 231-244

Frankel, J., and Rose, A., (1998), "The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria", Economic Journal, 108 (441), pp. 1009-25

¹³⁴ това е уредено в чл. 28, ал. 3., т. 3 от сегашния закон. Изисква, обаче, последователни преговори с МВФ.

изправена пред риска от такъв род загуби, ако България беше член на еврозоната и еврото вече беше национална валута.

Приоритизирането и прецизирането на условията за използване на депозита на управление „Банково“ в управление „Емисионно“ също е свързано с горното предизвикателство, тъй като в новите международни лихвени условия неизбежните счетоводни загуби на БНБ също се отразяват в депозита на управление „Банково“ в управление „Емисионно“, преди окончателно да стигнат до капитала на БНБ. А той може да се окаже необходим буфер, поради обективния спад на търсенето на местни пари от икономиката при глобални кризи от типа на пандемията COVID-19 и свързаната с това неизбежна ерозия на покритието на паричното предлагане с международни валутни резерви и намаляването на т. нар. „коефициент на покритие“ на паричния съвет¹³⁵.

Разискването на предизвикателства като горните две беше направено, за да покаже, че за тях има лесно и ефективно решение чрез въвеждането на еврото. Обществената и институционална енергия в момента е по-необходима в други аспекти на социално-икономическото и политическо развитие и не трябва да се разпилява. Например, един продължителен дебат за това дали да бъде непосредствен приоритет и кога е най-благоприятното време за въвеждане на еврото би предизвикал вероятно подобни ефекти, каквито имаше дебатът за т. нар. „едностранна евроизация“ от българска страна. Последният се появяваше както непосредствено след въвеждането на паричния съвет в края на 90-те години на миналия век, така и около опита за включването на българския лев във ВМ2, непосредствено след датата на членство на страната в ЕС. Очевидно беше, че едностранната евроизация е законово несъвестима с ДЕС от Маастрихт, както и с преговорната позиция на европейските институции за влизане на България в ЕС, изградена на неговата основа. Макар официалната преговорна позиция на България да не засяга този дебат, той разяждаше вътрешно-политическото време и доверие¹³⁶. С него България пропусна т. нар. „първа вълна“ на държавите от централна и източна Европа, които стават членове на ЕС през 2004 г. и допълнително изостана в процеса на интеграцията си през 2008 г. спрямо балтийските държави. Такъв чисто политически

¹³⁵ Казусът с атака срещу режима на паричните съвети чрез спад на търсенето на местни пари е разработен, например в Nenovsky and Hristov (2000); Tsang and Ma (2002).

Nenovsky N., and Hristov K., (2000), “Currency Circulation after Currency Board Introduction in Bulgaria (Transactions Demand, Hoarding, Shadow Economy)”, BNB Discussion Paper Series, DP/13/2000

Tsang S.-K., and Ma Y., (2002), “Currency substitution and speculative attacks on a currency board system”, *Journal of International Money and Finance* Vol. 21, Issue 1, February, pp. 53-78

¹³⁶ Виж: Костов И., и Костова Я., (2002), „Относно едностранната „евроизация“ на България“, Серия „Дискуссионни материали на БНБ, DP/26/2002, Ноември.

Авторите еднозначно оборват тезата за необходимост и възможност на едностранната евроизация. Единият от тях, Иван Костов, е министър-председател на Република България (1997-2001 г.), който на практика след парламентарните избори през 1997 г. поема политическата отговорност да осъществява българската макроикономическа и финансова политика в условия на паричен съвет, заедно с БНБ и с финансирането и съветите на МВФ. Институционалните и финансови параметри преди това са проектирани и договорени с МВФ от служебно правителство. Виж: Gulde A.-M., (1999), “The Role of the Currency Board in Bulgaria’s Stabilization”, IMF Policy Discussion Paper Series, PDP/99/3, International Monetary Fund, Washington D.C.

фактор обикновено подклажда и съмнения за икономическите ефекти от полезността на избрания валутен режим на паричен съвет¹³⁷.

3. Задълбочаването на европейската интеграция и трансмисията на общите политики в България: Къде са възможностите и кои са рисковете?

Интеграцията като процес е в сърцевината на ЕИПС, но въобще и на постепенната глобализация на съвременната капиталистическата икономика от втората половина на 20 век насам. Вероятно поради това, всеки добре оформен клон на знанието в съвременната политическа, социална или икономическа наука има своя теория или парадигма за нея. Европейските политически лидери, обаче, ползват практично и избирателно теорията. Това кара някои от тях¹³⁸ да разглеждат интеграцията като чисто политически и лидерски процес. Последното добавя интересен и важен контекст по-долу при разискване на задълженията и възможностите, които въвеждането на еврото предоставя.

От самото възникване на ЕИО през 1956 г. повечето от дебатите на високо равнище в Съюза неизменно са свързани с приоритетите и скоростта на интеграционния процес. От 70-те години на 20 век насам отчетливо са оформени две традиционно противопоставящи се обществени групи, включително и в Европейския парламент, условно известни като „икономисти“ и „монетаристи“¹³⁹. Независимо от политическата си принадлежност, те

¹³⁷ Оборването на тези съмнения, например, е един от важните мотиви още в изследването на Христов (2004).

Виж, Увод, стр. 5, Христов, К. 2004, Паричният съвет: „The only game in town“, Серия Дикуссионни материали, DP/40/2004, БНБ.

¹³⁸ Klaus, V., „The Future of the euro: An Outsider’s view“, ch. 10 in “EU Enlargement and Future of the euro”, ed. by Pringle, R. and N. Carver, Central Banking Publications, 2004.

¹³⁹ Виж, например, Marsh (2009), chapter 2: At the Epicentre

Marsh, D., (2009), “The EURO: The Politics of the New Global Currency”, Yale University Press, New Haven and London

Като “икономисти” преди всичко се възприемат високопоставени представители в Европейската комисия на Германия и Холандия, както и на техните министерства на финансите и централни банки. Публична известност имат най-вече тезите на: Ludvig Erhard, Marius Holstrop, Andre Szasz, Karl Blessing. Виж също: Deutsche Bundesbank (1961, 1961a, 1961b), Szasz (1999).

Deutsche Bundesbank, (1961), Bundesbank Council Meeting, Frankfurt, 25 February 1961, (DBArchive B330/175)

Deutsche Bundesbank, (1961a), Chancellor Adenauer letter to Blessing, Bonn, 28 February 1961, and Blessing letter to Chancellor Adenauer, Frankfurt, 1 March 1961, (DBArchive B330/242)

Deutsche Bundesbank, (1961b), Bundesbank Council Meeting, Frankfurt, 3 March 1961, (DBArchive B330/175)

Szasz A., (1999), *The Road to European Monetary Union*, Macmillan, London

Като монетаристи преди всичко се възприемат високопоставени представители в Европейската комисия на Франция, Белгия и Люксембург, както и на техните министерства на финансите и централни банки като най-силно е присъствието на френския вицепрезидент на ЕК в пълните години на ЕИО, Robert Marjolin. Към тази група по-скоро може да се причислят и високопоставените италиански представители, макар, че в някои отношения техните позиции са близки и до тези на икономистите. Виж също: De Gaulle, (1971), Giavazzi and Pagano (1986).

De Gaulle C., (1971), *“Mémories de l’Espoir, L’Effort 1962-1971*, Plon, Paris

Giavazzi, F., and Pagano, M., (1986), “The Advantages of Tying one’s Hands: EMS Discipline and Central Bank Credibility”, *European Economic Review*, Vol. 28, pp. 1055-82

имат различни разбирания за разходите и ползите от процеса на интеграция в зависимост от водените общи и национални политики, както и за точката на уравновесяването им, равнището и еластичността на разходите за интеграцията. Трайно теоретично решение за този дебат и досега няма. Той се разрешава чрез политическите компромиси на лидерско равнище в ЕИПС, което предопредели и непоследователността в законодателната рамка, която се определя най-вече от Съвета на ЕС. Дебатът между „икономистите“ и „монетаристите“ в ЕИПС е постоянен източник на риск от морален хазарт. Той е свързан и с възникването и развитието на действащия европейски механизъм за поддържане на финансовата стабилност и следователно трябва да се следи внимателно и да се отчита по подходящ начин и в процеса на въвеждане на еврото у нас. Конфликтът между горните две обществени групи неизменно се връща в политическия дневен ред на Съвета на ЕС при обсъждането на институционалното укрепване и бъдещите макроикономически и финансови политики на ЕИПС, най-вече в периоди на висока глобална или регионална финансова нестабилност, като ГФК и европейската дългова криза от 2011-2013 г. Причината е заложена в съществуването на множество и различни възможности, ежедневно предоставяни от глобалната пазарна икономика за управление на паричното предлагане и ликвидността. Те винаги оставят отделните национални държави с недостатъчно инструменти на макроикономическите политики за управление на социално-икономическото приспособяване, като формират различни социално-политически и икономически предизвикателства за европейската интеграция във времето.

Тук няма да се спираме отделно на географското разширяване на ЕИПС и опита на други държави от ЦИЕ, които се присъединиха към еврозоната през последните две десетилетия. Ще обобщим, обаче, процесите на задълбочаване на интеграцията в Съюза напред, които се очаква да имат най-значим ефект върху баланса разходи-ползи от въвеждането на еврото в България.

3.1 Участие във ВМ2: Промените

От средата на юли 2020 г. българският лев е във ВМ2, а от 1 октомври същата година БНБ се присъедини към първите два стъпба на Европейски банков съюз – Единния Надзорен механизъм (ЕНМ) и Единния Механизъм за Преструктуриране (ЕМП) на кредитни институции под формата на тясно сътрудничество. Това поражда допълнителна подчиненост на българските институции, осъществяващи политиките по надзор и реструктуриране на кредитни институции. От тази дата БНБ ефективно започна т. нар. „тясно сътрудничество“ с ЕЦБ за надзор над българския банков сектор¹⁴⁰, съгласно Регламент (ЕС) № 1024/2013. ЕЦБ поема функцията на орган за надзор на 5

Разделението е условно за целите на дебата за ИПС в рамките на Европа и не бива да бъде въобще асоциирано с традиционния дебат в икономическата теория между привържениците на класическия подход към икономиката и „монетаристите“ от т. нар. „Чикагска школа“ на Milton Friedman.

¹⁴⁰ Съгласно Регламент 1024/2013 НА СЪВЕТА от 15 октомври 2013 година за възлагане на Европейската централна банка на конкретни задачи относно политиките, свързани с рурденциалния надзор над кредитните институции на

български банки-дъщерни институции на европейски банки,¹⁴¹ като част от задачата си да упражнява надзор върху значимите кредитни институции и трансграничните групи в еврозоната. БНБ ще участва със свои представители в съвместните надзорни екипи на тези институции.

Единният Съвет за Преструктуриране (ЕСП) пък ще наблюдава у нас и процеса по планиране на преструктурирането на още 3 по-малки банки с национална системна значимост, т.нар. други системно значими институции (ДСЗИ)¹⁴² в европейски контекст. Наблюдението над по-малко значимите банки от страна на ЕЦБ включва контрол по прилагането на общите надзорни стандарти на ЕНМ. ЕСП също разполага с определени директни правомощия по отношение на ДСЗИ, свързани с процеса на издаване на лицензии и одобрения, издаването на общи препоръки, указания и инструкции, планиране и осъществяване на инспекции, включително и поемане на директен надзор над по-малко значими институции. Евентуални решения за планиране на преструктурирането на общо 8-те български банки ще се подготвят от управление „Банков надзор“ на БНБ, но ще бъдат одитирани преди да влязат в действие не само от УС на БНБ, но и от Надзорния съвет на ЕЦБ, който ще има право да коригира решения на централната банка. Докато е във ВМ2, обаче, БНБ ще има правото да откаже изпълнението на последните.

С членството във ВМ2 и близкото сътрудничество на БНБ с ЕЦБ, България получава и допълнителни предимства. Най-важното е, че страната е една крачка по-близо да стане неразделна част от глобалната мрежа за поддържане на финансовата стабилност. Първо, според ДЕС/ДФЕС¹⁴³, с членството ни във ВМ2 ЕЦБ вече е задължена да интервенира в подкрепа на българския лев при колебания на неговия курс на международните пазари с повече от $\pm 15\%$. Второ, БНБ получи и привилегията за директни суапови линии с ЕЦБ през април 2020¹⁴⁴ във връзка с глобалната пандемия COVID-19, която се възобновява тримесечно до отминаване на причините - нещо, което не се случи дори по време на ГФК.

Валутните суапи с ЕЦБ са привилегия, сигнализираща, че между нея и БНБ рискът от морален хазарт е материално незначителен. Този инструмент цели директно намаляването на разходите за българската икономика от пандемията, тъй като е по-евтин от самозастраховането чрез натрупване на валутни резерви или заемите от други МФИ. Надежността на конкретния валутен суап като инструмент за стабилност е още по-голяма, тъй като ЕЦБ го инициира/предоставя, а еврото е втората международна валута

¹⁴¹ ЕЦБ е одобрила списък на банките в България, които ще бъдат обект на директен надзор от нея, считано от 1 октомври 2020 г. Кредитните институции, обект на директен надзор, са: УниКредит Булбанк АД, Банка ДСК АД, Обединена българска банка АД, Юробанк България АД и Райфайзенбанк (България) ЕАД. За това те ще заплащат надзорни такси на ЕЦБ.
https://www.bnb.bg/PressOffice/POPressReleases/POPRDate/PR_20200911_1_BG

¹⁴² В списъка на БНБ попадат още 3 ДСЗИ, освен гореизброените 5, на основание чл. 9, ал. 8, във връзка с чл. 9, ал. 1 и съгласно критериите по чл. 9, ал. 7 от Наредба № 8 на БНБ и общеевропейската методика изложена в Насоките на Европейския банков орган (Насоки относно критериите за определяне на условията за прилагане на член 131, параграф 3 от Директива 2013/36/ЕС (Директива за капиталовите изисквания) във връзка с оценяването на други системно значими институции (ДСЗИ), ЕВА/GL/2014/10);
https://www.bnb.bg/PressOffice/POPressReleases/POPRDate/PR_20201130_BG

¹⁴³ Пак там

¹⁴⁴ https://www.bnb.bg/PressOffice/POPressReleases/POPRDate/PR_20200422_BG

в света с дял от поне 20% в глобалните международни резерви. Той не предизвиква и ликвиден риск за българските банки, тъй като те действат в условия на паричен съвет и няма колебания в курса на националната валута към еврото на местните пазари. Разходите по суаповите линии, обаче, вероятно се прехвърлят върху местните банки, предвид разгледания начин на олихвяване на банковите резерви в момента, който дискутирахме в предходната част.

Тепърва ще се оценяват общите икономически ефекти от валутните суапи на БНБ с ЕЦБ, тъй като конкретните параметри на споразуменията, извън техния размер от 2 милиарда евро, не са публични. На база на евентуалното им фактическо прилагане ще се натрупат и наблюдения какви промени те ще предизвикват в лихвените спредове на българските дългови еврооблигации¹⁴⁵ и лихвените паритети¹⁴⁶ в различни ситуации на местните и международните финансови пазари, както и върху икономическите очаквания.

При определяне размера на суаповата линия ЕЦБ отчита двустранната експозиция на българския финансов сектор в евро, а вероятно и лихвените паритети. Валутните суапи, обаче, са инструмент на нейната парична политика от типа на дисконтните заеми, предоставени на чуждестранни депозитни институции и носител на кредитния риск е БНБ¹⁴⁷. Ако не се активират валутните суапи, паричната политика на ЕЦБ в България при BM2 ще продължава да се предава/трансмита чрез паричния съвет, както това

¹⁴⁵ Baba and Packer (2009) и McAndrews et al. (2008) правят разграничение между ефектите върху пазарите при обявяване на операциите и тези при фактическото им осъществяване и установяват висока значимост на самото обявяване върху лихвените спредове. Baba, Naohiko & Packer, Frank, 2009. "[From turmoil to crisis: Dislocations in the FX swap market before and after the failure of Lehman Brothers](#)," [Journal of International Money and Finance](#), Elsevier, vol. 28(8), pages 1350-1374, December

McAndrews J., Sarkar A., and Wang Z., (2008), "The Effect of the Term Auction Facility on the London Inter-Bank Offer Rate," Federal Reserve Bank of New York Staff Report No. 335 (July)

¹⁴⁶ Анализаторите са единодушни за положителните ефекти от валутните суапи за външната сметка/платежния баланс. И след ГФК, обаче, те продължават да не се ангажират с оценки за ефектите на валутните суапи между централните банки върху икономическия растеж и богатството. Това произтича и от липсата на научен консенсус около ефектите на инструмента върху лихвения паритет. Виж: Виж, Obstfeld, Shambaugh and Taylor (2009); Engel, C. (2009); Barkbu and Ong (2010); Bahaj and Reis (2018).

Obstfeld M., Shambaugh J. C., and Taylor A. M., (2009), "Financial instability, Reserves, and Central Bank Swap Lines in the Panic of 2008", NBER Working paper Series, No. 14826, March, <https://www.nber.org/papers/w14826>

Engel, C. (2009): "Exchange Rate Policies", Federal Reserve bank of Dallas, Staff Papers, No. 8, November, <https://www.dallasfed.org/~media/documents/research/staff/staff0902.pdf>

Barkbu B. B., and Ong L. L., (2010), "FX Swaps: Implication for Financial and Economic Stability", IMF Working Paper Series. 10/55, March, <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/FX-Swaps-Implications-for-Financial-and-Economic-Stability-23653>

Barkbu B. B., and Ong L. L., (2010), "FX Swaps: Implication for Financial and Economic Stability", IMF Working Paper Series. 10/55, March, <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/FX-Swaps-Implications-for-Financial-and-Economic-Stability-23653>

Bahaj and Reis (2018), обаче твърдят, че валутните суапи между двете най-големи ЦБ в света по време на ГФК са калибрирани така, че да гарантират лихвения паритет.

Bahaj S., and Reis R., (2018), "Central Bank Swap Lines", Ludwigs-Maximilians University's Center for Economic Studies and the IFO Institute, Working Paper 7124,

¹⁴⁷ Bahaj and Reis (2018).

Bahaj S., and Reis R., (2018), "Central Bank Swap Lines", Ludwigs-Maximilians University's Center for Economic Studies and the IFO Institute, Working Paper 7124,

става през изминалите близо 25 години. Това става най-вече чрез канала на лихвените проценти при наличието на значителни лагове, породени от периферното място на страната в европейските и глобални вериги за доставки и търговия.¹⁴⁸

Трябва да подчертаем фундаменталната разлика в макроикономическите ефекти от операциите на националните правителства и валутните суапи с ЕЦБ за облекчаване на ликвидната ситуация на пазарите при евентуална финансова криза. Ако бъдат фактически оползотворени, валутните суапи на ЕЦБ ще имат директен и непосредствен ефект едновременно върху международните резерви, банковите резерви и паричната база или буфера в лицето на депозита на управление „Банково“ в управление „Емисионно“. Интервенциите на правителството при кризи в повечето случаи не създават нови пари, тъй като обикновено само трансформират един вид депозити в друг с различно предназначение. Те само преразпределят тежестта на шока и съответно на загубите между различните икономически агенти и сектори, но ефектът им върху ликвидността на местните финансови пазари е много по-ограничен и маловажен. Ако България не въведе скоро еврото, сегашните правителствени мерки срещу COVID-19 ще имат ефект и върху бъдещите данъци, като степента му ще зависи и от използваемостта на лева в международни сделки¹⁴⁹, която за съжаление не е голяма.

Фундаментална е и разликата между макроикономическите ефекти от евентуално спасяване на банки от националните правителства и ЕСМ. При операциите на правителството загубите неизбежно се поемат директно или индиректно от данъкоплатците и депозиторите¹⁵⁰. При малките отворени икономики, като българската, при такива операции възникват и допълнителни ограничения. правителствата трябва да се въздържат от капиталов контрол или пък бързо да се върнат към финансова либерализация след въвеждането на такъв. Преди създаването на ЕСМ с ЕСФ и ЕСП, през последно десетилетие са още пресни примерите с правителствените интервенции при нестабилност на банковия сектор в Дания, Гърция, Ирландия и Португалия в ЕИПС, или пък с ПИБ и КТБ у нас¹⁵¹. ЕСМ създава нови възможности за разпределяне на

¹⁴⁸ Minea and Rault, (2008); Nenova et al. (2019).

Minea A., Rault C., (2008), “Monetary Policy Transmission: Old Evidence and Some New Facts from Bulgaria”, BNB Discussion paper series, No. 67/2008.

Nenova M., Ivanov E., Ivanova N., Kasabov D., Zahariev B., Markova G., Karagyozyova-Markova K., (2019), “Transmission of ECB’s Monetary Policy in Bulgaria: Insights from a Large Macro-econometric Model”, BNB Discussion paper series, No. 115/2019.

¹⁴⁹ Това поне показва опита от правителствените интервенции по време на ГФК. Виж: IMF (2009), “Market Interventions during the Global Crisis: How Effective and How to Disengage?”, chapter 3 in the Global Financial Stability Report

https://www.imf.org/~media/Websites/IMF/imported-flagship-issues/external/pubs/ft/GFSR/2009/02/pdf/_chap3pdf.ashx

¹⁵⁰ Véron (2007) and Posen & Véron (2009) ги обобщават добре.

Véron N. (2007) – “Is Europe ready for a major banking crisis?”, Bruegel Policy Brief 2007/03, August 2007

Posen, A. and Véron N. (2009) – “A solution for Europe’s banking problem”, Bruegel Policy Brief 2009/03, June

¹⁵¹ Политическият натиск върху Ирландия през 2010 да не наложи загуби на чуждестранните държатели на банкови облигации, поради страх от верижна реакция и на други държави-членки или от европейски санкции. По същия начин действаще и страхът от санкции от ЕС у нас през 2014-15 г. по повод неспазването на законово определения в европейската директива срок за изплащане на депозитите в КТБ, макар, че ЕК в нито един от случаите на нарушения на Директивата за гарантиране на депозитите след

бремето на разходите извън националните граници. Това става посредством решенията на ЕСП и при ползване на средства от Европейския Стабилизационен Фонд (ЕСФ), който играе ролята на т. нар. „регионално финансово споразумение“¹⁵².

Друго важно предимство от близкото сътрудничество на БНБ с ЕЦБ е възможността навреме да се изгражда институционален капацитет за надзор на различните равнища – макро-, секторно и микро-, както и такъв за реструктуриране на банки. Като национален орган за реструктуриране на държава-членка, участваща в ЕБС, БНБ има представител в Пленарната сесия и Разширената изпълнителна сесия на ЕСП с еднакви права и задължения като всички останали членове, включително право на глас. Това на практика прави България равноправен член на ЕБС, като БНБ поддържа тясно сътрудничество с ЕСП, макар все още да не е член на еврозоната. В рамките на структурата се обсъждат въпросите на надзора над ДСЗИ на страните от ЕНМ.

По отношение на политиките на превантивен/пруденциален надзор, представители на БНБ участват във всички други комитети и подструктури, които подпомагат работата на ЕЦБ във връзка със задачите, възложени ѝ с Регламент (ЕС) № 1024/2013. Нейни експерти участват и в създадената към ЕЦБ структура, съгласно Единния надзорен механизъм, за целите на надзора над ДСЗИ. Тясното сътрудничество на БНБ с ЕЦБ ѝ осигурява достъп до унифицирана методология за формулиране и провеждане на макро- и микро-надзорните политики. В същото време, ако финансовите регулатори у нас не прилагат методологиите в съответствие с изискванията, регламентът позволява на ЕЦБ едностранно да прекрати временно тясното си сътрудничество с БНБ или да се откаже от него, докато България е във ВМ2. Реализирането на подобен неблагоприятен сценарий не само би увеличило значително репутационния риск за институциите у нас, но и

нейното приемане през 1994 г. не е активирала пред Европейския съд съществуващите възможности за санкциониране на държави-членки. Законодателните промени в Дания през 2011 към повишаване на защитата на банковите кредитори в опит да се избегне неравнопоставено регулаторно и надзорно третиране на другите нейни банки при техните тран-гранични операции. Те последваха законодателни промени, предизвикали загуби на международните банки, действащи в страната по време на ГФК.

¹⁵² ; IMF (2013, 2016); Cheng et al., (2020).

IMF (2013), “Stocktaking The Fund’s Engagement with Regional Financing Arrangements”, April; <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2013/041113b.pdf>

IMF (2016), “Adequacy of the Global Financial Stability Network”, IMF Policy Papers Series, March, <https://www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2016/12/31/Adequacy-of-the-Global-Financial-Safety-Net-PP5025>

Cheng G., Miernik D., and Turani T., (2020), “Finding complementarities in IMF and RFA toolkits”, ESM Discussion paper Series, No. 8; <https://www.esm.europa.eu/publications/finding-complementarities-imf-and-rfa-toolkits>

финансовия риск. Това също е и допълнителен аргумент за бързо влизане в еврозоната, тъй като тогава ЕЦБ ще загуби правото си на решение за сътрудничество с БНБ.

3.2 Предимствата и рисковете на членство в еврозоната спрямо ВМ2

От формално-правна гл. т., следващата стъпка в процеса на българската интеграция в ЕИПС – въвеждането на еврото - е различна от вече направената през 2020 г. с влизането във ВМ2. В чл. 140 ДФЕС (чл. 121 ДЕС) и в Протокол №6 към него точно са посочени основните конвергентни критерии – т. нар. „Критерии от Маастрихт“, които държава-членка на ЕС трябва да изпълни, за да се включи в третата фаза на ЕИПС като държава без право на изключение. Такива законово дефинирани критерии нямаше за влизането във ВМ2, което изискваше сложни процедури за постигане на договорености и поемането на ангажменти по отношение на макроикономическите и структурни политики на две нива както с европейските институции, така и със страните-членки.

Освен това, критериите в ДФЕС са точно количествено установени. Евростат е институцията, отговорна за методиката и нейното прилагане за измерването на показателите. Това предполага еднозначност на преценката, без възможности за субективна интерпретация както от европейските институции, така и от държавите-членки. Освен Маастрихтските критерии за номинална конвергенция държавите-членки трябва да изпълнят и критериите за правна конвергенция, т. е. да съобразят законодателството си с изискванията на ДЕО и Протокола за Устава на ЕСЦБ и ЕЦБ относно въвеждането на единната европейска валута.

Горното прави необходимите правни, но най-вече политически и обществени, решения за влизане в еврозоната значително по-лесни за осъществяване, в сравнение с тези за влизане във ВМ2. Освен това, самите критерии за пълноправно членство в ЕИПС са ендогенни показатели¹⁵³ в съществуващите модели за формулиране на макроикономическите политики, най-вече тези базира на т. нар. Теория за оптималната валутна зона. Тъй като България е с паричен съвет доста дълъг период, българската икономика вече се е адаптирала към паричната политика на ЕЦБ и каналите за нейната

¹⁵³ Frankel and Rose (1998), De Grauwe (2007).

Frankel, J., and Rose, A., (1998), “The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria”, *Economic Journal*, 108 (441), pp. 1009-25

De Grauwe, P. (2007), “Economics of Monetary Union”, 7-th ed., Oxford University Press, Oxford

трансмисия у нас са относително добре познати поне на БНБ¹⁵⁴. При отсъствие на шокове, това помага за по-бързото постигане на необходимите настройки на политиките при прицелването им към изпълнение на критериите за номинална конвергенция, въпреки липсата на широк набор от инструменти на местната парична политика.

Важно предизвикателство е, че България ще бъде все по-често принудена да прибегва до инструментите на политики като макронадзорната и фискалната, предвид липсата на множество инструменти на паричната политика в условията на чести шокове, каквито са досегашните условия на финансовите пазари през 21 век. Натрупването във времето на такива, макар и временни действия за преминаване на „ръчен контрол“ и съответно за „изключване“ на пазарната логика, правят изпълнението на критериите за членство по-несигурно и непредвидимо при евентуално продължително отлагане на решението за влизане в еврозоната. На този процес ще влияе и самата скорост на бъдещото задълбочаване на европейската интеграция, тъй като българските икономически политики и очакванията ще трябва допълнително да се приспособяват и към това обстоятелство.

Въпреки множеството шокове през последните две десетилетия, с паричен съвет България не допусна сериозни външни дисбаланси в икономиката. Справихме се относително добре дори в сравнение с държави – нови членки на ЕИПС от ЦИЕ, които имат плаващи валутни курсове и собствена парична политика. Проблем е, че това не се трансформира в реална икономическа конвергенция. Нивото на реална покупателна способност спрямо средно европейското продължава да изостава след ГФК. Това поставя допълнителни изисквания за подобряване на икономическото управление и скоростта на структурните приспособявания¹⁵⁵, за да се увеличи производителността и укрепи конкурентноспособността на българската икономика. Заздравяването на управлението би спомогнало и за установяването на по-траен икономически модел за развитие чрез стабилизиране на очакванията, макар че последното ще е трудно, поради малкия размер на българския пазар в условията на силна колебливост на съвременните глобални международни капиталови потоци.

¹⁵⁴ Nenova M., Ivanov E., Ivanova N., Kasabov D., Zahariev B., Markova G., Karagyozyova-Markova K., (2019), “Transmission of ECB’s Monetary Policy in Bulgaria: Insights from a Large Macro-econometric Model”, BNB Discussion paper series, No. 115/2019.

¹⁵⁵ Бел. моя: Това, обаче, ще изведе на дневен ред редица допълнителни предизвикателства, тъй като при формулирането на макроикономическите си политики, България няма традиции да използва данни и съвременни теоретични модели на микро- и секторно равнище.

Като централна банка на страна-членка на еврозоната, БНБ ще продължи да бъде отговорна за поддържане на ликвидността на местните финансови пазари¹⁵⁶. Разликата е, че тя ще ползва всички разполагаеми парични инструменти за ЕСЦБ, вместо ограничените такива на паричния съвет. Другата съществена разлика е, че съществено ще се намали дискутирания в преходната част данък върху банките, тъй като ще изчезне разликата между задължителните проценти по резервите, както и „свъхрезервите“ по наредба 21, за които в момента БНБ налага по-високо отрицателни лихвени проценти от тези на ЕЦБ по нейното депозитно улеснение.

Решението за скоростта на присъединяване към еврозоната оттук нататък е по-скоро обществено-политическо, тъй като институционално процесът не изисква никакви по-нататъшни приспособявания на валутния режим или паричния стандарт. Показва го опитът на държавите от ЦИЕ с паричен съвет или друг валутен режим преди влизането във ВМ2¹⁵⁷, въвели еврото през последното десетилетие, така и на тези, които не бързат в процеса на премахване на дерогацията¹⁵⁸. Там решението е било зависимо повече от местните изборни цикли и резултати, комбинирани с очакванията за магнитута на евентуалните външни шокове. Много по-малко значение са имали гео-политически фактори или гласовитостта на определени заинтересовани групи¹⁵⁹.

Във връзка с горното предизвикателство, българските лидери и гражданите трябва да са наясно, че бързото членство в еврозоната ще осигури чрез достъпа до ЕСМ защиты, които

¹⁵⁶ Ангелони (1999) твърди, че децентрализацията при изпълнението на функциите на ЕСЦБ е по-голяма от тази на всички съществуващи централни банки, действащи на федерален принцип. Освен системата за вземане на решения, той е изследвал също бюджетния процес, дейностите на НЦБ от страните-членки, които не са свързани с ЕСЦБ, както и политиката по отношение на човешките ресурси.

Angeloni, I., 1999. "The role of a regional bank in a system of central banks : A comment," *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, Elsevier, vol. 51(1), pages 73-77, December

¹⁵⁷ Markevičiūtė A., and Kuokštis V., (2016), "Race to the Euro: Why Latvia Joined Earlier Than Lithuania", *Baltic Journal of Political Science*, No 5, pp. 5-20.

¹⁵⁸ Redo M., (2017), "Benefits of membership of Exchange Rate Mechanism - ERM II - alternatives to Poland's adoption of euro", *CENTRAL EUROPEAN REVIEW OF ECONOMICS AND MANAGEMENT*, Vol. 1, No. 1, pp. 27-40

¹⁵⁹ В този смисъл, мнения на политици и академичните среди, предимно от САЩ (Стиглиц 2016; Hanke, (2018) или в средите на традиционните евроскептици в Европа (Klaus, 2010), трябва да се познават добре и да се овладяват от институциите с плана за подготовка на обмяната с цел ограничаване на икономическите колебания.

Klaus, V., (2010), "The Euro Zone Has Failed' Euro Zone Has Failed; *Wallstreet Journal*, June 2; <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748704875604575280452365548866>

Стиглиц, Дж. (2016), „Еврото. Как една обща валута застрашава бъдещето на Европа“, Издателство „Изток-Запад“, София

Hanke, (2018), "Long Live The Lev: Bulgaria Should Hold On To Its Currency Board"; <https://www.forbes.com/sites/stevehanke/2018/01/30/bulgarians-love-their-currency-board-and-their-lev-long-live-the-lev/>

като потенциален размер местните буфери¹⁶⁰ не могат. Разбира се, дотогава макронадзорната политика и устойчивата фискална политика трябва да имат ключова роля в превенцията в натрупването на дисбаланси, а гъвкавите трудови и продуктови пазари трябва да продължават да помагат за структурното приспособяване. Засега, обаче, не се знае магнитута на шоковете след COVID-19, които неизбежно ще продължат през 21 век в условията на глобални дисбаланси.

Разбира се, еврозоната също има своите собствени предизвикателства. Две от тях, според нас, са критични. Първото е свързано с проблема с т. нар. „интегритет на еврото“ като обща валута и независимостта на ЕЦБ да определя приоритета на целите на собствената си парична политика. Второто предизвикателство е свързано с т. нар. „морален хазарт“ при ЕСМ.

Конфликтът между целите на ЕЦБ

Безспорно е, че ЕСЦБ и ЕЦБ са замислени като едни от най-независимите и прозрачни институции в света по федерален модел¹⁶¹. Те действат като такива във времена на пазарна стабилност, но при висока нестабилност независимостта им често се поставя под съмнение поради конфликта, който възниква между целите на паричната политика по отношение на ценовата и финансовата стабилност и стабилността на еврото. Действията¹⁶² на ЕСЦБ и ЕЦБ пораждат у пазарните участници съмненията, че

¹⁶⁰ Като например взети заедно: Фонда за гарантиране на влоговете в банки, вкл. чрез новосъздадения към него Фонд за реструктуриране на банки“, Депозита на управление „Банково“ в управление „Емисионно“ на БНБ и депозита на правителството в БНБ.

¹⁶¹ Използван е моделът на Германската централна банка ДойчеБундесбанк (Deutsche Bundesbank), но системата има множество общи черти и с Федералната резервна система на САЩ. Статутът на ЕСЦБ/ЕЦБ е предмет и на Устава на ЕСЦБ и ЕЦБ, който се съдържа в Протокол № 18, представляващ неразделна част от ДЕО.

¹⁶² Например, в съответствие с член 18.1. от Устава на ЕСЦБ всички кредитни операции на Евросистемата (а именно те осигуряват и подпомагат управлението на ликвидност) следва да се извършват на основата на *адекватно обезпечение*. Евросистемата приема широк кръг от активи, обезпечаващи нейните операции, наричани *базови активи*, като до края на 2006 г. съществува двустепенна система на *базовите активи* - от първи и втори ред. Активите от първи ред са били допустими като обезпечение в рамките на цялата Евросистема, докато активите от втори ред са използвани като обезпечение в отделни държави от еврозоната. Едва на 1 януари 2007 г. ЕЦБ заменя двустепенната система с единна рамка за допустимо обезпечение за всички кредитни операции в Евросистемата (наричана още „*Единен списък*“). Те отговарят на вече унифицираните критерии за допустимост на еврозоната. Не се прави разграничение между търгуеми и нетъргуеми активи по отношение на качеството им и тяхната допустимост за различните видове операции на паричната политика на Евросистемата, с изключение на факта, че нетъргуемите активи не се използват от Евросистемата за окончателни трансакции. Всички допустими активи могат да се използват на презгранична основа с помощта на модела за кореспондентски отношения между централните банки (ССВМ), а при търгуемите активи, чрез допустимите връзки между системите за сетълмент на ценни книжа на Европейския съюз.

Ограничен е и броят на банките, които са пряк обект на паричната политика, въпреки че ЕЦБ използва най-голям брой банки-посредници, чрез които управлява пазарната ликвидност, в сравнение с другите две

съзнателно в ДЕО е пропуснато определението за “стабилност на цените”. То е оставено на дискрецията на управителния съвет на ЕЦБ. Публичното обяснение на лидерите и европейските институции обикновено е, че това предпазва от политизиране на решението и съдейства за прилагане на независим експертен подход, както и осигурява нужната гъвкавост за смяна на дефиницията в случай на резки промени в икономическата ситуация в еврозоната. Друга интерпретация, обаче, е че пропусъкът най-вероятно отразява колебанието на повечето от членовете на Съвета ЕКОФИН и Европейския съвет дали ЕЦБ да не бъде задължена да преследва и цел по отношение на валутния курс на еврото¹⁶³. Подобно предположение се покрепя и от стратегията, моделите и правилата, които ЕЦБ използва при формулирането и анализа на паричната си политика¹⁶⁴. Предстои да се разбере дали бъдещата промяна на Стратегията на паричната политика ще успее да разсее съмненията, че в лицето на т. нар. „общ пазар“ еврото все още няма здрав икономически фундамент, или ще ги задълбочи.

Източник на съмненията у пазарите са и еднозначните политически очаквания на европейските лидери ЕЦБ да преследва с по-висок приоритет поддържането на цената на еврото и финансовата стабилност в еврозоната. Засилват ги формални решения, като тези, например, на Съвета на ЕС от 6-7 май 2010 г.¹⁶⁵ и на Съвета ЕКОФИН няколко дни след това.

големи – ФЕД и Банк ъф Джапан. От общо 6200 кредитни институции, регистрирани в ЕС, едва 1650, които са подчинени на изискванията за минимални задължителни резерви в Евросистемата, могат да участват в операциите на ЕЦБ на открития пазар. Само 2850 кредитни институции имат достъп до депозитното улеснение на ЕЦБ и 2250 до пределното кредитно улеснение. Само 130 банки са допустими участници в операциите на открития пазар за фина настройка на паричната политика. Последните са глобални системно значими участници, както става ясно по-късно след ГФК.

¹⁶³ Вестник Financial Times (8 януари, 1999 г., стр. 1) се позовава на изявления на френския и германски финансови министри, както и на френския министър председател по това време, Лионел Жуспен, които опонират на новоизбрания тогава първи президент на ЕЦБ, Вим Дуизенбърг, по отношение на избора на цели на ЕЦБ. В прес-съобщенията за заседанията на двата съвета обаче няма информация подобна на дискусиите, които са се състояли. Исторически дебатът, обаче, е значително по-комплексен.

¹⁶⁴ На 13.10.1999 г. УС на ЕЦБ публикува Стратегия за паричната политика (ECB press release entitled “A stability-oriented monetary policy for the ESCB”, dated 13 October 1998). Около 2.5 години след нейното приемане, на 8 май 2003 г. УС на ЕЦБ извършва преоценка, като потвърждава дефиницията за ценова стабилност и въвежда наглед дребни, но теоретично и практически много важни, уточнения. Виж ECB, (2004). В момента УС на ЕЦБ прави предлед на Стратегията от 1998 г. и се очаква да обяви нова такава, която ще отразява новите глобални финансови условия на ниски лихвени проценти за продължителен времеви период.

ECB, (2004), „The Monetary Policy of the ECB“, second edition

¹⁶⁵ European Council, (2010), “Statement of the Heads of State or Government in the Euroarea”;; <https://www.consilium.europa.eu/media/21430/20100507-statement-of-the-heads-of-state-or-government-of-the-euro-area-en.pdf>;

Council of Economic and Financial Affairs (ECFIN), (2010), Press Release of the Extraordinary meeting on 9/10 May 2010; Brussels; https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/114324.pdf

Рискът от морален хазарт при ЕСМ

Основата на съмненията за „риск от морален хазарт“ са сложните правни процедури за вземане на решения от ЕСМ за подкрепа на негови членове¹⁶⁶ при необходимост от т. нар. „коригираща намеса“ чрез Пакта за Стабилност и Растеж¹⁶⁷. Първо, правно изискване на Договора за ЕСМ е решенията на Борда на Управителите за отпускане на заеми да се вземат с т. нар. „общо съгласие“, което означава пълно мнозинство¹⁶⁸. Това автоматично, но непропорционално, увеличава тежестта на гласовете на министрите на финансите, представляващи държавите с малки дялове в ЕСФ. Второ, практически Бордът на Управителите и Съветът ЕКОФИН не са последните инстанции при решенията за сключване на програма с дадена държава-членка на еврозоната. Договорът за ЕСМ допуска правни възможности за решения на парламентите на отделните държави. Например, германският конституционен съд вече постанови¹⁶⁹, че парламентът на страната трябва да се произнася във всеки отделен случай-програма за подкрепа на държава-членка, тъй като поемането на нов държавен дълг от Германия е фундаментален елемент от федералния държавен бюджет.

В сегашния си вид, ЕСМ оставя неразрешени и редица въпроси, произхождащи от принципните различия на двете най-големи държави-членки на еврозоната - Германия и Франция – за намаляване на финансовия риск в ЕИПС. В общи линии, в ЕИПС през второто десетилетие на 21 век се преотваря дебата между т. нар. „монетаристи“ и „икономисти“ от преди 50 години по отношение на последователността в институционалното изграждане на Съюза. Германското разбиране за изкореняване на моралния хазарт, главно на германския финансов министър през първата половина на 20-те години на 21 век Волфганг Шойбле, е в традициите на т. нар. “ордолиберализъм/ordo-liberalism”¹⁷⁰ и „икономистите“ в ЕИПС. Най-общо то се характеризира със засилена

¹⁶⁶ Kincaid R., (2016, pp. 154-57), “The IMF’s Role in the Euro Area’s Crisis: What Are the Lessons from the IMF’s Participation in the Troika?”, IEO: <https://ieo.imf.org/~media/IEO/Files/Publications/Books/background-papers-for-eac-crisis/eac-background-papers-chapter-5.ashx>

¹⁶⁷ Той е съвкупност от законово закрепен набор от правила в ЕИПС, предназначени да гарантират, че страните-членки провеждат политики на стабилни публични финанси и координират своите фискални политики. Виж: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/stability-and-growth-pact_en

¹⁶⁸ Чл. 4 (3) от Договора.

¹⁶⁹ Van Malleghem P.-A., (2013), “Pringle: A Paradigm Shift in the European Union’s Monetary Constitution,” Special Section of German Law Journal: The ESM before the Courts, Vol. 14, Number 11, pp 141-168.

¹⁷⁰ Cerny (2016); Beck and Kotz eds. (2017); Dold and Krieger, eds. (2019).

Cerny P. G. (2016), “In Shadow of Ordoliberalism: The Paradox of Neoliberalism in the 21st Century.” European Review of International Studies, vol. 3, no. 1, pp. 78–92.

Beck T., and Kotz H. H., eds. (2017), “Ordoliberalism: A German Oddity?”, CEPR Press

отчетност на всяка държава и/или банка в ЕС чрез налагане на изключително строги законови общи правила: (1) за недопускане на „прекомерен бюджетен дефицит“ от суверенните държави и контрол върху растежа на държавните дългове; и (2) недопустимост на каквито и да е портфейли от ДЦК на съответната държава, държани от дадена банка под нейн надзор. По този начин, законово безспорно и прозрачно всички случаи на суверенна дългова неустойчивост директно ще могат да се управляват от ЕСМ, а тези на банкова несъстоятелност – от ЕСП или националните институти за реструктуриране.

В горния случай, ЕСФ ще може без законови пречки да се използва за покриване на евентуален недостиг на средства в новосъздадения през 2014 г. Фонд за реструктуриране на кредитни институции през годините, докато там се акумулират достатъчно ресурси. Така ще се разкъса т. нар. „проблем с връзката между едновременно задължени правителства и банки от дадена държава-членка/sovereign-banks nexus“, като в случая с Гърция например. След достигане на тази повратна точка, ЕСФ вече няма да финансира директно спасяването на банки в държави с дългови проблеми, както и да предоставя ресурс при евентуален недостиг на общо-европейската схема за гарантиране на депозити.

В същото време, т. нар. „монетаристко“ или „френско“ разбиране, подкрепяно и от германски икономисти¹⁷¹, за прекъсване на свързаността между банките и суверенните държави е многопластово. Това включва: (1) премахване на всички възможности за надзорна преценка на национално ниво за управление на наследени необслужвани банкови кредити чрез въвеждане на единни правила от ЕБО и ЕЦБ; (2) въвеждане на коефициенти на концентрация при формулата за оценка на риска на портфейлите от ДЦК на индивидуалните банки; (3) допълнително ограничаване или пълно премахване на съществуващите в Директивата за реструктуриране и възстановяване на банки (ПВБ) възможности за надзорна преценка на национално ниво при формирането на т. нар. „минимално изискване за собствени средства и отговарящи на изискванията задължения (Minimal Requirements for Own Funds and Eligible Liabilities/MREL)“ и „общ капацитет за поглъщане/абсорбиране на загуби (Total Loss Absorbing Capacity/TLAC)“¹⁷²; (4)

Dold M., and Krueger T., eds. (2019), “Ordoliberalism and European Economic Policy: Between Realpolitik and Economic Utopia”, Routledge, Taylor & Francis Group

¹⁷¹ Виж, например, Brunnermeier M. K., James H., and Landau J.-P., (2016), “The Euro and the Battle of Ideas”, Princeton University Press

¹⁷² Виж: <https://eba.europa.eu/draft-its-disclosure-and-reporting-mrel-and-tlac-1>

съсредоточаване на всички решения за реструктуриране и възстановяване на банки в ЕМП, финансиран чрез ЕФП; (5) законово прекъсване на съществуващите възможности европейските банки да се намесват за омекотяване на колебанията на пазарите на дълг на европейски суверенни държави-членки на ЕИПС; (6) въвеждане на рискови премии за риска на суверенните държави при формирането на бъдещия общ Европейски фонд за гарантиране на депозити и силно ограничаване на възможностите за взаимно покриване на евентуални загуби между националните фондове за гарантиране на депозити, освен при системна криза в целия Съюз. При горните условия, според тази втора група политици и икономисти, ЕСФ може и следва да служи: (1) като кредитор от последна инстанция на държави-членки, които са загубили или са на път да загубят пазарния достъп за рефинансиране на държавните си дългове; (2) за покриване на евентуален недостиг на средства в ЕСФ и/или евентуално в бъдещия Европейския фонд за гарантиране на депозити.

Като условие за ефективен ЕБС, МВФ¹⁷³ отбелязва необходимостта надзорните механизми за ограничаване на финансовите рискове да са последователно изградени и доказано действащи. Въвеждането на общ механизъм за разпределението на финансовия риск в ЕИПС ефективно може да стане само след като управлението му се обедини чрез упражняването на ефективен единен банков надзор. Друго препятствие, което МВФ също откроява, са разискваните несъвършенства в институционалната уредба на ЕСМ. Последните препятстват възприемането му от пазарите като внушаващо доверие инструмент за прекъсване разпространението на зараза между държавните финанси на страните-членки в случаи на проблеми във финансовия сектор.

Заклучение

Историческият опит през последните 30 години показва, че България се справя по-добре в глобалната икономика при еднозначно следване на политики на сътрудничество и интеграция в сравнение с такива на изолационизъм. Чрез премахването на мораториума върху плащанията по външните държавни задължения, финансовата и капиталова либерализация през 90-те години на миналия век, и превалутирането на външния дълг

¹⁷³ IMF (2013, p.19), „A banking Union for the Euro Area”, IMF Staff Discussion Note, SDN/13/01, <https://www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes/Issues/2016/12/31/A-Banking-Union-for-the-Euro-Area-40317>

през първото десетилетие на 21 век, България постепенно се превърна в малка отворена икономика членка на ЕИПС с динамично развиващ се пазар.

С въвеждането на паричния съвет през 1997 г. и банковата приватизация, монетизирането на икономиката постепенно се възстанови. Здравата фискална политика, наред с реструктурирането на наследените дългове, ограничи вътрешните източници на финансова нестабилност и кризи. Паричното предлагане и особено банковия кредит за нефинансовия сектор обаче остават силно колебливи. В условията на установили се за продължителен период от време на международните пазари изключително ниски, дори отрицателни, парични лихвени проценти, националните ни макроикономически политики имат все по-ограничена способност да им влияят поради въздействието на все повече и по-силни външно-икономически шокове през последните десетилетия.

Политическите и социално-икономически предизвикателства налагат макроикономическите политики да са съсредоточени преди всичко върху: (1) поддържането на значими финансови буфери; и (2) ясни и внушаващи обществено доверие стратегии и цели за макроикономическо управление, и приоритети при използването на съществуващите буфери в условия на финансова и икономическа нестабилност. Чрез такъв подход, обаче, България е способна само да абсорбира и ограничава загубите, но не успява да осигури достатъчно висок и устойчив икономически растеж, за да свие разликите спрямо средните нива на доходите и жизнения стандарт в ЕИПС. Тя все още няма добре установен и траен собствен икономически модел за развитие в глобалната капиталистическа икономика на 21 век, независимо от действащите вече четвърт век лесно разбираеми правила на паричния съвет. Процесите на монетизация са силно колебливи и през последните години конкурентноспособността на икономиката се забавя с постепенното изчерпване на възможностите чрез макроикономическите политики да се поддържат ниски трудови разходи.

Анализът на институционалното развитие на ЕИПС дава основания да смятаме, че България има уникален шанс за първи път след прехода към пазарна икономика да осъществи съзнателна, целенасочена и добре подготвена промяна на валутния си режим и свързания с него стандарт за управление на паричното предлагане. Евентуален бърз преход към еврото няма да постави в нови, непознати и коренно различни условия населението и бизнеса в България спрямо съществуващите във ВМ2. Ясните критерии за

членство в еврозоната гарантират предвидимостта и прогнозируемостта на макроикономическите политики.

С членството във ВМ2 и близкото сътрудничество на БНБ с ЕЦБ, България получава и допълнителни предимства. Най-важното е, че страната е една крачка по-близо да стане неразделна част от глобалната мрежа за поддържане на финансовата стабилност. Настоящата структура на българската финансова система е доминирана от банки, чиито собственици в голямата си част са от държави от еврозоната. Това допълнително ще намали разходите при въвеждане на еврото - особено еднократните разходи на сектора за непосредствено въвеждане на общата валута, а след това и постоянните разходи за участието в трансмисията на паричната политика на ЕЦБ.

Тясното сътрудничество между БНБ и ЕЦБ след 1 октомври 2020 г. създава условия за унифицирана финансова отчетност и надзор с тези в еврозоната и допълнително ще съдейства за увеличаване ефективността на макро-надзорната политика на БНБ. По време на престоя във ВМ2, важно предизвикателство пред българските законодатели, надзорни институции и всички отговорни за различните елементи на макроикономически политики е да подпомагат сътрудничеството по начин, който изключва ЕЦБ едностранно да се откаже от него. Това също може да се разглежда и като допълнителен аргумент за бързо влизане в еврозоната, тъй като тогава ЕЦБ ще загуби правото си да решава за тясното сътрудничество с БНБ.

Икономическите шокове през третото десетилетие на 21 век се очертава да бъдат мащабни. В резултат на панденията COVID-19 има опасност малките отворени икономики, които не са пълноценни членове на ЕИПС и се намират в периферията на регионалните или глобални вериги за доставки, да бъдат измежду най-негативно засегнатите от напреженията в международната търговия и достъпа до технологии, вкл. финансови, за справяне с промените в климата, природните бедствия и пандемии¹⁷⁴. Това ще натовари правителствата с допълнителни задължения, включително и финансови, и ще изчерпа съществуващите буфери. В такива условия, достъпът до ЕФС, който членството в еврозоната автоматично гарантира ще бъде критичен за по-бързо и устойчиво възстановяване на производствения капацитет и растежа на българската икономика.

¹⁷⁴ IMF, (2020), "World Economic Outlook, October 2020: A Long and Difficult Ascent"; <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/09/30/world-economic-outlook-october-2020>

България има исторически шанс с въвеждането на еврото за първи път по време на прехода към пазарна икономика да осъществи целенасочена, предварително добре подготвена промяна на валутния си режим и паричния стандарт за неговото прилагане. Анализът тук показва, че българските институции следва да отговарят на предизвикателството с увеличаване на симетричността на информацията, като част от подготовката на обществото за въвеждане на еврото. Несиметричността на информацията предварително (ex-ante) „вгражда“ трайно обществено недоверие в институционалните способности за адекватна преценка и решения, включително при формулирането и провеждането на макроикономическите политики в условията на паричен съвет. Това впоследствие (ex-post) прави много трудно справянето с т. нар. „риск на морала“/“moral hazard“/. Подсказват го нееднозначните нагласи дали да се запази паричния съвет или да се премине към бързата му замяна с еврото, включително в академични и медийни публикации за продължителен период през 21 век¹⁷⁵.

Използвана литература

Angeloni, I., (1999), "[The role of a regional bank in a system of central banks : A comment](#)," [Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy](#), Elsevier, vol. 51(1), pages 73-77, December

Argy V., Brennan A., and Stevens G., (1990), "Monetary Targeting: The International Experience", John Wiley and Sons, NY.

Assenmacher K., and Krogstrup S., (2018), "Monetary Policy with Negative Interest Rates: Decoupling Cash from Electronic Money", IMF Working Paper Series, WP/18/191, August.

¹⁷⁵ Виж, например приложената извадка от материали в последните 23 години.

http://jeanmonnetexcellence.bg/archive/assets/uploads/files/b40%20-%20strategy_informationociety.pdf;
http://www.easibulgaria.org/assets/var/docs/Pouki_stopanska_history/Currency_regime.pdf;
https://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb66/eb66_bg_nat.pdf;
<https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sofia/07778.pdf>;
http://www.epi-bg.org/images/publications/economic_policy_analises-bg-mai-2011.pdf;
<http://blogs.unwe.bg/mmoralisyska/files/2016/08/%D0%94%D0%B5%D0%B1%D0%B0%D1%82%D1%8A%D1%82-%D0%B7%D0%B0-%D0%B1%D1%8A%D0%B4%D0%B5%D1%89%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D0%BD%D0%B0-%D0%95%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B0.pdf>;
<https://www.manifesto.bg/index.php/%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B7%D0%B8/64-%D0%BF%D0%B5%D1%82-%D0%BC%D0%B8%D1%82%D0%B0-%D0%B8-%D0%BB%D0%B5%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B4%D0%B8-%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE-%D0%B2%D1%8A%D0%B2%D0%B5%D0%B6%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D0%BD%D0%B0-%D0%B5%D0%B2%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%BE-%D0%B2-%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%8F>;
<https://www.vesti.bg/bulgaria/obshtestvo/74-ot-bylgarite-ne-iskat-evroto-6048126>;
<https://www.investor.bg/nachalo/0/a/dve-treti-ot-bylgarite-ne-iskat-evroto-pokazva-prouchvane-279930/>;
<https://www.marica.bg/biznes-zona/evroto-razdeli-balgarite-50-protiv-vavejdaneto-mu-video>;
<https://btvnovinite.bg/predavania/tazi-sutrin/pochti-60-ot-balgarite-smjatat-leva-i-evroto-za-stabilni-valuti.html>;

- Avramov R., (1999), "Central banking in Bulgaria: A Historical Perspective", pp. 24-39 in the Art of Central Banking in Eastern Europe in the 90s", papers and proceedings on the Occasion of the 120th Anniversary of the Bulgarian national Bank, Sofia, 29 January.
- Baba N., and Packer F., (2009), "[From turmoil to crisis: Dislocations in the FX swap market before and after the failure of Lehman Brothers](#)," [Journal of International Money and Finance](#), Elsevier, vol. 28(8), pages 1350-1374, December
- Bahaj S., and Reis R., (2018), "Central Bank Swap Lines", Ludwigs-Maximilians University's Center for Economic Studies and the IFO Institute, Working Paper 7124,
- Balyozov, Z., (1995), "Ailing" Banks and Their Restructuring Bank Review, No. 3, pp. 1 – 7.
- Barkbu B. B., and Ong L. L., (2010), "FX Swaps: Implication for Financial and Economic Stability", IMF Working Paper Series. 10/55, March, <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/FX-Swaps-Implications-for-Financial-and-Economic-Stability-23653>
- Barkbu B. B., and Ong L. L., (2010), "FX Swaps: Implication for Financial and Economic Stability", IMF Working Paper Series. 10/55, March, <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/FX-Swaps-Implications-for-Financial-and-Economic-Stability-23653>
- Barrell R., and Dury K., (2000), "An Evaluation of Monetary Targeting Regimes", National Institute Economic Review, Vol. 174, October, pp. 105-113.
- Beck T., and Kotz H. H., eds. (2017), "Ordoliberalism: A German Oddity?", CEPR Press
- Bennett A.; Borensztein E., and Baliño T. J. T., (1999), "Monetary Policy in Dollarized Economies", IMF Occasional Paper No. 171.
- Blinder A. S., (2018), "Through a Crystal Ball Darkly: The Future of Monetary Policy Communication." American Economic Association Papers and Proceedings, Vol. 108, pp. 567-71.
- BNB (1995), "Bad Loan problems and Rehabilitation of Banks", pp. 29-32 in "Bulgarian Banking System", November.
- BNB, (1995), "Bulgarian Banking System", November.
- Bulír A., Čihák M., and Šmídková K., (2013), "Writing Clearly: The ECB's Monetary Policy Communication", German Economic Review, Vol. 14, Issue 1, February, pp. 50-72.
- Cagan P., (1956), "The Monetary Dynamics of Hyperinflation", in: Friedman, Milton. Studies in the Quantity Theory of Money. University of Chicago Press. Chicago
- Calvo G. A., (1978), "On the Time Consistency of Optimal Policy in a Monetary Economy", Econometrica, Vol. 46, No. 6 (November), pp. 1411-1428
- Calvo G., and Frenkel J. A., (1991), "Obstacles to Transforming Centrally-Planned Economies: The Role of Capital Markets", IMF Working Paper Series, WP/91/66.
- Calvo G., Borensztein E., Masson P. R., and Kumar M. S., (1993), "Financial Sector Reforms and Exchange Arrangements in Eastern Europe", Occasional Paper No. 102.
- Cerny P. G. (2016), "In Shadow of Ordoliberalism: The Paradox of Neoliberalism in the 21st Century." European Review of International Studies, vol. 3, no. 1, pp. 78–92.

- Cheng G., Miernik D., and Turani T., (2020), “Finding complementarities in IMF and RFA toolkits”, ESM Discussion paper Series, No. 8;
<https://www.esm.europa.eu/publications/finding-complementarities-imf-and-rfa-toolkits>
- Christov, L., (1997), “A Role for an Independent Central Bank in Transition? The Case of Bulgaria”, chapter 7, pp. 129-160 in Jones D., and Miller J., eds. “The Bulgarian Economy: Lessons from Reform during Early Transition, Ashgate Publishing Company. 366 p.
- Coates, W. (1992), „Market-Based Monetary Control“, Bank Review, Quarterly Journal of the Bulgarian National Bank, No. 4/1992
- Coenen G., Ehrmann M., Gaballo G., Hoffmann P., Nakov A., Nardelli S., Persson E., and Strasser G., (2017), “Communication of Monetary Policy in Unconventional Times”, ECB Working Paper No. 2080
- Council of Economic and Financial Affairs (ECFIN), (2010), Press Release of the Extraordinary meeting on 9/10 May 2010; Brussels;
https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ecofin/114324.pdf
- De Almeida L. A., and Balasundharam V., (2018), “On the Impact of Structural Reforms on Output and Employment: Evidence from a Cross-Country Firm-Level Analysis”, IMF Working Paper Series, WP/18/73, April.
- De Fiore F., and Tristani O., (2019), „(Un) Conventional Monetary Policy and Effective Lower Bound“, BIS Working Papers No 804; <https://www.bis.org/publ/work804.pdf>.
- De Gaulle C., (1971), “Mémories de l’ Espoir, L’ Effort 1962-1971, Plon, Paris
- De Grauwe, P. (2007), “Economics of Monetary Union”, 7-th ed., Oxford University Press, Oxford
- De La Torre A., Yeyati E. L., Schmukler S. L., Ades A., and Kaminsky G., (2003), “Living and Dying with Hard Pegs: The Rise and Fall of Argentina's Currency Board”, *Economía*, Vol. 3, No. 2 (Spring.), pp. 43-107.
- Deutsche Bundesbank, (1961), Bundesbank Council Meeting, Frankfurt, 25 February 1961, (DBArchive B330/175)
- Deutsche Bundesbank, (1961a), Chancellor Adenauer letter to Blessing, Bonn , 28 February 1961, and Blessing letter to Chancellor Adenauer , Frankfurt, 1 March 1961, (DBArchive B330/242)
- Deutsche Bundesbank, (1961b), Bundesbank Council Meeting, Frankfurt, 3 March 1961, (DBArchive B330/175)
- Dobrinsky R. and Landesmann M., eds. (1995), „Transforming Economies and European Integration“, Edward Elgar Publishing
- Dobrinsky R., (2000a), “The Transition crisis in Bulgaria“, *Cambridge Journal of Economics*, Volume 24, Issue 5, September 2000, Pages 581–602
- Dobrinsky, R. (2000b), „Fiscal Policy Under a Currency Board Arrangement: Bulgaria’s Post-crisis Policy Dilemmas“, Vienna Institute for International Economic Studies (WIIW) Research Report, No. 256, March
- Dold M., and Krueger T., eds. (2019), “Ordoliberalism and European Economic Policy: Between Realpolitik and Economic Utopia”, Routledge, Taylor & Francis Group

- Dornbusch, R. (1976). "Exchange Rate Expectations and Monetary Policy". *Journal of International Economics*. 6 (3): 231–244
- Dutta M. (2011), "The Euro and the ECB: Theory of Optimal Currency Area Revisited", ch. 5 in the Dutta ed. "The United States of Europe: European Union and the Euro Revolution", pp. 87-120., *Contribution to Economic Analysis*, Vol. 2, Emerald Publications.
- ECB, (2004), „The Monetary Policy of the ECB“, second edition
- ECB, (2012), "Money and Credit Growth After Economic and Financial Crises – A Historical Global Perspective", *ECB Monthly Bulletin*, February, pp. 69-85.
- Engel, C. (2009): "Exchange Rate Policies", Federal Reserve bank of Dallas, Staff Papers, No. 8, November, <https://www.dallasfed.org/~media/documents/research/staff/staff0902.pdf>
- Enoch C., and Gulde A.-M., (1997), "Making a Currency Board Operational", IMF Paper on Policy Analysis and Assessment, Monetary and Exchange Affairs Department, IMF.
- European Commission „ERM II – the EU's Exchange Rate Mechanism“;
https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/euro-area/introducing-euro/adoption-fixed-euro-conversion-rate/erm-ii-eus-exchange-rate-mechanism_bg
- European Council, (2010), "Statement of the Heads of State or Government in the Euroarea";
<https://www.consilium.europa.eu/media/21430/20100507-statement-of-the-heads-of-state-or-government-of-the-euro-area-en.pdf>;
- European Stability Mechanism, (2019), "Safeguarding the Euro in Times of Crisis: The Inside Story of the ESM", Luxembourg: Publications Office of the European Union
- Feige E. L. and Dean J. W., (2004), "Dollarization and Euroization in Transition Countries: Currency Substitution, Asset Substitution, Network Externalities, and Irreversibility", Chapter 14 in Alexander V., von Furstenberg G. M., and Méritz J., (eds.) "Monetary Unions and Hard Pegs: Effects on Trade, Financial Development, and Stability", Oxford University Press.
- Fisher A. M., and Yeşin P., (2019), "Foreign currency loan conversions and currency mismatches", Swiss National Bank Working Papers, No. 42019.
- Fleming M. J., (1962). "Domestic financial policies under fixed and floating exchange rates". *IMF Staff Papers* 9: pp. 369–379.
- Frankel, J., and Rose, A., (1998), "The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria", *Economic Journal*, 108 (441), pp. 1009-25
- Frankel, J., and Rose, A., (1998), "The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria", *Economic Journal*, 108 (441), pp. 1009-25
- Frankel, J., and Rose, A., (1998), "The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria", *Economic Journal*, 108 (441), pp. 1009-25
- Friedman B. M., (2000), "Decoupling at the Margin: The Threat to Monetary Policy from the Electronic Revolution in Banking", *Journal of International Finance* Vol. 3(2), January, pp. 261-72.
- Friedman M., (1969), "Optimum Quantity of Money and Other Essays", Chicago: Aldine Publishing Co.,
- Ganev G., and Wyzan M., (2000), "Bulgaria: Macroeconomic and Political-economic Implications of Stabilization under a Currency Board Arrangement, Center for Liberal Studies, Sofia.

- Gavriiski S., (1999), "The Present-day Central Banking in Bulgaria", pp. 7-23 in the Art of Central Banking in Eastern Europe in the 90s", papers and proceedings on the Occasion of the 120th Anniversary of the Bulgarian national Bank, Sofia, 29 January, BNB Discussion
- Georgiev N., Gospodinov N. (1992), "Monetary Policy: Mechanisms and Outcomes. Bank Review. Quarterly Journal of the Bulgarian National Bank, No. 2/1992, pp. 21- 27.
- Giavazzi, F., and Pagano, M., (1986), "The Advantages of Tying one's Hands: EMS Discipline and Central Bank Credibility", European Economic Review, Vol. 28, pp. 1055-82
- Goutsmedt A., Pinzon-Fuchs E., Renault M., and Sergi F., (2016), "Criticizing the Lucas Critique: Macroeconometricians' Response to Robert Lucas", CES Working Papers, 2015.59 (Documents de Travail du Centre d'Economie de la Sorbonne), L'archive ouverte pluridisciplinaire (HAL).
- Gulde A.-M., (1999), "The Role of the Currency Board in Bulgaria's Stabilization", IMF Policy Discussion Paper Series, PDP/99/3, International Monetary Fund, Washington D.C
- Gulde, A.-M., Kähkönen, J., Keller, P., (2000), "Pros and cons of currency board arrangements in the lead-up to EU accession and participation in the Euro zone", Policy Discussion Paper 00/1, IMF, February
- Gustavo A., Casas C.; Cubeddu L. M.; Gopinath G., Li N., Meleshchuk S.; Buitron C. O.; Puy D.; Timmer Y., (2020), "Dominant Currencies and External Adjustment", IMF Staff Discussion Note Series, SDN/20/05, July; <https://www.imf.org/en/Publications/Staff-Discussion-Notes/Issues/2020/07/16/Dominant-Currencies-and-External-Adjustment-48618>
- Halpern L., and Wyplosz C., (1996), "Equilibrium Exchange Rates in Transition Economies", IMF Working Paper Series, WP\96\125.
- Hanke S. and Schuler K. (1991a), "Currency Boards for Eastern Europe, Heritage Foundation, Washington, DC.
- Hanke S., and Schuler K., (1991b), "Ruble Reform: A Lesson from Keynes", Cato Journal, Vol. 10/1991, pp. 655 – 666.
- Hanke, (2018), "Long Live The Lev: Bulgaria Should Hold On To Its Currency Board"; <https://www.forbes.com/sites/stevehanke/2018/01/30/bulgarians-love-their-currency-board-and-their-lev-long-live-the-lev/>
- Hills T. S., Nakata T., and Schmidt S., (2019), "Effective Lower Bound Risk", Board of Governors of the Federal Reserve System, Finance and Economics Discussion Series, No. 19-077, November; <https://www.federalreserve.gov/econres/feds/files/2019077pap.pdf>
- Houben A. G. F. J., (1995), Commercial Bank Debt Restructuring: The Experience of Bulgaria", Papers on Policy Analysis and Assessment No. 95/6.
- IMF, (1992), „Bank Insolvency and Stabilization in Eastern Europe“, IMF Working paper Series, WP\92\9.
- IMF, (1996), "The Role of the Prudential Supervision and Financial Restructuring of Banks During Transition to Indirect Instruments of Monetary Control", IMF Working Paper Series, WP\96\128.
- IMF, (1997), "Theoretical Aspects of the Design of Fund-Supported Adjustment Programs", IMF Occasional Paper Series, No. 55. IMF (2009), "Market Interventions during the Global Crisis: How Effective and How to Disengage?", chapter 3 in the Global Financial Stability

Report; <https://www.imf.org/~media/Websites/IMF/imported-flagship-issues/external/pubs/ft/GFSR/2009/02/pdf/chap3pdf.ashx>

IMF, (2013a), “A Banking Union for the Euro Area”, IMF Staff discussion Notes, SDN/13/01, February, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2013/sdn1301.pdf>

IMF, (2013b), “Stocktaking The Fund’s Engagement with Regional Financing Arrangements”, April; <http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2013/041113b.pdf>

IMF, (2016a), “Adequacy of the Global Financial Stability Network”, IMF Policy Papers Series, March, <https://www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2016/12/31/Adequacy-of-the-Global-Financial-Safety-Net-PP5025>

IMF, (2016b), „Annex I: Conversion of Swiss Franc Loans to Euro“, pp. 33-34 in ; Republic of Croatia: Staff Report of the 2016 Article IV Consultation”; <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2016/12/31/Republic-of-Croatia-2016-Article-IV-Consultation-Press-Release-Staff-Report-and-Statement-by-44010>

IMF, (2017a), “Bulgaria: Financial Sector Stability Assessment”, IMF Country Report No. 132, May; <https://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.aspx?sk=44937.0>

IMF, (2017b), “Bulgaria: Financial Sector Stability Assessment”, IMF Country Report No. 132, May; <https://www.imf.org/external/pubs/cat/longres.aspx?sk=44937.0>

IMF, (2020), “World Economic Outlook, October 2020: A Long and Difficult Ascent”; <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/09/30/world-economic-outlook-october-2020>

IMF, (2020a), “2020 External Sector Report: Global Imbalances and the COVID-19 Crisis”; <https://www.imf.org/en/Publications/ESR/Issues/2020/07/28/2020-external-sector-report>

IMF, (2020b), “Bosnia and Herzegovina : Technical Assistance Report-Implementation of a New Reserve Requirement Framework”; <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2019/10/23/Bosnia-and-Herzegovina-Technical-Assistance-Report-Implementation-of-a-New-Reserve-48746>

IMF, “Bulgaria: Country Report”, various issues 1991-2020; <https://www.imf.org/en/countries/bgr?selectedfilters=Article%20IV%20Staff%20Reports#whatsnew>

Jones D., and Miller J., eds. (1997), “The Bulgarian Economy: Lessons from Reform during Early Transition”, Ashgate Publishing Company

Kelmanson B., Kirabaeva K., Medina L., Mircheva B., and Weiss J., (2019), “Explaining the Shadow Economy in Europe: Size, Causes and Policy Options”, IMF Working Paper Series, No. 19/278; <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2019/12/13/Explaining-the-Shadow-Economy-in-Europe-Size-Causes-and-Policy-Options-48821>

Kenen, R., (1969), “The Theory of Optimum Currency Areas: An Eclectic View”, in R. Mundell and A. Swoboda (eds), “Monetary problems of the International Economy”, University of Chicago Press, Chicago

Kincaid R., (2016, pp. 154-57), “The IMF’s Role in the Euro Area’s Crisis: What Are the Lessons from the IMF’s Participation in the Troika?”, IEO: <https://ieo.imf.org/~media/IEO/Files/Publications/Books/background-papers-for-eac-crisis/eac-background-papers-chapter-5.ashx>

- Klaus, V., (2010), "The Euro Zone Has Failed' Euro Zone Has Failed; Wallstreet Journal, June 2; <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748704875604575280452365548866>
- Kydland, F. E., and Prescott E. C., (1977), "Rules Rather than Discretion: The Inconsistency of Optimal Plans," *Journal of Political Economy*, Vol. 85, pp. 473-493
- Lucas R. Jr., (1976), "Econometric policy evaluation: A critique", *Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy*, Volume 1, Pp. 19-46.
- Lucas, R. E. Jr. and Sargent, T. J. (1979), "After Keynesian Macroeconomics", *FED Bank of Minneapolis Quaterly Review* Spring, pp. 1-16, First published in "After the Phillips Curve: Persistence of High Inflation and High Unemployment", *Conference Series No. 19* (June, 1978), *Federal Reserve Bank of Boston*
- Manchev T., (1997), "Money Supply in Bulgaria Under a Currency Board Arrangement", *BNB Information Bulletin*, No.8/1997, pp. 40-48.
- Markevičiūtė A., and Kuokštis V., (2016), "Race to the Euro: Why Latvia Joined Earlier Than Lithuania", *Baltic Journal of Political Science*, No 5, pp. 5-20.
- Marsh, D., (2009), "The EURO: The Politics of the New Global Currency", *Yale University Press*, New Haven and London
- McAndrews J., Sarkar A., and Wang Z., (2008), "The Effect of the Term Auction Facility on the London Inter-Bank Offer Rate," *Federal Reserve Bank of New York Staff Report No. 335* (July)
- McKinnon, R., (1963), "Optimum Currency Areas", *American Economic Review*, Vol.53, pp. 717-725
- Milesi-Ferretti G.-M., and Tille C., (2011), "The great retrenchment: international capital flows during the global financial crisis", *Economic Policy*, Volume 26, Issue 66, Pp. 289–346
- Miller J. (1999), "Currency Board in Bulgaria: First Two Years", *BNB Discussion Paper Series*, DP/11/2001
- Miller J., and Petranov S., (2001), "The Financial System in the Bulgarian Economy", third edition, *BNB Discussion Paper Series*, DP/19/2001.
- Minea A., Rault C., (2008), "Monetary Policy Transmission: Old Evidence and Some New Facts from Bulgaria", *BNB Discussion paper series*, No. 67/2008.
- Mishkin F.S., and Savastano M. A., (2000), "Monetary Policy Strategies for Latin America", *Journal of development economics*, 2001, Vol.66 (2), pp. 415-444.
- Mitra P., and Pouvelle C., (2012), "Productivity Growth and Structural Reform in Bulgaria: Restarting the Convergence Engine", *IMF Working Paper Series*, WP/12/131, May.
- Mundell R. A., (1963). "Capital mobility and stabilization policy under fixed and flexible exchange rates". *Canadian Journal of Economics and Political Science*. 29 (4): 475–485
- Mundell, R. A., (1961), "A theory of Optimal Currency Areas", *American Economic Review*, Vol, 53, pp. 657-64;
- Mundell, R., (1973), "Uncommon Arguments for Comma Currencies", in H. Johnson and A. Swoboda, "The Economics of Common Currencies", *Allen&Unions*, London, pp. 114-132
- Nenova M., and Manchev T., (1996), "Structural Imbalances and Decapitalization of the Bulgarian Banking System after 1991", *BNB Monthly Bulletin*, No.12/1996, pp. 28-35.

- Nenova M., Ivanov E., Ivanova N., Kasabov D., Zahariev B., Markova G., Karagyozeva-Markova K., (2019), "Transmission of ECB's Monetary Policy in Bulgaria: Insights from a Large Macro-econometric Model", BNB Discussion paper series, No. 115/2019.
- Nenovsky N., and Hristov K., (2000), "Currency Circulation after Currency Board Introduction in Bulgaria (Transactions Demand, Hoarding, Shadow Economy)", BNB Discussion Paper Series, DP/13/2000
- Obstfeld M., Shambaugh J. C., and Taylor A. M., (2009), "Financial instability, Reserves, and Central Bank Swap Lines in the Panic of 2008", NBER Working paper Series, No. 14826, March, <https://www.nber.org/papers/w14826>
- Obstfeld, Maurice and Rogoff, Kenneth S., Global Imbalances and the Financial Crisis: Products of Common Causes (December 2009). CEPR Discussion Paper No. DP7606.
- OECD, (1999), „OECD economic surveys: Bulgaria“, Paris, Organization for Economic Cooperation and Development
- Osband K. and Villanueva D., (1993), "Independent Currency Authorities: An Analytic Primer", IMF Staff Papers, Vol. 40 No. 1, March, pp. 202 – 216
- Phelps E. S. (1973), "Inflation in the Theory of Public Finance," Swedish Journal of Economics, Vol. 75, pp. 67-82
- Polak J., (2001), "The Two Monetary Approaches to the Balance of Payments : Keynesian and Johnsonian", IMF Working Paper series, No. 01/100; <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/30/The-Two-Monetary-Approaches-to-the-Balance-of-Payments-Keynesian-and-Johnsonian-15227>
- Posen, A. and Véron N. (2009) – "A solution for Europe's banking problem", Bruegel Policy Brief 2009|03, June
- Quaglia L., (2007), "The politics of financial services regulation and supervision reform in the EU", European Journal of European Research, Vol. 46, Issue 2, pp. 269-290.
- Quaglia L., (2010), „Completing the single market in financial services: the politics of competing advocacy coalitions“, Journal of European Public Policy, Vol. 17, No 7, pp. 1007-23.
- Redo M., (2017), "Benefits of membership of Exchange Rate Mechanism - ERM II - alternatives to Poland's adoption of euro", CENTRAL EUROPEAN REVIEW OF ECONOMICS AND MANAGEMENT, Vol. 1, No. 1, pp. 27-40
- Rodriguez C. A., (1992), "Money and Credit Under Currency Substitution", IMF Working Paper Series, WP/92/99, November.
- Rudebusch G. D., (2005), "Assessing the Lucas Critique in Monetary Policy Models", Journal of Money, Credit and Banking, Vol. 37, No. 2 (April), pp. 245-272.
- Schadler S. M., and Bennett A., (1992), "Interest Rate Policy in Central and Eastern Europe: The Influence of Monetary Overhangs and Weak Enterprise Discipline", IMF Working Paper Series WP\92\68.
- Scheiber T., and Stern C., (2016), "Currency substitution in CESEE: why do households prefer euro payments?", in the OESTERREICHISCHE NATIONALBANK "FOCUS ON EUROPEAN ECONOMIC INTEGRATION" Q4/16, pp. 73-98.

- Schularick M., and Taylor A. M., (2012), "Credit Booms Gone Bust: Monetary Policy, Leverage Cycles and Financial Crises, 1870–2008", *American Economic Review*, Vol. 102, No. 2, April, pp. 1029-61.
- Sethi V., (2009), "The Decoupling Theory", *World Affairs, The Journal of International Issues*, Vol. 13, No. 2 (Summer), pp. 114-147
- Sheng, A., ed. (1996), "Bank Restructuring: Lessons from the 1980's", The World Bank
- Sherwood M., (2015), "Medium-Term Budgetary Frameworks in the EU Member States", European Commission Discussion Paper 021, December;
https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/dp021_en.pdf
- Stroltz, R. H., (1955-56), "Myopia and Inconsistency in Dynamic Utility Maximization," *Review of Economic Studies*, 23, pp. 165-180.
- Szarsz A., (1999), *The Road to European Monetary Union*, Macmillan, London
- Thorne A., (1993), *Eastern Europe's Experience with Banking Reform: Is There a Role for Banks in the Transition?*, The World Bank Policy Research Working Paper, No. 1235, December
- Tsang S.-K., and Ma Y., (2002), "Currency substitution and speculative attacks on a currency board system", *Journal of International Money and Finance* Vol. 21, Issue 1, February, pp. 53-78
- Van Malleghem P.-A., (2013), "Pringle: A Paradigm Shift in the European Union's Monetary Constitution," *Special Section of German Law Journal: The ESM before the Courts*, Vol. 14, Number 11, pp 141-168.
- Véron N. (2007) – "Is Europe ready for a major banking crisis?", *Bruegel Policy Brief* 2007|03, August 2007
- Ward H. P., (2001), "How Do Countries Choose their Exchange Rate Regime?", IMF Working paper Series, WP/01/46;
<https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/30/How-Do-Countries-Choose-their-Exchange-Rate-Regime-4064>
- Wendel H., and Manchev T., (1994), "The International Value of the Lev and Its Effect on Domestic prices", *Bank Review, Quarterly Journal of the Bulgarian National Bank* Bulgarian National Bank No.1/1994, pp.16-20.
- Williamson J., (1995), "What Role for Currency Boards?", Peterson Institute for International Economics, Washington, D.C.
- Wolf H. C., Ghosh A. R., Berger H., and Gulde A.-M., (2008), "Currency Boards in Retrospect and Prospect", The MIT Press
- Woodford M., (2003), *Interest and Prices*, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- БНБ (2004), „Споразумение между Министерски Съвет на Република България и БНБ от 25.11. 2004 г.;
http://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_law/agreements_bnb-cm_bg.pdf
- БНБ и ЕЦБ (2020), Съобщение за медиите по повод присъединяване на българския лев към ВМ2“;
https://www.bnb.bg/PressOffice/POPressReleases/POPRDate/PR_20200710_BGи
https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/bg/ip_20_1321

БНБ, „Годишен Отчет на Българската Народна Банка“, различни издания 1990-2020 г.

БНБ, „Икономически преглед“, различни издания 2004-2020 г.

БНБ, „Отчет на Българската Народна Банка за януари-юни“, различни издания 1990-2020 г.

Богданов Б., (2018), „Пет основни статистически измерения за социално-икономическото развитие на България преди и след влизането в Европейския Съюз“; <https://www.nsi.bg/spisaniestatistika/page/download.php?articleID=192>

Богданов Л., и Станчев К. (2010), „Сивата икономика в България: състояние към средата-края на 2010 г.“, Институт за Пазарна Икономика; <https://ime.bg/var/images/Grey-economy-in-BG-%5Bmid-2010%5D.pdf>

Добрев Д., (1999), „Паричният съвет в България: устройство, особености и управление на валутния резерв“, Серия Дискусионни Материали на БНБ, DP/9/1999.

European Commission „ERM II – the EU's Exchange Rate Mechanism“; https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/euro-area/introducing-euro/adoption-fixed-euro-conversion-rate/erm-ii-eus-exchange-rate-mechanism_bg

Заимов М., и Христов К., (2002), „Паричната политика и икономиката: петте години на българския паричен съвет“, Серия Дискусионни материали на БНБ, №27/2002.

Йоцов В., Неновски Н., Христов К., Петрова И., Петров Б., (1998), „Първата година на паричния съвет в България“, Серия Дискусионни Материали на БНБ, DP/1/1998.

Йоцов В., Неновски Н., Христов К., Петрова И., Петров Б., (1998), „Първата година на паричния съвет в България“, Серия Дискусионни Материали на БНБ, DP/1/1998.

Костов И., и Костова Я., (2002), „Относно едностранната „евроизация“ на България“, Серия „Дискусионни материали на БНБ, DP/26/2002, Ноември.

Манчев Ц., (2005), „Есе за финансовата криза“, Серия Икономически Изследвания на Агенция за Икономически Анализи и прогнози.

Манчев Ц., (ред.), (2008), „Международни валутни резерви“, БНБ, 242 с.; https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_publication/pub_np_internmonreserves_bg.pdf

Манчев Ц., и Михайлов А., (1997), „Паричен съвет, перспективи за растеж на българската икономика и избор на разменен съотношение“, Информационен Бюлетин на БНБ, брой 4/1997, стр. 50-68

Манчев Ц., Искров И., Михайлов А., (1997), „Пари, банки, парична политика“, Издателство СУ „Кл. Охридски“

Милър Дж. Б., и Петранов С., (1996), „Банковата система в България“, второ издание, БНБ

Минасян Г., (1996), „Държавният дълг през призмата на паричната политика“, стр. 90-109 в БНБ (1996), „Паричната политика в условията на преход“, сборник материали от научна конференция, Боровец 25-27 април.

Минасян Г., (2005), „Брейди одисеята на България“, Серия Дискусионни материали на БНБ, DP/05/51.

Министерски съвет на Република България (2020) „Брифинг по повод присъединяването на България към Валутния механизъм II“ на 10 юли 2020 г.;

<https://www.gov.bg/bg/prestsentar/video/brifingi/brifing-po-povod-prisaedinyavaneto-na-balgariya-kam-valutniya-mehanizam-II>

Министерство на финансите (МФ), (2009), „Сивата икономика: Подходи за измерване и моделиране“ ; <https://www.minfin.bg/document/9726:2>.

Ненова М., Мичева Н., Манчев Ц., Михайлов А., (1997), „Финансовата политика на България в условията на преход към пазарна икономика“, БНБ

Стиглиц, Дж. (2016), „Еврото. Как една обща валута застрашава бъдещето на Европа“, Издателство „Изток-Запад“, София

Христов, К. 2004, Паричният съвет: „The only game in town“, Серия Дискусии материали, ДР/40/2004, БНБ

Център за изследване на демокрацията (ЦИД), (2004), „Скритата икономика в България“, 197 с., София

ГЛАВА ВТОРА: БАНКОВАТА СИСТЕМА В БЪЛГАРИЯ 1990-2007

1. Еволюция на банковата система в България преди началото на прехода към пазарна икономика

В България преди 1989 г. както във всички останали области на стопанския живот, така и в банковото дело съществуваше държавен монопол. Банковата система беше едностепенна, или с други думи, имаше една основна банка - Българска народна банка с нейната клонова мрежа - която изпълняваше функции както на централна, така и на търговска банка (въпреки че на практика БНБ беше по-скоро контролен орган, отколкото стопански субект). До 1981 г. освен БНБ функционираха още две други банки - Държавната спестовна каса (ДСК) и Българската външнотърговска банка (БВТБ сегашната Булбанк). По-старата от тях - БВТБ - беше учредена през 1964 г. и оперираше като агент, обслужващ външнотърговските разплащания. ДСК от своя страна беше създадена през 1967 г. като „влогово-кредитен институт, който има за основна задача да поощрява и развива спестовността, да организира влогонабирането и кредитирането на населението“. Близко четиридесетгодишната история на двете банки и тяхната монополна позиция през по-голямата част от този период в обслужването на населението и международните финанси все още предопределят до голяма степен доминиращото им положение на банковия пазар както от гледна точка на активи (в случая с Булбанк), така и от гледна точка на клиентската база (в случая с ДСК).

С появата на правни основания и на реални възможности за развитие на предприемачество бяха предприети и първите реформи в устройството на банковия сектор. През 1981 г. съществуващото от 60-те години статуквото беше нарушено с появата на нов субект - Минералбанк. Дейността на тази банка беше ориентирана към финансирането на появяващите се малки и средни фирми. През 1989 г. бяха създадени още седем нови банки, които да кредитират предприятията в отделните браншове. Тези банки бяха относително тясно специализирани и дейността им се ограничаваше до финансиране на определените им от държавата предприятия в определени отрасли. В много от случаите съответните предприятия притежаваха дялове в акционерния капитал на обслужващите ги банки.

Истинските реформи в българския банков сектор стартираха през 1989 г., когато наследената от социализма централизирана банкова система беше заменена с двустепенна, състояща се от централна банка и 59 търговски банки, повечето от които създадени чрез трансформиране на бившите клонове на БНБ. Към края на 1990 г. общият брой на опериращите в страната банки достигна 70.

Първоначално новосъздадените банки функционираха на базата на Правилника за банките, приет в средата на 1989 г. Този правилник уреждаше правния регламент както на централното, така и на търговското банкиране. Две години по-късно тяхната уредба беше разделена. През 1991 г. беше приет Законът за БНБ, който послужи като основа за създаването на формално независима централна банка. Формално, защото в практиката през целия период до 1997 г. тази независимост беше фактически нарушавана чрез

оказване на законов натиск (посредством Закона за държавния бюджет) върху БНБ да отпуска кредити на правителството.

През 1992 г. беше приет и Законът за банките и кредитното дело, с което на практика се постави основата за изграждане на съвременната банкова система. Изграждането на нормативната база за развитие на банкова дейност протече в условията на мащабна финансова либерализация. Първите стъпки в тази насока се изразяваха във формалното оттегляне на държавата от административното определяне на лихвените проценти по депозитите и кредитите (въпреки че в рамките на продължителен период от време определяният от централната банка основен лихвен процент беше базата, върху която банките формираха лихвената си политика), освобождаване на цените, замяна на фиксирания с плаващ валутен курс, либерализация на външната търговия, премахване на държавния монопол върху търговията с чужда валута. Постепенно се премахнаха и кредитните тавани и други непазарни мерки за овладяване на инфлацията, които не постигнаха никакъв значим резултат. Наред с това нормативната база беше допълнена с нов Закон за счетоводството, Търговски закон, Закон за чуждестранните инвестиции и т.н.

Реформаторският период на съвременния банковия сектор в България условно може да разглеждан в три етапа: изграждане на частни банки, консолидация на банковия капитал и приватизация на държавни банки.

2. Създаване на частните банки в България

Институционализирането на банки бе характерно не само по отношение на държавното присъствие в сектора. Подобен процес протече и в частния сектор, като особена активност в това отношение е регистрирана от създаването на първите частни банки през 1991 до 1993 г. Главна предпоставка за появата на множеството частни банки през този период оказва либералният режим на лицензиране и ниският размер на необходимия начален капитал – 50 млн.лева за български банки и левовата равностойност на 20 млн. щатски долара за чуждестранни банки.

Така през първо полугодие на 1991 г. са издадени лицензии на „Централна кооперативна банка“ (София), „Българска пощенска банка“ (София), „Кредитна банка“ (Драгоман, впоследствие преенесла се в София), „Международна банка за възстановяване и развитие“ (София), „Агробизнесбанк“ (Пловдив). Лиценз за по-ограничени банкови операции е предоставен на „Сирбанк“, която е създадена с цел да обслужва застрахователните операции на международна „Булстрад“.

През второто полугодие на 1991 г. са лицензирани следните банки: „Туристспорт банк“ (София) и първата банка със смесен капитал – „Международна банка за инвестиции и развитие“ (София), с равни капиталови вноски на български и американски капитала, която започва да функционира през 1992 г. Дадено бе разрешение на Райфайзен Централбанк (Виена) да закупи 21.3% от акциите на Банка земеделски кредит.

Действащото в онзи период законодателство не поставя никакви специални изисквания по отношение на произхода на средствата, използвани като стартов капитал. Така много от частните банки стартираха своята дейност с взети назаем пари, в много от случаите - от държавните банки. Немалък брой частни банки бяха де факто държавни, защото възникнаха благодарение на средства, чийто източник бяха държавните фирми.

ПЧБ е вписана в регистъра на дружествени фирми с ограничена отговорност, на основание на чл.11, ал.2 от Указ 56 на 24.07. 1990 г. като акционерна фирма "Първа частна банка" АД. Предмет на дейност е "извършване на банкови и кредитни операции от всякакъв вид." Фирмата – ПЧБ, се създава с уставен фонд 10 млн. лева, като по-голямата част от него е внесен от държавните фирми "Кореком" и „Металхим". Първите 100 000 акции на банката са отпечатани още през октомври 1990 г., без коректно написана дата на емисията, въпреки изискванията на действащия тогава Правилник за прилагане на Указ 56.

Наред с широко използваната практика за създаване на частни банки с държавни пари до 1993 г. Законът за банките и кредитното дело допускаше и възможността банките да си разменят пакети от акции и по този начин формално да се вменят в изискванията за капиталова адекватност. Така едни и същи пари се въртяха между няколко институции, давайки им легитимността да съществуват и оперират на пазара. Дори и след формалното премахване на горната възможност след промените в ЗБКД от 1993 г. на дневен ред остана практиката банки масово да създават банки. Така се появяват Агробизнесбанк (с учредител и акционер ПЧБ), Първа инвестиционна банка (с акционери ПЧБ и Агробизнесбанк), Банка за земеделски кредит, Добружанската банка, Туристспорт банк и др.

Част от новосъздадените частни банки се ориентираха към обслужване (предимно кредитиране) на фирмите на своите акционери или на лица, свързани с тези акционери. Такава беше основната дейност например на Частна земеделска и инвестиционна банка, ТБ „Славяни“, Добружанската банка, Бизнесбанк и др. Тази практика на кредитиране на свързани лица напълно се вписваше в съществуващата тогава правна среда.

Експанзията частните банки в банковия сектор доведе до: Първо, наличието на повече кредитни посредници на един относително ограничен пазар предполага засилване на конкуренцията между банките, въпреки че реално не бе постигнато подобрене в разнообразието и качеството на предлаганите банкови услуги. Второ, частните банки допринесоха в голяма степен увеличаване на големите кредити и на дела на лошите кредити в банковата система.

Чуждестранни банки са допуснати на българския пазар едва през 1993 г. с лицензиране на клона на гръцката „Ксиосбанк“. Тъй като чуждите банки са най-прекия път към внасяне на ноу-хау, технологии, организация и силна конкуренция в банковия сектор, резултатът от недопускането им на банковия пазар през първите 5-6 години от прехода е значително забавяне на реструктурирането и модернизиранието на банковата система.

3. Консолидация на банков капитал

3.1 Предпоставки за консолидация

Младостта на търговските банки и силно фрагментираният характеристика на банковия сектор в България са най-важната предпоставка за консолидация на банковия капитал. Необходимостта от банкови обединения и консолидация на банков капитал бяха обусловени по-конкретно от:

- **Затруднен надзор.** При наличието на голям брой млади, относително нови банки, опериращи в рисков пазар и на централна банка, която е поела своята „двузвенна“ роля едва през 1986 г. е трудно да се осъществява строг, съсредоточен надзор и регулативен контрол върху огромния брой кредитни институции в страната - 79 банки към края на 1992 г.
- **Регионална и отраслова структура на държавните банки.** В България повечето държавни банки възникнаха от регионалните клонове на БНБ. Голямата част от тях попадаха в категорията на малките и средните банки. Наред с това в страната оперираха няколко големи държавни банки, които държаха основната част (около две трети) от активите в банковата система и бяха специализирани в обслужването на големите индустриални сектори и населението. В тази категория попадаха БВТБ (или Булбанк), Минералбанк, Балканбанк, Стопанска банка, ТБ „Биохим“, ТБ „Електроника“, Транспортна банка, Стройбанк, Българска пощенска банка и ДСК, която по онова време държеше около 75% от депозитите на населението.
- **Дебалансирана структура.** Налице са няколко относително големи банки, на които се падат значителни пазарни дялове от целия банков сектор по отношение на активи, капитал и други показатели, и дълъг списък от 55 малки, ниско капитализирани банки с недостатъчен ресурс, които представляват най-вече бивши клонове на БНБ и които заемат около 15% от активите на целия банков сектор.
- **Малък капитал.** През 1991 г. в България повечето държавни банки са малки - с основен капитал до 10 млн. лв., което е пренебрежимо малко по международните стандарти. Банковата система е нискокапитализирана в номинално отношение и по отношение на рисковете на пазара. Повечето от държавните банки са декапитализирани и не са в състояние да изпълнят изискването за 8% капиталова адекватност, заложено в Базелските стандарти и ЗБКД.
- **Слаба конкуренция.** Поради общата държавна собственост и централно планирана икономика банките не показват осезаемо конкурентно и иновативно поведение.
- **Финансови дисбаланси.** Вследствие на обстоятелството, че банковите услуги за населението са монопол на ДСК, в българската банкова система е налице огромен

финансов дисбаланс. Повечето банки разчитат на междубанковия пазар и на рефинансиране от БНБ. Този дисбаланс е отразен в неразвитата способност на банките да оперират с населението.

- **Тесен продуктов обхват.** Продуктовият обхват е едновременно стандартизиран и тесен. Няма банки, които да се отличават с предлагане на допълнителни, иновативни продукти, а при отсъствието на инвестиционни пазар, обхватът на продуктите от банковите пасиви (депозити) е особено беден.
- **Неразвити пазари.** На малките и на големите клиенти на банките години наред не са предлагани широки по обхват банкови услуги. Това ограничава интереса на клиентите към банковите иновации. Нещо повече, в период на икономически преход и икономически спад много клиенти са считани за особено рискови по отношение на тяхната кредитоспособност.
- **Малък избор.** Въпреки големият брой банки, повечето от тях са малки и имат по няколко клона. Клиентите извън София на практика имат малък избор по отношение на това с коя банка да работят и също толкова малък избор по отношение на специализираните банкови услуги.
- **Малък брой клонове.** При наличието само на един клон на 20000 души, на практика банковите услуги са недостъпни.
- **Небалансиран риск.** Поради първоначалната отраслова специализация на секторните банки създадени през 1987г. и на пълното отсъствие на насоки относно състава на банковите портфейли все още не е налице концентрация по отношение на определени отрасли. Специализацията на големите банки по отрасли, което представляваше предпоставка за концентрация на кредитният риск. Още по времето на централно-планираната икономика отделните големи държавни банки бяха сериозно обвързани с обслужването на определени отрасли и сектори в реалната икономика. След започването на пазарните реформи тази структура на отраслова принадлежност се запази в държавния банков сектор и търговските банки продължиха да насочват голяма част от кредитите си към обслужването по-рано държавни предприятия.
- **Лошо качество на банковите портфейли.** В началото на 1990 г. в балансите на банките са отчетени лоши и съмнителни кредити, представляващи заеми на държавни предприятия. Тези кредити бяха отпуснати както поради неуспешни инвестиционни проекти, така и поради факта, че през периода на централно-планираната икономика предприятията финансираха нуждите си от оборотен капитал предимно чрез кредити. През 1991 г. размерът на лошите и съмнителни кредити на държавните предприятия възлиза на 8,7 млрд. лева. От тях едва 65% са покрити с провизии.
- **Валутният мараториум на Българска външно-търговска банка (БВТБ).** Най-вече в косвен аспект този мораториум ограничава разхлабването на

международните банкови и търговски финансови условия за банковата система като цяло.

- **Слаб кредитен анализ.** Банките не разполагат с изчерпателни техники за кредитен анализ, основаващи се на паричния поток. Това предполага, че е възможно да се отчетат лоши заеми, този път отпускани на частни фирми от началото на 1991 г. Това формира допълнителни очаквания за декапитализация на банковата система.
- **Липса на регулативен инструментариум.** Не съществуваше ясна юридическа регламентация на банковото дело в България (Закон за банките, наредби и регулации и др.), чрез която да се създадат основните правила, осигуряващи здрава банкова дейност.
- **Недостатъчни стратегически умения.** Ръководствата на банките дълго време са действали в условия на централно насочвана система и нямат опит в стратегическото управление. Липсва адекватна вътрешна регулативна база, писани правила и процедури за работа.
- **Ниска ефективност.** Въпреки, че оперативните разходи са ниски, а спредовете – високи, ефективността на банковата система, измерена посредством показателите активи на банков служител, кредити на един служител, рентабилност са ниски.

3.2 Създаване и цели на Банковата консолидационна компания (БКК)

Със съдействието на Световната банка се търси решение за реструктуриране на банковата система в България. 1991 е годината, в която БНБ започва формалната подготовка на процеса на консолидиране на банковия сектор в страната. По инициатива на БНБ и Българска външнотърговска банка (БВТБ) започва изграждането на Банковата консолидационна компания (БКК), чиято регистрация е обнародвана на 14 февруари 1992 г. Първоначалният капитал на БКК е в размер на 933.206 млн.лева, в тч. 850 млн. лева прехвърлено участие на БНБ в капитала на търговските банки и 180 млн. лева капитал от БВТБ. Във владение на БКК са прехвърлени 80% от акциите на държавните предприятия, държани в търговските банки. Така в БКК са съсредоточени 1.8 млрд. лева капитал под формата на акции в банковата система.

Основната цел на това консолидиране е да се предпази банковият сектор от по-нататъшно фрагментиране. Стратегията БКК има четири основни цели: **първата** е придобиване, оценка и продажба на акциите в търговските банки - става въпрос за държавните акции. **Втората**, е финансово оздравяване, **третата** е консолидиране на банките и **четвъртата** е приватизацията им.

БКК поэтапно осъществява подготовката на консолидацията, нейното провеждане и преминаването към следващите етапи - финансово реструктуриране и оптимизиране на

вече консолидираните банки. За целта са разработени критериите и принципите на консолидацията, вътрешни показатели и съотношения по активите и пасивите, по ефективността и капиталовата адекватност. БКК анализира реалните проблеми на повечето от банките, оценява състоянието на отделните търговски банки и групира банките в отделните консолидационни групи. След очертаването на тези групи, което завършва към края на 1992 - началото на 1993г., през март вече са налице всички проекти за основните групи банки.

3.3 Пилотните проекти на консолидация на БКК

Стратегически, на 30 септември 1992 г. бе осъществен първият консолидационен проект с учредяването на Обединена българска банка посредством преобразуване на Ботевградска ТБ АД, Врачанска ТБ АД, Габровска ТБ АД, ТБ „Доверие” АД, ТБ Елхово АД, ТБ „Искър” АД, Кърджалийска ТБ АД, Ловешка ТБ АД, Михайловградска ТБ АД, Новопазарска ТБ АД, Пазарджикска ТБ АД, Пернишка ТБ АД, Пещерска ТБ АД, Плевенска ТБ АД, Поповска ТБ АД, Русенска ТБ АД, Самоковска ТБ АД, Сливенска ТБ АД, ТБ „Стройбанк” АД, Търговищка ТБ АД, Хасковска ТБ АД, и Шуменска ТБ АД и доброволното им сливане. Това бе първият и най-значителен проект за консолидация на банков капитал в България, постигната на доброволен принцип. За целта бе използван американският модел за рейтингиране на банки CAMELS, който се възприе и от Банковата консолидационна компания като изходна база при оценката на банките в процеса на осъществяване на консолидацията на банковите капитали в България.

Малко по-късно през същата година Транспортна банка и още 12 малки банки формираха Експресбанк. През 1993 г. три банки бяха слети в Балканбанк. Още осем търговски банки бяха консолидирани в ТБ „Хеброс“, а чрез обединяването на други четири банки се създаде Софиябанк. През 1995 г. се реализира сливането на Софиябанк, „Биохим“ и „Сердика“ в ТБ „Биохим“. По този начин към края на 1995 г. броят на държавните банки намаля до 11.

Първите консолидационни проекти дават възможност на БКК да оцени проблемите от юридическо, функционално и от кадрово естество. Оценката на всички тези проблеми дава възможност на БКК да подобри подхода си в следните направления:

- **Принципът на доброволността** се обвързва задължително с изискванията на търговския закон. Доброволността означава липсата на административна намеса от страна на правителството и на БНБ с никакви техни постановления или решения. В Търговския закон ясно е казано, че решение за преобразуване се взема винаги от Общото събрание на акционерите.
- **Анализът на балансите и отчетите** се допълва с анализ на клиентската и депозитната база, анализ на кредитните портфейли и качеството на кредитите;
- **Кадрово обезпечаване на банковия сектор.** Формиране на нов начин на мислене и отношение към клиентите, укрепване на чувството за отговорност у всички банкови служители. Така, структурата, която е възприета за ОББ - централа, клонове и филиали - е добра, тъй като по този начин вътрешните правила, изработени от централата, стават задължителни за всички клонове и филиали. По

този начин се създава също така много строга вътрешна дисциплина и ред, определят се много точно компетенциите на всеки в съответствие с неговото административно равнище в йерархията, урежда се и въпросът за вътрешнобанковата информация.

- **Универсалността се изразява** в развитието и на други услуги и дейности, свързани с по-големи инвестиционни дълго-, средно- и краткосрочни кредити.
- **Оптимизиране на дейността на консолидираните банки посредством постигане на:**
 - ✓ Икономии от мащаба могат да възникнат във връзка с внедряването и използването на информационни системи, които съдържат данни относно кредитоспособността на заемателите, както и по отношение на управлението на паричните наличности и на човешките ресурси.
 - ✓ Увеличаването на пазарната сила и възможностите за генериране на приходи също представляват възможен желан ефект.
 - ✓ Диверсификацията на портфейла чрез разширяването му с нови клиенти, с различен бизнес и географска насоченост на инвестициите, по-голямото разнообразие на дейностите и предлаганите услуги и като цяло понижаването на рисковете също са търсени последствия от консолидацията на банките.
 - ✓ Повишаване рентабилността на банката, както и тя да заеме по-голям пазарен дял
- **С приватизацията** на отделните търговски банки БКК цели масово освобождаване от държавно участие в търговските банки. Приватизацията като последна фаза от банковата реформа се предвижда да бъде изпълнена за срок от две години.

3.4 Стратегия на БКК за Стопанска банка и Минералбанк

Въпросът за консолидацията на Стопанска банка и Минералбанк е изключително труден. Проблемът е до известна степен сходен с този при БВТБ с тази разлика, че тук кредитите са главно вътрешни. Затова процесът зависи от решението на правителството за поемането от бюджета на тези дългове.

Стопанска банка има основен капитал от 100млн. лв. и никакъв допълнителен капитал, защото цялата балансова печалба е заделена за провизии за лошите кредити. И при изпълнение на решенията на Управителния съвет на БНБ до 31 май 1996 г. банките да имат капиталов минимум от 500 млн. лв. Стопанска банка няма да може да бъде регистрирана, което предопределя нейната ликвидация.

Минералбанк също има трудносъбираеми кредити, но има и резервен капитал. Тази банка отчита 600 млн.лв. загуби, но увеличи капитала си на 720 млн. лв. благодарение на резервен допълнителен капитал. БКК калкулира, че ако Министерство на финансите не приеме искането ѝ за разсрочане на загубите върху период от пет години и ако тя

продължавала има такива загуби, тя няма да може да съществува повече от 4 години. Така, увеличението на основния капитал за сметка на резервния не постига ефект.

3.5 Кредитни институции със структурна роля

Държавна спестовна каса (ДСК), Българска външнотърговска банка (БВТБ) и Българска пощенска банка (БПБ) заемат специфично място в стратегията на БКК за консолидация на банков капитал. Те са със структуроопределящо значение за стабилността на банковата система в България.

ДСК е единствената банкова институция, нямаща статут на търговска банка, функционираща по отделен закон и притежавана пряко от държавата (а не чрез БКК). ДСК е създадена с Постановление на Министерския съвет от 1951 г. като централизирана институция за приемане на влогове/депозити със специфичната задача да мобилизира спестяванията на населението. От 1965 г. ДСК започва да предоставя малки потребителски заеми на населението, а от създаването през 1967 г. на схемата за финансиране на жилищното строителство, чрез доста сложен механизъм ДСК гарантира заемите за строителство и покупка на жилища срещу приетите за тази депозити. През същата година е приет специален закон за ДСК¹⁷⁶, определящ статута на ДСК, нейната дейност и връзките ѝ с Министерство на финансите (чиято подведомствена структура първоначално е била) и БНБ (която поема дейността на ДСК от 1975 г.). Този закон посочва, че върховният орган на ДСК е Министерския съвет и като държавна банка, ДСК няма акционери и е изключена от общите разпоредби и правила на БНБ. През 1973 г. ДСК е упълномощена да извършва безналични плащания (чрез пряк дебитиране на сметките на клиентите) за широк спектър в комуналното обслужване и други услуги. През 1989 г. с Постановление на Министерския съвет ДСК се определя като банка, специализирана в предоставянето на услуги на физически лица, но също допуска тя да извършва банкови услуги на фирми, арендатори на земя и други арендатори. В действителност постановлението разширява основните функции на ДСК допълнително с предоставяне на заеми на предприятия и банки, покупко-продажба на ценни книжа от името на нейните клиенти, извършване на банкови услуги на обществени организации, събиране от името на Министерство на финансите на различни налози от данъци, осъществяване дейността на Държавната лотария и други социално ориентирани дейности. На този етап влоговете и депозитите в ДСК са напълно гарантирани от държавата без горна граница на застрахованите суми и без такси за вложителите. Важно е да се отбележи, че кредитната дейност на ДСК винаги е била определена след съгласието ѝ с изискването да предоставя по-голяма част от свободните си ресурси на БНБ. През април 1998 г. започва преструктурирането на ДСК. Приет е закон за преобразуването ѝ в Банка ДСК, а от 28 април 2000 г. държавната гаранция по депозитите

¹⁷⁶ Закон за държавната спестовна каса (Обн., ДВ, бр. 95 от 5.12.1967 г., изм., бр. 21 от 14.03.1975 г., бр. 83 от 20.10.1978 г., изм. и доп., бр. 41 от 28.05.1985 г., изм., бр. 59 от 12.07.1996 г., в сила от 1.07.1996 г., изм. и доп., бр. 15 от 6.02.1998 г., в сила от 7.08.1998 г., отм., бр. 48 от 28.04.1998 г.).

в институцията отпада със закон и тя е регистрирана като акционерно дружество по Търговския закон.

БВТБ е основана през април 1964 г. на базата на валутното управление на БНБ, именно за да обслужва външнотърговските операции на националната икономика. БВТБ всъщност е валутната част на централната банка. Първоначалните функции на БВТБ са свързани с управление на чуждестранната валута и осъществяване на търговското финансиране в условията на неконвертируемост на валутата на централизираното планово стопанство на България предимно със страните от СИВ. От 1982 г. БВТБ не притежава този монопол. Тя започва да предлага широка гама от услуги за предприятия от всякакъв размер в лева и във валута. Ретроспективно, БВТБ покрива 100% от външните пазари, като днес този монопол е преустановен. Банката открива свои представителства в Лондон, Франкфурт и Виена и изгражда мрежа от банки кореспонденти в много страни. През 1987 г. БВТБ основава в Мюнхен, в съдружие с „Байерише Ферайнсбанк“, „Байериш-Булгарише Ханделсбанк“, преименувана през 1998 г. на „Хипоферайнсбанк България“; по същото време основава и „Литексбанк“ в Бейрут, Ливан. През 1988 г., заедно със съветската „Внешекономбанк“, основава „Булгарсовинвест“, преобразувана през 1994 г. в „Корпоративна търговска банка“. Междувременно, към края на 1991г. по баланса на БВТБ се водят 220 млрд. лева (11 млрд. щатски долара) от гарантирания от държавата външен дълг. Около 80% от него се падат на търговски бани, предимно немски, австрийски, японски, швейцарски и френски. През март 1990г. правителството обяви мораториум върху изплащане на главницата по тези заеми, а през септември 1990 г. той бе последван от мораториум върху изплащане на лихвите. Следват преговори в Лондонския клуб под председателството на Deutsche bank. Докато трае уреждането на държавния дълг БВТБ ограничава силно дейността си по финансиране на външната търговия. През 1994 г. банката приема името Булбанк. През следващите години се изгражда и мрежа от клонове в страната. Банката открива свои представителства в Лондон, Франкфурт и Виена и изгражда мрежа от банки кореспонденти в много страни. През 1987 г. БВТБ основава в Мюнхен, в съдружие с „Байерише Ферайнсбанк“, „Байериш-Булгарише Ханделсбанк“, преименувана през 1998 г. на „Хипоферайнсбанк България“; по същото време основава и „Литексбанк“ в Бейрут, Ливан. През 1988 г., заедно със съветската „Внешекономбанк“, основава „Булгарсовинвест“, преобразувана през 1994 г. в „Корпоративна търговска банка“. През 1992 г. централната администрация на банката се премества в нейната сегашна сграда на площад „Света Неделя“. През следващите години се изгражда и мрежа от клонове в страната. През 1994 г. банката приема името Булбанк.

БПБ има дълга история и участие на българския пазар. През периода 1896 - 1951 г. съществуващата Пощенска банка е осигурявала услуги като спестовни влогове и парични преводи на територията на България. След това тя престава да функционира под това име и е включена като една от банките основателки на ДСК. През април 1991г. БПБ е институционализирана отново с пълен вътрешен и международен банков лиценз. Тя стартира с участието на Министерство на съобщенията (с дял 41.5%), Комитета по

информация и телекомуникации (41.5%) и Националният дворец на културата (17%), макар че всички дялове са прехвърлени за управление от БКК.

3.6 Рекапитализацията на държавните банки

През 1995 г. се извършва поредна операция по рекапитализация на държавни банки (Стопанска банка и Минералбанк) чрез бюджетни средства. Въпреки това в края на 1995 г. почти всички държавни банки (с изключение на Булбанк) и повече от 1/3 от частните банки са във фактически фалит, тъй като собственият им капитал е отрицателен. Нетната стойност на банковата система като цяло е минус 53 милиарда лева, като три четвърти от отрицателната стойност се дължи на държавните банки и една четвърт на частните.

През 1995 г. парламентът одобрява прилагането на „схемата БУЛБАНК“ за рекапитализация на банковия сектор. Според схемата БУЛБАНК трябва да продаде на държавата (Държавен фонд за реконструкция и развитие - ДФРР) ЗУНК-ове с номинал 400 млн. долара за 200 млн. долара, като разликата изписва като загуба. Държавата ги прехвърля на БКК, която увеличава с тях капитала си, като след това ги "апортира" в увеличението на капитал на няколко държавни банки.

Разпределението на доларовите ЗУНК-ове, получени от БКК по „схемата БУЛБАНК“ е следното:

- Най-голям обем книжа е съсредоточен в капитала на Обединена българска банка - 119 млн. долара, където трябва да се попълни реципрочната вноса на правителството по съвместния проект с ЕБВР.
- В Биохим отиват 82 млн. долара от доларовите ЗУНК-ове.
- Регионалните финансови институции, които фигурират в планове на правителството и консолидационната компания за приватизация - Хебросбанк и Експресбанк, се рекапитализират в зависимост от отрицателната стойност на нетния им капитал съответно чрез облигации съответно с номинал от 51 млн. и 15 млн. долара.
- Намеренията на изпълнителната власт да консолидира присъствието в Пощенска банка само около приоритети на БКК предопредели и приобщаването на Пощенска банка към схемата, като при увеличаването на нейния капитал ще бъдат апортирани ЗУНК-ове за 13 млн. долара.
- Към най-проблемните от държавните банки, поне по отношение на отрицателната стойност на нетния им капитал - Стопанска банка и Балканбанк, са прехвърлени прехвърлени ЗУНК-облигации за по 60 млн. долара.

След доста двоумения дали рекапитализиращите инструменти да бъдат съсредоточени само в няколко институции БКК прецени, че по-основателно е те да бъдат разпределени между седемте финансови институции, в чието управление засега са съсредоточени приоритети на БКК. При избрания принцип на разпределение холдингът постига два непосредствени ефекта - отрицателната капиталова адекватност, с изключение на

Стопанска банка и Минералбанк, е сведена почти до нулева и изпълнените правителствени ангажименти обвързват поведението на банките с допълнителни дисциплиниращи ги условия.

При повечето банки доларовите ЗУНК-ове са апортирани в капитала на банките. Вноската се преизчислява по фиксинга на БНБ в деня на трансакцията, като общо рекапитализиращият ефект за седемте банки е за попълване на капиталов недостиг е 60.2 млрд. лева.

При "Биохим" капиталовият недостиг беше изчислен на 8.2 млрд. лв., при ОББ - на 14.9 млрд. лв., при Балканбанк - 14.4 млрд. лв., Стопанска банка - 15.4 млрд. лв., Хебросбанк - 5.2 млрд. лв. Експресбанк - 1.4 млрд. лв. и Пощенска банка - 749 млн. лв. Допълнителен ефект върху отрицателния нетен капитал на ОББ, Стопанска банка, Балканбанк оказва и отчетената през минали години загуба.

Таблица 1.

Държавни банки	Капиталов недостиг (млн. лева)
Биохим	-8.2
Балканбанк	-14.4
ОББ	-14.9
Стопанска банка	-15.4
Хебросбанк	-5.2
Експресбанк	-1.4
Пощенска банка	-0.7
Общо	-60.2
Източник: БКК	

Разпределяйки облигации, по принцип БКК не изключва възможността за приобщаване и на частни финансови институции. Към момента частните банки не са представили нито един основателен и добре защитен проект, включително и за консолидация, така че държавата пренасочи част от облигациите към тях.

4. Ликвидната криза през 1996 г.

4.1 Причини за ликвидната криза

Слабостта на банковата система и рисковете пред нея причиняват ликвидна криза. Започва ескалиращо теглене на депозити от страна на граждани и фирми. По този начин пет месеца по-късно активите на банковата система са спаднали с повече от 20% средно. Значително спадат активите на държавните банки, докато при частните и чуждите банки спадането на активите е по-малко. В отговор на тегленето на депозити и началото на банкова паника правителството и парламентът приемат закон за държавно гарантиране на депозитите, който гарантира изцяло депозитите на домакинствата и 50% от депозитите на фирмите. Законът не увеличава доверието на вложителите в банковата система, икономическите агенти разглеждат държавната гаранция като също толкова

рискова, колкото и влогът в банка (не бива да се забравя, че бюджетът реализира дефицит, а нивото на международните резерви е стигнало критично ниски нива).

В същото време БНБ се опитва да задържи обезценката на валутния курс, като продава долари на валутния пазар. От друга страна, БНБ инжектира огромна левова ликвидност в банковата сфера чрез рефинансиране на банките, като по този начин създава инфлация (месечната инфлация през втората половина на 1996 г. е между 10 и 27%). Увеличеното парично предлагане от своя страна и очакванията за обезценка на валутата карат хората да купуват все повече и повече валута с новонапечатаните пари. Така БНБ се раздвоява, опитвайки се едновременно да запази валутния курс, купувайки левове на валутния пазар, и да спаси фалиралите банки, рефинансирайки ги с нови средства (междувременно БНБ се опитва също така да намали и инфлацията, повишавайки лихвения процент до 25% месечно). Резултатът от такава политика, както показва нормалната икономическа логика и богатият международен опит, се материализира в изчерпване на валутните резерви на централната банка и загуба на възможности за влияние върху валутния курс, поради което започва бърза обезценка (курсът на лева спрямо долара спада повече от 6 пъти в рамките на календарната 1996 г. - от 70 лева през декември 1995 г. достига 461 лева в края на 1996 г.). Това стопи стойността на всички левови активи на българските граждани и фирми (депозити, ценни книжа и т.н.).

Изчерпването на валутните резерви поставя под съмнение възможностите на правителството да обслужва външния си дълг. След двегодишно несъобразяване с препоръките на МВФ правителството на БСП е принудено да предприеме няколко отдавна отлагани реформи, за да получи финансиране от фонда - най-важните реформи са свързани с намаление на инфлацията (т.е. спиране на рефинансирането на банките), затваряне на губещите предприятия и затварянето на губещите банки. Така отлагането на структурните реформи в реалния и финансовия сектор съвсем естествено завършва с финансова криза от най-тежкия вид, а именно включваща банкова и валутна криза.

4.2 Пазар на вземания на банките

В хода на ликвидната криза банките прилагаха всевъзможни схеми за продажба на своите активи. Процедурата за събиране на проблемните кредити по съдебен ред бе много дълга и слабо ефективна. Затова банкерите и квесторите се насочиха към продажбата на вземанията на банките, като търсеха възможно най-приемливата цена. Това постави началото на пазара на дългове в България.

В периода до 1994 г. повечето банки - потенциални продавачи на дългове, бяха силно декапитализирани и нямаха концепция за това, как да продадат вземанията си от своите длъжници, и как да постигнат добра цена. Банките нямаха и необходимите провизии, срещу които да отпишат разликата между номинала на дълга и цената, за която е продаден. Ускоряването на процеса на раздържавяване е само едно от необходимите условия за оживяване на дълговия пазар.

До средата на 1995 г., подобни сделки бяха по-скоро изключение на фона на рутинните банкови операции. От 1994 г. ще се запомни цесията със задълженията на Химко и Кремиковци към Булгаргаз, извършена от Кредитна банка и Дисконтова къща.

Втората голяма дългова сделка през 1994 г. бе извършена от Стопанска банка, която с пари от БНБ изкупи свое задължение по рефинансиране от МБИС (една от двете банки на бившия СИБ) в размер на 25 млн. г. марки. Стопанска банка бе получила това рефинансиране още през 1989 г., за да плати дяловото участие на българската държава в украинския обогатителен комбинат Кривой рог.

През 1995 г. на дълговия пазар се открие БЗК посредством уреждането на взаимоотношенията на банката с варненската триада Албион - Албион Кар - Монтрей, и Ког Трейд.

АГРОБИЗНЕСБАНК също продаде на няколко кредитни институции вземанията си от предприятия от Военнопромишления комплекс и от тютюневата промишленост, чиято обща сума е около 700 млн. лева. По-късно, през 1996 г., чрез покупко-продажба на дългове е уредено и левовото задължение на Мобилтел към БЗК. Мобилтел откупи дълга към БЗК чрез запис на заповед към друга кредитна институция. След това с придобитото вземане фирмата покри задължението си към БЗК. Тази операция дълго, но безрезултатно бе оспорвана от БЗК.

Същинското развитие на пазара на вземания започва в края на лятото на 1996 г. По това време ПЧБ и МИНЕРАЛБАНК вече бяха поставени под особен надзор и квесторите им търсеха възможно най-бързите и ефективни начини за осребряване на активите на банките и за намаляване на техните задължения. Над много от останалите кредитни институции бе надвиснала заплахата от затваряне, а клоновете и офисите им бяха атакувани от обезпокоени вложители. Ликвидната криза набираше скорост и банките прилагаша всевъзможни схеми за осребряване на своите активи. Процедурата за събиране на проблемните кредити по съдебен ред бе много дълга и слабоефективна. Затова bankerите и квесторите се насочиха към продажбата на вземанията на банките, като търсеха възможно най-приемливата цена. ПИМБ например закри част от задължението си към ТБ „Кредит Експрес“, като й прехвърли свое вземане от Кремиковци за 1 млн. щ. долара. ТБ Кредит Експрес събра вземането си от металургичния комбинат в края на февруари 1997 година.

Друга операция по погасяване на дълга на МИНЕРАЛБАНК към Донаубанк - Виена, предизвика един от най-големите скандали през февруари 1996 година. Причината бе, че в нея се намесиха различни икономически интереси. От едната страна стоеше лихтенщайнската Патон Анщалт, а от другата - швейцарската Тури Фин. Още през октомври 1995 г. МИНЕРАЛБАНК взема от БНБ рефинансиране от 13.5 млн. щ. долара, с което започва операцията по погасяване на дълга си към Донаубанк за над 22 млн. щ. долара. За посредник по сделката е упълномощена Патон Анщалт, която откупува задълженията на МИНЕРАЛБАНК към виенската банка. В началото на 1996 г. посредничеството се пренасочва към Тури Фин. Тогава става известно, че Патон Анщалт вече е изкупил дълга на МИНЕРАЛБАНК към австрийската Донаубанк.

Лихтенщайнската фирма блокира сметките на МИНЕРАЛБАНК в Швейцария, а по-късно и в български банки, и в крайна сметка си събира парите.

Притисната от ликвидната криза, през лятото на 1996 г. Тутистспорт банк залага пред ДСК записи на заповед, издадени от нейните длъжници - БДЖ, Стомана - Перник, Антибиотик - Разград, авиокомпания Балкан, Бургаски медни мини, Дунарит, Балканкар холдинг, Плама, Веслец 91 и Топлофикация Пловдив-юг. Срещу тези залози, чийто номинал е над 32.5 млн. щ. долара, около 1.8 млрд. лв. и 3.3 млн. г. марки, банката получи от ДСК огромно рефинансиране, което така и не успя да върне. На 23 септември 1996 г. ТСБанк бе затворена, а касата стана собственик на записите на заповед, издадени от десетте предприятия. ДСК изиска парите от БДЖ, от Стомана - Перник, и от Антибиотик - Разград, и предяви претенциите си и към останалите седем фирми. Вземанията на ТСБанк от тях обаче събират и синдиците на фалиралата кредитна институция.

Квесторите на ПЧБ, затворена от БНБ на 17 май 1996 г., продадоха на концерн Вестдойче алгемайне цайтунг (ВАЦ) дълговете на Пресгрупа 168 часа. Общата сума на тези задължения бе над 25 млн. г. марки, а германците платиха 23 млн. г. марки. В интерес на истината квесторите на ПЧБ успяха да получат доста висока цена за вземане на банка, която се намира под особен надзор.

По съвсем друга схема се развиха събитията с вземанията и задълженията на МИНЕРАЛБАНК. Нейните огромни външни задължения - на стойност 254 млн. щ. долара, предоставяха огромни възможности за изгодни операции по покупко-продажбата на дългове. Само няколко месеца след затварянето на банката външният ѝ дълг падна и се продаваше по 18 цента за долар. Благоприятната конюнктура бе използвана от български групировки, които закупили на тази цена задължения на МИНЕРАЛБАНК и срещу тях придобиха нейни вземания от работещи и платежоспособни държавни предприятия. По този начин се смени собственикът на дълга на Булгартабак - Благоевград. Така срещу 720 хил. щ. долара купувачът можеше да придобие от МИНЕРАЛБАНК вземане за 4 млн. щ. долара, което се обслужва редовно.

На 20 септември 1996 г. Бизнес Банка пое дълга на добричката кредитна институция към касата, чийто размер по това време бе 2.2 млрд. лева. Срещу това Добруджанска банка участва с апорти на предприятия в увеличението на капитала на Ангора до 12.7 млрд. лв., като придоби 79% от акциите на агродружеството. След това тя прехвърли тези акции на Бизнес Банка и по този начин я възмезди както за поетото от нея задължение на добричката кредитна институция към ДСК, така и за парите - 2.7 млрд. лв., които пряко ѝ дължи. На свой ред Бизнес Банка трябваше да прехвърли акциите на агродружеството на касата и да изчисти задълженията си към нея. ДСК не приема схемата и проваля намеренията на Бизнес Банка и Добруджанска банка.

В края на 1996 г., БИОХИМ бе изправена пред остри ликвидни проблеми и продава вземането на кредитната институция от Нефтохим, чийто номинал бе 32 млн. щ. долара. Дългът на рафинерията бе откупен от Юкос петролеум - България, който плати за него 31.5 млн. щ. долара. Веднага се появили подозрения, че крайната цел на сделката е

петролната фирма да получи силни приватизационни предимства, с които да участва в наддаването за Нефтохим. Оказа се, че приватизацията на рафинерията ще стане в най-добрия случай едва през 1998 г., и то с помощта на чуждестранен консултант. А дотогава Нефтохим ще е погасила това свое задължение към Юкос петролеум.

Сделките дълг срещу собственост с кредити, отпуснати на предприятия, започнаха през 1997 г. В повечето случаи те предхождаха приватизацията на държавните дружества. Голям брой подобни операции има ХЕБРОСБАНК. До края на март 1997 г. тя продава свои вземания от фирми за над 2 млрд. лв., което допринесе за бързото подобряване на ликвидността ѝ. Дългът на Милкси - Силистра, за 32 млн. лв. бе купен от Балканмилк. Банката продаде и задълженията на Деметра ЗХ за 190 млн. лв. на Дунавия - за 69 млн. лв., на Витамин - за 88 млн. лв., на Мекомс - за 560 млн. лв., на Завода за дървообработващи машини и линии в Пловдив - за 220 млн. лв., на Стерконс - за 145 млн. лв., на Домат - за 180 млн. лв., и част от задълженията на Оранжерии - Пазарджик - за 400 хил. щ. долара. Дълговете бяха купени от частни фирми, които впоследствие приватизираха повечето от тези държавни предприятия.

На 13 март 1997 г. ДСК стартира още една операция по продажба на дълг на затворена банка. Тя сключва договор с Фикс плюс - финансова къща АД, която трябва да купи задълженията на ЕЛИТБАНК за 2.15 млрд. лева. Половината от тази сума е необходимо финансовата къща да плати веднага, а останалата част - до 13 май. Договорът трябваше да влезе в сила, след като Фикс плюс-финансова къща АД предостави гаранция от ING Bank. Сделката се проваля, тъй като финансовата къща не дава обещаната банкова гаранция. Фикс плюс-финансова къща АД се отказва от сделката, оценявайки състоянието на ЕЛИТБАНК като безперспективно.

Държавата също взема участие в дълговите сделки, като регламентира действията си чрез Закона за бюджета за тази година. В него тя си даде правото да удържа от данъчния кредит, който дължи на предприятия по ДДС, като с тях покрива задълженията им към бюджета по други данъци. Освен това чрез същия този закон МФ пое задълженията на авиокомпания Балкан към МИНЕРАЛБАНК, Стопанска банка, ПЧБ, БАЛКАНБАНК и ТСБанк на обща стойност 37 млн. щ. долара. Срещу това бюджетът закри свои вземания за 37 млн. щ. долара от петте банки. Операцията бе регламентирана в края на юни 1997 г., преди Стопанска банка и БАЛКАНБАНК да бъдат обявени в несъстоятелност, и бе извършена в края на август 1997 г., когато това бе свършен факт.

КАПИТАЛБАНК и Добруджанска банка са последните от списъка на затворените кредитни институции, които бяха лишени от лиценз. На 11 ноември БНБ отне лиценза на Добруджанска банка, а на 20 ноември и на КАПИТАЛБАНК. От юни 1997 г. акционерите и на двете кредитни институции приложиха сложни финансови формули, за да ги спасят. Фирмите Кампан и АРМР изкупили дълговете на КАПИТАЛБАНК към БАЛКАНБАНК, БИОХИМ, ПЧБ и Стопанска банка, чиято обща стойност бе 4.5 млн. щ. долара и 776 млн. лева. Малко по-късно те прехвърлиха по-голямата част от тях на Ронтадент и Роял Флеш - руските акционери на КАПИТАЛБАНК. Срещу погасяването на 1.9 млн. щ. долара и 482.3 млн. лв. от тези свои задължения КАПИТАЛБАНК се отказа от вземанията си за 9.2 млн. щ. долара и 751.3 млн. лв. от свои бивши и настоящи

акционери и техни фирми: Трон, Нюз Холдинг, Стандарт Принт, Фърст Файненшъл и Нова Деница.

Остатъкът от вземанията си от КАПИТАЛБАНК - около 4.6 млрд. лв., руските фирми акционери апортират в капитала ѝ. Дългът на банката към БНБ за 3.2 млн. щ. долара е платен от чуждестранната фирма SST Consult Trade, а срещу това КАПИТАЛБАНК ѝ прехвърля дълга на Мобилтел АД - дружество, в което Фърст Файненшъл държи 41%, а Трон - 9 процента. Цялата финансова формула за спасяването на КАПИТАЛБАНК се оказва неуспешна, а лицензът ѝ бе отнет.

Формулата за спасение на Добруджанска банка, която е почти идентична на приложената от КАПИТАЛБАНК, също се оказва неефективна. Разликата в случая е, че при добричката кредитна институция фирмата Кембъроу ММ5 изкупува задълженията на банката към БНБ - за 1.9 млрд. лева. Освен това Кембъроу ММ5 придобива и дълговете на Добруджанска банка към МИНЕРАЛБАНК, към Пощенска банка и към БИОХИМ, чиято обща сума е 2.6 млн. щ. долара (около 4.7 млрд. лв.). Тези средства Кембъроу ММ5 предоставя като дългово-капиталов инструмент на Добруджанска банка (за увеличение на капитала ѝ), въпреки че не получава разрешение от БНБ.

Банковата приватизация стимулира раздържавяването в реалния сектор. Перспективни се оказаха тези финансови и корпоративни институции, които успяха да привлекат чуждестранни инвеститори за изграждането на фонд за рискови капитали. Този тип фондове консолидират задължения на перспективни дружества, които по една или друга причина са в лошо финансово състояние, и след като ги оздравят, да ги продадат на печалба или да получават приходи от дейността им, с които да покрият вече направените разходи.

Ликвидната криза от края на 1996 г. промени консенсусното разбиране за реформите. Споделяното от малцина дотогава схващане, че реформите трябва да се извършват бързо, стана широко разпространено, тъй като за много повече хора вече беше очевидно, че начинът, по който се извършва преходът до този момент (а именно чрез отлагане на реформите колкото се може повече), е погрешен и води не до по-поносима социална цена на реформите, а до много по-тежки страдания. Първият конкретен резултат от тази промяна в разбирането за това как трябва да се извършват реформите е свързан с премахването на паричната политика и въвеждането на валутния борд през 1997 г.

В крайна сметка към края на 1995 г. 41% от всички кредити, отпуснати от държавните и частните банки на предприятията от реалния сектор, на практика бяха несъбираеми. Само 39% от кредитите, отпуснати от частните банки, се обслужваха редовно.

Това натрупване на лоши кредити доведе до трайната декапитализация на банковия сектор. През 1995 г. само четири от общо опериращите 47 банки отчитат печалба. Резултатът от всичко това е загуба на доверие в банковата система и масово изтегляне на депозити от банките.

През периода 1993-1995 г. банковата система регистрира нетна загуба, като стойностите нарастват от 4,7 млрд. лв. през 1993 г. на 8,5 млрд. лв. през 1994 г. и 24,6 млрд. лв. през

1995 г. За сравнение, през първата година след кризата, а именно 1997 г. банковата система отчита нетна печалба от 368,7 млрд. лв.

Също така е показателен нетния лихвен доход (получени лихви - платени лихви), изчислен от сборния отчет за приходи и разходи на търговските банки. За 1994 г. и 1995 г. банковата система отчита отрицателен нетен лихвен доход в размер съответно на -21,9 млрд.лв. и -15,9 млрд.лв. Това показва, че повечето търговски банки работят на загуба, причинена от неполучени лихви по лоши кредити. За сравнение, за 1997 г. банковата система отчита положителен нетен лихвен доход от 225,6 млрд. лв.

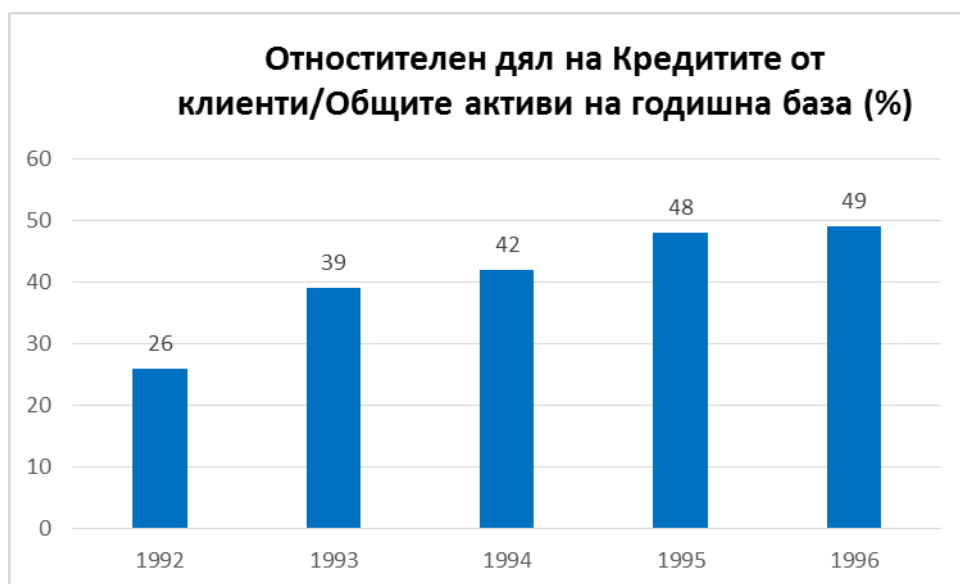
Таблица 2

Финансови показатели	1993	1994	1995	1996	1997
Класифицирани кредити (%)	75	76	74	53	17
Капиталова Адекватност (%)	7.6	8	4.6	17.7	28.9
Капиталова База (млрд.лв.)	30.6	33.7	21.4	109	631.6
Недостиг провизии (млрд.лв.)	37.9	81.3	100. 0	34.6	-
Загуба наа търговските банки (млрд.лв.)	-4.7	-8.5	-24.6	0.1	368.7
Нетен доход от лихви (млрд.лв.)	-	-21.9	-15.9	0	225.6
Източник: БНБ					

За 1993 г. и 1994 г. класифицираните кредити са 75% от кредитния портфейл на търговските банки. За 1995 г. те са на същото ниво от 74%. За сравнение, процентът на всички класифицирани кредити през 1997 г. е 17% (поради провизии от курсови разлики). През 1995 г. процентът на трудносъбираеми и безнадеждни кредити нараства на 20% от кредитния портфейл. За същата година рязко нараства и сумата на големите кредити, като достига 165 млрд.лв.(повече от два пъти спрямо предходната година). Съотношението на безнадеждните кредити към капиталовата база е 214%, т.е. непокриването на лошите кредити от капитала на търговските банки е с повече от 120 млрд.лв. Нетният капитал на банковата система в България в края на 1995 г. е отрицателен (-53,3 млрд.лв.).

Нарастването на лошите кредити подсказва, че през преходния период се е наблюдавала кредитна експанзия на търговските банки. За показател за нарастването на кредитите служи коефициента "Вземания от нефинансови институции и други клиенти/Общо активи". Нарастването на относителния дял на кредитния портфейл в активите на банките показва и съответно спад на ликвидността в банковата система.

Фигура 1

Източник: БНБ

През периода 1992-1996 г. Относителният дял на кредитите от клиенти/общо активи отчита постоянно увеличение - от 26% през 1992 г. на 39% през 1993 г., 42% през 1994 г., 48% през 1995 г. и 49% през 1996 г. След ликвидната криза коефициентът отбелязва рязък спад на 22% след стабилизирането на банковата система бавно се увеличава, за да достигне стойност от 34% през 2001 г. Тази динамика показва нарастването на спекулативния кредитен балон през периода на еуфорията 1993-1995 г., чрез който се извършваше декапитализацията на банковата система. Ликвидната криза и съпровождащата я банкова паника доведоха до рязко свиване на отпусканите кредити, повишена ликвидност в системата и високо ниво на капиталова адекватност на търговските банки след изрязването на лошия сегмент от банковата система (29% за 1997 г.). Но цената за оздравяване на банковата система бе твърде висока - фалита на голям брой търговски банки.

5. Банковите фалити през 1997 г.

През 1997 г. БНБ обяви необходимостта от фалит на осемнадесет български банки с мотив за неплатежоспособност. Две от тях бяха купени от нови собственици и избегнаха процедурата по фалит.

През декември 1995 г., УС на БНБ реши да купи за един лев дяловото участие в банката на основните акционери и на свързаните с тях фирми. Веднага след това Централната банка свика събрание на акционерите и назначи ново ръководство. Събирането на вземанията и реализацията на обезпечения бяха приоритетна задача за новия стопанин, но тя така и не даде резултат. Затова на 17 юни 1996 г. Делото по несъстоятелност бе многократно отлагано, докато най-накрая през юли 1997 г. АГРОБИЗНЕСБАНК бе зачеркната от регистрите. За синдици бяха назначени BDO Binder и Явор Зартов АД. Те пък обявиха, че продават АГРОБИЗНЕСБАНК като цяло предприятие. Кандидат-купувачи обаче не се намериха и синдиците пристъпиха към дългата и сложна процедура

на осребряване на активите. Левовите влогове на граждани и фирми в бившата АГРОБИЗНЕСБАНК бяха прехвърлени за изплащане в ДСК, а валутните - в Пощенска банка.

На 8 март 1996 г. УС на БНБ отне лиценза на ЧЗИБ поради дълбоки ликвидни проблеми на банката. Отказът на ръководството на банката да съдейства на квестора при изпълнението на задълженията му принуди БНБ да вземе ново решение. На 21 май 1996 г. с решение N277 на УС на БНБ ръководството на ЧЗИБ бе отстранено и са назначени квестори. Те влизат в банката едва на 8 юли 1996 г., въведени с помощта на полицията. Силите на реда обезоръжиха ведомствената охрана и поеха функциите ѝ. Така пратениците на БНБ най-сетне пристъпиха към изпълнение на задълженията си. Междувременно, на 13 юни, УС на БНБ реши да поиска от съда откриване на процедура по несъстоятелност за ЧЗИБ. Левовите и валутните сметки на вложителите са прехвърлени за изплащане в ДСК и в Пощенска банка. Делата по обявяването на банката в несъстоятелност започнаха в края на юли 1996 година. През ноември юристите на БНБ депозираха в съда молба за образуване на производство за ликвидация на ЧЗИБ. Централната банка мотивира искането си с факта, че шестмесечният срок, през който квесторите имат правомощия за цялостно ѝ управление и представителство, изтича на 21 ноември. Позицията се базира на чл. 20 от ЗБКД и молбата на БНБ, на 19 ноември съдът назначава трима ликвидатори в банката. Решението не е обжалвано от никой в законно определения срок. След четири съдебни заседания в продължение на девет месеца Софийският градски съд обяви ЧЗИБ в несъстоятелност в края на март 1997 година. Общите ѝ задължения към държавата по Закона за държавна защита на влоговете са около 17.8 млрд. лева.

На 8 март 1996 г. УС на БНБ отне банковия на Кристалбанк и назначи квестори. Общата сума на задълженията на КРИСТАЛБАНК към Министерството на финансите срещу защитените влогове и сметки на граждани и фирми е около 413.5 млн. лева. С изплащането на левовите влогове е ангажирана ДСК, а с валутните - Пощенска банка. Установявайки неплатежоспособността на банката, на 17 юни 1996 г. УС на БНБ поиска от Смолянския съд да обяви КРИСТАЛБАНК в несъстоятелност. Това обаче стана едва на 24 февруари 1997 година. В най-новата ни стопанска история КРИСТАЛБАНК е първата финансова институция, обявена във фалит. За първи път БНБ постави КРИСТАЛБАНК под особен надзор още през 1994 година. Причината бе, катастрофалното ѝ финансово състояние, а поводът - невъзможността ѝ да обслужва дълга си към ДСК. По онова време той бе над 500 млн. лева.

БНБ постави Първа частна банка (ПЧБ) под особен надзор още на 17 май 1996 година. На 29 май 1996 г. Централната банка поиска обявяването на ПЧБ в несъстоятелност, но на 18 декември същата година състав на СГС отхвърли това искане на БНБ. На 20 декември 1996 г. тогавашният управител на Централната банка Любомир Филипов подписа документ, с който Народна банка обжалва решението пред ВКС. В средата на 1997 г. той върна делото за ново разглеждане от друг състав на СГС. СГС обаче отложи делото за несъстоятелността на ПЧБ с мотива, че институцията е била призована нередовно, защото призовката е изпратена на 4 юли и следователно не е бил спазен

предвиденият по закона 7-дневен срок. Затова в съда отсъства представител на ПЧБ. Междувременно на 15 май 1997 г. БНБ отне лиценза на ПЧБ, за да не допусне възможността банката да отвори врати, след като изтече срокът на особения надзор. Акционерите на ПЧБ все се събират на 19 май 1997 г. на общо събрание и избрат нов Съвет на директорите. В него влязоха и тримата представители на кандидат-купувача на банката, швейцарската фирма Surito Investmant. След като БНБ не прие като сериозна офертата на Surito Investmant, чуждестранната фирма се оттегли. Появява се нов кандидат BNP-EEBG, чиято оферта също не се класира. С дата 1 август 1997 г. БНБ поиска от СГС да обяви ПЧБ в ликвидация. Междувременно възникна друг правен казус. Смесвайки, според столични адвокати, действието на стари и нови закони, Върховният административен съд остави без уважение жалбата на ПЧБ срещу отнемането на лиценза ѝ от БНБ с мотива, че тя е недопустима по новия Закон за банките. Съгласно параграф 15 от Преходните и заключителни разпоредби на този закон образуваните дела по жалби на кредитни институции срещу актове на БНБ не подлежат на обжалване по съдебен ред и се прекратяват. Но съществува и друга гледна точка: след като лицензът на ПЧБ бе отнет по отменения ЗБКД, а решението на Централната банка е било обжалвано в законовия срок, не върви най-висшият съд да пренебрегва текстовете в съществуващата към деня на гледането на делото нормативна база (в случая ЗБКД). В резултат на това, на 17 октомври 1997 г. БНБ отнема за втори път, банковия лиценз на ПЧБ. Съдебният спор приключва в полза на БНБ на 23 декември 1997 г., когато СГС обяви ПЧБ в несъстоятелност. Вземанията на банката са за около 200 млн. щ. долара, а нейни длъжници са Плама, Балканкар и предприятия от Военнопромишления комплекс. Левовите депозити на граждани и фирми в ПЧБ се изплащат до пълното им погасяване от ДСК, а валутните - от Пощенска банка.

Затварянето на МИНЕРАЛБАНК имаше не само национален, но и международен отзвук. Причината е поетите още в края на 80-те години задължения към чужди кредитори. На 17 май 1996 г., УС на БНБ реши да постави МИНЕРАЛБАНК под особен надзор. Закриването на банката, създадена по времето на социализма като първа птичка на търговското банкерство, извади на преден план основния проблем - ще признае ли държавата за свои големите външни задължения на МИНЕРАЛБАНК (около 250 млн. щ. долара, които де факто бяха държавни) към чуждестранни, на първо място японски кредитори. Съобразно анализа на квесторите, УС на БНБ прецени, че кредитната институция е изпаднала в трайна неплатежоспособност и възползвайки се от правомощията си, поиска от СГС да открие производство по несъстоятелност. Междувременно от банката се интересува Indosuez Capital - лондонското дъщерно дружество на френската Banque Indosuez. Офертата обаче не удовлетвори БКК и БНБ, тъй като не решаваше основния проблем на МИНЕРАЛБАНК - нейните външни задължения. Делото по обявяване на МИНЕРАЛБАНК в несъстоятелност бе отлагано многократно. Проблем за съда се оказаха достоверните данни за задграничните задължения на МИНЕРАЛБАНК. След влизането на квесторите в МИНЕРАЛБАНК левовите влогове и сметките на физически и юридически лица бяха прехвърлени в ДСК, а валутните - в Пощенска банка. Най-накрая СГС обяви МИНЕРАЛБАНК в несъстоятелност на 31 март 1997 година.

На 23 септември 1996 г., когато БНБ постави БАЛКАНБАНК под особен надзор поради отрицателна капиталова адекватност. На 31 октомври 1996 г. централните банкери установиха неплатежоспособността ѝ и настояха СГС да открие процедура по обявяване в несъстоятелност. БАЛКАНБАНК е свързана Габонската сделка, операциите, довели до финансовия крах на Балканкар холдинг, създаването на отраслови холдинги с дъщерни фирми на Мултигруп, както и македонската Балканска банка - Скопие. В активите на бившето ръководство на банката са кредитите, отпуснати на Селена холдинг, която се управлява от хора, близки до висшите кръгове на маргиналната Алтернативна социалистическа партия (АСП). СГС обяви БАЛКАНБАНК в несъстоятелност на 4 август 1997 година. Общата сума на предявените към БАЛКАНБАНК вземания от нейни кредитори възлизат на 38.7 млрд. лева. От анализа на синдиците става ясно, че 98.9% от вземанията на банката са безнадеждни. В същото време по-голямата част от тях - 88.6%, нямат никакво обезпечение или пък ако имат такова, то е незначително. Левовите депозити на БАЛКАНБАНК бяха поети за изплащане от ДСК, а валутните, на стойност около 65 млн. щ. долара, от Централна кооперативна банка.

БНБ постави Стопанска банка под особен надзор на 23 септември 1996 година. Веднага след затварянето на Стопанска банка бе съобщено, че най-вероятно БУЛБАНК ще се ангажира с покупката на дяловото участие на БКК в кредитната институция. Планът бе прост, но ефективен и в голяма степен повтаряше схемата БУЛБАНК. Бившата Външнотърговска банка трябваше да внесе в уставния капитал на Стопанска банка валутни облигации по ЗУНК с номинал 55 млн. щ. долара, които след това да се изкупят от БНБ по номинал. Така разходите на БНБ щяха да бъдат 55 млн. щ. долара в брой или 12.6 млрд. лева по фиксинга към деня на плащането. Схемата имаше и опция - БНБ допълнително да изкупи облигации по ЗУНК, собственост на Стопанска банка, с номинал 30 млн. щ. долара. Разходите на държавата в този случай се изчисляваха на около 7 млрд. лв. по фиксинга към деня на плащането. Сделката не се осъществи поради друго искане на БУЛБАНК - държавата да поеме задълженията на Стопанска банка към Италия и Австрия, чиято легова равностойност към края на октомври 1996 г. бе 39.5 млрд. лева. Срещу това БУЛБАНК бе готова да опрости вземане на Стопанска банка от държавата по проекта Кривой рог за 6.1 млрд. лева. На 31 октомври 1996 г. БНБ установи неплатежоспособността на Стопанска банка и поиска от съда да се открие процедура по обявяване в несъстоятелност. Към датата на своето затваряне Стопанска банка е напълно платежоспособна. По сметките си тя имаше 27 млн. щ. долара и можеше да покрие всички свои вътрешни задължения. Големият проблем на Стопанска банка бяха и си остават нейните външни задължения от 190 млн. щ. долара към Bank Austria, Istituto Bancario San Paolo di Torino, Banco di Napoli и Helaba. На 18 юли 1997 г. след няколко съдебни дела и две експертизи на вещи лица диагнозата – несъстоятелност е съдебно потвърдена.

На 23 септември 1996 г. БНБ постави ЕЛИТБАНК в групата на деветте под особен надзор. В последния ден от 1996 г. общото събрание на акционерите реши - собственият капитал на банката да се увеличи от 1 млрд. на 4 млрд. лева. На 31 март 1997 г. по капиталовата сметка на ЕЛИТБАНК в БНБ ефективно бяха внесени 2.203 млрд. лева.

Така институцията направи опит да възпрепятства решението на БНБ. Основното бреме бе изнесено от водещите акционери - 80% от тях притежаваха акции с право на глас за над 2 млрд. лева. Твърде дълго продължи и борбата за привличане на чуждестранни инвеститори. Австрийската фирма CNL пожела да придобие контролния пакет акции от банката, но не получи разрешение от УС на БНБ. Лицензът на ЕЛИТБАНК бе отнет на 1 октомври 1997 г., а съдът я обяви в несъстоятелност на 3 октомври 1997 година. По време на режима за особен надзор кредитната институция успя да изчисти над 3 млрд. лв. дългове към Пощенска банка. Погашението бе осъществено на няколко етапа, като цялата операция приключи с изчистване на остатък по дълга от близо 1 млрд. лева. Част от този милиард бе погасен с пари - около 172 млн. лв., а остатъкът - с прехвърляне във владение на Пощенска банка на сградата на ЕЛИТБАНК в Пловдив, както и предоставянето на банково оборудване за около 60 хил. щ. долара.

Списъкът на банките обявени от БНБ в несъстоятелност през 1996-1997 г. включва още МБТР, Банка Славяни, БЗК, ТБ Бобовдол, ТБ Ямбол, Бизнес банк, Добруджанска банка, Туристспорт банк, Капитал банк, Кредитна банка.

6. Приватизация на държавните банки в България

6.1 Програма за приватизация на държавните банки

Преобразуването на банковата сфера премина през известна последователност и преплитане на приватизация, консолидация и навлизане на чуждестранни капитали. Приватизацията на банките бе част от цялостна програма за оздравяване на банковата система и беше свързана с процеса на рекапитализация на банките.

През 1998 г. БКК разработи програмата за приватизация в банките. В съответствие програмата България е склонна да продаде всяка една от действащите в момента пет държавни банки - "Биохим", Хебросбанк, ОББ, Експресбанк, Пощенска банка. Изключение прави евентуалната приватизация на Булбанк, за която официално беше обявено, че може да се състои след 1998 г. Също така не отпадат и намеренията да се намери нов собственик на затворените вече Минералбанк, Стопанска банка, Балканбанк.

В оптимистичния вариант приватизацията на банките протича, без държавата да поема при сделката по-драстични и скъпи ангажименти извън дадените вече на търговските банки валутни ЗУНК-ове. Най-близки до тази формула изглеждат Обединена българска банка и Експресбанк, към които има и по-конкретен инвеститорски интерес.

Песимистичният вариант за банковата приватизация съдържа повече ангажименти от страна на държавата в процеса на договаряне на сделката - допълнителна рекапитализация, реструктуриране на пасивите и активите и други оздравителни операции, целящи да направят банката привлекателна за инвеститора. В този аспект са и прогнозите за агенция за събиране на вземанията или създаване на някакъв друг по-пазарен регламент за намаляване на задълженията. При провал на приватизацията теоретично като резервен изход следва консолидация между някои от останалите финансови институции или "отделни техни части".

Схемите не са досегашното механично сливане и не изключват отписване на задължения и вземания, прехвърлянето им към агенция за събиране на вземания и пр.

Крайната цел на БКК е: по-малко на брой държавни банки, по-стабилен сектор, неизпитващ нужда от непрекъснати субсидии от страна на държавата под различни форми, намалени възможности за административни и непазарни намеси в него. По-вероятните потенциални инвеститори се сочат от кръга на чуждестранни финансови институции, имащи интереси от присъствие в региона.

6.2 Хронология на приватизацията на държавните банки

• Пилотният приватизационен проект ОББ-ЕБВР

Приватизацията на банковата система започва с продажбата на Обединена българска банка през август 1997 г. за 5,3 млрд. лева (около 3 млн. долара по тогавашния курс). Първата приватизирана банка придоби известност като проекта ОББ-ЕБВР, преминава през неколkokратни трансформации. Работата по проекта ОББ-ЕБВР стартира в края на 1992 г., веднага след като 22 регионални банки се консолидираха и създадоха ОББ. Първоначално идеята е ЕБВР да отпусне на българската държава мостови заем от 100 млн. щ. долара. Той щеше да бъде използван за рекапитализация на ОББ. С получените от ЕБВР пари държавата възнамеряваше да увеличи капитала на банката. Схемата предвиждаше за две години да приключи институционалното и финансово укрепване на ОББ. След това ЕБВР щеше да преоформи част от вземанията си от държавата в акционерно участие, като изкупи част от дела на БКК в Обединената банка. Останалата част от акциите си консолидационната компания можеше да продаде на други инвеститори. Така според първоначалния проект ОББ щеше да се превърне в частна към началото 1995 година. Преди осъществяването на проекта обаче ЕБВР поиска да изучи в детайли финансовото състояние на ОББ. Тя настоя за пълен институционален одит на българската банка. Той бе поверен на “Earnest & Young” енд Янг - одиторската къща, която през следващите пет години постоянно наблюдаваше финансовото състояние на ОББ. През август 1996 г. ОББ бе рекапитализирана по схемата БУЛБАНК, като получи валутни облигации по ЗУНК с общ номинал от 119 млн. щ. долара. През септември 1996 г. ОББ вече бе с положителен нетен капитал от над 2.7 млрд. лв. и с капиталова адекватност от 5.14 процента. Рекапитализацията на ОББ по схемата БУЛБАНК промени и параметрите в проекта с ЕБВР. Още през септември бордът на директорите на Европейската банка одобри нова схема - да се пристъпи директно към приватизацията на ОББ. В началото на 1996 г. вече бе ясно, че ЕБВР ще закупи до 35% от капитала на ОББ. През април 1996 г. БУЛБАНК обяви, че ще се присъедини към проекта ЕБВР-ОББ - ще закупи акции на БКК и ще участва в увеличението на капитала на приватизираната банка. През май 1996 г. бе огласен и третият инвеститор - американската инвестиционна компания Oppenheimer amp; Co Inc. През същия месец бе обявен и общият размер на инвестицията - 48 млн. щ. долара, които ЕБВР, БУЛБАНК и Oppenheimer amp; Co Inc. ще вложат в ОББ. Преговорите приключиха в началото на юли и на 16-и същия месец бордът на директорите на ЕБВР реши да купи 35% от капитала на ОББ и да участва със същия дял в увеличаването на капитала й. На 22 юли 1996г. сделката стана факт и

проектът ОББ-ЕБВР бе завършен. През есента на 2000 г. Национална банка на Гърция плати за 89.9% от акциите на петимата ѝ акционери - БУЛБАНК, ЕБВР, Ей Ай Джи Нью Юръп Фънд и Си Ай Би Си Опенхаймер и Ко, общо 206 млн. щ. долара. Те пък спечелиха значителни суми от инвестицията си в ОББ, тъй като я купиха само за 3 млн. щ. долара (плюс ангажимент за увеличаване на капитала с 45 млн. долара). През 1998 г. приватизаторите на ОББ инвестираха в капитала ѝ 30 млн. щ. долара, а през 2000 г. я продадоха за над 206 млн. щ. долара. При това ЕБВР си запази 10% дял в банката, като продаде само 25% от капитала ѝ. За НБГ покупката на ОББ бе стратегическа, която успя да изгради мрежата си от клонове и дъщерни структури, с които покри финансовите пазари на Балканите. До този момент НБГ имаха само клонове в България, Румъния и Албания. ОББ бе значима инвестиция в Югоизточна Европа, а паралелно с българската банка те купиха и 65% от капитала на най-голямата кредитна институция в Македония - скопската Стопанска банка, за която платиха 75.4 млн. г. марки (около 38.6 млн. евро). През 2001 г. НБГ откри свой клон в Белград, с което напълно изгради балканската си банкова мрежа.

През 1998 г. започва процедурата по приватизация на държавния дял (98%) в „Булбанк“.

Приватизацията на „Булбанк“ завършва през 2000 г., като дяловете в банката са купени от „Уникредито Италиано“ (93%) и „Алианц“ (5%) при цена от 360 млн. евро.. През същата година „Булбанк“ продава дяловете си в „Хипоферайнсбанк България“ (49%), „Корпоративна търговска банка“ (99,9%) и „Обединена българска банка“ (35%). През 2001 г. „Уникредито“ продава миноритарни дялове на „СИМЕСТ“ (2,5%) и Международната финансова корпорация (5,3%). След като през 2005 г. „Уникредит Груп“ – мажоритарният собственик на „Булбанк“, се слива с „Хипоферайнсбанк Груп“ – собственик на банките „Биохим“ и „Хебросбанк“, през 2007 г. тези 2 банки са слети с „Булбанк“, която приема името „УниКредит Булбанк“. Насочената към банкирането на дребно УниКредито Италиано притежава най-голямата банкова империя в региона. Още преди да купят БУЛБАНК (през ноември 2000 г.) за 360 млн. евро, италианците притежаваха Банк Пекао - най-голямата кредитна институция в Полша, за която са платили 1.09 млрд. щ. долара, и словашката УниБанка. През 2001 г. те станаха собственици на хърватския финансов мастодонт Загребачка банка, чрез която контролират пазара както в Хърватска, така и в Босна и Херцеговина. В края на 2001 г. италианците стъпиха и в Румъния, като придобиха местната дъщерна институция на Демирбанк, а сега апетитите им са насочени и към Чехия. След като през 2000 г. загуби наддаването за Комерчни банка, УниКредито започна преговори с германската Банкгезелшафт за покупката на 85% от капитала на една от най-големите чешки кредитни институции Живностенска банка. На 8 юли 2002 г. в сайта на УниКредито се появи съобщение, че е избрана от германците за предпочитан купувач на акциите им в Живностенска банка. Сосиете Женерал също е хвърлила мрежата си върху Източна Европа. За някои може да звучи странно, но французите присъстват на Балканския полуостров още от 1970 г. чрез банката си в Белград.

- През 2003 г. се осъществява продажбата на банка „Експресбанк“, „Хеброс“, банка „Биохим“, „Пощенска банка“

До 2000 г. Сосиете Женерал даваше приоритет на корпоративното банкиране, но след това се съсредоточи върху банкирането на дребно. Промяната в политиката на французите се свързва с промените във висшия мениджмънт на Сосиете Женерал през 1999 г. Спазвайки новите стратегически приоритети, мениджмънтът на Сосиете Женерал закрива клоновете си в София, Загреб и Любляна, които обслужваха само големи фирми, и насочи усилията си в развитието на дъщерните си банки. Французите обърнаха погледа си към Източна Европа през 1998 г., когато придобиха румънската Банка Романа Пентру Дезволтаре за 240 млн. щ. долара. През 1999 г. те инвестираха 39.1 млн. щ. долара за 97% от акциите на българската ЕКСПРЕСБАНК, която преименуваха на SG ЕКСПРЕСБАНК. Следвайки новата политика на централата в Париж, от 2000 г. SG ЕКСПРЕСБАНК започна бързо да развива банкирането на дребно. За две години и половина тя успя да се нареди непосредствено след Банка ДСК по размер на отпуснатите заеми за граждани и фирми (65.6 млн. лв. към края на март 2002 г.). А по брой на издадените дебитни карти (около 88 хиляди) зае пето място на нашия пазар след Банка ДСК, ОББ, Първа инвестиционна банка и БУЛБАНК. Към банкиране на дребно пренасочват политиката си и останалите дъщерни банки на Сосиете Женерал в Източна Европа. През 2001 г. французите бяха разтресени от скандала за пране на пари през сметките на израелски компании в централата на банката в Париж. Това обаче не попречи на Сосиете Женерал да продължи да разширява мрежата си в Източна Европа. Тя успя да закупи базираната в Любляна Ес Ка Бе Словения Банк (SKB Slovenia Bank) и освен това плати 1.2 млрд. евро за 60% от акциите на третата по големина банка в Чехия Комерчни банка. През 2002 г. френската банка продължава да инвестира в покупката на кредитни институции в Полша и в Унгария.

През 1999 г. Ай.Риджънт Груп регистрираната на остров Ман компания купи 98% от акциите на ХЕБРОСБАНК, като плати за тях 25.3 млн. щ. Долара. Междувременно Ай.Риджънт Груп продължи инвазията си в Източна Европа. През 2000 г. Шарлеман Кепитъл - един от дъщерните фондове на Ай.Риджънт Груп, придоби за 24 млн. евро хърватската Далматинска банка. Чрез нея фондът контролира и дъщерните й Истарска банка и Сисачка банка. Акционерите на Българска Пощенска Банка са насочили усилията си към Румъния. Гръцката И Еф Джи Юробанк Ергасиас, която иска да придобие 55% от акциите на румънската Банк Пост. Гърците са част от групировката Еуропиън Файненшъл Груп на корабния магнат Спирос Лацис, чиято фирма Централ Еуропиън Холдинг притежава 50% от кипърската офшорка АЛИКО/Си И Ейч Болкан Холдинг Лимитед. Тя, на свой ред, владее 86.24% от акциите на Българска пощенска банка. Холдингът, в който американската застрахователна групировка Ей Ай Джи участва с 50%, купи Пощенска банка в края на 1998 г. за 38 млн. щ. долара. В крайна сметка собственик стана АЛИКО/Си И Ейч Болкан Холдинг Лимитед, но още в самото начало стана ясно, че Ей Ай Джи ще управлява застрахователния бизнес, гръцката И Еф Джи Юробанк Ергасиас – банковия бизнес. Приоритет е банкирането на дребно. За две години Българска пощенска банка се нареди на трето място по обем на отпуснатите потребителски кредити и на шесто място на пазара за дебитни карти.

След два неуспешни опита БИОХИМ бе продадена на Банк Аустрия. Първият опит за приватизацията на четвъртата по големина кредитна институция започна през март 2000 г., когато оферти подадоха НЕФТИНВЕСТБАНК, Орел Г Холдинг и консорциум между Първа инвестиционна банка и ЮНИОНБАНК. В крайна сметка на 20 април 2000 г. БКК обяви за предпочитан купувач НЕФТИНВЕСТБАНК, която предлагаше да плати 10 млн. щ. долара за 67% от акциите на БИОХИМ и, след като я купи, да увеличи капитала ѝ от 15.9 млн. лв. до 32.9 млн. лева. В крайна сметка офертата не бе одобрена от БКК и на 27 юли съветът на директорите на БКК прекрати преговорите с НЕФТИНВЕСТБАНК и обяви, че ще проведе нов конкурс за БИОХИМ. Кандидатури за него започнаха да се набират от есента на 2000 г., като интерес към продажбата проявиха Банк Аустрия, Търговска банка на Гърция, БНП-Париба и ХЕБРОСБАНК. Но през февруари 2001 г. само ХЕБРОСБАНК подаде оферта, която първоначално бе за 20 млн. евро за 98% от акциите на БИОХИМ. След близо три месеца преговори цената бе покачена до 26 млн. евро, но съветът на директорите на БКК прецени, че тя е неудовлетворителна за БИОХИМ, чийто нетни активи по това време вече надхвърляха 56.9 млн. лева. През май 2001 г. преговорите бяха прекратени. Нова - трета подред, процедура бе открита през септември 2001 г., когато управлението на БКК бе поето от министрите от правителството на Симеон Сакскобургготски. Крайният резултат от нея бе подписаният на 26 юли 2002 г. договор с Банк Аустрия, която стана новият собственик на БИОХИМ. Постигната цена от 82.5 млн. евро надхвърля с повече от 130% нетните активи на банката. Австрийската банка е 100% собственост на германската финансова групировка Ейч Ви Би Груп и отговаря за всичките ѝ дъщерни структури в Централна и Източна Европа. Общият размер на активите на групата е около 22 млрд. евро. Нейна собственост е базираната у нас банк ХФБ. Освен това през 2002 г. Банк Аустрия купи от италианската УниКредито хърватската Сплитска банка. В Унгария, Чехия, Словакия, Украйна, Румъния, Сърбия и Босна и Херцеговина австрийците имат местни банки, които носят името Ейч Ви Би. В Полша те са собственици на Банк Пржемислово Хандолви, а в Русия притежават Интернешънъл Москоу Банк. Освен това те имат свои банки и в Литва, Латвия и Естония. С покупката на БИОХИМ Банк Аустрия разширява мрежата си на Балканите и се превръща в сериозен конкурент на италианската УниКредито както на финансовия пазар в Югоизточна Европа, така и в България.

Акционерите на Българска Пощенска Банка са насочили усилията си към Румъния. Гръцката И Еф Джи Юробанк Ергасиас, която иска да придобие 55% от акциите на румънската Банк Пост. Гърците са част от групировката Еуропиън Файненшъл Груп на корабния магнат Спирос Лацис, чиято фирма Централ Еуропиън Холдинг притежава 50% от кипърската офшорка АЛИКО/Си И Ейч Болкан Холдинг Лимитед. Тя, на свой ред, владее 86.24% от акциите на Българска пощенска банка. Холдингът, в който американската застрахователна групировка Ей Ай Джи участва с 50%, купи Пощенска банка в края на 1998 г. за 38 млн. щ. долара. В крайна сметка собственик стана АЛИКО/Си И Ейч Болкан Холдинг Лимитед, но още в самото начало стана ясно, че Ей Ай Джи ще управлява застрахователния бизнес, гръцката И Еф Джи Юробанк Ергасиас – банковия бизнес. Приоритет е банкирането на дребно. За две години Българска

пощенска банка се нареди на трето място по обем на отпуснатите потребителски кредити и на шесто място на пазара за дебитни карти.

- **Финализиране на банковата приватизация с продажбата на Банка ДСК**

Процесът приключва с продажбата на ДСК през октомври 2003 г., когато 100% от акциите са прехвърлени на ОТП Bank за 311,1 млн. евро, с продажбата на ДСК банковата приватизация в България завърши. Двамата кандидат-собственици и цените, които дават за втората по големина българска банка бяха следените: Унгарската ОТП оферира и плати 311.1 млн. евро за 100 % от ДСК, а австрийската Ерсте предлага 293 млн. евро. По-късно, през 2005 г. Унгарската ОТП реинвестира цялата печалба на Банка ДСК в развитието на кредитната институция, като размерът на цялата инвестиция след приватизацията възлиза на 250 млн. лева.

След продажбата на БИОХИМ и Банка ДСК държавата остана собственик единствено на Насърчителна банка.

Принципно, схемата, по която се приватизират банките в България, доказва своята ефективност от гледна точка на бързина и прозрачност. За разлика от приватизацията в реалната икономика, раздържавяването на банките не се подчинява на Закона за приватизация (продажбата се извършва на чисто корпоративен принцип от търговско дружество), няма тежък следприватизационен контрол, няма социални ангажименти, няма съобразяване с приети от парламента стратегии, водещ критерий при избора на купувач е цената.

По данни на БКК към края на 2002 г. общият размер на приватизираните активи на държавните банки в България е 9 млрд. лева. БКК получава от продажбата на държавните кредитни институции (без Насърчителна банка) общо около 890.8 млн. евро. Срещу тях, предимно в чуждестранни ръце, ще се окажат активи за около 9 млрд. лв. (около 4.6 млрд. щ. долара). Парите, които влизат в БКК, представляват 19.4% от активите на продадените държавни банки.

По данни на БНБ в края на 2002 г. чуждестранните банки контролират над 85% от активите на банковия пазар. За същия период българското акционерно участие в активите на банковия пазар е 15%, а общият размер на капитала на българските банки не надхвърля 150 млн. лева.

Таблица 3

Банка	Цена на придобиване (млн. евро)	Цена на придобиване (млн. швейцарски долара)	Година на приватизиране	Инвеститор
БУЛБАНК	360		2000	УниКредито
ЕКСПРЕСБАНК		39.1	1999	Соснете Женерал
ХЕБРОСБАНК		25.3	1999	Ай.Риджънт Груп
ПОЩЕНСКА БАНКА		38	1998	АЛИКО/Си И Ейч Болкан Холдинг Лимитед
БИОХИМ		82.5	2002	Банк Аустриа
ДСК	311			
Общо	671	184.9	219.8	
Източник: Сайтове на търговските банки				

- **Консолидацията на банковия сектор се конкретизира с най-значимата такава сделка за 2007 г., когато се сливат втората по активи Булбанк,**

шестата Ейч Ви Би Банк Биохим и банка “Хеброс”, за да формират най-голямата банка в страната, която измества тогавашния лидер Банка ДСК.

- **През 2007 г. е завършено и придобиването на ДЗИ Банк от Пощенска банка.**

Други по-значими такива операции са придобиването на Юнионбанк от Първа инвестиционна банка и на “Креди Агрикол България” от Корпоративна търговска банка през 2014 г.

Малко по-късно през годината е отнет лицензът на КТБ и тя е обявена в несъстоятелност, като до този момент тя се явява четвърта по активи банка. Депозитите се разпределят сред останалите банки, което също допринася за концентрацията в сектора.

През 2016 г. е завършена сделка при която Пощенска банка придобива бизнеса на Alpha Bank, като по този начин се изкачва до четвърто място в банковата система в България.

През 2017 г. е завършена сделка при, която Обединена българска банка и дъщерното ѝ дружество Интерлийз АД бяха придобита от белгийската KBC Group и се сляха с българското ѝ поделение СИБАНК. Ценаата на сделката бе за 610 млн. евро.

На 2 май 2020 г. приключи сделката по вливането на SG Expressbank в Банка ДСК. Цената на сделката бе за 600 млн.евро.

Главният ефект, свързан с приватизацията на държавните банки е концентрацията на банковия пазар. В България според данни на Българската народна банка петте най-големи банки контролират активите на банковата система. Тенденцията от последните години е този процент да нараства, като през 2007 г. е 53.7% и достига максимума от 65% през 2020 г.¹⁷⁷

Освен това те успяват да реализират икономии от мащаба, като административните разходи са 55.3% от общите за банковата система. Съотношението административни разходи към нетен оперативен приход е 37% за петте най-големи банки, докато за останалата част от банковата система е значително по-високо – 56.4%, като по-ниската стойност на този коефициент означава по-висока ефективност.

В края на 2007 г. възвръщаемостта на активите и възвръщаемостта на капитала на петте най-големи банки са съответно 2.3% и 20.1% спрямо тези общо за банковата система, които бяха съответно 1.9% и 18.4%.Това постави българските банки в една добра позиция по отношение на международните стандарти за ефективност.

По този начин големите банки на българския пазар имат водеща роля за по отношение на ефективност и рентабилност. В перспектива това дава възможност за по-бързо увеличаване на собствения капитал, което осигурява ресурс за растеж на кредитите и останалите инвестиции и по-нататъшно нарастване на пазарния дял.

¹⁷⁷ По баланс на банковата система към 30 септември 2020 г.

Конкурентоспособността в банковия сектор се развива посредством нарастването на относителния дял на банките с чуждестранно акционерно участие, както и на клоновете на чуждестранни банки опериращи в страната. Процесът на институционална стабилизация в общи линии е завършен и налага предпоставки за прилагане на диверсифициран подход към клиентските сегменти - налице е голямо разнообразие на продуктивния микс и за двете страни (банки и клиенти).

7. Развитие на банковия сектор в България след приватизацията на държавните банки (2000-2007 година)

Периодът 2000-2007 г. се характеризира със стабилизирането на банковата система в институционален и регулативен аспект. Бяха приети нов Закон за БНБ и нов Закон за търговските банки (въведени едновременно от юни 1999 г.), които изградиха правната рамка за подобряване на банковата дейност. Извършиха се и ключови поправки в регулативната и надзорната база на банковата система - надзорните наредби, въведени от БНБ в съответствие с последните изисквания на Базелските стандарти и Европейските директиви за дейността на кредитните институции.

Постигната бе и сериозна рационализация на дейността посредством институционалната стабилизация и промяната в собствеността на институциите. В периода след въвеждането на Валутния борд влезе в ход изпълнението на банковата приватизационна програма. Чуждестранните инвеститори изиграха централна роля в приватизацията (или при след-приватизационните продажби) на банките с преобладаващо държавно участие, като подпомогнаха рекапитализирането на системата и въвеждането на нов тип банкова експертиза и мениджмънт.

В макроикономически план банковата система показва сигнали за растеж. По данни на месечната статистика на БНБ Паричното предлагане, изразено посредством агрегата (М3) нараства с 12% на годишна база и поддържа постоянен темп на нарастване за периода след въвеждането на Валутния борд. Като цяло монетаризацията на икономиката е на все още ниски равнища и е под тези отчетени в периода преди ликвидната криза от 1996 г. За периода от 2000 - 2007 г. съотношението М3/БВП представлява 42.3% от прогнозната БВП. При елиминиране равнището на инфлация в края на 1995 г. широките пари представляват 67% от БВП. В края на 2007 г. депозитите в чуждестранна валута представляват 65% от всички депозити. Относителният дял на депозитите в чуждестранна валута е близо два пъти по-висок в сравнение с периода на хиперинфлацията от 1996г. и 1997г., но значително по-ниско от отчетения връх от 83% през февруари 1997г., когато хиперинфлацията и доларизацията на икономиката достигнаха своя зенит. В периода 2000-2007 г. кредитите на предприятия и домакинства продължават да нарастват. Вътрешният кредит нараства с 9.4% на годишна база, като кредитите за предприятия (частни и държавни) нарастват с 40.1% на годишна база, а на домакинствата с 34.4%. Този тренд отчита растеж, доколкото депозитът на правителството в Централната банка продължава да нараства.

В секторен план, българският банков сектор за периода 2000-2007 г. отчита нарастване на агрегираната нетна печалба и показателите за ефективност.

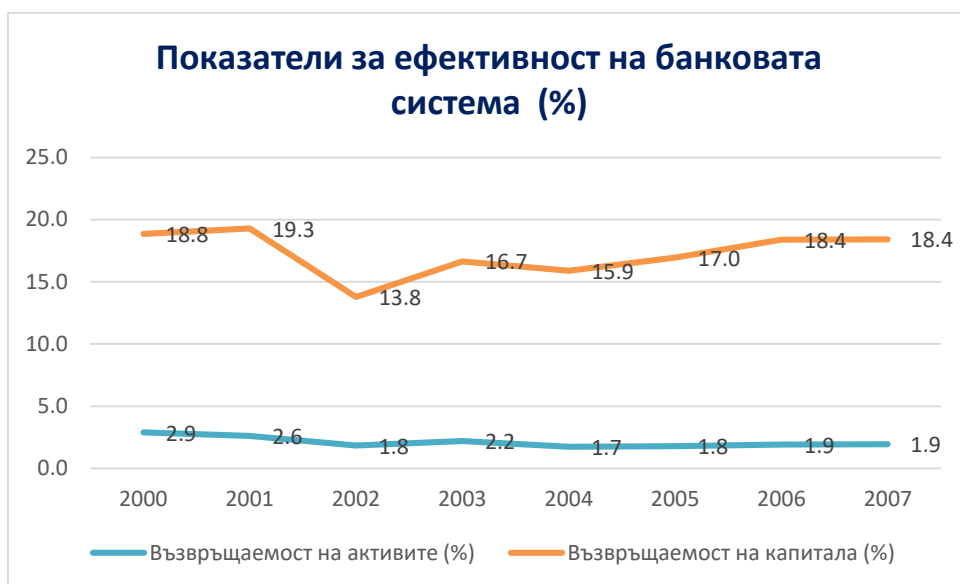
Фигура 2

Източник: БНБ

Показателите за ефективност на банковия сектор са повлияни на този етап от технологичния период, необходим за извършваните структурни и бизнес-системни промени в търговските банки. По този начин системата отчита възвръщаемост на активите от 1.9% и възвръщаемост на капитала от 18.4%.

Фигура 3

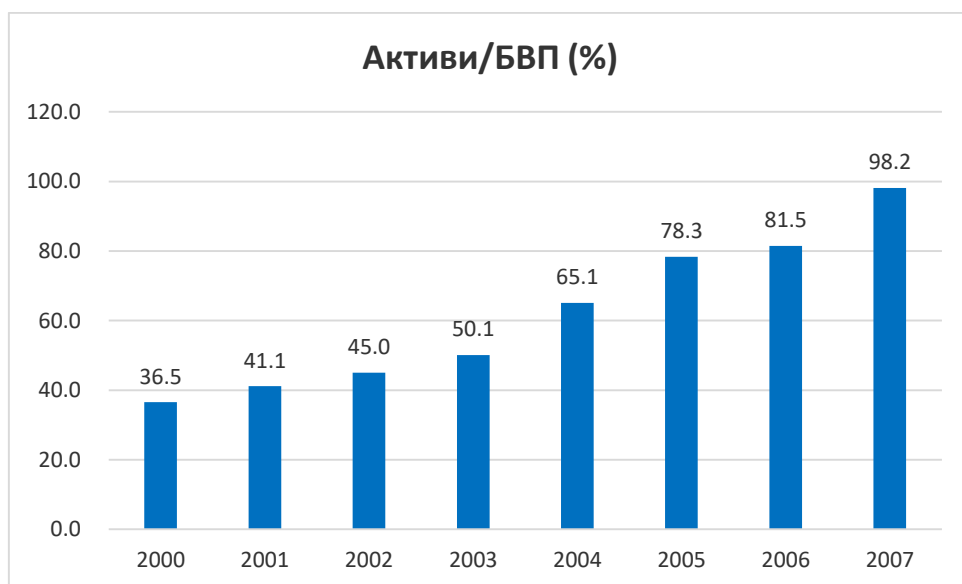
Източник: БНБ

Банковите операции са фокусирани върху главните дейности – депозити, операции с ценни книжа и кредити, като в същото време портфейлът от доходноосни активи надхвърля 87% и в значителна степен подобри своето качество. Налице е и процес на реструктуриране на активите - от ниско-рискови инвестиции в държавни ценни книжа и пласменти във финансови институции към нарастване на кредитите.

Банковият сектор разширява сферата на услугите, които се предлагат и търсенето на нови клиентски сегменти – предимно сред населението и малките и средни предприятия. Пренасянето към дребното банкиране е експлицитно за някои от институциите, които са структуроопределящи за системата. Успоредно с обслужването на големи, корпоративни клиенти те отговарят на търсенето и на задоволяването на потребностите на физическите лица и частните предприемачи. Развитието на този процес се определя едновременно от смяната на собствеността и навлизането на чуждестранната кредитна експертиза и ноу-хау.

Относителният дял на активите на системата спрямо БВП нараства близо 3 пъти за периода 2000 - 2007 година. Динамиката на икономическия растеж и равномерния прираст на активите показва, че банковата система се развива постепенно и без диспропорции.

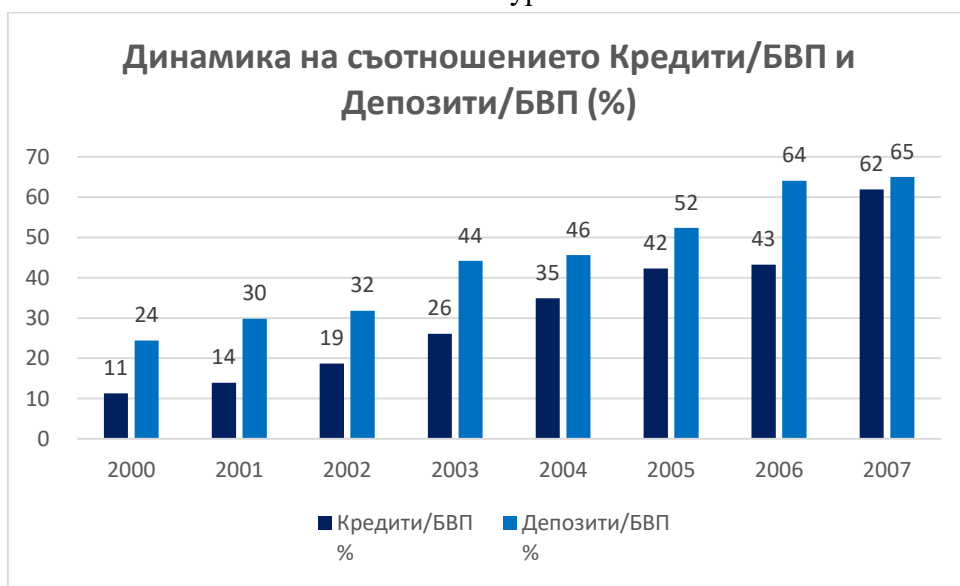
Фигура 4

Източник: БНБ, НСИ

Налице е значима динамика при дела на кредитите за клиенти и депозитите за клиенти спрямо БВП, потвърждаваща свръхликвидността на банковия сектор, както и огромния потенциал за разгръщане на активните и пасивни операции на банките.

Фигура 5

Източник: БНБ

Банковият сектор показва излишек на ликвидност и значителен потенциал за предоставяне на търговски кредити. Равнището на кредитите за реалния сектор, въпреки че е все още ниско показва тренд на нарастване и нараства в резултат на благоприятните акроикономически условия. Реалният сектор се ползва с повече доверие, чуждестранната кредитна експертиза се разпространи в банковия сектор, а предприемачите се ориентират към рентабилни проекти.

Общата капиталова адекватност за банковата система надхвърля отчита високи нива и показва, че банковият сектор е в състояние да поеме по-висок кредитен риск, без това да заплаши състоянието на кредитните институции. Низходящият тренд на капиталовата адекватност се дължи на фундаментални процеси свързан и с изпреварващ ръст на активите спрямо темповете на растеж на капиталовата база, водеща роля на кредитите във факторите на растежа, действието на ограничителни нормативни мерки ограничаващи условията, при които текущата печалба може да се трансферира за подкрепа на капитала и други. Стойностите на общата капиталовата адекватност надхвърлят в значителна степен регулативното изискване от 12%.

Фигура 6

Източник: БНБ

Въпреки изключително силната динамика през периода 2000-2007 г. структурата на българския банков сектор остава забележително стабилна след края на банковата приватизация. Без наличието на истински доминиращ пазарен играч пет сравнително големи банки държат 53.7% от общите банкови активи. Важното е, че европейските банки остават силно ангажирани в предоставянето на необходимото рефинансиране на дъщерните си банки в България, гарантират ефективното развитие на банковия сектор и основната му роля за трансфериране на финансови средства за развитие на икономиката.

Използвана литература

Доклад на DFC за банковата система на България, 1992 г., БНБ

Годишни отчети на БНБ

<https://www.bnb.bg/ResearchAndPublications/PubPeriodical/PubPAnnualReport/index.htm>

Банките в България

<https://www.bnb.bg/ResearchAndPublications/PubPeriodical/PubPBanksInBulgaria/index.htm>

Банковата система в България <https://bg.wikipedia.org/wiki>

ДФС “Проучване на структурните проблеми на бановата система в България”, БНБ, 1992 г.

Петър Игнатиев, “Банковата криза в България през 1996–97 г.”, София, 2005.

Доц. д-р Виржиния Живкова Иванова, „Преструктуриране и консолидация на банките в България“, <https://ejournal.vfu.bg/pdfs/Статия%20Виржиния-11.pdf>

Екатерина Сотирова, Светлозар Петков „Съвременна история на българското банкерство“, 2011 г. <http://www.novazvezda.com/details.php?id=2040>

Олег Недялков, „Силата на обединението“, <https://www.banker.bg/finansov-dnevnik/read/silata-na-obedinenieto>

Олег Недялков, „Лошите кредити се правят в добри времена“, <https://www.24chasa.bg/Article/1520211>

ИПИ, „Кратки бележки по приватизацията

ГЛАВА ТРЕТА: РЕФОРМИТЕ В БАНКОВИЯ СЕКТОР В ЕС И ЕФЕКТИТЕ ЗА БЪЛГАРСКАТА БАНКОВА СИСТЕМА.

1. Реформа в банковия сектор на ЕС и ефектите за българската банкова система

Създаването на Европейския икономически и паричен съюз беше подчинено на идеята за сближаване между страните-членки посредством координиране на техните икономически и фискални политики, въвеждане на обща парична политика и единна валута, както и чрез изграждане на различни солидарни механизми за разпределяне на тежестите между участниците в този процес. Очакваше се, че наред с другите ефекти това ще стимулира търговията (която в общия случай е основният канал за разпространение на шокове от страна на търсенето) между отделните икономики и че това от своя страна ще доведе до по-добра синхронизация на техните бизнес цикли.¹⁷⁸ В досегашния си вид, обаче, Съюзът не успя да постигне целите си – оказа се че структурните различия проявяват силна устойчивост във времето и че само по себе си въвеждането на общата валута може да доведе до синхронизиране на икономическите цикли и до сближаване на някои номинални показатели, като например инфлация и лихвени равнища, но не може да създаде достатъчни условия за постигане на реална конвергенция между страните-членки (Franks, J. и др., 2018). Засилването на взаимовръзките между членуващите в съюза държави не доведе до сближаване на техните икономически структури и съответно до постигане на по-уеднаквена податливост на външни шокове. Дори напротив. Запазването на относително висока специализация на повечето европейски икономики реално допринесе за възникването на асиметрични, специфични за отделни отрасли и региони шокове на производителността, вътрешното търсене и външното търсене и предлагане.¹⁷⁹ Това, от своя страна, показва че в досегашния си вид Съюзът трудно може да оправдае първоначалните очаквания за сближаване особено между страните от ядрото и периферията. Че е необходима сериозна

¹⁷⁸ Frankel and Rose (1997, 1998) твърдят, че отсъствието на синхрон между бъдещите членове на ИПС не е толкова проблематично, както сочат други изследователи (напр. Dickerson, Gibson и Tsakalotos, 1998), тъй като държавите-членки ще отговорят на необходимите критерии за ОВЗ по-добре след въвеждането на общата валута, отколкото преди това. Според тяхната логика, въвеждането на ИПС би довело до значително увеличаване на икономическата и финансова интеграция, което следователно би спомогнало за синхронизиране на икономическите цикли между държавите-членки. Двадесет години след формулирането на тази теза, все още няма достатъчно убедителни емпирични доказателства за нейната валидност.

¹⁷⁹ Още преди създаването на европейския паричен съюз възникват сериозни съмнения до каква степен страните, които планират да се включат в съюза отговарят на критериите за оптимална валутна зона (виж напр. Bayoumi и Eichengreen, 1992). По-късно се доказва, че въвеждането на обща валута няма никакъв ефект върху синхронизацията на бизнес-циклите (Camacho и др., 2006; Papageorgiou и др., 2010; Weyerstrass и др., 2011; Belke, Dornick и Gros, 2017 и др.)

трансформация, преди неговите механизми да бъдат в състояние да спомогнат за реализацията на очакваните ползи от европейската интеграция.

Повечето критики срещу ЕС през последните години се насочват към резултатите от реалния тест за неговата стабилност през 2009 г., когато започна европейската дългова криза, излагайки на показ редица слабости в конструкцията на Съюза. **Кризата показва че е налице неотложна нужда от укрепване на тази конструкция във всяко отношение – политическо, икономическо, фискално; че процесите на интеграция между страните-членки спомагат в по-голяма степен за взаимното усилване на рисковете, особено по отношение на банковия сектор и публичните финанси, отколкото за повишаване на устойчивостта на общата структура.**

Задълбочаващите се през последните години взаимовръзки между отделните икономики, превърнаха специфичните шокове в системни, поради простата причина че в иначе сложната конструкция на ЕС липсват каквито и да е механизми за противодействие на събития от такъв характер. Засега Съюзът демонстрира наличие на политическа воля за преодоляването на този проблем чрез отстраняване на своите недостатъци и чрез доизграждане на системата от механизми по начин, който да спомогне за засилване на неговата устойчивост. Основното предизвикателство в това начинание е, да се създадат нови средства, с чиято помощ да бъдат рамкирани и ограничени възможностите за провеждане на национални икономически и финансови политики. Това е нормално - изолираното провеждане на политики в рамките на една интегрираща се икономическа общност е невъзможно или най-малкото неприемливо, тъй като ефектите от тях се разпространят по правило в цялата структура и засягат всички членуващи в общността. Поради тази причина **повечето действия по реформиране на ЕС са съсредоточени към създаване на механизми за ограничаване на възможностите на местните правителства и централни банки да провеждат свои национални политики със стратегическата цел за пълното елиминиране на подобна възможност в дългосрочен план.** Междувременно администрацията на Съюза е ангажирана със създаване на инструментариум, който да наложи на местните правителства да съобразяват изцяло действията си с обстоятелството на тяхната принадлежност. Да наложи пълно координиране на техните политики по начин, който обслужва преди всичко целите на Съюза под претекст за сближаване, висока конкурентоспособност и устойчив растеж. За тази цел бива изградена система от стриктни общи правила които да гарантират, че всички фискални и монетарни политики, провеждани от националните органи за управление на страните-членки обслужват преди всичко стратегическите цели на Съюза.¹⁸⁰

¹⁸⁰ Първите стъпки към изграждане на система от общи правила са предприети още с подписването на договора от 1992 г., когато биват формулирани т. нар. критерии от Маастрихт, валидни за всички страни-членки. Целта на формулираните критерии е да се осигури запазването на целостта на съюза, като се гарантира че в страните-членки и в присъединяващите се държави е налице стабилност по отношение на

Много анализи показват че липсата на подобна система (или най-малко – недостатъчната строгост на доскоро съществуващата) е основната причина, довела до появата на дисбаланси в ЕС. Че липсата на подходящ инструментариум за ефективно налагане на критериите, дефинирани с Пакта за стабилност и растеж (ПСР) е довела до кризата с гръцкия държавен дълг която, от своя страна, предизвика криза с дълга в цялата еврозона, а оттам – и острата необходимост да се осигури значителен обем публичен ресурс, чрез който да се ограничи разпространението на шокове.

Освен значителните пропуски на системата за контрол на публичните финанси, кризата

По препоръка на ЕК беше създадена Група за финансов надзор на високо равнище, председателствана от Жак дьо Ларозиер, която през февруари 2009 г. публикува доклад с предложения за укрепване на европейските механизми за надзор, насочени към по-добра защита на гражданите и възстановяване на доверието във финансовата система. Докладът стига до извода, че за възстановяване на общественото доверие (във финансовата система на ЕС), системата за надзор на финансовия сектор се нуждае от цялостна реформа, насочена към нейното укрепване чрез осигуряване на по-строг надзор и по-тясно сътрудничество между националните институции в страните-членки. Европейската комисия прие тези препоръки и на 4 март 2009 г. оповести план за реформиране на надзора с цел да се осигури дългосрочна финансова стабилност в съответствие с Пакта за стабилност и растеж, веднага щом икономическите условия го позволят. Тази инициатива беше подкрепена от Европейския съвет, който на свое заседание от 19 и 20 март 2009 г. постигна съгласие за необходимостта от подобряване на регулирането и надзора на финансовите институции в рамките на Съюза на основа на изводите и препоръките от доклада "дьо Ларозиер". Мерките за подобряване на рамката за икономическо управление бяха групирани в четири основни категории (надзор на бюджета, надзор на икономическата политика, финансово регулиране и надзор, механизми за преодоляване на кризи), но като се имат предвид силните връзки между тях, всички те следва да се разглеждат като част от един всеобхватен цялостен пакет, насочен към укрепване на рамката за икономическо управление на ЕС и към постепенно ликвидиране на независимите национални политики. Според документ на ЕК *"В отговор на финансовата криза ЕС предприе задълбочена реформа на своите правила в областта на финансовите услуги, като прие 40 законодателни акта от 2009 г. насам. Тези реформи стабилизираха пазарите, допринесоха за по-добро капитализиране на банките и възстановяване на доверието и направиха финансовата система на ЕС по-силна и по-устойчива"*.

разкри множество недостатъци и в областта на финансов надзор, както по отношение на отделните институции, така и по отношения на финансовата система като цяло. Оказа се, че съществуващите надзорни механизми не дават достатъчно възможности за предотвратяване, управление и преодоляване на кризисните ситуации, тъй като нарастващия интегритет и взаимосвързаност на европейските финансови пазари далеч надхвърлят капацитета на националните надзорни механизми и в същото време до началото на дълговата криза на практика

липсваха адекватни ангажменти за сътрудничество, координация, последователност и доверие между националните надзорни органи в рамките на Съюза (а оттам - и достатъчен капацитет за предотвратяване и преодоляване на кризи от подобен мащаб).

цените, публичния дълг, лихвите и валутния курс. Всяка страна, обаче, запазва възможността да налага свои правила в отделните сфери на икономическа активност и особено сферата на финансите, което води до възникване регулаторен арбитраж и до натрупване на напрежение между ядрото и периферията на Съюза. На по-късен етап това напрежение прераства в дългова криза, която осигурява мощен стимул за развитието на системата на наднационално управление, обхващаща отделните сектори в областта на финансите. Създадени са хармонизирани регулаторни рамки в областта на банковото дело (CRD IV) и застрахователната дейност (Solvency 2), предстои създаването на съюз на капиталовите пазари, подготвя се по проект за създаването на фискален съюз и пр.

Според официалното становище на ЕК¹⁸¹ повечето законодателни инициативи са насочени към либерализиране на средата и премахване на "ненужните регулаторни ограничения за финансиране на икономиката". Имплицитно се подразбира, че тези инициативи целят налагане на по-строги (хармонизирани) рамки върху отделните икономики, ограничавайки възможностите за провеждане на независими национални политики и свивайки все повече тяхното поле за самостоятелни действия. Така например допреди влизането в сила през 2014 г. на т. нар. CRD IV package (Директива 2013/36 ЕС на Европейския парламент и Съвета от 26 юни 2013 г. и Регламент № 575/ 2013 на Европейския парламент и Съвета от 26 юни 2013 г., чиито разпоредби са възпроизведени на местно ниво с Наредба № 8 на БНБ за капиталовите буфери на банките) централната банка имаше пълната свобода да налага свои правила и тя провеждаше политиката си чрез т.нар. специфични изисквания за кредитен риск, изисквайки от търговските банки да поддържат по-високи нива на капиталова адекватност. С хармонизирането на правилата за всички банки в ЕС бяха въведени еднакви изисквания - 8% обща капиталова адекватност, 6% капитал от първи ред и 4.5% базов капитал от първи ред (СЕТ1), като налагането на допълнителни буфери е в пълномощията на всеки национален регулатор. БНБ от самото начало използва два от тях в максимално допустимия им размер - капиталов буфер за системен риск (3%) и предпазен капиталов буфер (2.5%). От началото на 2018 г. действа и буфер за други системно значими институции¹⁸², чийто максимален размер според регламента е 2%. Към тези три буфера от 1 октомври 2019 г. беше добавен и антицикличен буфер, за чиито размер бе предвидено да достигне 1.5% от местните експозиции на банките в началото на 2021 г.¹⁸³ В този смисъл правилата са хармонизирани, доколкото структурата и управлението на въпросните буфери са уредени в общата регулаторна рамка (CRD IV package), но решенията за конкретните им нива се вземат на местно ниво – от местните институции за пруденциален надзор. В същото време полето на действие на местните регулаторни органи е ограничено в смисъл че те не биха могли да изменят тяхната структурата, нито да прехвърлят определения в регламента праг за всеки от тях.

Аналогичен пример може да се даде и с лихвата върху свръхрезервите. Както е известно, с измененията в Наредба 21 от ноември 2015 г. Българската народна банка (БНБ) обвърза лихвения процент върху свръхрезервите със ставката по депозитното улеснение на Европейската централна банка. Това, от своя страна, доведе до налагане на санкция върху свръхрезервите и нейното постепенно увеличаване от -0.4% на -0.6%, считано от 4 октомври, 2017 г. и съответно до -0.7% след 18 септември 2019 г. Поведението на

¹⁸¹ Прес-съобщение на ЕК от 23 ноември 2016 г. "Резултати от поканата за представяне на доказателства във връзка с финансовите услуги в ЕС"

¹⁸² Към края на 2020 г. са определени осем такива

¹⁸³ Във връзка с пандемията от COVID-19, през март 2020 г. Управителният съвет на БНБ прие пакет от мерки, включващ отмяна на предвидените за 2020 г. и за първото тримесечие на 2021 г. увеличения на нивото на антицикличния капиталов буфер, приложим към местните кредитни рискови експозиции, и запазване на равнището от 0.5%

търговските банки показва, че ефектът от въведения механизъм за автоматичен пренос на параметрите на паричната политика на ЕЦБ е най-малкото неубедителен, доколкото след първоначалния шок, водещ до свиване на дела на перото ”парични средства и салда при централни банки” този клас активи се възстановява сравнително бързо до първоначалния си обем. Така например малко след влизане в сила на измененията в Наредба 21 делът на споменатото перо намаля до 18.5% (в края на 2016Q1). Бяха необходими по-малко от 6 месеца за възстановяването на този дял до 19.5% от общия обем в края на август 2016, а година по-късно той превиши 21.2% от активите на търговските банки.¹⁸⁴ Тези изменения показват че ефектът от подобни действия се изразява не толкова в стимулиране на кредитиране на реалната икономика, колкото в **нарастване на паричната маса, а от там и в засилване на инфлационния потенциал.**

2. Укрепване на финансовата архитектура в рамките на ЕС

Дълговата криза доведе до популяризиране на идеята че ако институциите са достатъчно стабилни поотделно и в същото време поддържат висока степен на интеграция при провеждане на политиките си, то цялата система ще бъде еднакво стабилна. Това, от своя страна, доведе до инициативата за създаване на нова надзорна структура, съсредоточена върху идентифициране, смекчаване и преодоляване на системните рискове. Вследствие на препоръките от споменатия доклад за укрепване на европейската надзорна уредба, през 2010 г. беше създадена Европейската система за финансов надзор (ЕСФН), чиято основна функция е да наблюдава и контролира процесите, които биха могли да изложат на риск стабилността на европейската финансова система, чрез създаване на тясна взаимовръзка между националните органи които са ангажирани с поддържането на стабилност, а именно централните банки и надзорните органи, извършващи мониторинг на банковия и застрахователния сектор. ЕСФН включва в състава си Европейския съвет за системен риск (ЕССР), трите европейски надзорни органа (Европейския банков орган, Европейския орган за ценни книжа и пазари, Европейския орган за застраховане и професионално пенсионно осигуряване) и националните надзорни органи (виж фигура 1). Ключов ангажимент на ЕСФН е да гарантира, че правилата, приложими към финансовия сектор, се прилагат по подходящ начин във всички държави-членки така, че да гарантират запазване на финансовата стабилност, насърчаване на доверието и осигуряване на защита на европейските потребители.

Фигура 1 структура на Европейската система за финансов надзор (ЕСФН)

¹⁸⁴ Пред 2020 г. се наблюдава известно свиване на дела на ликвидните активи за сметка на увеличение на brutните кредити, което може да се обясни не дотолкова с налагане на споменатата санкция, колкото с приемането на „Ред за отсрочване и уреждане на изискуеми задължения към банки и дъщерните им дружества – финансови институции във връзка с въведеното на 13 март 2020 г. от Народното събрание извънредно положение“, довело до разсрочването на кредити за около 10 млрд. лв. до края на същата година.

Източник: “Review of the New European System of Financial Supervision (ESFS)”

Целите на ЕСФН включват също така изграждането на обща “надзорна култура“ и единен европейски финансов пазар чрез средствата на микро- и макропруденциален надзор. В този смисъл функциите на ЕСФН от една страна включват надзор и оздравяване на проблемните финансови институции, като по този начин се защитават правата на потребителите, а от друга страна предотвратяват възникването на шокове във финансовата система с цел да защитят икономиката от понасяне на загуби. Последната функция (макропруденциалния надзор) е ангажимент на Съвета за системен риск, а микропруденциалният надзор се упражнява съвместно от Европейския банков орган (ЕБО), Европейския орган за ценни книжа и пазари (ЕОЦКП) и Европейския орган за застраховане и професионално пенсионно осигуряване (ЕОЗППО). Функциите на всеки от трите органа за макропруденциален надзор покриват различни сегменти на финансовия сектор в ЕС, като най-слаба взаимовръзка с банковия сектор има ЕОЗППО (ЕИОРА), чиито функции в качеството на независим консултативен орган на Европейския парламент, Съвета на Европейския съюз и Европейската комисия се изчерпват с подкрепа на стабилността на финансовата система, прозрачността на пазарите и финансовите продукти, както и защитата на притежателите на полици, членовете на пенсионните схеми и бенефициерите.

Друг новосъздаден независим орган на ЕС, който гарантира целостта, прозрачността, ефикасността и правилното функциониране на пазарите на ценни книжа, както и защитата на инвеститорите е ЕОЦКП (ESMA). Институцията обслужва целите на сближаването на надзора между регулаторите на ценни книжа, като работи в тясно сътрудничество с другите два европейски надзорни органа компетентни в областта на банковото дело (ЕБА), застрахователния и пенсионния сектор (ЕИОРА). Доколкото банките по правило са активни участници на пазарите на книжа, значителна част от тяхната дейност попада под регулацията на ЕОЦКП.

Най-непосредствено отношение към банковия сектор има създаденият през 2011 г. Европейски банков орган (ЕБО), чиято основна цел е да поддържа финансовата

стабилност в ЕС и да гарантира целостта, ефикасността и нормалното функциониране на банковия сектор чрез осигуряване на ефективно и последователно пруденциално регулиране и надзор в целия ЕС. Основната задача на ЕБО, като независим орган, е да осигури приемането на обвързващи технически стандарти и насоки, както и създаването на Единни европейски стандарти в банковото дело (European Single Rulebook in banking). ЕБО е ангажиран, също така и с насърчаване на сближаването на надзорните практики, осигуряващи хармонизирано прилагане на пруденциалните правила при оценката на риска и уязвимостта в банковия сектор на ЕС чрез редовни доклади за оценка на риска и паневропейски стрес-тестове.

Така проведената реконструкция на надзорната рамка на ЕС не беше достатъчна за постигане на стратегическата цел, а именно ограничаване на възможността за провеждане на независими национални политики. Поради тази причина още преди да приключи - през 2012 г., администрацията на Съюза инициира нова реформа, насочена към пълната хомогенизация на финансовия сектор в ЕС, чрез създаването на т. нар. Банков съюз, като за страните извън ЕЗ е предвидена възможност за участие чрез т. нар. „механизъм за тясно сътрудничество“. Това доведе до нова промяна на регулаторната и институционалната рамка, тъй като този Съюз изискваше създаването на нови наднационални институции които да изземат функциите на местните регулаторни органи, а именно Единен надзорен механизъм (който започна да функционира през 2014 г.), Единният механизъм за реструктуриране (който започна да функционира през 2016 г.), и Европейската схема за застраховане на депозитите (която е все още в процес на изграждане). Разработен беше и Единен наръчник за надзора.

3. Банков съюз

Идеята за създаване на банков съюз възниква като естествено продължение на основния замисъл на реформата, започнала през 2011 г. Сред основните цели на тази инициатива беше посочено разработването и внедряването на общи норми в дейността на банките от всички страни, членки на съюза, установяването на общоевропейски контрол над работата на банките и обезпечаване на функционирането на банковата система така, че да не се накърняват интересите на европейските данъкоплатци. Последното бе особено важно, тъй като още в началото на кризата европейските правителства насочиха значителна част от своите бюджети за спасяването на потъващите банки. **Този феномен бе наречен „банков социализъм“¹⁸⁵, тъй като по-голяма част от средствата, похарчени за спасяването на големите финансови институции, бяха изцяло за сметка на европейските данъкоплатци**, въпреки че на срещите на върха на Г-20, Г-8, Г-7 и др. в периода 2009-2011 г. лидерите на ЕС уверяваха, че не държавата и данъкоплатците са длъжни да спасяват банките, а някой друг. Проведената в периода до 2011 г. реформа обаче, не беше предвидила подобен субект, а още по-малко неговото

¹⁸⁵ Виж напр. Tito Boeri, 2008, „*The political paradoxes of bank socialism*“

финансиране, поради което се наложи той да бъде създаден под формата на система от солидарни фондове, в които да се правят съответните отчисления за покриване на рисковете, произтичащи от евентуалния фалит на банки на територията на Съюза. Това беше съпроводено от конституирането на съответните наднационални институции, които да управляват тези фондове и да провеждат постоянен мониторинг и контрол върху европейските банки.

С приемането на Директива 2014/49/ЕС относно схемите за гарантиране на депозити на 16 април 2014 година Европейският парламент на практика полага основата на бъдещия Банков съюз. До края на юли същата година са приети още Директива за възстановяване и реструктуриране (2014/59/ЕС, или BRRD), както и Регламент 806/2014 за установяването на еднообразни правила и еднообразна процедура за реструктурирането на кредитни институции и някои инвестиционни посредници в рамките на единния механизъм за реструктуриране и единния фонд за реструктуриране (SRM Regulation).

4. Единен надзорен механизъм (SSM)

Световната финансова и икономическа криза (наречена по-късно "голямата рецесия") завари неподготвени банковите системи в страните-членки на ЕС. По силата на обстоятелствата местните власти бяха принудени да предприемат мерки за спасяване на отделни банки без да имат необходимия капацитет, което, от своя страна доведе до необходимостта от включване на страни като Ирландия, Португалия, Гърция и Кипър в спасителните програми на МВФ и ЕС. Липсата на прецедент и на съответна практика доведе до провеждане на различни експерименти, които в много отношения завършиха зле за потърпевшите. Особено неблагоприятен беше т. нар. „кипърски експеримент“, извършен с цел да се избави страната от последиците от кризата, която беше предизвикана с провеждането на един по-ранен експеримент – по реструктуриране на гръцкия суверенен дълг.

През 2013 г. кипърските банки държаха в структурата на активите си голям обем гръцки държавни ценни книжа. В резултат от мерките по реструктуриране на дълга, тези активи рязко се обезцениха и възникна риск от банкрут на цялата банкова система в страната. Тогава Европейската комисия и Европейската централна банка предложиха на банките в засегнатата страна да се спасяват самостоятелно, без да прибегват до държавна помощ. Кипърските банки изпълниха това предписание и бяха спасени с цената на частична експроприация на средствата на своите депозанти. **Подобно решение е несъвместимо с принципа за неприкосновеност на частната собственост, но към онзи момент то беше единственото възможно.**

Отчитайки, че единственият начин за избягване на подобни проблеми в бъдеще е, като се предотврати натрупването на толкова голяма концентрация в активите на търговските банки, Европейският съвет взе решение за създаване на механизъм за централизирано прилагане на общовалидни правила за всички банки в еврозоната, наречен единен

надзорен механизъм (SSM). Успоредно с поставената цел за постигане на високо качество в банковия надзор, SSM формално осигурява равни условия за участващите държави-членки. Според текста на член 1 от Рамковия регламент (1024/2013) възприетият подход гарантира “сигурността и стабилността на кредитните институции, както и стабилността на финансовата система в рамките на Съюза и отделните държави членки при пълно зачитане и задължение за полагане на грижа за единството и интегритета на вътрешния пазар на основата на равнопоставено третиране на кредитните институции с оглед да се избегне регулаторният арбитраж”. По силата на въпросния Регламент, Европейската централна банка осъществява пряк надзор над всички системно значими банки, изпълнявайки функциите си в тясно сътрудничество с националните надзорни органи. Под пряк надзор са поставени банки, чиито активи надхвърлят € 30 млрд. или представляват най-малко 20 % от БВП на страната, в която са регистрирани. Понастоящем в еврозоната има 120 такива банки, които контролират почти 85% от банковите активи в ЕС.

Всички държави от еврозоната участват автоматично в ЕНМ, а за останалите е предвиден т. нар. „механизъм за тясно сътрудничество“, който формално е доброволен, но който вероятно ще бъде налаган с помощта на подходящи стимули на страните извън Еврозоната с цел да се изझे контролът върху техните банкови системи. Освен пълен контрол¹⁸⁶ над местните банки по този начин ЕЦБ получава и възможността да направи и своеобразен „санитарен преглед“, доколкото в рамките на подготвителната фаза ЕЦБ провежда "цялостна оценка", включваща преглед на състоянието на банките, особено по отношение на качеството на активите и "стрес-тестове", които са следва да установят дали банките са достатъчно капитализирани и могат да издържат на шокове.

До сега нито една страна, освен България, не е заявила желание за включване в режима на тясно сътрудничество и това е разбираемо, тъй като включването в този режим означава „изключително асиметрично третиране“¹⁸⁷. Такава страна ще трябва да възпроизвежда (с актове на местния надзорен орган) надзорните решения на ЕЦБ, които не са правно обвързващи извън еврозоната, т. е. ще носи всички отговорности на членството в БС, но ще остава изключена от окончателното вземане на решения по надзорни въпроси в УС на ЕЦБ и няма да разполага с достъп до ликвидна подкрепа от ЕЦБ, нито до Единния стабилизационен механизъм като потенциален източник на средства за пряка и непряка рекапитализация на банките. Неравенството между

¹⁸⁶ В рамките на своите правомощия ЕЦБ има право да извършва надзорен преглед, проверки на място и разследвания; да издава или отнема лицензи за банкова дейност; да оценява придобиването и разпореждането с квалифицирани дялови участия от страна на банките; да осигурява спазването на пруденциалните правила на ЕС; да определя по-високи капиталови изисквания (буфери), за да противодейства на евентуални финансови рискове

¹⁸⁷ Калин Христов, „Защо банковият съюз не е разумен вариант за държавите извън Еврозоната“, The EUROFI Magazine, 2018

държавите членки от еврозоната и тези извън нея се задълбочават допълнително от действието на Единния механизъм за реструктуриране, в който присъединилата се към Единния надзорен механизъм с „тясно сътрудничество” страна се включва автоматично.

5. Механизъм за реструктуриране (Single Resolution Mechanism - SRM)

За да премахне риска от възникване на напрежение между надзорния орган (ЕЦБ) и националните органи, ангажирани с реструктурирането на проблемни банки Европейският съвет инициира създаването на "единен механизъм с необходимите правомощия, който да гарантира, че всяка банка в държави-членки на банковия съюз може да бъде оздравена с подходящи инструменти"¹⁸⁸. В рамките на тази инициатива, през юли 2013 Европейската комисия предложи¹⁸⁹ създаването единния механизъм за реструктуриране който да даде гаранция че при реструктурирането на банковите институции разходите няма да се поемат за сметка на европейските данъкоплатци.

SRM е вторият стълб на Банковия съюз, който укрепва финансовата стабилност, чрез създаване общ фонд за оздравяване на банки, който да бъде финансиран изцяло за сметка на банковата индустрия. **Този механизъм не елиминира риска от бъдещи банкови кризи, но се смята че “с негова помощ вече не европейските данъкоплатци а самите банки ще бъдат тези, които да поемат тежестта на загубите в бъдеще.”**¹⁹⁰

Разделението на функциите по надзора и реструктурирането на проблемните банки спомага за гарантиране на обективния подход. От една страна ЕЦБ в качеството на надзорен орган е ангажирана с отговорността да посочи в каква степен дадена банка в държава-членка на Банковия съюз изпитва затруднения и следователно се нуждае от съответна намеса. Решението за тази намеса обаче се взема от Европейската комисия на основа на препоръка от Единния съвет за реструктуриране (SRB). Ролята на Комисията ограничава до решението за започване на процедурата по реструктуриране и определянето на съответната рамка, като по този начин се гарантира нейната съгласуваност с правилата на ЕС за държавните помощи. Националните органи са тези, които следва да приведат съответния план в изпълнение на основа на препоръката и под контрола на SRB.

Освен с формулиране на препоръки, Съветът по реструктуриране е ангажиран с изграждането и поддръжката на обща предпазна мрежа (Единен фонд за реструктуриране - SRF), чиито ресурси се набират за сметка на ex ante вноски от финансовия сектор и са предназначени за възстановяване на проблемни банки при условията на BRRD. Фондът е създаден на 1 януари 2016 г. на основата на междуправителствено споразумение между държавите-членки на ЕС. На 30 ноември 2016 г. 20 държави (включително всичките 19 настоящи членове на банковия съюз)

¹⁸⁸ Протоколи от срещите на Европейския съвет през декември, 2012 и юни, 2013

¹⁸⁹ Виж ЕК, MEMO/13/675 и MEMO/13/679

¹⁹⁰ ЕК, 10.7.2013 COM(2013) 520 final, 2013/0253 (COD)

ратифицират споразумението, по силата на което банковите вноски от 2015 г. (в размер на 10,8 млрд. евро) са прехвърлени към фонда при условията на BRRD.

Целевият обем, който Фондът трябва да достигне до 2024 г., възлиза на 1% от депозитите на всички банки¹⁹¹ в държави-членки, т.е. около 55 милиарда евро. За периода, предшестващ достигането на този обем е уговорено¹⁹² директно финансиране от Европейския механизъм за стабилност към Фонда за реструктуриране при условията на фискален неутралитет в средносрочен план (т. е. споразумението предвижда да се възстанови сумата в ESM чрез увеличаване на предварителните вноски от банковия сектор).

В края на 2015 г. Съветът постигна съгласие да въведе система от клаузи за мостово финансиране, така че ако ресурсите на Фонда бъдат напълно изчерпани, преди достигане на целевото равнище от 55 милиарда евро, например в случай на системна банкова криза, могат временно да се предоставят допълнителни ресурси, които на по-късен етап да бъдат възстановени. Идеята за създаване на общ фискален предпазен механизъм (покриващ единния фонд за реструктуриране и европейската схема за застраховане на депозитите) беше потвърдена¹⁹³ и в документа за размисъл на Европейската комисия от 2017 г. относно "задълбочаване на ИПС". Идеята беше изцяло възприета и понастоящем всички 19 държави - членки на банковия съюз са сключили кредитно споразумение (LFA) със SRB, за предоставяне на индивидуални кредитни линии на SRB така че да осигури ефективното партньорство със SRF в случай на евентуално недостиг на финансиране след решаването на случаите на банки от съответната държава-членка.

Понастоящем Фондът функционира на база на споменатото междуправителствено споразумение. Предстои неговото интегриране¹⁹⁴ в правната рамка на ЕС, както е предвидено в член 16 от споразумението. В рамките на Съвета на 13 януари 2016 г. бе създадена специална работна група, която да разгледа необходимите мерки за укрепване на банковия съюз, включително създаването на общ фискален предпазен механизъм за SRF най-късно до края на 2023 г. След завършване на транспонирането на BRRD от

¹⁹¹ За разлика от надзорния механизъм, единният механизъм за реструктуриране не прави разграничение между "значимите" институции, пряко контролирани от ЕЦБ, и други "по-малко значими" институции, чийто текущ надзор е делегиран на националните надзорни органи. Поради тази причина вноските във Фонда са ангажимент на всички банки в Съюза.

¹⁹² В своя годишен доклад за банковия съюз за 2015 г. Европейският парламент подчерта необходимостта да се създаде подходящ механизъм за мостово финансиране, с оглед да се осигурят (при необходимост), достатъчно ресурси на фонда, в периода до неговото окончателно завършване така че да се гарантира неговата независимост от решенията за държавно финансиране. Идеята възниква на по-ранен етап, когато министрите на Еврогрупата и на Съвета ЕКОФИН посочват в свое изявление (от 18 декември 2013 г.) възможността за тази цел да се използва или национално финансиране, за сметка на налагане на допълнителни такси върху банковата дейност.

¹⁹³ 'Надеждният фискален предпазен механизъм за Единен фонд за реструктуриране е от съществено значение за ефективността на новата рамка на ЕС за разрешаване на проблемите на банките и за избягване на разходите за данъкоплатците' (с. 20 от Документа за размисъл)

¹⁹⁴ ЕП неотдавна повторно настоя за това пред Комисията в своята резолюция относно банковия съюз (Годишен доклад, 2016 - докладчик: Danuta Hübner, ЕНП, Полша, параграф 51).

всички държави-членки в началото на ноември 2016 г. съветът ЕКОФИН даде мандат на Икономическия и финансов комитет да започне техническа работа по регламентирането на механизма в съответствие с ангажимента, включен в пътната карта за завършване на банковия съюз (от 17 юни 2016 г.).

6. Европейска схема за застраховане на депозитите

Застраховането на депозити е една от областите, в които по традиция реформите се провеждат със значително закъснение. Показателно в това отношение е обстоятелството, че първата Директива (94/19/ЕО) относно схемите за гарантиране на депозити остава практически непроменена в продължение на около 15 години, въпреки значителното развитие на банковия сектор. През този период схемите за гарантиране на депозитите и финансирането на тези схеми бе оставено изцяло на държавите-членки, което доведе до съществени различия при прилагането на този тип схеми. Едва след началото на дълговата криза, Съветът взе решение да унифицира праговете на защита на депозитите първоначално¹⁹⁵, до 50'000 евро, а скоро след това¹⁹⁶ - до 100'000 евро. Едва на следващ етап Комисията предприе цялостно преразглеждане на Директивата за СГД с оглед по-нататъшно подобряване на защитата на депозитите и засилване на доверието на вложителите. Сега усилията са насочени към създаване на третия стълб на банковия съюз, а именно Европейската схема за застраховане на депозитите (EDIS), която предвижда изграждането на общ фонд в рамките на Банковия съюз.

Основата на ЕСЗД е положена с приемането на Директива 2014/49/ЕС относно схемите за застраховане на депозити. Заедно с BRRD тази директива има за цел да защити спестяванията на европейските граждани и по този начин да повиши доверието, което е задължително условие за ефективността на всяка банкова система. Самото изграждане на ЕСЗД ще се извърши на три етапа, като до 2020 г. се предвижда завършването на първия етап – при който системата ще функционира в режим на презастраховане, т. е. ще предоставя помощ за осигуряване на ликвидност в определен размер на националните схеми за гарантиране на депозитите и ще поема част от крайната загуба, понесена от националната схема за гарантиране на депозитите при процедура за реструктуриране на банка или при изплащане гарантирани суми. Вторият етап, при който Фондът ще функционира в режим на съзастраховане следва да приключи до 2024 г. През този период ЕСЗД ще започне да поема нарастващ дял от загубите, понесени от националните схеми за гарантиране на депозитите вследствие на изплащане на гарантирани влогове. Разходите за покриване на депозитите на този етап ще се поделят във все по-голяма степен между ЕСЗД и националните схеми за гарантиране на депозитите. След приключване на последния етап ЕСЗД ще бъде напълно функционална и във вида на своя първоначален замисъл, покривайки изцяло загубите, свързани с изплащането на гарантирани суми за сметка на вноските в специално създадения Европейски фонд за

¹⁹⁵ След март 2009 г.

¹⁹⁶ След края на 2010 г.

застраховане на депозитите. Въпросният фонд ще бъде изграждан успоредно с развитието на ЕСЗД - в продължение на 8 години, изцяло за сметка на вноски от банковия сектор, чиито годишен размер ще бъде около 12,5% от целевия обем, който следва да бъде внесен в съответните национални схеми за гарантиране на депозитите и ЕСЗД, докато фондът достигне 0,8% от всички покрити депозити в банковия съюз. От там насетне абсолютната стойност на активите на Фонда ще нараства автоматично с увеличението на активите в банковата система, като вноската на всяка банка ще се изчислява въз основа на нейния рисков профил и обема на гарантираните депозити в пасива и. Рисковият профил ще се определя на национално равнище в съпоставка с всички национални банки по време на етапа на презастраховане, а на европейско равнище този процес ще започне от етапа на съзастраховане въз основа на сравнение с всички банки на участващите държави членки.

7. Пакет за реформи

Реформата на банковия сектор далеч не се изчерпва с изграждането на банковия съюз. Създаването на новите наднационални институционални структури и солидарни фондове за поемане на непредвидени разходи (произтичащи от възникването на криза в банковия сектор) може да реши само една част от задачата и по-конкретно онази част, свързана с понятието за справедливост и доверие. Стабилността на банковата система, обаче, зависи в също такава степен от решаването на втората част на същата задача. От адресирането на трите най-тежки пороци на европейските финанси, които остават неназовани в повечето документи задаващи новата регулаторна рамка в която ще функционират банките в общността, а именно: свръхбанкиране, макро-банки и неадекватна оценка на риска.

Тези пороци бяха развити постепенно в европейските икономики, чиито банкови системи до началото на деветдесетте увеличаваха активите си пропорционално на нарастването на БВП. С усиляването на благоприятните ефекти от европейската интеграция, обаче, банковият сектор получи силен стимул и сега в страните от ядрото на ЕС съотношението между активите в сектора и техният БВП е от порядъка на 3 до 5 пъти (например в Германия и Франция към края на 2018 г. тези съотношения са съответно 2.4 и 3.8). Особено притеснително беше обстоятелството, че без друго високите стойности на тези коефициенти в „моторите“ на ЕС през първите 3-4 години след началото на глобалната финансова криза през 2007 г. продължаваха да нарастват под благосклонния поглед на ЕЦБ, която наливаше ликвидност в системата изкупувайки ДЦК и понижавайки основната лихва. Така през периода до 2012 г. съотношението между активите на германските банки и БВП се задържа над 300%, а активите на френската банкова система се увеличиха от 3.67 до 4.08 пъти брутния вътрешен продукт на страната, което далеч не е най-високото съотношение, отчетено в Еврозоната (виж таблица 1).

Това създаде нездрава среда, в която банковата система на практика отлагаше икономическите тrusове, купувайки време с пари назаем. Успоредно с това нарастваха и активите на големите банки. Например общата стойност на активите в консолидирания баланс на Дойче банк се увеличи от 2.020 трлн. през 2007 г. до 2.241 трлн. в края на първото полугодие на 2012 г., което е съпоставимо с германския брутен вътрешен продукт (2.758 трлн. EUR за 2012 г.). Показателно за проблема с банки от подобен мащаб беше съотношението между балансовото число и рисково-претеглената стойност на активите, което в конкретния случай беше 5:1. По този повод специализираните медии излязоха с иронични коментари за хлабавия надзор в ЕС (и не само), както и за възможностите да се „нагласят“ показателите така, че да отговарят на критериите за капиталова адекватност. Един от редакционните коментари на „Блумбърг“ например, завършваше с обобщението „So, somehow Deutsche Bank made 83 percent of its assets disappear, which really is all you need to know to realize that the whole Basel construct is a sham“.¹⁹⁷

Таблица 1 Активи на парично-финансовите институции в Еврозоната (коефициент към БВП)

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Австрия	3.6	3.5	3.3	3.2	3.0	2.8	2.6	2.5	2.3	2.2
Белгия	3.6	3.3	3.1	3.1	2.8	2.6	2.8	2.6	2.6	2.6
Германия	3.9	3.6	3.3	3.2	3.1	2.8	2.8	2.6	2.6	2.6
Гърция					2.1	2.1	2.0	2.2	1.8	1.6
Естония			1.4	1.2	1.1	1.1	1.1	1.2	1.2	1.2
Ирландия	9.3	9.6	9.0	7.5	6.6	5.6	5.4	4.1	3.8	3.7
Испания	2.9	3.1	3.1	3.2	3.3	2.9	2.8	2.5	2.4	2.4
Италия					2.5	2.4	2.4	2.3	2.3	2.3

¹⁹⁷ Jonathan Weil, „How to Lose Weight Fast - the Deutsche Bank Way“, September 21, 2012

Кипър					6.3	4.9	5.1	5.0	4.6	4.4
Латвия	1.3	1.6	1.7	1.4	1.3	1.3	1.3	1.3	1.2	1.2
Литва	0.8	1.0	0.9	0.8	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7
Люксембург	33.8	30.5	26.5	25.6	21.8	19.7	19.2	19.3	19.5	19.6
Малта	7.0	6.9	7.7	7.5	7.5	6.6	6.3	5.1	4.7	4.5
Португалия	2.6	2.8	3.0	3.1	3.3	2.9	2.6	2.4	2.2	2.1
Словакия					0.8	0.8	0.8	0.9	0.9	0.9
Словения	1.3	1.5	1.4	1.4	1.4	1.2	1.1	1.0	1.0	1.0
Финландия	2.1	2.2	2.7	3.3	3.0	2.6	2.8	2.7	2.6	2.6
Франция	3.7	3.7	3.7	4.0	3.8	3.8	3.9	3.8	3.7	3.7
Холандия	3.2	3.3	3.3	3.4	3.4	3.1	3.2	3.2	3.2	3.2
Еврозона	3.4	3.4	3.4	3.5	3.5	3.2	3.1	3.1	3.2	3.3

Източник: ECB (EAA, MFI BSI statistics), цит. по “Report on financial structures”

Така европейската администрация се сблъска с проблема на големите банки. **Твърде големи за да се оставят да фалират и твърде сложни, за да бъдат контролирани.** Това мотивира ЕК да започне разработването на нов пакет, специално насочен към ограничаване на ръста на големите банки и към премахване на възможностите за изкривяване на техните показатели. Още преди БС да бъде завършен, в Комисията беше внесен нов пакет реформаторски предложения¹⁹⁸, предназначени за изменение на някои основни параметри на регулаторната рамка¹⁹⁹. В систематизиран вид пакетът от 2016 г. може да се представи по следния начин:²⁰⁰

Нови изисквания за капиталова адекватност по стълб 1 и нови стандарти за ликвидност

- Определяне на 3-процентов минимум за ливъридж;
- Определяне на 100-процентов праг за нетно стабилно финансиране;

Ревизирани стандарти за оценка на големи експозиции и рисковите тегла

- прилагане на ревизираната рамка на Базелския комитет за пазарния риск (фундаментален преглед на търговския портфейл - FRTB);
- Прилагане на променените стандарти на Базелския комитет за лихвен риск в банковия портфейл (IRRBB);
- Задължително прилагане на стандартизирания подход на Базелския комитет за контрагентен риск на (SA-CCR);
- Прилагане на стандарта на Базелския комитет за третирането на експозиции към централни контрагенти; (CCPs);

¹⁹⁸ „Реформата на банковия сектор в ЕС: силни банки в подкрепа на растежа и за възстановяване на доверието“ Брюксел, 23 ноември 2016 г.

¹⁹⁹ Регламент за капиталовите изисквания (РКИ), Директива за капиталовите изисквания (ДКИ), приети през 2013 г., както и Директивата за възстановяване и реструктуриране на банките (ДВРПБ) и Регламента за Единния механизъм за реструктуриране (РЕМП), приети през 2014 г.

²⁰⁰ По-подробно в Loorik и Naar, 2017

- Имплементиране на Базелския стандарт за третиране на дялови инвестиции във фондове;
- Прилагане на ревизирия режим на Базелския комитет за големи експозиции;

По-пропорционални правила за по-малките и несложни банки

- Промени в съдържанието, формата и честотата и същността на отчитането и оповестяването;
- Освобождаване от изискванията за отлагане на възнагражденията и изискването за прилагане на инструменти, свързани с акции при малки банки и персонал с ниско променливо възнаграждение;
- Въвеждане на изключения от обхвата на CRD IV за холандските кредитни съюзи
- Подобряване на рамката за прилагане на изключения

Междинно участие

- Изискване за оповестяване на междинно участие в ЕС за банкови групи извън ЕС с две или повече банки в ЕС, които не са членки на ЕС, или които имат общи активи в ЕС от 30 милиарда евро или повече

Максимално разпределяема сума за капитала (MDA)

- Изискване за включване на буфера от стълб 2 при изчисляването на MDA
- Въвеждане на (MDA) тригер за натрупване на капитала по стълб 2

Други промени в капиталовата рамка

- Конкретизиране и затягане на критериите за прилагане на буфера по стълб 2;
- Въвеждане на критерии за особено третиране на капитала и ликвидността при трансгранични групи
- Петгодишно преходно третиране на провизиите по МСФО 9
- Последващо увеличение на допълващия фактор за МСП и въвеждане на преференциално третиране на инфраструктурните експозиции

С предложения пореден пакет от мерки администрацията на ЕС преследваше същите цели, които бяха дефинирани още с първите инициативи в тази насока, а именно: повишаване на устойчивостта на институциите на ЕС; укрепване на финансовата стабилност; подобряване на капацитета за кредитиране на банките в подкрепа на икономиката на ЕС; засилване на ролята на банките за постигане на по-дълбоки и по-ликвидни капиталови пазари в ЕС в подкрепа на създаването на съюз на капиталовите пазари. Продължавайки реструктурирането на сектора в същата посока както и досега, този път реформата беше насочена основно към ограничаване на големите банки. Идеята на вносителите беше да се разработи специален регламент за структурната реформа на банковия сектор (Banking Structural Reform - BSR)²⁰¹, но две години след началото на

²⁰¹ Предложение за регламент на европейския парламент и на съвета относно структурните мерки за повишаване на устойчивостта на кредитните институции в ЕС /* COM/2014/043 final - 2014/0020 (COD) */

тази инициатива се оказа че постигането на споразумение е невъзможно и през октомври, 2017 г. документът беше изтеглен.²⁰²

Действително, част от мерките в проекта бяха приложени под една или друга форма в регулаторната рамка и ефектът от тяхното действие е видим. Така например общата стойност на активите на Дойче банк през 2017 г. намаля до EUR 1,475 трлн., а съотношението между активите в банковата система и БВП намаля във всички икономики от ЕС (например в Германия към края на първото полугодие на 2018 г. коефициентът достига 2.39, а във Франция – 3.83). С това, обаче, проблемът е далеч от своето окончателно разрешаване. Необходим е значително по-дълъг период преди тези съотношения да се понижат до приемливи нива.

8. Ефекти върху банковата система в България

Интересен е въпросът за отражението на протичащите реформи върху състоянието на банковия сектор и върху икономиката на страните-членки на ЕС. Доколкото по-голяма част от предприетите мерки не са насочени към търсене на бързи решения, а към възстановяване на доверието на европейските потребители и към засилване на устойчивостта на системата срещу кризи, оценката на ефектите не винаги е възможна в краткосрочен план. От друга страна, банковият сектор на икономиките извън Евроразоната няма да бъдат непосредствено повлияни от част от мерките, като например създаването на единния банков надзор.²⁰³ Все пак тези икономики няма да останат незасегнати от реформата, тъй като значителна част от активите в банковата система се контролират от банки, със седалища в някоя от страните в Евроразоната и ефектите от провежданата реформа имат осезаемо, макар и косвено отражение. Трябва да се отчете, също така, че голяма част от измененията на регулаторната рамка имат своето непосредствено отражение, тъй като директивите в ЕС са директно приложими във всички страни-членки.

Една от целите на реформата – да се ограничи свръхбанкирането²⁰⁴, в значителна степен беше подпомогната от съдържаните нагласи на стопанските агенти. България е типичен пример в това отношение, доколкото независимо от устойчивото понижение на

²⁰² Strasbourg, 24.10.2017 COM(2017) 650 final - „Постигането на съгласие е невъзможно. Няма никакъв напредък по досието от 2015 г. Междувременно част от мерките са имплементирани посредством промени в други текстове на регулаторната рамка.“

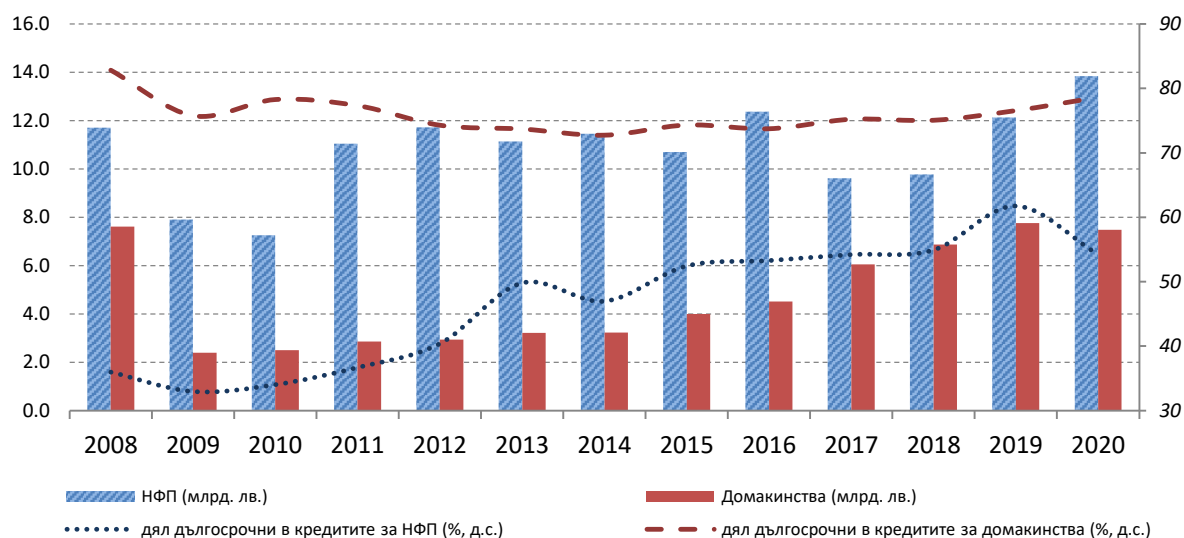
²⁰³ България е единственото изключение на страна извън Евроразоната, която ще участва в Банковия съюз. Ангажиментът е поет с писмото за намерение за участие във Валутен механизъм 2, на 18.07.2018 г., а с решение на ЕЦБ (ЕС) 1015 от 24 юни 2020 г. страната се присъедини към Единния надзорен механизъм чрез установяването на тясно сътрудничество между БНБ и ЕЦБ считано от 1 октомври 2020 г. Формалната процедура за такъв вид сътрудничество се прилага за първи път от създаването на ЕНМ и е подробно дефинирана в Решението на ЕЦБ от 31.01.2014 г. относно т. нар. ”механизъм за тясно сътрудничество” с националните компетентни институции на участващите държави членки, чиято валута не е евро (ЕСВ/2014/5). Съгласно Решение ЕСВ/2014/5 заявлението съдържа в приложение проект на законодателни текстове, уреждащи ролята на ЕЦБ в националната рамка по надзор на банковите финансови институции, считано от датата на стартиране на тясното сътрудничество.

²⁰⁴ Точно тази цел донякъде противоречи на провежданата монетарна политика в ЕС и доколкото може да се говори за ефективни заместители на средствата на независимата парична политика – също и у нас.

лихвените равнища и от наличието на множество признаци за възстановяване на местната икономика кредитната активност през периода след 2008 г. остава слаба (фигура 2). Действително, данните от парична статистика показват известно нарастване на номиналния обем по нов бизнес след 2011 г. (до 19.9 млрд. лв. за десетмесечието²⁰⁵ на предкризисната 2019 г.). Този обем, обаче, в номинално изражение е съпоставим с отчетения за кореспондиращия период на 2008 г. (19.6 млрд. лв.), а при оценка на динамиката в относително изражение (спрямо отчетената стойност на кредитите и авансите към края на съответния период) се налага констатацията че активността реално отслабва. До аналогични констатации води и съпоставката по сегменти, тъй като въпреки тенденцията към увеличение на отпуснатите кредити за НФП техният общ обем за десетте месеца на 2019 г. достига едва 12.1 млрд. лв., което е съпоставимо с обемите, постигнати за същия период на 2011-2016 г. (средно 11.4 млрд. лв.). Прави впечатление че относително слабата активност в корпоративния сегмент е съпроводена от осезаемо нарастване на дела на дългосрочните кредити, което освен с донякъде увеличеното търсене на инвестиционни кредити би могло отчасти да се обясни и с отслабване на активността по предоговаряне и рефинансиране на стари вземания. В този смисъл ограничаването на свръхбанкирането (доколкото у нас може изобщо да се говори за подобно явление) беше успешно.

Фигура 1 Обеми по нов бизнес на нефинансовия сектор за периода януари-октомври

²⁰⁵ Последните налични данни към момента на написване са за м. октомври 2020 г. поради което, с цел осигуряване на съпоставимост, обемите по нов бизнес за всяка от предходни години са сумирани само за периода януари-октомври.

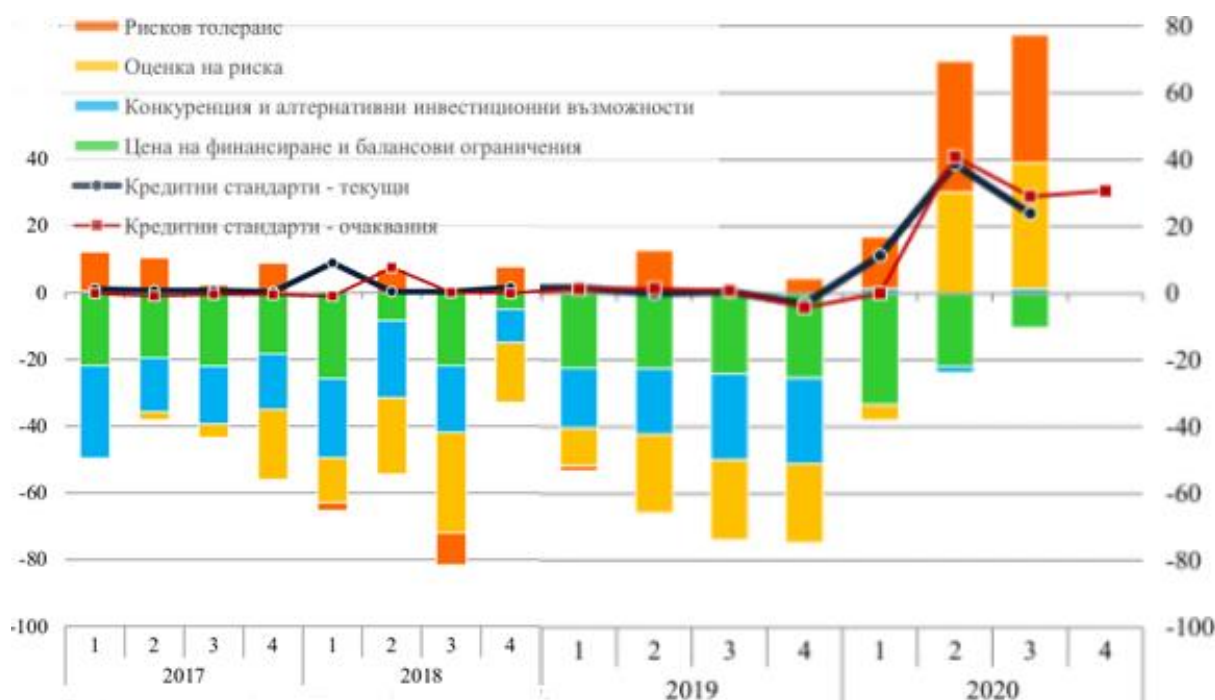

Източник: БНБ, Банков надзор

Конфликтът между целите на провежданата реформа и целите на паричната политика е очевиден в поведението на търговските банки. Те разрешават този конфликт, като задържат и в отделни случаи леко затягат кредитните стандарти, но компенсират това с отстъпки в цената на кредитите. Обобщените резултати от анкетата за кредитната активност на БНБ (фигура 3) показват, че от края на 2016 г. до края на предкризисната 2019 г. банките в страната запазват стандартите за отпускане на кредити за предприятия без промяна, (в т.ч. и по отношение на по-големите предприятия). В същото време финансовите институции се стремят да стимулират кредитната активност, продължавайки да облекчават условията по предлаганите от тях кредити, като едва в края на 2018 г. се наблюдават признаци за обръщане на тази тенденция (балансът на мненията по отношение на лихвите по кредити за НФП остава негативен, но разликата се съкращава от -58 в края на 2017 г. до -33 в края на 2018 г., а през 2020 г. вече се колебае около нулата).

Въвеждането на новия счетоводен стандарт (МСФО9), както и подготовката за включване на България в Банковия съюз оказаха силно влияние върху критериите за провизиране и банките засилиха активността по изчистване на портфейлите от необслужвани кредити. Показателни в това отношение са изнесените през април, 2019 г. данни на Асоциацията на колекторските агенции в България (АКАБГ), според които обемът на изкупените от колекторските фирми дългове значително нараства – от 772 млн. лева през 2017 г. до 1.905 млрд. лв. през 2018 г. в резултат от сключването на рекордни сделки за фирмени кредити. Банковите продукти продължават да увеличават своя дял от портфейла с необслужвани дългове в извадката на АКАБГ (достигайки 51% от общия обем).

Фигура 2 Промени в кредитните стандарти на банките, прилагани за одобряване на кредити за предприятия и фактори, допринасящи за измененията в кредитната политика

Източник: Анкета за кредитната дейност на банките в България, Второ тримесечие на 2018 г.

Засилената активност на банките свързана с принудително събиране на вземания и отписване на несъбираеми кредити оказва натиск срещу нарастването на брутната стойност на портфейла и на този фон изглежда нелогично че увеличението на брутните кредити в номинално изражение (с 1.7 млрд. лв. за 2018 г. и с 5.38 млрд. лв. за 2019 г.) изпреварва нарастването на обемите по нов бизнес за НФП, както показва съпоставката на данните за активността (фигура 2) и измененията в брутната стойност на кредитите (таблица 2). По всяка вероятност това изпреварващо увеличение се дължи на облекчената амортизация на портфейла в сегмента, която е естествен резултат от продължителното нарастване на дела на дългосрочните кредити за НФП (от 33.1% през десетмесечието на 2010 г. до 50-65 % за периода след 2014 г.).

Един от осезаемите ефекти на тази тенденция и в частност на въвеждането на по-стриктни изисквания за риск-мениджмънт е съсредоточаването на кредитната активност върху кредитирането на домакинствата, което в общия случай е предпочитано поради по-добрия потенциал за диверсифициране на активите и за избягване на евентуални проблем с формирането на големи експозиции. Общият обем по нов бизнес в сегмента нараства 10 поредни години до началото на пандемията, като през десетте месеца на 2019 г. темпът на нарастване достига двуцифрени стойности (12.9%, респ. 885 млн. лв., до 7.763 млрд. лв.), а през кореспондиращия период на 2020 г. беше отчетен умерен спад до 7.486 млрд. лв.).

Таблица 2 Брутни кредити преди обезценка

	2013 , XII	2014 , XII	2015 , XII	2016 , XII	2017 , XII	2018 , XII	2019 , XII	2020 , X
към края на периода, млрд. лв.								
Кредити и аванси - общо	68.1 1	66.5 7	74.4 6	77.5 2	81.5 5	89.0 2	94.4 5	95.2 3
Централни банки			13.2 8	14.4 8	14.0 1	15.3 5	13.4 7	16.5 3
Държавно управление	0.57	1.55	0.66	0.69	0.60	0.74	0.93	1.03
Кредитни институции	9.63	10.9 8	7.05	8.57	11.4 5	12.7 7	14.6 9	9.64
Други финансови предприятия	1.11	1.43	1.86	2.03	2.53	3.22	4.59	4.68
Нефинансови предприятия	38.3 1	34.3 2	33.2 8	33.1 8	33.1 6	34.8 7	36.5 7	37.6 6
Домакинства	18.5 0	18.2 9	18.3 1	18.5 8	19.7 9	22.0 8	24.1 9	25.6 8
От които: Жилищни ипотечни кредити	9.39	9.30	8.76	8.77	9.46	10.9 1	12.4 9	13.4 7
От които: Потребителски кредити	9.12	8.99	8.72	8.68	9.15	10.3 3	12.4 3	12.8 9
прираст спрямо съответния месец на предх. година, млрд. лв.								
Кредити и аванси - общо	3.39	-1.55	7.89	3.06	4.03	7.47	5.43	0.15
Централни банки				1.20	-0.47	1.34	-1.88	4.27
Държавно управление	0.30	0.98	-0.89	0.03	-0.08	0.14	0.19	0.12
Кредитни институции	2.74	1.35	-3.92	1.51	2.88	1.32	1.92	-7.98
Други финансови предприятия	0.12	0.32	0.43	0.16	0.50	0.69	1.37	1.07
Нефинансови предприятия	0.14	-3.99	-1.03	-0.10	-0.02	1.71	1.70	0.91
Домакинства	0.09	-0.21	0.02	0.26	1.21	2.29	2.12	1.75
От които: Жилищни ипотечни кредити	-0.05	-0.08	-0.54	0.01	0.69	1.45	1.58	1.25
От които: Потребителски кредити	0.14	-0.13	-0.27	-0.04	0.47	1.18	2.09	0.53
темп на год. база, %								
Кредити и аванси - общо	5.2	-2.3	11.9	4.1	5.2	9.2	6.09	0.15
Централни банки	-	-	-	9.0	-3.2	9.6	- 12.2 5	34.8 8

Държавно управление	113.0	173.5	-57.4	4.0	-11.9	23.5	25.83	12.73
Кредитни институции	39.8	14.0	-35.8	21.5	33.7	11.5	15.05	-45.27
Други финансови предприятия	12.0	28.7	30.2	8.6	24.9	27.3	42.68	29.80
Нефинансови предприятия	0.4	-10.4	-3.0	-0.3	-0.1	5.2	4.88	2.48
Домакинства	0.5	-1.2	0.1	1.4	6.5	11.5	9.59	7.30
От които: Жилищни ипотечни кредити	-0.6	-0.9	-5.8	0.1	7.9	15.3	14.49	10.20
От които: Потребителски кредити	1.6	-1.4	-3.0	-0.5	5.5	12.9	20.27	4.28

Източник: БНБ, Банков надзор

Трябва да се отбележи, че тази тенденция датира от самото начало на инициативата по реформиране на банковия сектор и проявява силна устойчивост във времето – на практика обемите по нов бизнес в този сегмент се увеличават постоянно от 2010 г. насам. Доста устойчива, също така, е и тенденцията при изменение на дела на дългосрочните кредити за домакинствата. Докато непосредствено преди началото на финансовата криза този дял е от порядъка на 81-82% от общия обем по нов бизнес при кредитите за населението, то през следващите шест години делът на дългосрочните кредити намалява до 72.9%. От 2015 г. насам съотношението се колебае в тесни граници и като цяло остава високо – между 74 и 76% (което се дължи предимно на интензивната активност в ипотечния сегмент). През 2020 г. съотношението продължава да се увеличава, което може да се обясни с нарастващата несигурност за бъдещите доходи и стремежа на домакинствата да разпределят и да ограничат тежестта на обслужване на дълговете.

Засилващата се активност при кредитирането на дребно дава своето отражение върху динамиката на абсолютния обем на брутните кредити с известно закъснение. След продължително запазване на негативни темпове при кредитите за граждани и домакинства (в годините след 2010 г.), едва през 2016 г. темповете в сегмента достигнаха положителни стойности, а от октомври 2017 г. темпът на растеж се задържа трайно над 6% на годишна база. През 2019 г. динамиката започна да отслабва и към края на м. октомври 2020 г. годишният темп при кредитите за домакинства се понижи до 7.30%.

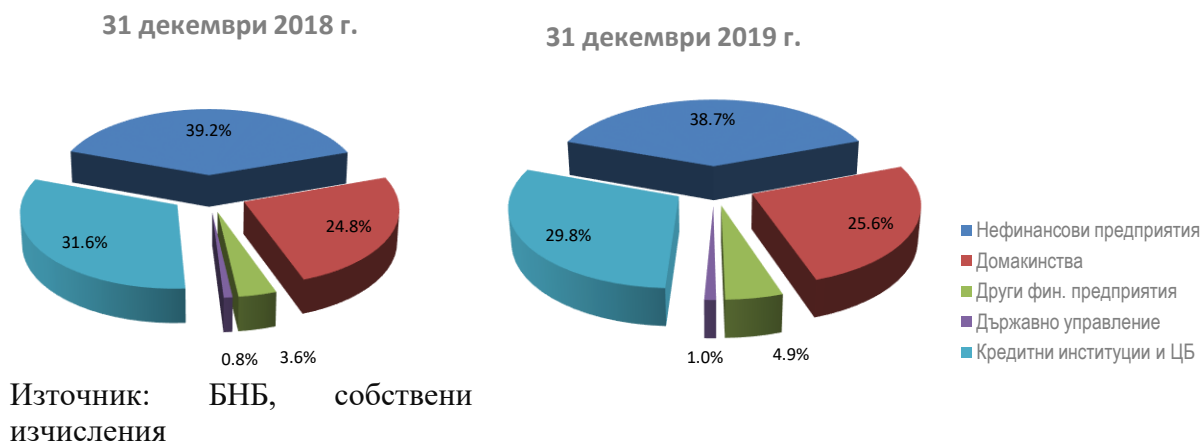
Тук трябва да се отбележи, че освен мотивацията на банките да засилят присъствието си в сегмента на дребно с оглед постигане на по-добра диверсификация, оптимизиране на рисковите тегла и ограничаване на разходите за провизии, принос за интензивното нарастване на експозицията към домакинствата имат и параметрите на средата. През периода 2016-2019 г. средната работна заплата нараства с интензивни темпове (8-11 %), безработицата намалява устойчиво за седма поредна година (до 5.9% по данни на АЗ за 2019 г.), а реалният растеж на БВП за целия период 2015-2019 г. се запазва на ниво над

3%. На този фон е обяснимо, че търсенето на потребителски кредити остава устойчиво, а интересът към банковите кредити се засилва до началото на пандемията.

Въпреки подобряването на общите нагласи, при голяма част от стопанските агенти те все още са сдържани. Това обстоятелство, както и задържането на кредитните стандарти под натиска на по-строгите изисквания (в т. ч. и на МСФО9) банките в страната трудно успяват да пласират излишъка от привлечен ресурс. Достатъчно показателно в това отношение е изменението на структурата на кредитния портфейл през последната година от периода на частично възстановяване. От съпоставката на фигура 4 е видно че в условията на нарастваща депозитна база и действащи отрицателни лихви върху свръхрезервите търговските банки за поредна година ограничават дела на кредитите за нефинансови предприятия (от 39.2% до 38.7%), и увеличават кредитите на домакинствата с 0.8 пр. п. (до 25.6%).

Остава значителна експозицията към кредитни институции и ЦБ (за която бива заплащана съответната цена под формата на отрицателни лихви върху свръхрезервите и върху по-голяма част от междубанковите депозити). В края на 2019 г. делът на този сегмент е 29.8%, а експозицията към други финансови предприятия (основно компании за бързи кредити) нараства с 1/3 – до 4.9%. **На практика банките компенсират недостатъчната си кредитна активност, чрез увеличаване на финансирането на небанкови финансови институции.** През 2019 г. портфейлът в този сегмент е нараснал с 42.6% (1.374 млрд. лв.), което е почти двукратно по-интензивно отколкото през предходната година (27.3%) и освен като компенсация на неудовлетворителната кредитна активност може да се възприеме и като средство за заобикаляне на системата. Пренасочвайки ресурс към през каналите на НБФИ, търговските банки успяват да избегнат немалка част от разходите за провизии, които иначе биха начислили, ако бяха отпуснали тези заеми непосредствено към крайните потребители. Използвайки НБФИ като прокси, банките не начисляват провизии върху необслужваните кредити, тъй като общата експозиция към банката (т. е. кредитът за небанковата институция) се обслужва редовно и формално кредиторът „няма основания да предполага“ евентуално влошаване на кредитоспособността на длъжника. Това донякъде изкривява картината за качеството на портфейла, тъй като кредитоспособността на кандидатите за т. нар. ”бързи кредити” е по правило по-ниска отколкото кредитоспособността на традиционните клиенти на банките.

Фигура 3 Структура на кредитите и авансите

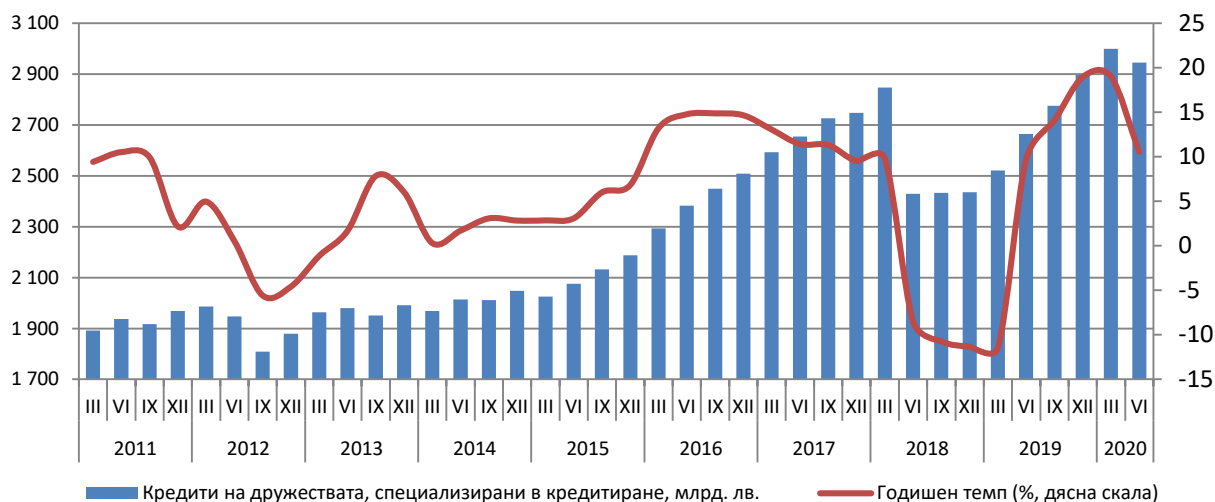

Данните за прираста на брутните кредити (таблица 2) показват съвсем ясно наличието на ефект на изместване – за периода²⁰⁶ 2013-2017 г. потребителските кредити за домакинства нарастват едва със 180 млн. лв., докато в същото време с кредитите за други финансови предприятия нарастват с деветкратно по-голяма сума (1.54 млрд. лв.). Действително, не цялото финансиране за този сегмент се насочва към бързите кредити. Отчетеният прираст на кредитите в компаниите, специализирани в кредитиране е приблизително половината от обема на пренасочения ресурс към други ФП.

Картината донякъде наподобява ситуацията със секюритизацията на дълга от преди 2007 г., която даде възможност за продължително маскиране на проблема с неизрядните длъжници. Единствената разлика между двата процеса е вида на използвания инструмент, доколкото в първия случай финансирането беше организирано под формата на покупка на дългови облигации, а при настоящия процес е налице директно финансиране под формата на банков кредит. Независимо от това, същността на тези процеси е напълно идентична тъй като и в двата случая обслужването на падежиращия дълг се извършва за сметка на постъпленията от редовните кредитополучатели и независимо какъв е техният дял, експозицията към финансиращата институция ще се оценява в група редовни до момента в който абсолютния обем на тези постъпления превишава сумата на падежиращия кредит към финансиращата банка към датата на падежа.

²⁰⁶ Последните години (2018 и 2019) умишлено не са включени при съпоставката заради изкривяването на показателите след издаването на банков лиценз на една от големите компании за бързи кредити през 2018 г. Потребителски кредити в нейния портфейл (на стойност 630 млн. лв. към края на 2018Н1) се отчитат като вземания на банковия сектор от домакинствата, а не както до края на м. април 2018 като дълг към дружествата, специализирани в кредитиране, поради което при оценка на динамиката (фигура 5) за периода след м. май, 2018 г. изглежда че сегментът на бързите кредити се забавя за сметка на ускоряване на потребителското кредитиране в търговските банки.

Фигура 4 Кредити на дружествата, специализирани в кредитиране

Източник: БНБ, собствени изчисления

Обстановката, в която търговските банки се пренастройват за работа при новите условия се затегна, след като Българската народна банка (БНБ) въведе отрицателен лихвен процент върху свръхрезервите²⁰⁷ и особено след като този процент беше увеличен²⁰⁸. Опитът от януари 2016 г. (когато първата от тези санкции влезе в сила) още тогава показва, че ефектите върху балансите на търговските банки са временни и че основният ефект се изразява предимно в увеличаване на цената, които банките заплащат за своята предпазливост. Тогава, след първоначалния шок, довел до свиване на дела на перото ”парични средства и салда при централни банки” (до 18.5% в края на 2016Q1), този клас активи отново нарасна и в края на август 2016 достигна 19.5% от общия обем, а година по-късно вече превишава 21.2% от активите на търговските банки.

По подобен начин протече и процесът в края на 2017 г., като само за месец общата стойност на балансовото перо ”парични средства и парични салда при централни банки” намаля с 1.942 млрд. лв. от 19.173 до 17.230 млрд. лв. (като излишъците бяха временно пласирани предимно под формата на междубанкови депозити), но през следващите два месеца отрицателният прираст беше компенсиран изцяло и в края на м. декември обща стойност на тази категория активи достигна 19.508 млрд. лв. Трябва да се отбележи, че процесът не протече по един и същ начин във всички банки. Характерът на адаптацията

²⁰⁷ На 26 ноември 2015 г. Управителният съвет на БНБ прие нова Наредба №21 за задължителните минимални резерви на банките, която влезе в сила от 4 януари 2016 г. С новата наредба се прилага отрицателен лихвен процент за свръхрезервите на банките, когато лихвеният процент по депозитното улеснение на Европейската централна банка (ЕЦБ) е отрицателен, и нулев лихвен процент, когато лихвеният процент по депозитното улеснение на ЕЦБ е положителен или нулев. Една от целите на новата разпоредба беше да се пренесе курсът на паричната политика на ЕЦБ в България.

²⁰⁸ Размерът на санкцията беше повишен от -0.4% на -0.6%, считано от 4 октомври, 2017 г. и съответно до -0.7% след 18 септември 2019 г.

при отделните участници беше обусловен от техните пазарни преимущества в условията за кредитиране, от влошената (при повечето пазарни участници) матуритетна структура на привлечения ресурс, както и от наличието на алтернатива, която може да се използва от банковите групи (предимно разполагащите с дъщерни дружества или централи в еврозоната).

Интересното в случая е, че засилената санкция не постигна особен ефект независимо от засилването на склонността към спестяване при домакинствата, което би следвало да стимулира банките да кредитират по-активно. Данните на Банков надзор показват, че въпреки наслагването на очаквания за предстоящо увеличение на лихвите по привлечения ресурс, през 2018 г. депозитите от граждани обърнаха тренда, към който се придържаха през предходната година. Докато през цялата 2017 г. те следваха тенденция към забавяне на показателите за динамика (от 6.2% на годишна база за първото тримесечие на 2017 г. до 4.8% за последното), то през 2018 г. тенденцията беше точно обратната и годишният темп на депозитите на домакинства се ускори от 5.1% през първото тримесечие до 7.9% през 2018Q4. От тогава този темп се запазва и през октомври, 2020 г. влоговете на домакинствата нарастват със 7.9% спрямо кореспондиращия месец на предходната година. Това донякъде би могло да се възприеме като естествен резултат от продължаващото нарастване на доходите и неувереното възстановяване на склонността към потребление до началото на пандемията и последвалия срив през пролетта на 2020 г. Не на последно място, обаче, това говори най-вече за отслабващите предпочитания на гражданите към алтернативните форми за съхраняване на стойността във времето (предимно недвижими имоти), както и за засилването на негативните очаквания в средносрочен план.

Може да се каже че голяма част от възможностите за маневриране на търговските банки са изчерпани. По-строгите изисквания към управлението на риска бяха компенсирани за сметка на цената на кредита, която пък от своя страна беше компенсирана чрез понижение на лихвите по депозити. Тези лихви, обаче, достигнаха критично ниско равнище, достатъчно да демотивира депозантите и те да започнат да търсят варианти за изтегляне или най-малко за реструктуриране на влоговете. Така банките достигнаха етапа, в който трябва да потърсят други – по-прецизни средства за повишаване на своята ефективност, като например подобряване на обслужването, предлагане на свързани дейности и пр., с които да обосноват предприетите увеличения на техните такси.

Показателни за наличието на известен резерв в това отношение са данните от допитване сред НФП²⁰⁹, което показва че предприятията които се консултират с банката при

²⁰⁹ Резултатите са от национално проучване "Състояние, динамика и перспективи на кредитната активност в България", което е проведено от Института за икономически изследвания и обхваща 1'023 компании от цялата страна. Сред тях най-многобройни в извадката са микро и малките фирми – 614, средните и големи предприятия са съответно 210 и 199. В проучването са участвали над 512 компании от сектор "Промисленост", 410 фирми от сектор "Услуги" и 101 от сектор "Селско и горско стопанство".

управлението на финансовите потоци или за развитието на бизнеса не срещат затруднения при обслужването на своите кредити. За разлика от тях при респондентите които не ползват експертна помощ от кредитора извън банковите услуги, честотата на посочилите затруднено обслужване достига 12.7%. Трябва да се подчертае, че този извод се отнася изрично за предприятията, които реално използват експертна помощ от банката, а не само за процеса на обсъждане на инвестиционните намерения и перспективи за развитие, тъй като честотата на затруднените с обслужването на кредитите си предприятия от последната група е също толкова висока (13.9%) както и при тези, които не ползват експертна помощ.

Обобщение

Изолираното провеждане на политики е невъзможно в рамките на една интегрираща се икономическа общност. Ефектите от провеждането на целенасочени мерки в която и да е от икономиките, членуващи в общността по правило засягат (макар и в различна степен) всички нейни членове. До началото на световната криза разбирането за тази взаимна обвързаност изглежда липсваше и политиките в отделните страни-членки бяха замисляни и провеждани до голяма степен без оглед на ефектите, които те ще окажат върху останалите. Това доведе до натрупване на известно напрежение, но също и до осъзнаване на необходимостта от изграждане на липсващите досега механизми за адекватно управление и контрол на икономическите процеси в ЕС. В резултат беше инициирана цялостна реформа на финансовия (и в частност - банковия) сектор, чиито замисъл е съсредоточен върху идеята за ограничаване на възможностите на местните правителства и централни банки да провеждат свои национални политики. Развитието на тази инициатива доведе до обогатяване на структурата на Съюза с нови наднационални институции, които да консултират и координират провеждането на локални политики, като по всяка вероятност в обозримо бъдеще последните ще бъдат изцяло заместени от общите политики, действащи на територията на целия ЕС.

Ефектите от тази мащабна инициатива като цяло се съсредоточават в изграждането на механизми за по-стриктен мониторинг и системи за споделяне на щетите между държавите-членки (под формата на единен фонд за реструктуриране на банки, обща схема за гарантиране на депозити и пр.). Също толкова видим ефект от провежданата реформа е ограничаването на поетия риск в търговските банки посредством налагането на по-прецизни методи за оценка (МСФО9), контрол (периодични оценки на качеството на активите) и критерии за достатъчност на собствения капитал.

Закономерно последствие на по-строгите изисквания към оценката и управлението на риска притисна банките да бъдат по-предпазливи при отпускането на кредити, което рефлектира в постепенно възстановяване на качеството на кредитните портфейли и задържане на умерен ръст в кредитирането. Банките преориентираха своите стратегии и се насочиха към свиване на балансите и реструктуриране на експозициите им в полза

на сегмента ”граждани и домакинства”. Малките (по правило) заеми за този сегмент облекчават риск-мениджмънта заради присъщата си по-висока степен на диверсификация, но не могат да компенсират амортизацията на портфейла и поради тази причина кредиторите са принудени да компенсират недостатъчната си активност чрез увеличаване на финансирането за небанкови финансови институции.

Освен като средство за компенсация това преориентиране, наблюдавано под формата на изтласкване на ресурса извън банките към (по-слабо регулираните) НБФИ може да се разглежда и като проява на регулаторен арбитраж, доколкото налагането на новите (свръх)регулации е неизбежно съпроводено от увеличаване на административната тежест и нарастване на административните разходи за финансовите посредници.

Несъмнено за България акцентът през следващите години ще бъде членството в банковия съюз (БС) и подготовката за включване в Еврозоната по време на престоя във ВКМ2. Налице са някои доводи в подкрепа на предприетите стъпки и преди всичко обстоятелството, че БС е може би единственото възможно средство за запълване на пропуските в структурата на европейския проект, от който страната ни е част. Независимо от това, трябва да се отчете че механизмът на тясно сътрудничество поставя България в изключително неравностойно положение в БС, а на фона на слабата и все по-бавна конвергенция (Рангелова и др., 2020) страната няма да може да се възползва пълноценно от своето членство и след предполагаемото си присъединяване във валутния съюз, поради което доводите в подкрепа на тези инициативи могат да бъдат определени в най-добрия случай като неубедителни.

Използвана литература

Рангелова, Росица, Даниела Бобева-Филипова, Димитър Златинов (2020). „Икономически растеж и конвергенция в ЕС“, проект от научно-изследователската програма на Институт за икономически изследвания на БАН

Alexander, K. 2015, ‘European Banking Union: A Legal and Institutional Analysis of the Single Supervisory Mechanism and the Single Resolution Mechanism’, *European Law Review*, vol. 40, no. 2, 154–187.

Barrett, G. 2019, ‘The European Banking Union and the Economic and Monetary Union: A re-telling of Cinderella with an uncertain happy ever after?’, in G. Lo Schiavo (ed.), *The European Banking Union and the Role of Law*, Edward Elgar, Cheltenham, 10–28.

Bayoumi, T. and Eichengreen, B. (1992). Shocking aspects of European monetary unification. NBER Working Paper No. 3949.

Boccuzzi, Giuseppe, (2016), *The European Banking Union*, Palgrave Macmillan.

Camacho, M., Perez-Quiros, G. and Saiz, L. (2006). Are European business cycles close enough to be just one? *Journal of Economic Dynamics and Control*, 30 (9–10), 1687–1706.

Demarigny, F., J. McMahon, and N. Robert (2013), “Review of the New European System of Financial Supervision, Part 1: The work of the European Supervisory Authorities (EBA, EIOPA and ESMA)”, European Parliament’s Committee on Economic and Monetary Affairs, European Union, Brussels, October.

Dickerson, A. P., Gibson, H. D. and Tsakalotos, E. (1998). Business cycle correspondence in the European Union. *Empirica*, 25 (1), 49–75.

Frankel, J. A. and Rose, A. K. (1997). Is EMU more justifiable ex post than ex ante? *European Economic Review*, 41 (3), 753–760.

Frankel, J. A. and Rose, A. K. (1998). The endogeneity of the optimum currency area criteria. *Economic Journal*, 108 (449), 1009–1025.

Franks, J., Barkbu, B., Blavy, R., Oman, W., & Schoelermann, H. (2018). "Economic Convergence in the Euro Area: Coming Together or Drifting Apart?". In *Economic Convergence in the Euro Area: Coming Together or Drifting Apart?*. USA: International Monetary Fund.

Huertas, Thomas F. (2019) : Completing banking union, SAFE White Paper, No. 63, Goethe University Frankfurt, SAFE - Sustainable Architecture for Finance in Europe, Frankfurt a. M.

Mariken van Loopik & Maurits ter Haar, EU Banking Reform Package, New Capital and Loss-Absorption Requirements, 2017

McPhilemy S., John Roche (2013) “Review of the New European System of Financial Supervision (ESFS), Part 2: The work of the European Systemic Risk Board – The ESFS'S Macro-Prudential Pillar”

Papageorgiou, T., Michaelides, P. G. and Milios, J. G. (2010). Business cycles synchronization and clustering in Europe (1960–2009). *Journal of Economics and Business*, 62 (5), 419–470.

Pesendorfer D. (2020) Finishing the Banking Union. In: *Financial Markets (Dis)Integration in a Post-Brexit EU*. Palgrave Macmillan, pp. 315-361.

Weyerstrass, K., van Aarle, B., Kappler, M. and Seymen, A. (2011). Business cycle synchronisation with (in) the Euro area: In search of a ‘Euro effect’. *Open Economies Review*, 22 (3), 427–446.

Belke A., Clemens Domnick, D. Gros (2017) Business Cycle Synchronization in the EMU: Core vs. Periphery. *Open Economies Review*, 2017, Volume 28, Number 5, pp 863–892

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА. БАНКОВИЯТ НАДЗОР В БЪЛГАРИЯ – 1997-2020

1. Изграждане на Банковия надзор по добрите практики и основните принципи за ефективен (разумен) банков надзор – 1997 - 2001²¹⁰

Банковият надзор през 1997 г. - началото

В края на 1996 г. и началото на 1997 г. българското стопанство преживява невиджана по мащабите си финансова криза. Страната е въввлечена в разрушителна хиперинфлация и рязко обезценяване на националната валута. Само през февруари 1997 г. растежът на цените (измерен чрез индекса на потребителските цени) достига 243%, а левът се обезценява 2 - 3 пъти спрямо долара. Валутният резерв на страната спада до критичните нива под 400 млн. щ. д. (без монетарното злато). Появява се реална опасност от спиране обслужването на външния дълг. Населението е обхванато от банкова паника, а една четвърт от банковата система е подложена на ликвидация. Авторът споделя тезата, че в тези условия БНБ губи окончателно контрол върху паричното предлагане и валутния курс. Основните инструменти на паричната политика престават да въздействат върху банковата и паричната система.

Корените на финансовия крах

Стабилизационните мерки от началото на 1991 г. се проваляха няколко пъти, тъй като е игнорирана необходимостта от радикална и системна структурна реформа. В края на 1996 г. страната стига до финансов крах.

Реалният сектор хронично трупа загуби поради слабата финансова дисциплина на предприятията и доминиращата държавна собственост. Приватизацията е бавна и нерешителна. Неразвитата институционална среда допринася за ниската ефективност на производството. Липсата на ясни права на собственост води до постоянен трансфер на активи и пасиви без реална стопанска дейност. Скритата икономика добива внушителни размери.

Политиката на БНБ е подчинена на приоритетите на бюджета и изпълнителната власт, като постоянно (пряко или косвено) покрива загубите във фискалната и финансовата сфера чрез парична емисия. Търговските банки бяха систематично рефинансирани в очакване, че могат да се избегнат социалните и политическите последици от един банков крах. Паричните инструменти и паричното предлагане загубват действеността си. Валутната политика не почива на ясна логика и води до изчерпване на валутния резерв.

Банковата система бе декапитализирана. Тя се превърна в трансмисионен механизъм за прехвърляне на загубите от реалния сектор към бюджета и домакинствата. Поради **ниска ефективност на банковия надзор** бяха натрупани проблемни кредити и в новосъздадените частни банки. Във финансовото посредничество се появиха пирамидални структури.

²¹⁰ За периода 1997-2007г. авторът на тази разработка е член на УС на БНБ, Подуправител, ръководещ Управление „Банков надзор“ на БНБ и всички годишни и междинни отчети на Банков надзор, промени в надзорни Закони и Наредби на БНБ, наръчници и указания на БНБ са изготвяни под негово ръководство, затова си позволява да говори от първо лице.

Неблагоприятното развитие на икономиката през 1996 г. и спадането на доверието в българския лев поддържаша като катализатор на процесите в търговските банки. Банковият сектор в България изпита най-сериозната криза от началото на реформите след 1989 г. Основна причина за трусовете както в отделните банки, така и за банковата система като цяло е **неадекватното управление на търговските банки** - неотчитане на кредитния, ликвидния и валутния риск, неспазване на принципа на предпазливостта и натрупване на големи експозиции към определени сектори на икономиката и към отделни клиенти. Всичко това води до влошаване на структурата на кредитния портфейл (увеличаване относителния дял на нередовните кредити) и формиране на негативен финансов резултат, породил **продължаваща декапитализация на търговските банки**.

До този момент са поставени под особен надзор и е поискано от съда откриване на производство по несъстоятелност на 14 търговски банки, в които се съдържат около 24% от активите на българската банкова система²¹¹.

Негативният тренд на икономическо развитие трябваше да бъде пречупен. Нужно бе ново начало.²¹² Това не можеше да стане без радикална промяна в използваните до този момент котви на стабилизация и инструменти на макроикономическа политика. Като неизползван до момента стабилизационен механизъм (чрез фиксиран валутен курс), като набор от нови инструменти и най-вече като принципно нова парична система Паричният съвет бе възможно най-мощното и радикално решение.

БНБ трябваше да постави като своя основна задача модернизирането на банковия надзор и стриктното следене състоянието на банковата система.

Банков сектор

Към края на 1997 г. банковият сектор в Република България включва 34 действащи банки, от които 33 с универсална лицензия и една с ограничена лицензия (ДСК банк). През периода съдът обяви в несъстоятелност 15 банки. В рамките на системата в седемте най-големи банки са съсредоточени повече от 75% от активите, като най-голямата банка има повече от 33% пазарен дял²¹³.

Развитието на банковия сектор след въвеждането на Паричен съвет се

²¹¹ Следва да се отбележи, че прилаганата до този момент съдебна процедура относно обявяването на банките в несъстоятелност е твърде тромава. Съдът често отлага делата, допуска бившото ръководство на банките до участие в делата, изисква нови финансови експертизи за извършване на финансов анализ за доказване на неплатежоспособността на банките. При този темп са необходими няколко години за решаване на делата за банките, които вече са поставени под особен надзор (вж. БНБ, годишен отчет 1996г.).

²¹² Вж. БНБ, годишен отчет, 1997г.

²¹³ **Първа група** - Булбанк, ДСК, ОББ, Българска пощенска банка, ТБ „Биохим“, Експресбанк и ТБ „Хеброс“; **втора група** - Централна кооперативна банка, Българо-руската инвестиционна банка, Кредитна банка, Първа инвестиционна банка, Столична общинска банка, Първа източна международна банка, Международна ортодоксална банка „Св. Никола“, Юнионбанк, Международна банка за търговия и развитие, Частна предприемаческа банка „Тексим“, Евробанк, ТБ „Кредитекспрес“, ТБ „България-инвест“, Балканска универсална банка, Корпоративна търговска банка, Българска инвестиционна банка, Българска търговска и индустриална банка и Тракиябанк; **трета група** - ИНГ банк - клон София, БНП - Дрезднербанк, Райфайзенбанк, Йонийска банка - клон София, Байриш-булгарише ханделсбанк, ТБ „Хиос“ - клон София, Българо-американска кредитна банка, Национална банка на Гърция и Сосиете женерал - клон София.

характеризира със следните по-важни тенденции: първо, стремеж на банките към поддържане на високо ниво на ликвидност за сметка на по-ниска доходност, второ, снижаване дела на курсовите разлики в общата сума на финансовите приходи в резултат от фиксирания валутен курс; трето, ограничено кредитно предлагане; четвърто, по-строги изисквания на надзорните наредби и регулации. Посочените тенденции оказаха влияние и върху бизнес поведението на търговските банки.

Въпреки първоначалното стабилизиране и заздравяване на банковия сектор, изразяващо се в подобряване ликвидността и капиталовата адекватност на банките, върху системата продължават да оказват влияние няколко групи фактори. По-важните от тях са: развитието на реалния сектор и очакваната поява на по-голям брой кредитоспособни и рентабилни икономически структури; засилването на конкуренцията в банковия сектор; развитието на фондовата борсова и извънборсова търговия и активизирането на инвестиционните посредници; управлението на търговските банки.

Банков надзор

Дейността на управление „Банков надзор“ през 1997г. се определя от три основни фактора: първо, тежката финансова криза, започнала през 1996 г., второ, въвеждането на Паричен съвет и, трето, свързаните с това промени на нормативната база, регламентиращи надзора и банковата дейност. Осъществяваният надзор се характеризира с непрекъснатост и последователност.

Организационна структура на управление „Банков надзор“

Според Закона за банките БНБ регулира и контролира дейността на търговските банки в страната с оглед поддържане стабилността на банковата система и защита интересите на вложителите. Управление „Банков надзор“ като съставна част от централната банка е натоварено с тази функция.

Правомощията, дадени на подуправителя, ръководещ управление „Банков надзор“, значително опростяват процедурите и съкращават сроковете за въздействие върху търговските банки, в които се констатира проблеми, застрашаващи вложителите и банковата система като цяло. Персонализира се и отговорността при вземането на решения.

Актовете по прилагане на надзорните мерки спрямо банките се издават от подуправителя, ръководещ управление „Банков надзор“, като тези мерки не се обжалват по съдебен ред. Актовете по издаване, отказ или отнемане на лицензия са прерогатив на управителя на БНБ по предложение на подуправителя. Подзаконовите нормативни актове за прилагането на Закона за БНБ и Закона за банките - наредби на БНБ, се приемат от УС на БНБ.

Управление „Банков надзор“ има **линейна структура**, като на подуправителя, ръководещ управлението, са подчинени четири дирекции и един административен отдел²¹⁴:

- **дирекция „Надзорна политика“** с основни функции лицензиране на банки и

²¹⁴ Тази структура се запазва до 2007г., като през 2001. Правно-административният отдел се трансформира в Дирекция „Надзорна администрация“

други разрешения, тематични анализи и проучвания на факторите, влияещи върху стабилността на банковата система като цяло, разработване на банковите регулации и методически указания, международни връзки с надзорни институции и БМР, Базел;

- **дирекция „Дистанционен надзор и анализи“** с основни функции ранната идентификация на риска в банките; събиране, обработване и проверка на информацията от банките (счетоводна, надзорна и статистическа); изготвяне на финансови анализи за състоянието на всяка търговска банка, анализ на тенденциите във финансовото състояние и за спазването на надзорните регулации; при неспазване на изискванията дирекцията подготвя препоръки за налагане на санкции и мерки; чрез система от показатели периодично се оценяват състоянието на отделните банки и техният рисков профил;

- **дирекция „Инспекции“** с основни функции по контрол на място (надзорни инспекции) за качествен анализ на дейността на банките, т. е. анализ на причините, породили проблемите в дадена банка; особено внимание се отделя на прегледа и оценката на кредитния портфейл (кредитния риск), ликвидността и платежоспособността, както и на оценка на мениджмънта и системата за вътрешен контрол;

- **дирекция „Специален надзор“** с основни функции надзор върху големите акционери на банките; свързаните лица, мерки срещу прането на пари; наблюдение на небанковите финансови институции (финансови къщи и обменни бюра);

- **отдел „Правно-административен“**, който е на пряко подчинение на подуправителя, отговаря за правното поддържане на мерките по надзора и контрола на квесторите и синдиците.

Промени в регулациите по надзора

Нови надзорни регулации за предпазливо водене на банковото дело. С приемането на нов Закон за БНБ и Закона за банките се цели създаването на нов правен режим за банкова дейност, както и на нова нормативна база за упражняването на банков надзор от страна на БНБ. По-важните наредби са: Наредба № 8 за капиталовата адекватност на банките²¹⁵, Наредба № 9²¹⁶ за оценка на рисковите експозиции на банките

²¹⁵ Минимално изискваният капитал за банка е 10 млрд. лв., което се доближава до изискванията на Европейския съюз (5 млн. ЕКЮ) - Директива № 89/299/ЕЕС за собствения капитал на кредитните институции. По-строги изисквания както по отношение на общата капиталова адекватност, така и по отношение адекватността на първичния капитал. Въведен е нов регулатор - Степен на покритие на активите (капиталова база/сума на балансовите активи), който не може да бъде по-малък от 6%. Тези изисквания отговарят на възприетите стандарти на Базелския комитет за банков надзор, а също и на Директива № 89/647/ЕЕС на Европейския съюз за платежоспособността на кредитните институции. Банките трябва да достигнат тези изисквания: до края на 1997 г. - не по-малко от 8% обща капиталова адекватност и не по-малко от 4% адекватност на първичния капитал; до края на 1998 г. - не по-малко от 10% обща капиталова адекватност и не по-малко от 5% адекватност на първичния капитал; до края на 1999 г. - не по-малко от 12% обща капиталова адекватност и не по-малко от 6% адекватност на първичния капитал.

²¹⁶ на класификация и провизиране подлежат всички вземания и други активи на банката, които са носители на кредитен риск. Рисковите експозиции се оценяват и класифицират в пет класификационни групи въз основа на срока на забавата на изискуемите по тях суми, оценката на финансовото състояние на длъжника и главните източници за изплащане на неговите задължения - редовни експозиции, експозиции под наблюдение, нередовни експозиции, съмнителни експозиции, загуба. Банките са длъжни да формират

и за формиране на провизии за покриване на риска от загуби, Наредба № 11²¹⁷ за управлението и надзора върху ликвидността на банките и Наредба № 4²¹⁸ за позициите на банките в чуждестранна валута. Промените в наредбите за надзор върху банките **поставят много по-строги изисквания за здрава банкова дейност**. Оттук следва и основната характеристика на политиката на БНБ относно управлението на банковата система при условията на Парижен съвет - повишаване стабилността и надеждността на системата **чрез стриктен и съобразен с най-високите модерни образци надзор**.

Банковият надзор през 1998 г.

Най-съществената черта, характерна за банковата дейност през 1998 г., е **стремежът към финансова стабилизация и постигане на по-висока капиталова устойчивост на търговските банки**.

През 1998г. банковият сектор се изправи пред две важни предизвикателства - въвеждането на международните счетоводни стандарти, съчетано със завишени надзорни и капиталови изисквания. Така търговските банки са принудени да работят при нови правила за прозрачност и публичност и намалени възможности за манипулиране на параметрите за финансовото им състояние. Тези промени, подкрепени с категоричността в действията на банковия надзор, сведоха до минимум допуснатите нарушения и подобриха значително възможностите за контрол върху рисковете в системата.

В средата на 1998 г. в управление „Банков надзор“ бе разработена и приложена система за ранно предупреждение за наличие на потенциални рискове за състоянието на търговските банки. Чрез нея се измерват в статистически и динамичен порядък набор от параметри, даващи по-прецизна представа за тенденциите на промени в активите и пасивите, концентрацията на риск и източниците на доход. Неразделна част от системата е набор от CAEL-показатели, кореспондиращи с присъждащите по време на инспекциите рейтинги на търговските банки по петстепенната CAMELS-скала.

Система за оценка на риска – CAEL/CAMELS (по-късно CAMELOS)²¹⁹ обединява **българската надзорна практика** в цялостния процес за оценка на риска. Основната цел на тази система е изграждане на обективна оценка за рисковия профил на кредитните институции, чрез количествен и качествен анализ на поетия от банките риск.

провизии спрямо главницата на тези рискови експозиции, както следва - от 3% до 5% за редовните, 25% за експозициите под наблюдение, 50% за нередовните, 75% за съмнителните и 100% за загубата. Разработена е подробна схема за оценка на кредитополучателя (контрагента).

²¹⁷ значително опростена и основана изцяло върху оценката на краткосрочната ликвидност на банките. Новата наредба акцентира върху информационната система за наблюдение на ликвидността в банките, която се основава на поддържане на падежна таблица по избрани балансови активи и пасиви на паричните входящи и изходящи потоци, както и на поддържане на адекватен размер на ликвидните активи.

²¹⁸ С новата Наредба № 4 се създава по-облекчен режим за регулирането на валутните позиции на банките, поради фиксирания валутен курс към германската марка като резервна валута и ограничения валутен риск. Банките са длъжни да поддържат максимално допустими съотношения (лимита), както следва: до 25% между откритата позиция във всяка чуждестранна валута и размера на собствения и капитал; до 60% между нетната открита позиция и размера на собствения и капитал. Банките следва да достигнат максимално допустими съотношения (лимита) в срок до 31 декември 1998 г.

²¹⁹ Рейтинговата система първоначално възниква като *CAMELS*, а по-късно се добавя и *операционният риск - CAMELOS*

Количественият анализ на текущото финансово състояние, динамиката и тенденциите във всички сегменти на банковата дейност, както и на причините, породили значимите промени, се извършват предимно чрез средствата на дистанционния надзор. Окончателната и комплексна оценка за качеството на управление на риска – ангажираност на ръководството, адекватност на системата за информиране на ръководството (мениджърска информационна система – MIS), ефективност на контролната среда, качество на вътрешнобанковата нормативна база, надеждност на вътрешния контрол и др., както и всички онези области, които не могат да бъдат обхванати чрез методите на дистанционния надзор, се изгражда чрез провеждане на инспекции на място. Те могат да обхващат цялостния рисков профил на банките или да имат тематичен характер – с цел извършване проверка на определени области от дейността на кредитните институции. Пълни надзорни инспекции се извършват при необходимост от получаване на всеобхватна картина на рисковия профил на една банка, най-вече в условията на повишен риск или за определен времеви интервал. Тематичните инспекции обхващат отделни рискови области, като периодичността и насочеността им се определят в зависимост от риска, идентифициран чрез методите на дистанционния надзор.

Поставеният пълен рейтинг по CAMELS (CAMELOS) е годишен, базиран на задълбочен и обхванат качествен анализ на дейността и рисковия профил на банките. Рейтингът се основава и на заключенията от текущия количествен финансов анализ на кредитните институции, извършван със средствата на дистанционния надзор. Оценката по CAMELS (CAMELOS) обхваща следните основни компоненти – капиталова адекватност и капиталов риск (**C**); оценка на качеството на активите, на кредитния и концентрационен риск (**A**); корпоративно управление (оценка на ръководството и вътрешния контрол) – (**M**); доходност и възможност за генериране на печалба (**E**); управление на ликвидността и ликвиден риск (**L**); (управление на операционния риск (**O**)) и ниво на управление и чувствителност към пазарния риск (**S**).

Текущо банките се оценяват на база Системата за оценка на риска CAEL. Определяните рейтинги са тримесечни или ежемесечни, като се основават предимно на дистанционен анализ на количествените финансови параметри и обхващат следните компоненти: оценка на капиталовата адекватност и риска за капитала; оценка на качеството на активите, на кредитния и концентрационен риск; доходност и способност за генериране на печалба и оценка на ликвидния риск. При поставяне на текущ рейтинг се вземат под внимание и последните актуални констатации и препоръки от инспекциите на място.

Рейтинговата скала варира от 1 до 5, като рейтинг 1 се присъжда за най-добро представяне, много добри системи за управление на риска и изисква минимално надзорно внимание. Рейтинг 5 показва критично (лошо) представяне, слаби или липсващи системи за управление на риска и изисква максимално внимание от страна на надзора.

Текущият рейтинг CAEL се състои от четирите компонента – капиталова адекватност и риск за капитала (**C**), качество на активите, кредитен и концентрационен риск (**A**), доходност и възможности за генериране на печалба (**E**), възможност за обслужване на

задълженията и ликвиден риск (**L**). Рейтингът се основава на оценките на отделните рискове, претеглени със съответните рискови тегла. Периодичността на пълната оценка е три месеца. Комплексните и компонентните рейтинги по CAEL съвпадат с тези по CAMELS, като се вземат само количествените критерии на оценката.

Комплексен рейтинг 1 – устойчив (strong): Банките в тази група имат много добри системи, правила и процедури за управление (идентифициране, измерване, наблюдение и контрол) на поеманите рискове, като е осигурено пълното им прилагане в практиката. Не са констатирани слабости при оценката на основните рискове, на които е изложена институцията. Банките в тази група са стабилни, с ефективно управление и способност да устоят на неблагоприятни икономически промени. Съществуващите слабости в дейността на тези банки са незначителни и могат да бъдат отстранени в кратки срокове от ръководството. То спазва стриктно регулаторната рамка и принципите за добра банкова практика. Няма основания за тревога от страна на надзорния орган.

За да получи банката комплексен рейтинг 1, компонентните рейтинги на капиталовата адекватност и ръководството трябва да бъдат оценени с рейтинг 1, а останалите компонентни рейтинги – с 1 или 2.

Комплексен рейтинг 2 – удовлетворителен (satisfactory): Банките в тази група имат добри системи, правила и процедури за идентифициране, измерване, наблюдение и контрол върху поеманите рискове, като е осигурено прилагането им в практиката. Банките в тази група са стабилни, с добро управление и способност да устоят на колебания в деловата активност. Съществуващите слабости в дейността обикновено са несъществени и ръководството има компетентност и желание да ги отстрани. Институцията спазва регулаторната рамка и не са констатирани сериозни нарушения на регулаторните изисквания. Няма съществени основания за тревога от страна на надзорния орган.

За да получи банката комплексен рейтинг 2, компонентните рейтинги на капиталовата адекватност и ръководството трябва да бъдат оценени с 2, а останалите компонентни рейтинги – с 1,2 или 3.

Комплексен рейтинг 3 – посредствен (fair): Банките в тази група имат задоволителни системи, правила и процедури (като някои от тях могат да липсват) за управление на поеманите рискове, но е възможно да са налице пропуски в прилагането им на практика. Нужни са подобрения, съответстващи на размера, сложността и рисковия профил на институцията. Възможно е да са допуснати нарушения на регулаторната рамка и принципите за добра банкова практика. Ръководството не е в състояние или не желае да намери решение на проблемите и слабостите в институцията. Банките в тази група са в по-малка степен в състояние да издържат на колебания в деловата активност и са по-уязвими при промени в икономическата среда и външни въздействия в сравнение с банките с комплексен рейтинг 1 и 2. Има основания за повишено внимание от страна на надзора.

За да получи банката комплексен рейтинг 3, компонентните рейтинги на капиталовата адекватност и ръководството трябва да бъдат оценени с 3, а останалите компонентни рейтинги – с 2,3 или 4.

Комплексен рейтинг 4 – критичен (marginal): Банките в тази група се характеризират с незадоволителни системи, правила и процедури за идентифициране, измерване, наблюдение и контрол на поеманите рискове. Може да има сериозна липса и недостатъци в системите и вътрешната нормативна база. Нужни са съществени подобрения в управлението на риска, за да се постигне съответствие с размера, сложността и рисковия профил на институцията. Установени са сериозни нарушения на регулаторната рамка и несъответствия с добрите банкови практики. Слабостите и проблемите не се решават от страна на ръководството, поради некомпетентност или липса на желание за правилно функциониране на институцията. Налице са сериозни основания за тревога от страна на надзорния орган.

За да получи банката комплексен рейтинг 4, компонентните рейтинги на капиталовата адекватност и ръководството трябва да бъдат оценени с 4, а останалите компонентни рейтинги – с 3, 4 или 5.

Комплексен рейтинг 5 – неудовлетворителен (unsatisfactory): Банките в тази група се характеризират със слаби или липсващи системи, правила и процедури за управление на поеманите рискове. Установени са драстични нарушения на регулаторната рамка и груби несъответствия с добрите банкови практики. Проблемите на институцията имат сериозен характер и мащаб и вече застрашават нейното по-нататъшно функциониране. Компонентните рейтинги обикновено са 4 и 5. Обичайно мащабът и сериозността на проблемите са извън възможностите на ръководството да ги отстрани и контролира. Налага се постоянно внимание от страна на надзорната институция. За банките от тази група несъстоятелността е много вероятна перспектива.

За да се получи комплексен рейтинг 5, компонентните рейтинги на капиталовата адекватност и ръководството трябва да бъдат оценени с 5, а останалите компонентни рейтинги – с 4 или 5.

На база системата за ранно предупреждение могат да бъдат посочените някои по-обобщени показатели:

Таблица 1

	(%)	
	12.1997 г.	12.1998 г.
Съотношение на капитал към активи	10.77	12.94
Дял на рисково претеглените активи	29.16	34.71
Възвръщаемост на активите (ROA)	5.15	5.32
Възвръщаемост на капитала (ROE)	47.81	39.59
Нетен лихвен марж	3.05	4.48
Коефициент на нетна печалба от доходоносни активи-		8.85

Източник: БНБ.

Към края на 1998 г. банковият сектор в Република България се състои от 34 търговски банки. БТИБ се влива в Кредитна банка, а лиценз за извършване на банкова дейност на територията на страна бе издаден на турската „Зираат банка“.

Повишените изисквания към работата на управление „Банков надзор“ и предоставените му във връзка с това от Закона за банките по-широки правомощия закономерно доведоха до по-засилено прилагане на надзорни мерки и действия през 1998 г. за привеждане на банковата дейност в съответствие с нормативните изисквания. Основания за предприетите надзорни действия са както проверките, извършени от „Инспекции“ и „Специален надзор“, така и системното наблюдение, провеждано от „Дистанционен надзор и анализи“. В съответствие с новата надзорна практика освен традиционните оценки, констатации и препоръки всички проверки завършват и с определяне на рейтинги по системата CAMELS.

Основните неблагоприятни констатации:

- Въпреки че всички банки покриват изискванията за капиталова достатъчност, при някои от тях съществува реален риск от намалението ѝ, поради възникването на необходимост от допълнително заделяне на провизии за кредитен риск и поради съдържащите се в балансите им активи за препродажба, придобити срещу проблемни кредити, които не носят доход и същевременно са силно повлияни от съществуващия пазарен риск;
- Влошената структура на доходоносните активи принуждава част от банките да разчитат предимно на извънредни и непостоянни приходи, които често се оказват недостатъчни за осигуряване на издръжката им; това ограничава съществено ролята на финансовия резултат като вътрешен източник и резерв за увеличаване капитала на търговските банки;
- Управлението на кредитната дейност се нуждае от подобряване. Работата на кредитните комитети като специализиран вътрешен орган за наблюдение, оценка, класифициране и провизиране на рисковите експозиции е недостатъчно ефективна, а в някои банки такива все още не са създадени. Поради липса на пълна и актуална икономическа информация не се отчитат своевременно промените във финансовото състояние на длъжниците и тенденциите към влошаване на основните им икономически показатели, в резултат на което не се правят своевременно предложения за оценка на качеството на кредитите и тяхното прекласифициране; не са редки и случаите, при които обезпечения по кредитите неправилно се отчитат като високоликвидни и намаляват общата сума на рисковите активи;
- Установени са пропуски в работата на ръководствата на банките. Липсват ясни стратегии за усъвършенстване на съществуващите неефективни организационни структури и бизнес програми за дългосрочното им развитие; използват се програмни продукти, които не позволяват предоставянето на обобщена и вярна информация за целите на управлението; това затруднява връзките между отделните звена и възпрепятства създаването на надеждни системи за предвиждане, идентифициране, оценка и управление на рисковете в дейността на банките;
- Дейността на вътрешния контрол е неефективна, с ограничена независимост, не отразява и не оценява адекватно както съществуващите, така и потенциалните рискови

дейности; не се отчитат потребностите от допълнителна професионална квалификация.

- „Специален надзор“ е извършил множество проверки в търговски банки, небанкови финансови институции и банки, обявени в несъстоятелност: целеви надзорни инспекции в търговски банки във връзка със структурата на акционерния капитал, търговията с ДЦК и ЗУНК- облигации; инспекции, осъществени съвместно с Комисията по ценните книжа и фондовите борси (КЦКФБ) във връзка с дейността им като инвестиционни посредници; съвместно с „Бюрото за финансово разузнаване“ при Министерството на финансите съгласно ЗМИП проверки по сигнали за съмнителни операции; надзор върху небанковите финансови институции – финансови къщи и обменни бюра²²⁰; проверки, съвместно с Държавен финансов контрол (ДФК) търговски (банки в несъстоятелност).

По-съществени надзорни мерки, наложени от „Банков надзор“ през 1998 г.

1. След изпълнение на две писмени предупреждения за нормализиране на дейността и постигане на споразумение между основните акционери в Международна ортодоксална банка „Св. Никола“ АД (по-късно преименувана на „Нефтинвестбанк“ АД) са назначени квестори. В определения им тримесечен срок квесторите под ръководството и с помощта на управление „Банков надзор“ преодоляха затрудненията на банката, проведеха общо събрание на акционерите, увеличиха капитала и отстраниха опасността от влошаване на финансовото и състояние;

2. След извършен анализ на капиталовата база на търговските банки и възможностите им за постигане на условията на Наредба № 8 на БНБ до 30 юни 1998 г. през април с. г. към 14 търговски банки е отправено искане да разработят планове за достигане на новия минимално изискуем капитал от 10 млрд. лв. Своевременно предприетите мерки спомогнаха почти всички банки да постигнат в определения срок поставената цел²²¹.

3. Във връзка с незадоволителното финансово състояние на Балканска универсална банка и е отправено писмено предупреждение за незабавно увеличение на капитала; след депозиране на необходимите суми от страна на основния ѝ акционер, банката постигна необходимите изисквания;

4. За прилагането на Закона за преобразуване на Държавната спестовна каса в търговска банка с нея е сключен меморандум за разбирателство от 30 юли 1998 г., в който залегнаха специфични надзорни ограничения за срока на преобразуване, както и допълнителни средства за надзор върху кредитната институция; в резултат - процесът на преобразуване протича гладко, като в общи линии залегналите в меморандума ангажименти се изпълняват;

5. Вследствие на отклонения от банковите регулатори и изисквания, установени при надзорна инспекция, между управление „Банков надзор“ на БНБ и Първа източна

²²⁰ Във връзка с извършените целеви проверки на място и по документи са прекратени правомощията за извършване на сделки с чуждестранни платежни средства на 192 небанкови финансови институции.

²²¹ Закъсняват ТБ „Кредит експрес“ АД (по-късно „Токуда кредит експрес банк“), където проблемът е решен след включване на чуждестранен инвеститор в банката и Българската търговска и индустриална банка, която през август 1998 г. се вля в Кредитна банка АД.

международна банка АД е сключен меморандум за разбирателство. Банката предприе активни действия по изпълнение на поетите в меморандума ангажименти и подобри значително финансовото си състояние;

6. През последното тримесечие на годината управление „Банков надзор“ установи рязко влошаване финансовото състояние на Кредитна банка АД, дължащо се отчасти на неизгодно придобиване на руски дългови инструменти; поискан е и е представен план за управление на ликвидността, който обаче не се основаваше на реални и постижими цели и задачи; в резултат на задълбочаващата се ликвидна криза в края на 1998 г. и началото на 1999 г. банката престана да обслужва плащанията си и след предприетите от БНБ действия по чл. 21 от Закона за банките е обявена в несъстоятелност.

За подобряване контрола по изпълнението и цялостния процес на управление дейността по прилагането на надзорните мерки в управление „Банков надзор“ са създадени два регистъра - на административните мерки и образуваните административно-наказателни производства. Воденето на регистрите подобрява значително координацията на отделните структурни звена в Управлението.

Промени в регулациите по надзора

За хармонизиране на българското банково регулиране с издадените през септември 1997 г. 25 основни принципа на Базелския комитет за ефективен банков надзор (вж. т.3 Основни принципи за ефективен банков надзор), както и с директивите на Европейския съюз, редовно трябва да се извършва преглед и оценка на напредъка по постигането на тази цел. Изводите, които могат да се направят, показват, че в по-голямата си част международните надзорни стандарти вече са приложени в практиката на БНБ. Необходимо е да се прецизират някои елементи на банковото законодателство: не са получили адекватно решение и не са регламентирани законовата защита на надзорниците; размяната на информация между надзорните институции на национално и международно равнище; изискванията за измерване, наблюдение и контрол на рисковете в управлението на банките; капиталовите изисквания за пазарния риск; надзорът на консолидирана основа на банковите групи и финансови холдинги върху платежоспособността.

През първото половина на 1998 г. е подготвена и приета Наредба №22 за централния кредитен регистър на банките, чиято основна цел е да поддържа база данни (с месечно актуализиране) за задлъжнялостта на обслужваните от банките клиенти и свързаните с тях лица. Регистърът трябва да се превърне в инструмент за вземане на правилни и по-надеждни решения на банките за кредитиране.

Банковият надзор през 1999 – 2000 - 2001

Трета поредна година (до 1999 г.) продължи политиката на консервативно пазарно поведение и поддържане на нискорискови активи и висока капиталова адекватност - ясен белег, че банките са изключително предпазливи по отношение на рисковете, свързани с икономическите процеси в страната. Възвръщаемостта на активите (ROA) на банковия сектор за 1999 г. е 2.37% (1.72% за 1998 г.), а възвръщаемостта на капитала (ROE) - 20.88% (15.78% за 1998 г.); потвърждава се и през 2000 г. (ROA) - 2.8%, (ROE) - 22.6%). Умереното подобряване на рентабилността се дължеше най-вече на стремежа на банките

към увеличаване дела на лихвоносните, респ. на доходоносните активи, съчетано с подобряване на тяхната структура при запазване на предпазливостта в пласирането на парични средства.

През 2001 г. банковият сектор оперираше в сравнително стабилна икономическа среда. Отражението на стагнацията в световната икономика се чувстваше по-осезаемо в реалния сектор и в по-малка степен във финансовия. За първи път от 1997 г. насам размерът на кредитния портфейл на банките превиши пласментите им в чуждестранни банки²²². Въпреки това, все още има значителен нереализиран кредитен потенциал у финансовите институции. Причините за предпазливата политика на търговските банки бяха все още сравнително високият риск в икономиката и слабата, нискоэффективна законова защита на кредиторите.

Макар и все още предпазливо, главно поради процеси, протичащи в макросредата, банковата система постепенно възстановяваше ролята си на финансов посредник в икономиката. Съотношенията кредити/БВП (в края на 2001 г. 14% при 11.4% към предходната година), депозити/БВП (32.26% срещу 26.6% към 31.12. 2000 г.), активи на системата/БВП (в края на 2001 г. е 41.25% при 36.1% в края на 2000 г.) потвърждават положителните тенденции на възстановяване на доверието в банковия сектор²²³. Очевидно кредитното посредничество бе ограничено не само от предпазливата банкова политика, но и от все още възстановяващият се след кризата през 1997 г. размер на депозитите в банките, който въпреки нарастването си е далеч от естествените му стойности в по-развитите икономики.

Активизирането на българските банки като основни икономически и финансови посредници, както и тяхното бъдещо място на международните пазари беше ясно, че ще зависят от успешния ход на вътрешните реформи и преструктурирането на тяхната дейност и организация.

Спазване на изискванията за разумна банкова дейност

Лицензиране и разрешения

В изпълнение на програмата на правителството и координирано с международните финансови институции за ускорената приватизация в банковия сектор, както и поради по-стабилната среда, през периода бяха извършени съществени промени в структурата на акционерния капитал в редица банки. В края на 2001 г. повечето от десетте най-големи банки принадлежат към големи международни банкови и финансови групи: Булбанк на UniCredito Italiano (и малко участие на немския застрахователен концерн Allianz), ОББ на National Bank of Greece, Експресбанк на Societe Generale, Хебросбанк на I Regent Group Ltd., Пощенска банка на ALICO/PFIH Ltd, a Raiffeisenbank (България) и BNP-Paribas на едноименните банки, съответно австрийска и френска - общо 55% от активите в сектора. Това промени конкурентната среда и създава предизвикателства пред по-малките местни банки за консолидация и постигане на по-висока конкурентоспособност.

²²² Към 31 декември 2001 г. общата сума на активите на банковата система достигна 12 204 млн. лв., което представлява нарастване от 25% спрямо предходната година.

²²³ Сравнението на съотношенията със стойностите на същите показатели за развитите страни, както и за преходни икономики от Централна Европа създава впечатление за незадоволително ниво на финансово посредничество.

Още през 1999 г. две банки получиха лицензи за извършване на банкови операции - Демирбанк (България) АД е първата частна турска банка у нас, за поощряване на малкия и средния бизнес след няколкогодишно отлагане с държавен капитал бе създадена Насърчителна банка АД. За извършване на банкова дейност чрез клон бе издаден лиценз на Citibank N. A., Нью Йорк (2000 г.). Бяха дадени разрешения за откриване на клонове на български банки в чужбина - в Македония и Монголия. Във връзка с реструктуриране на дейността и извършване на валутни операции на Банка ДСК бе дадено необходимото разрешение (2000 г.).

През 2001 г. бе учредена Прокредитбанк с основни акционери Commerzbank AG, EBRD, IFC, Internationale Micro Investitionen AG и Deutsche Investitions- und Entwicklungs GmbH - всичките с по 20% участие. Новата банка възнамерява да насочи първоначално дейността си към относително свободната ниша за кредитиране на малки и средни предприятия. Второто разрешение бе издадено на ХфБ България - дъщерна банка на Bank Austria AG. В плановете на новата институция влиза и придобиването на работещия по това време клон на Хипофайербанк - България²²⁴ (влязло в сила от 1 април 2002 г.). Отказано бе искане за лиценз за извършване на банкова дейност на МТБ Еврокапитал АД.

Интерес към банките в несъстоятелност бе проявен от редица дружества с намерението да получат банков лиценз. Тези заявления бяха отхвърлени най-вече поради неприемливия размер на удовлетворяване на кредиторите, непрозрачността в намеренията и произхода на средствата.

Регулиране на банковата дейност

В условията на налагаща се интернационализация, надзорната дейност и регулирането на банките следва да отразява достатъчно гъвкаво развитието и тенденциите във финансовия сектор. Следвайки политиката за прилагане на най-добрата практика, управление „Банков надзор“ приоритетно адаптира българското банково законодателство към международните стандарти и европейското право за спазване на принципите за разумна банкова дейност. Банковият надзор усъвършенства текущо дейността си в съответствие с решенията и препоръките за ефективен банков надзор на Базелския комитет по банков надзор.

През 1999 г. под ръководството на управление „Банков надзор“ бе изработен проект за изменения и допълнения на Закона за банките, влезли в сила през юни 1999 г. С тях се постигна подобряване на правната рамка относно изискванията и разширяване обхвата на надзорните функции за действащите банки и спрямо банките в несъстоятелност, и ускоряване протичането на тези производства.

За периода 1999 – 2001 г. са преработени и прецизирани редица проекти за изменения на действащи надзорни регулатори и нови наредби на БНБ за по-пълно прилагане от банките на принципите за разумна банкова дейност и за съответствие с международните стандарти и европейското право:

- Въвеждането на новата европейска валута (евро) и косвеното фиксиране на курса

²²⁴Извършената реорганизация е следствие на придобиването от страна на Байерисхе Хипофайербанк АГ на 100% от капитала на Банк Аустрия през 2001 г.

на българския лев към нея наложиха изменение и допълнение в Наредба № 4 на БНБ за позициите на банките в чуждестранна валута (1999 г.). Практически банките бяха освободени от лимитиране на валутните си позиции в евро и националните им деноминации. В 2001 г. бе отменена разпоредбата за валутните позиции на клон на чуждестранна банка, респективно лимитирането им; коригиран е и начинът за изчисляване на нетната открита валутна позиция като носител на валутен риск за банките; намалени са и съществуващите лимити на откритите валутни позиции;

- Приета е нова Наредба № 7 на БНБ за големите експозиции на банките (влезе в сила през ноември 1999 г.), с основна цел постигане на уеднаквяване на този регулатор с изискванията на Директива 92/121 на ЕС за наблюдението и контрола върху големите експозиции на кредитните институции; разшири се обхватът на рисковите експозиции - обект на лимитиране, и свързаните лица, които представляват общ риск за банката²²⁵. Издадени са и нови указания за изготвяне и представяне на уведомления и отчет за големите експозиции на банките (2000 г.), които обхващат активите и задбалансовите ангажименти, които формират експозицията на банка към отделен клиент или група свързани лица.

- Приети бяха съществени промени в Наредба № 9 на БНБ за оценка на рисковите експозиции на банките и формиране на провизии за покриване на риска от загуби (1999 г.), които са насочени към по-ясна регламентация за нетиране на експозицията, подлежаща на провизия, с обезпеченията, определени за безрискови; третиране на предоговорените и реструктурирани кредити; либерализиране в известни граници на изискванията за размера на провизиите; насърчаване банките за по-бързо отписване от баланса на вземанията, признати за загуба и др.²²⁶

- Във връзка с промените в Закона за банките от юни 1999 г. в частта им за лицензионния режим бе приета нова Наредба № 2 за лицензиите и разрешенията, издавани от БНБ (2000 г.). Основните дефиниции, публикувани в наредбата, съответстват на тези в европейското законодателство;

- Изменена и допълнена бе Наредба № 8 на БНБ за капиталовата адекватност на банките (2000 г.) във връзка с отпадане на изискването за поддържане на капитал от клоновете на чуждестранни банки; бе постигнато синхронизиране на разпоредбите, касаещи рисковите тегла на балансовите и задбалансовите позиции; бяха намалени някои ограничения при оценката на кредитния риск в банките (2001г); допълнени и изменени бяха елементите на капиталовата база чрез прецизиране при изчисляването ѝ на индивидуална и консолидирана основа;

²²⁵ През 2001 г. в Наредбата бяха направени изменения с цел да се облекчи рестриктивният режим при оценка на концентрацията на риск към отделен клиент или свързани лица по отношение на краткосрочните междубанкови големи експозиции, както и отчитането, респективно регулирането на риска от експозиция на гарант, поел безусловно задължение да плати вместо кредитополучател на банката.

²²⁶ Ново изменение на Наредба № 9 на БНБ (2001г) за въвеждане на изискване банките да разполагат с достатъчно информация за финансовото състояние на длъжниците, по-изчерпателно описание на общите изисквания на класификационните групи, както и допълнения относно надзорните изисквания за прекласифициране на рисковите експозиции за реструктурираните кредити; застрахователните полици, сключени за сметка на държавата по Закона за експортното застраховане, вече дават на банките възможност да отпускат кредити за износ на стоки и услуги, при които Държавната агенция за експортно застраховане покрива политическия риск.

- Въвеждането на банков надзор на консолидирана основа е нова крачка към хармонизиране с европейското право. Наредба № 12 на БНБ, която урежда тази материя (2000 г.), регламентира условията и реда за осъществяване на надзор на консолидирана основа спрямо банки, банкови групи и финансови холдинги въз основа на финансово-счетоводните им отчети и надзорните изисквания за платежоспособност²²⁷;

- За периода бе приета нова Наредба № 17 на БНБ за установяване размера на вложенията на банките по чл. 30 от Закона за банките (март 2001 г.), с която се определи обхватът на вложенията на банките в дълготрайни материални и финансови активи, тяхното отчитане и регулиране спрямо капиталовата база с цел предпазване на капитала на банките от риск от прекомерно инвестиране в нисколиквидни и недоходоносни активи;

- Съществени по своя характер бяха разработките за уеднаквяване и привеждане в съответствие с международните счетоводни стандарти на годишните финансови отчети на банките (2000 г.). Чрез тях се постигна необходимата прозрачност на финансовото състояние, сравнимост на данните, публичност на информацията; продължи работата по актуализиране на сметкоплана на ТБ и изготвяне на нов Наръчник по банково счетоводство; разработени бяха правила и указания за счетоводно отчитане на някои банкови сделки.

България е сред първите страни, тествани (1999 г.) по съвременна методология, базирана на основни и допълнителни критерии, градиращи в четири качествени степени („прилаган изцяло“, „прилаган в широк смисъл“, „прилаган отчасти“ и „неприлаган“) съобразно постигнатото съответствие на Основните принципи за ефективен банков надзор и значимостта на дадения регулатор в практиката. На база основни критерии оценката показва, че нашата страна прилага 23 от всичките 25 принципа. На база основни и допълнителни критерии, взети заедно и използвани спрямо страните - членки на ЕС, България прилага 9 принципа изцяло, 14 - в широк смисъл, за един има приети законови промени (консолидирания надзор) и един все още не се прилага (страновият риск). Тяхното постепенно сближаване към основните принципи за ефективен банков надзор и прилагането им от БНБ, Банков надзор, кореспондира и с Кодекса за добрата практика на прозрачност в паричната и финансовата политика, като цяло също добре оценена от МВФ. Отчитайки напредъка в дейността на банковия надзор, спомогнал активно за стабилизиране на банковия сектор в страната, се определят и приоритетите от гледна точка на формалното нормативно въвеждане на цялостната рамка от Основни принципи за надзор (на етапа 1999 г.): консолидираният надзор и отчетност, страновият риск и пазарните рискове, както и изискванията, задължаващи банковите управителни тела да представят и въведат в действие интегрирани правила и процедури за корпоративно управление, системи за рисков мениджмънт, мениджърски информационни системи.

Дистанционен банков надзор

За периода, който представяме, банковият надзор продължи да утвърждава

²²⁷ С това се въвеждат основните принципи и изисквания на Директива 92/30/ЕС за надзор върху кредитните институции на консолидирана основа.

рисковия подход в дистанционния надзор над банките чрез Системата за ранно предупреждение. Този подход дава възможност за своевременно установяване на зони на риск и главната му цел е да позволи вземането на своевременни мерки спрямо тези банки, които носят най-голям риск за системата.

Основните приоритети в работата на дистанционния банков надзор бяха съсредоточени в:

- разработване на надзорен модел за анализ на риска и на тази база оптимизиране на месечните и тримесечните аналитични прегледи за състоянието на търговските банки и системата като цяло;
- усъвършенстване на методологията за изготвяне на тримесечен банков рейтинг по комплекса от показатели CAEL. Присъждането на CAEL-рейтинги на банките и тяхното систематизиране е с цел оптимизиране на контрола в рамките на разработената за всяка банка надзорна стратегия;
- продължаване на работата по подобряването и оптимизирането на информационните технологии в надзора с цел своевременно обработване на постъпващата от банките текуща отчетна информация за нуждите на дистанционния надзор, както и нейното поддържане за надзорни нужди и други потребители;
- подобряване на работата по представяне на текущите аналитични обзори за състоянието и тенденциите в развитието на банковата система. Със започналото от началото на 2000 г. периодично публикуване на отчетна информация за банките, както и на агрегирана информация по определени показатели за банковата система в новия тримесечен бюлетин на БНБ „Търговските банки в България“ бе направена стъпка към осигуряване на прозрачност за финансовото състояние на банките;
- постигане на по-голяма степен на съгласуваност в рамките на надзорния цикъл с дирекция „Инспекции“ както на етап подготовка на инспекциите на място, така и чрез участие на отговорните инспектори от дирекцията в самите инспекции;
- оказване на максимално съдействие при подготовката и реализацията на проекта FSAP от страна на МВФ и Световната банка за оценка нивото на развитие и стабилността на финансовия сектор в България;
- Банков надзор играе съществена роля при оценка на риска на търговски банки, обслужващи външни кредитни линии, по които гарант е българската държава, както и за изготвяне на информация относно избора на търговски банки - първични дилъри на ДЦК, с оглед гарантиране на финансирането и ликвидността на държавния бюджет.

Надзор на място (инспекции)

През 1999 г. управление „Банков надзор“ усъвършенства и въведе в действие новия Наръчник по банков надзор. Той предлага стандартизирани процедури за надзор на място, които се основават на комплексна петстепенна система CAMELS/AIM за определяне на рейтинг на банките, и дава възможност за постигане на по-голяма ефективност и последователност при провеждане на инспекциите и проверките. Както и системата за ранно предупреждение CAEL (която вече представихме подробно), CAMELS/AIM е рисков базирен подход за оценка на финансовото състояние и за

определяне на подходящи и навременни мерки за въздействие върху проблемни банки в зависимост от тежестта и значимостта на установените слабости в тяхната дейност.

Рейтинговата скала варира от 1 до 5, като рейтинг 1 означава най-добро представяне по показатели за финансово състояние и прилагане на процедури за управление на риска, отговарящи на размера, сложността на операциите и рисковия профил на банката, както и минимално внимание от страна на надзора. Рейтинг 5 означава критично ниво на представяне по финансови показатели и липса на процедури или прилагане на неадекватни процедури за управление на риска, както и максимално внимание от страна на надзора.

Направените от инспекциите на място констатации и надзорните оценки на основните банкови рискове могат да бъдат обобщени по следния начин:

- Преобладаващият брой проверени банки са добре капитализирани и за периода (1999 – 2001) не съществуват значителни рискове за намаляване на капиталовата им адекватност. При някои банки са установени случаи на концентрация на акционерен капитал, собственост предимно на офшорни фирми, за които липсва надеждна информация, което е тревожен проблем. Капиталовата структура в тези банки не позволява да бъде определена свързаността между акционерите и е предпоставка за непрозрачност²²⁸. Като цяло размерът на собствения капитал съответства на обема на дейността и рисковия профил на банките. Отрицателно явление при някои финансови институции бе съчетаването на малки приходи от основна дейност, които са основните вътрешни източници за растеж на капитала, с високи разходи за издръжка и провизии. В отделни случаи представянето на банките бе силно зависимо от реализирани извънредни приходи или пък липсваше цялостна стратегия за капиталово укрепване на фона на разрастване на дейността, изпреварваща с пъти темповете на растеж на капитала. Възможно е някои банки да понесат загуби след приключване на водени срещу тях съдебни дела, което ще окаже допълнителен натиск върху капиталовата им база;

- Качеството на активите на повечето банки е добро. Структурата е диверсифицирана и позволява генерирането на стабилни приходи. Като цяло кредитните портфейли са оценени в съответствие с изискванията и са провизирани адекватно. Извършените инспекции установиха при някои малки банки, които нямат ключово значение за банковата система, занижени оценки на кредитния риск. Вследствие на това начислените допълнителни провизии оказаха известно отрицателно влияние върху размера на капитала им. Все още при редица банки се наблюдава недостатъчна балансираност между стратегическите им цели за растеж на активите и плановете за капитализация, формулирани твърде общо и необезпечени с конкретни източници на капитал;

- Характерна слабост на кредитния процес продължава да бъде недоброто

²²⁸Законовият регламент, позволяващ придобиването до 10% от капитала на търговска банка, без да е необходимо разрешение от БНБ, дава възможност с няколко привидно несвързани дружества с малки дялове да се упражнява контрол върху поведението и дейността на банките. Важността на проблема стана причина той да намери място в споразуменията с международните финансови институции. Във връзка с това БНБ, Банков надзор започна работа по специални текстове в Закона за банките, които да подобрят прозрачността на акционерния капитал (2001г)

проучване на текущото финансово състояние на кредитополучателите. В множество банки няма добре изградени системи за текущо следене и анализ на финансовото състояние и пазарното поведение и статус на кредитополучателите., което затруднява точната оценка на риска. В определен кръг банки с доминиращо участие на акционери, свързани помежду си, съществува повишена концентрация на риск вследствие на упражнено от тях влияние при отпуснати кредити, които впоследствие са станали проблемни. В някои случаи е установено неправилно тълкуване и използване на „високоликвидните обезпечения“ и „нетната стойност“ на кредитните експозиции, което се отразява негативно върху размера на необходимите провизии;

- Системите и процедурите за оценка и управление на кредитния риск невинаги са задоволителни. Кредитните комитети за наблюдение, оценка, класифициране и провизиране на риска в някои банки не изпълняват предназначението си. Вследствие на това тяхната дейност е неефективна, а вътрешните правила за кредитиране не се спазват. Една част от кредитните портфейли е недостатъчно провизирана съобразно направената класификация. Делът на просрочените кредити е сравнително нисък поради това, че се увеличават тези, отпуснати през последните една - две години. Липсата на просрочия се дължи и на договорената схема за еднократно издължаване на падежа. Невинаги се съставят погасителни планове, което увеличава предпоставките за лошо управление на кредитите и риска от непогасяване;

- Системите за информиране на ръководството и наблюдение на рисковете са в процес на изграждане и осъвременяване, тъй като невинаги са съобразени с конкретния рисков профил на институцията. Вътрешният контрол не разкрива всички рискове от дейността на банките и на места е недостатъчен по численост и квалификация, като в определени банки все още е в процес на структуриране. Все още банковите ръководства подценяват необходимостта от непрекъснато обучение и квалификация на персонала;

- Повечето банки поддържат висок дял доходоносни активи със сравнително добри характеристики, които им осигуряват стабилна възвръщаемост на активите и капитала. Приходите са предимно от основната им дейност и почти покриват или надхвърлят разходите по икономически елементи (РИЕ) и разходите за провизии. Въпреки отчетената положителна тенденция в растежа на приходите от основна дейност спрямо предходната година в редица случаи те все още са недостатъчни. Някои банки отчитат високи стойности на това перо спрямо размера на средните активи за системата. Печалбата е повлияна и от допълнителни разходи за провизии и прекомерно високите разходи за дейността, включително от поддържане на неефективни клонове и офиси. В такива случаи тя не може да се счита като сигурен източник за нарастване на капитала;

- Ликвидният риск е управляван добре в повечето от инспектираните банки. Те поддържат достатъчни по големина портфейли от високоликвидни активи и едновременно с това се стремят да разширяват и поддържат стабилна и диверсифицирана депозитна база;

- Най-съществените надзорни препоръки към управителните органи на банките са свързани с недостатъчно ефективните системи за оценка на банковите рискове и високите разходи за издръжка на дейността. В част от институциите липсват бюджет за дейността и план за печалбата. Поддържат се слаботежки системи за осигуряване на

управлението с необходимата информация. В някои случаи са били извършени нарушения на банковото законодателство и вътрешните правила и само частично са изпълнени предписаните надзорни мерки;

- Проверките на надзорните инспекции потвърждават установеното и в предишни отчетни периоди, че в преобладаващия брой от банките влиянието на лихвения и валутния риск върху резултатите от търговските операции е слабо. Основните предпоставки за това са плавното и прогнозируемо движение на основния лихвен процент и увеличаването дела на операциите на банките в евро. Относително малък остава и обемът от операции с деривативни продукти. Влиянието на пазарния риск е по-съществено при банки, поддържащи значителни активи, за които няма ликвидни пазари и са изложени на големи отклонения в цените - корпоративни ценни книжа, компенсаторни записи и бонове, активи за препродажба;

- Всички банки успешно преодоляха компютърен Проблем 2000 в резултат на значително обновяване и подобряване работата на информационните си системи. В същото време не се използват достатъчно повишените възможности на нововъведените софтуерни продукти и наличните бази данни за подобряване на управлението.

Специален надзор

За представяния период специалният банков надзор извършва дейността си в няколко направления:

- продължи да извършва проверки относно структурата на акционерния капитал на банките. Основната задача на надзора бе да се обхванат в цялостна информационна система данните за преките и непреките инвестиции в банките, водещи до промени в собствеността и управлението им. Бяха констатирани пропуски при водене на книгата на акционерите и отразяване на промените в собствеността;

- Значимостта на проблема за предотвратяване използването на банковата система за изпиране на пари изискваше работата на надзора да бъде насочена основно към увеличаване възможностите на банките и финансовите къщи да разкриват съмнителните операции. Поради актуалността на проблема, свързан с прането на пари, през 1999 г. търговските банки бяха подпомогнати в организиране на дейността им по прилагане на Закона за мерките срещу изпирането на пари (ЗМИП) като „Банков надзор“ изготви методологически указания до банките за изработване на вътрешни правила за спазване на закона. Съвместно с Бюрото за финансово разузнаване към Министерството на финансите за тях бе проведено обучение за предотвратяване използването на банковите операции за трансфер на незаконни капитали. Изработени бяха два речника - за финансовите престъпления и съмнителните операции, които бяха предоставени на персонала от специализираните служби в банките. В резултат от усъвършенстване методологията на инспекциите и проверките в банките относно спазването на ЗМИП бе изготвен специален Наръчник, който систематизира и стандартизира процедурите по тези надзорни функции;

- Продължи работата по лицензиране, периодично наблюдение и оценка на състоянието и рисковия профил на финансовите къщи. За регулирането на дейността на небанковите финансови институции беше изготвена и приета Наредба № 26 на БНБ за

сделките на финансовите къщи с чуждестранна валута. В съответствие с Валутния закон и Наредба № 26 на БНБ за сделките на финансовите къщи с чуждестранна валута се извършиха проверки по документи и бяха издадени разрешения (лицензии) на 62 финансови къщи. Прекратени бяха правомощията за извършване на дейност на 222 финансови къщи и обменни бюра;

- Операциите на търговските банки като инвестиционни посредници имат голямо значение за изграждане на по-голямо доверие към капиталовия пазар и неговото развитие. Съвместно с Комисията по ценните книжа и фондовите борси (КЦКФБ) през анализирания период са извършени десетки проверки. Липсата на някои изискуеми реквизити в договорите за управление на индивидуален портфейл от ценни книжа, включително и във връзка с уведомяването на клиентите относно инвестиционните рискове, са сред основните констатирани нарушения;

- Проверки в търговските банки за спазване разпоредбите на Валутния закон и Закона за гарантиране на влоговете в банките. Повечето констатирани пропуски са свързани с:

- търговията на фючърси и опции с валута и ценни книжа от името на банката, както и за сметка на клиенти;

- изпълнението на валутни преводи по нареждане на местни и чуждестранни юридически и физически лица - отделни банки не са разработили детайлни вътрешни правила за преводите към чужбина в съответствие с указанията на БНБ по прилагането на Наредба № 28 на БНБ, поради което предоставяната от тях информация за платежния баланс на страната в някои случаи е непълна и неточна;

- неспазване на изискванията на Наредба № 27 на БНБ за регистрация на финансови кредити между местни и чуждестранни лица;

- некоректно определяне на годишната премийна вноска във фонда за гарантиране на влоговете в банките.

- В небанковите финансови институции бяха извършени проверки във връзка със Закона за кооперациите и сигнали за осъществяване на влогово- кредитна дейност. За установените нарушения е уведомена Софийска градска прокуратура.

Надзорни мерки

След поредица проверки и надзорни мерки, вкл. ограничаване на лиценза, в края на 1999 г. БНБ назначи квестор, а в началото на 2000 г. поиска от съда обявяване в несъстоятелност на единствената банка с най-нисък рейтинг - Балканска универсална банка. На две банки бяха наложени ограничения в дейността им и са поставени срокове за отстраняване на допуснатите от тях нарушения.

Програма за оценка на финансовия сектор (ПОФС) 2001

През 2001 г. финансовият сектор в България бе тестван по нова програма, разработена съвместно от МВФ и Световната банка (СБ). „Програмата за оценка на финансовия сектор” (Financial Sector Assessment Program - FSAP) представлява набор от въпросници и критерии за степента на развитие на сектора, за ефективността на надзора, наличието и степента на системния риск, прозрачността на надзорните мерки и политика. За първи път банковият сектор бе оценен още през 1999 г., вторият преглед през 2001 г. бе основан на по-модерната нова програма, която обхваща целия финансов сектор. България е сред първите 20 страни в света, преминали през независимия процес на

оценка от страна на МВФ и СБ.

Съгласно оценката по ПОФС в условията на продължаващо реструктуриране на реалния сектор и конкурентно обусловено свиване на маржовете, банките в България увеличават своите кредитни портфейли. В контекста на тези тенденции и произтичащото от това нарастване на рисковете, Надзорът на банковата система се оценява като много добър и ефективен. Постигната е висока степен на съответствие с Основните принципи за ефективен банков надзор и значимостта на дадения регулатор в практиката. На база критериите в надзорната методология на Базелския комитет по банков надзор в края на 2001 г. България прилага 17 принципа изцяло, 7 - в широк смисъл и един не се прилага по същество (страновият риск). Политиката и мерките на банковия надзор кореспондират и с Кодекса за добрата практика на прозрачност в паричната и финансовата политика, също високо оценени от МВФ и СБ.

Съгласно ПОФС банките като цяло се оценяват като високо капитализирани, умерено рентабилни и все още проявяващи слаба склонност към риск в дейността си. Проведените стрес тестове показаха, че българската банковата система е свръхустойчива по отношение на валутния и лихвения риск и в по-малка степен - на кредитния. Нарастването на рисковия компонент в банковите портфейли предполага обаче политика на догонване и мерки за подобряване на правната рамка и съдебната практика за защита на кредиторите, за подобряване на корпоративното управление и прозрачността.

Във връзка с дадената от мисията на МВФ и СБ оценка бяха отправени препоръки за промени в надзорните изисквания, насочени към поддържане и предоставяне от банките на пълна информация за собствеността и структурата на капитала, както и свързаност с клиенти и кредитополучатели, особено за произхода на капитали от зони с офшорна юрисдикция. Другата важна препоръка на мисията е свързана с нарастващата вероятност от изтласкване на малките банки от пазара вследствие на повишаващата се конкуренция на българския банков пазар и предстоящото присъединяване на страната към Европейския съюз. В тази връзка България следва да предприеме промени в законодателството за банковата несъстоятелност, които да защитят по-добре вложителите и другите кредитори на банките чрез едно по-добро и ефективно управление на масата на несъстоятелността.

Банки, обявени в несъстоятелност

През наблюдавания период „Банков надзор“ наблюдава чрез текущите отчети процеса на ликвидация на банките в несъстоятелност.

Анализът на някои показатели за състоянието на банките в производство по несъстоятелност към 31 декември 1999 г. показва, че процесът протича бавно и резултатите са незадоволителни. Общата стойност на активите на банките към края на 1999 г. (687 808 хил. лв., включително паричните средства) покриват 49% от признатите и одобрени вземания, които са в размер на 1 390 011 хил. лв. Ниската степен на събираемост на кредитите и другите вземания, както и трудната реализация на дълготрайните материални активи поради липса на пазар и търсене практически не водят до желаното бързо попълване масата на несъстоятелността. Разходите за издръжка на ликвидацията към края на 1999 г. поглъщат 40% от събираните постъпления. С осребряването на имуществото, както и продажбата на банките като цяло, какъвто е

замисълът на § 46, ал. 4 от Преходните и заключителни разпоредби към Закона за банките от 1999 г., се цели приключване на процеса и съсредоточаване на останалите активи в един център, какъвто се явява създадената за целта Агенция за държавни вземания.

Независимо от ограничените правомощия на банковия надзор промените в Закона за БНБ от юни 1999 г. ускориха ликвидацията на затворените по време на кризата от 1996 - 1997 г. банки. Създадената Агенция за държавните вземания пое активите на част от банките в несъстоятелност. Окончателно са ликвидирани и заличени от търговския регистър шест банки, които представляваха значителен дял от общата сума на активите на затворените банки. Две от тези банки са продадени - Йорсет Холдингс - България ЕООД купи активите на Първа частна банка без право на запазване на дейността, а Стопанска банка бе закупена като предприятие от БРИБанк.

След отнемането в началото на 2000 г. на лиценза на Балканска универсална банка процедурата по нейната ликвидация протече в съответствие с промените на Закона за банките и Закона за гарантиране на влоговете в банките с участието на създадения фонд за гарантиране на влоговете в банките (ФГВБ). Фондът изплати гарантирания от него размер на депозитите в Кредитна банка и Балканска универсална банка.

Към края на 2001 г. процесът на несъстоятелност и ликвидация продължава при 10 от първоначално 19 затворени банки.

Надзорно сътрудничество

Във връзка с необходимостта от обмен на надзорна информация за дейността и състоянието на клоновете на български банки в чужбина и на чуждестранните дъщерни банки и клонове в България за периода до 2001 г. бяха сключени две надзорни споразумения за сътрудничество с банковия надзор на Австрия и Кипър.

В напреднал стадий са преговорите за подписване на споразумения и с други страни. Тяхното сключване е в контекста на банковия надзор на консолидирана основа относно дейността и състоянието на банки и финансови групи с международна дейност и за своевременно идентифициране на външни източници на риск в банковата система.

2. Модернизиране и стабилизиране на Банковия надзор за съхранение стабилността на банковата система

Банковият надзор 2002 – 2006 г.²²⁹

2.1 Спазване на изискванията за разумна банкова дейност

Рисков профил на системата и основни видове риск

За периода системата запази основните характеристики на рисковия си профил, който се характеризира с: висока степен на покритие на привлечените средства с ликвидни вложения; успешна диверсификация на кредитния риск посредством увеличаване на потребителското кредитиране и ипотечните продукти; овладян сегмент на търговското кредитиране с трайни нужди от оборотен и инвестиционен капитал и гарантирана способност на кредитополучателите да обслужват задълженията си; умерен

²²⁹ Вж. БНБ, годишни отчети 2002- 2000г и тримесечни надзорни отчети; „Банките в България“ – тримесечен бюлетин

като прираст и дял в активите портфейл от инвестиции в инструменти на развитите и развиващите се пазари; запазване на добро качество на инвестиционните и оборотните си портфейли чрез поддържане на пласменти във финансови институции с висок рейтинг. Налице е стремеж към по-гъвкава политика по отношение разгръщането на финансовото посредничество, което ще определя бъдещи промени в ролята на банките в системата. Устойчива е и тенденцията към засилване на доверието в банковата система, изразяващо се в стабилно увеличаване на депозитите от нефинансови институции.

По отношение на основните видове риск картината е следната:

- Кредитният риск остана преобладаващ, като непрекъснато засилване на кредитната си активност регистрират практически всички банки в системата²³⁰, но въпреки ускорения темп на нарастване на кредитите, доброто им качество се запазва²³¹. Стремежът към предпазливо управление на този вид риск проличава от анализа на валутния му компонент - очевиден е стремежът на банките да избягат от изкушението да комбинират валутен и кредитен риск. Сходни процеси се наблюдават и при анализ на степента на риска, породен от концентрация.

Запазването на високите темпове на прираст на вземанията от неправителствения сектор беше причина БНБ, Банков надзор да предприеме поредица от мерки, насочени към овладяването на кредитната активност и ограничаването на кредитния риск. През първата половина на 2004 г. бяха направени промени в надзорните регулации, с които бяха въведени по-строги правила при класифицирането на вземанията и определянето на капиталовата адекватност на банките. В резултат от тези мерки през 2004 г. тенденцията към ускоряване растежа на вземанията на банките от неправителствения сектор беше преустановена и се постигна стабилизиране на темпа на близо 50% годишно в номинално изражение. Оценявайки този темп като все още висок, в началото на 2005 г. БНБ предприе допълнителни мерки с цел да въздейства за понижение на растежа на кредитите до този на активите, привлечените средства и най-вече на капитала и да се овладее темпа на намаляване на капиталовата адекватност, като стабилизира този показател на равнище, съответстващо на рисковия профил на системата.

В края на 2005 г. на база на показателите на банковата система може да се твърди, че БНБ е постигнала целта си. Годишният темп на растеж на вземанията на банковата система от неправителствения сектор се забави до 32.4% в сравнение с 48.6% към края на 2004 г. Качеството на активите на банките се запази, а делът на необслужваните кредити остана нисък на равнище от 2.2% (кредити с просрочие над 90 дни)²³².

²³⁰ През 2003 г. най-динамични процеси се наблюдаваха в областта на кредитирането, където нарастването е с 44.39% (след отчитане на ефекта от въвеждането на Международните счетоводни стандарти); депозитите нараснаха с 20.63%,

²³¹ В края на 2004 г. класифицираните активи представляват 3.86% от общата сума на активите в системата при 4.26% в края на 2003 г. Класифицираните кредити представляват 7.06% от общия размер на кредитите в системата (при 7.97% в края на предходната година). Прилаганите надзорни мерки при банките, попадащи в зона на повишен кредитен риск явно дадоха своите резултати, което намали потенциалната заплаха за останалите търговски банки, най-вече посредством недопускане на трансфер на недобра банкова практика.

²³² През 2005 г. кредитният риск се характеризираше с добро и стабилно равнище в качеството на пласментите при корпоративния сегмент и *повишена проблематичност* при потребителските и ипотечните кредити. Съществуваха основателни опасения, че нарастващата задлъжнялост на

Забавеният темп на нарастване на кредитите даде възможност на банките да реорганизируют и подобрят функционирането на информационните и човешките си ресурси, свързани с процеса на управление на кредитния процес. От средата на 2006 г., когато беше отчетено годишно нарастване с 24.2% на банковите кредити за неправителствения сектор, БНБ започна постепенно да отменя действащите административни мерки, контролиращи темповете на прираст на банковия кредит за неправителствения сектор и свързания с това кредитен риск за системата.

Най-значителната промяна в рисковия профил на системата през 2006г е спадът в степента и остротата на кредитния риск²³³. За първи път от началото на кредитната експанзия класифицираните активи отбелязаха 12-месечен спад (33 млн. лв., или 2.3%). Намалението на дела на класифицираните активи, отразяваше основно динамиката в потребителския сегмент, но на практика редуциране бе отчетено и при жилищните ипотечни заеми. Така делът на класифицираните кредити за НФИ в брутните кредити достигна най-ниската си стойност за последните девет години – 6.1%, или 1386 млн. лв. (при 7.7%, или 1420 млн. лв. в края на 2005 г.). При оценката за реалното ниво на риск следва да се отчита и обстоятелството, че в рамките на 2006 г. трансферирането на кредитен риск извън банковата система доведе до продажба на кредити в размер на над 3.2 млрд. лв. По същество това бяха редовни кредити, част от тях секюритизирани, обслужването на които продължи да се осъществява чрез посредничеството на търговските банки, в които кредитният риск първоначално е бил инициран.

- Валутният риск бе добре контролиран и степента на чувствителност към валутен риск остава ниска. Основната част от банките поддържаха къса позиция в щатски долари и дълга – в евро и ограниченията за валутните позиции се спазваха от всички банки.

- Ликвидният риск продължава да е сред видовете риск с най-малка степен на острота и заплахата за банковата система. Ликвидността на банките през периода остана добра. Тя е един от параметрите на финансовото състояние на системата, който трайно запазва базисните си характеристики. Нивото на ликвидните активи е адекватно на структурата и матуритета на привлечените средства, което обуславя и ниска степен на ликвиден риск. Ликвидната позиция на банковия сектор остана стабилна и през 2006 г. и с капацитет да посрещне натиск над обичайния. Банките поддържаха структура и качество на активите си, гарантиращи достатъчни входящи парични потоци от дейността за посрещане на ликвидните си нужди.

- Ценовият риск продължи да играе несъществена роля в баланса на системата. Независимо от проявения стремеж при някои институции към разрастване на операциите в областта на търговията с инвестиционни инструменти при твърде високи нива на спекулативност на пазара степента на чувствителност към промени в цените на

домакинствата повишава чувствителността им към различни шокове – промени в лихвите по вече отпуснати кредити, промени в цените на жилищата и наемите, намаление на доходите в резултат от по-високи темпове на инфлация.

²³³ Принос за това имат и регулаторните промени в Наредба № 9.

книжата и лихвените равнища остава ниска (2004 г.)²³⁴.

Чувствителността на системата и отделните банки към промени в пазарния риск се регулира от юли 2005 г. с приетата нова Наредба № 8 на БНБ. Данните потвърждават констатациите (правени в предходни периоди и при доста по-несъвършена методика), че пазарният риск не е определящ за рисковия профил на системата и повечето банки. Процентът на капиталово покритие за пазарен риск е 3.8%, като в структурата преобладава позиционният риск в частта за дългови инструменти – главно ДЦК и книжа на емитенти с инвестиционен рейтинг. През 2006 г. банките се придържаха към модел на поведение, ограничаващ експонирането им към пазарен риск. Неговият дял в общия рисков компонент на системата остана на нивото от края на 2005 г. В структурно отношение водещ продължи да бъде позиционният риск, като основната му част се формираше от дълговите инструменти на българското правителство и първокласни чуждестранни емитенти.

- Капиталовата позиция на системата за периода бе адекватна на рисковия профил на банките, което обуслови нива на показателите за адекватност на капитала над регулаторния минимум. При по-голямата част от банките капиталът надхвърля значително минимално допустимите според регулациите равнища. В зоната на по-висок капиталов риск са банки с предпоставки за ерозия на капитала или с близки до нормативните стойности за капиталова адекватност, като всеки случай бе внимателно анализиран и съпроводен със съответната надзорна реакция. Въз основа на извършения анализ може да се твърди, че става дума за забавена реакция от страна на мениджмънта на съответните банки по отношение на размера и инструмента за капиталова подкрепа, което е показател за известни слабости в процеса на капиталово планиране и текущо управление на капиталовата позиция. Дори и при хипотеза за задълбочаване на проблемите при част от тези банки не следва да се очаква ефект върху системата като цяло.

Рисковият профил на банковата система през 2006 г. бе повлиян от действието на две основни групи фактори – външни и вътрешни. Вътрешните бяха базирани на възприетите и следвани през цялата година бизнес модели, които за преобладаващата част от институциите бяха в областта на банкирането на дребно и разширяването на проектното финансиране (особено по линия на корпоративния сегмент в частта му малки и средни предприятия). Елемент на това беше промяната в ценовите равнища на основните кредитни продукти и търсене на възможности за разширяване на източниците на фондове чрез по-високи лихвени проценти и нови депозитни и спестовно-инвестиционни продукти. Основните външни фактори бяха свързани с мерките за ограничаване на кредитния ръст, повлияли върху степента на агресивност на банковата

²³⁴ Проверките по линия на инспекциите на място при някои от местните финансови институции сочат недостатъчно добро познаване на основните видове риск от формиране на пакети от инструменти с голяма степен на чувствителност към пазарните изменения; склонност към операции с деривативи; подценяване на необходимостта от разработване на детайлизирани правила за управление и минимизиране на загубите от подобни операции. Независимо от обстоятелството, че по-скоро може да се говори за опити отколкото за масова практика, наличието на подобни рискове е основание за повишено внимание от страна на надзора и при необходимост за коригиращи надзорни действия.

система и наложили търсенето на алтернативни схеми за запазване позициите на кредитния пазар. Върху поведението на търговските банки влияние оказа и окончателното приемане на новата капиталова рамка, което в масовия случай предполага ангажирането на допълнителен капиталов ресурс за покритие на основните рискове от дейността към момента на въвеждане на регулацията (от началото на 2007 г.). Върху поведението на банките влияние оказаха и повишаващите се лихвени проценти на международните пазари. Въпреки че повлияха на рисковия профил на банковата система, посочените фактори не го промениха съществено.

Съпоставката на българските банки с тези от ЕС по някои избрани показатели представя банковата ни система в благоприятна светлина. Делът на необслужваните кредити е 2.2% (у нас това са кредити с просрочие над 90 дни) и е по-нисък от средния за ЕС (2.7% за 2004 г.) при едновременно по-висока степен на покритие на риска с провизии²³⁵.

Съпоставянето на данните за състоянието на рентабилността на банковата ни система с тази на страните от ЕС показва, че българските банки регистрират по-добра доходност и съответно по-високо равнище на ключовия индикатор за възвръщаемост на капитала. Причина за това е най-вече по-големият лихвен марж, който прилагат местните банки. Значителният растеж на кредитите, съчетан с нарастване обема на финансовите услуги за населението и малките и средни предприятия през периода (2002 – 2006) също допринася за високото равнище на нетния лихвен доход у нас спрямо страните от ЕС, отличаващи се с по-развит финансов пазар.

Независимо че реализираният нетен нелихвен доход в банковата ни система я подрежда на едно от първите места пред преобладаващата част от страните – членки на ЕС, финансовото посредничество в страната все още се оценява като недостатъчно развито. Едно от обясненията е по-ниският дял на нетния нелихвен доход в структурата на доходите на системата в сравнение с други държави²³⁶. Наблюдаваният в отделни банки у нас процес на развитие на кръстосани продажби на услуги (напр. на застрахователни и банкови продукти) и разрастването на бизнеса с кредитни карти и други услуги все още не влияят съществено върху разнообразяването на източниците на дохода от такси и комисиони, за разлика от други банкови системи в Европа.

По отношение стойностите на капиталовите показатели нивото на адекватност, поддържано от местните банки е по-високо. Както надзорните органи в ЕС, така и банковият надзор в България се стреми да осигури платежоспособност, която е с няколко процентни пункта над минимално допустимата. При минимално регулаторно равнище

²³⁵ Задължително е да се отбележи, че последната е отражение на по-строгите критерии за степен на провизираност на класифицираните кредити в България, както и на по-консервативното третиране на обезпеченията, отговарящи на изискването за висока ликвидност.

²³⁶ В края на 2005 г. делът на нелихвените приходи в общите приходи на банковата система е 32.8% спрямо 43.4% за страните от ЕС. Доминирането на лихвения компонент в структурата на доходите у нас би могло да се разглежда и като източник на потенциална по-висока степен на уязвимост на приходите, породена от най-различни фактори – промяна в качеството на лихвените активи, промяна в посоката на икономическия цикъл, спад в лихвените равнища в резултат от фактори от конкурентно естество (например разликата в лихвените равнища в страната и в ЕС, която би могла да се окаже неблагоприятна за конкурентоспособността на играчите на местния пазар).

от 8% за капиталовата адекватност на банките в ЕС през 2004 г. е отчетено 11.9%, а у нас при минимално регулаторно ниво от 12% банките отчитат съответно 16.6% за 2004 г. и 15.3% за 2005 г.

Спазване на изискванията за разумна банкова дейност

В представяния период банките осъществяваха дейността си при спазване на надзорните изисквания. През годините са регистрирани различни случаи на отклонение от регулаторите, като във всеки конкретен случай бяха предприети съответните коригиращи надзорни действия. Целта бе да не се допускат отклонения от формалните изисквания, както и да се следва политиката на „Банков надзор“ за налагане, поддържане и стимулиране на добрата банкова практика.

Основните надзорни изисквания, обект на наблюдение:

- по отношение на капиталовите показатели – изискванията за минимален собствен капитал от 10 млн. лв. по всяко време; обща капиталова адекватност от 12%; адекватност на първичния капитал и степен на покритие на активите съответно от 6%;
- по отношение на изискванията за максимално допустим размер на единична голяма и обща експозиция – съответно 25% от капиталовата база и 8 пъти капиталовата база;
- по отношение разпоредбите на чл. 47 от Закона за банките – общата сума на отпуснатите на свързани лица кредити е ограничена до 10%, а на служители – до 3% от капиталовата база;
- по отношение контрола върху валутния риск – максималният размер на нетната открита валутна позиция по отношение на капиталовата база, регламентирана в Наредба № 4 на БНБ, както и тази за единична експозиция във валута, различна от еврото; нивото на валутен риск в системата е ниско, а ограниченията за валутните позиции се спазваха от всички банки;
- по отношение вложенията в ДМА – вложенията в ДМА не могат да надхвърлят 50% от собствения капитал, а заедно с дяловите участия в дружества, които не са банки – 100%

Със заповед от 14.06.2005 г. на подуправителя на БНБ, ръководещ управление „Банков надзор“, беше отнето разрешението (лицензията) за извършване на банкова дейност на „Международна банка за търговия и развитие“ поради неплатежоспособност. С изключение на МБТР останалите търговски банки през 2005 г. спазват надзорните регулации. Отклонения от някои показатели бяха регистрирани в единични случаи и за кратък период от време. Всеки случай бе обект на задълбочен анализ и коригиращи надзорни въздействия, като за целта бе използвана широка гама от инструменти – заповеди, писма, предупреждения и т. н.

2.2 Дейност на банковия надзор за периода 2002 – 2006 г.

Надзорна политика, регулации и счетоводна методология

В съответствие с Националната програма за прилагане достиженията на правото на Европейската общност, и в частност по прилагане на принципите на най-добрата банкова практика, „Банков надзор“ през периода. работи за усъвършенстване на правната рамка

и подобряване на надзорната дейност. Наред с постепенното доближаване до европейските стандарти политиката и дейността на банковия надзор е насочена както към поддържане стабилността във финансовата система, така и към създаване на предпоставки за формирането на трайна и здрава основа за по-нататъшно развитие на банковото посредничество в икономиката.

През април 2002 г. в хода на преговорите за присъединяване към ЕС с Подкомитет 2 на Европейската комисия бе констатиран и обсъден напредъкът на България за постигане на критериите от Копенхаген за членство относно свободата на достъп до предлагане на финансови услуги. В областта на банковото дело и банковия надзор бе отбелязана висока степен на хармонизация на вътрешната правна рамка с Европейските директиви за кредитните институции.

Преди изготвянето на поредната оценка на Европейската комисия през ноември 2002 г. бе извършен **сравнителен преглед (peer review)** на състоянието и напредъка относно надзора върху финансовия сектор у нас от експерти от надзорни институции от страни – членки на Европейския съюз. Екипът определи като много добро състоянието на банковия сектор и надзора върху него в контекста на принципите за ефективен банков надзор на Базелския комитет по банков надзор и директивите на Европейската общност. Положително бяха оценени и промените в Закона за банките и приемането на Закона за банковата несъстоятелност. В хода на прегледа бяха обсъдени и въпроси, свързани с надзора на консолидирана основа, капиталовата адекватност с отчитане на пазарния риск, банковите сделки със свързани лица и пр.

В съответствие с надзорната политика и препоръките от предходните години на международните финансови институции (МВФ, Световната банка и Банката за международни разплащания) „Банков надзор“ разработи и предложи нови изменения и допълнения в Закона за банките²³⁷, насочени към последователно прилагане на принципа за прозрачност на акционерната собственост и структурата на банките, либерализиране на критериите и изискванията за ценз към лицата, кандидатстващи за заемане на ръководна длъжност в търговска банка и за притежаване на банков опит.

Съществен е приносът на управление „Банков надзор“ и в разработването на приетия през есента на 2002 г. от парламента Закон за банковата несъстоятелност. Философията на този закон се основава на необходимостта от по-бързо и ефективно производство по несъстоятелността на фалирали кредитни институции и по-надежден контрол върху синдиците за справедливо удовлетворяване на вложителите и другите кредитори. Експерти от Банков надзор участваха и в междуправителствени работни групи по хармонизиране на Закона за мерките срещу изпирането на пари и Валутния закон с европейските директиви, усъвършенстване правната уредба на търговската несъстоятелност, както и в работните групи към Координационния съвет за подготовка на Република България за присъединяване към ЕС.

Във връзка с подготовката на БНБ и банковия сектор за плавно присъединяване и цялостна интеграция във финансовата система на Европейския съюз бе сключена спогодба за сътрудничество между БНБ, от една страна, и Banque de France и De

²³⁷Законовите промени са приети през първата половина на 2002 г. от Народното събрание.

Nederlandshe Bank – от друга. В областта на надзора проектът за съвместна работа по спогодбата включва по-нататъшно хармонизиране и регулиране на банковото законодателство. Съществено внимание се отделя на обхвата и приложението на Закона за банките и дефинициите в него; въвеждането и регламентирането на нови инструменти за формиране на допълнителен капитал на банките; усъвършенстването на разрешителния режим за банкова дейност; подобряването на надзорните мерки за оздравяване на кредитни институции; отнемането на лицензи. Усилията ще бъдат съсредоточени върху финансовите инструменти за търгуване и измерване на рисковете, произтичащи от тях, при регулиране на капиталовата адекватност.

Промени в надзорните регулации до въвеждане на новото Базелско споразумение за капитала

През 2002г бяха направени изменения и допълнения в Наредба № 8 на БНБ за капиталовата адекватност на банките²³⁸ и във връзка с нея и в Наредба № 7 за големите експозиции на банките. Те са съобразени с разпоредбите на Директива 2000/12 ЕС на Европейската общност.

Във връзка с прилагането на принципите на Международните счетоводни стандарти за финансови институции МСС 39 „Финансови инструменти: признаване и оценяване“, МСС 37 „Провизии, условни задължения и условни активи“ и МСС 32 „Финансови инструменти: оповестяване и представяне“ **бе издадена нова Наредба № 9** за оценка и класификация на рисковите експозиции на банките и за формиране на провизии за загуби от обезценка²³⁹.

В съответствие с изискванията на Закона за банките бе приета **нова Наредба № 20**, с която се урежда редът за издаване и отнемане на сертификати, удостоверяващи наличието на съответната квалификация и професионален опит в банковата дейност.

Промени в отчетността на банките

През 2002 г. „Банков надзор“ изготви нови форми за финансова и надзорна отчетност на търговските банки с цел подобряване системата за наблюдение на банките и във връзка с въвеждането от началото на 2003 г. на Международните счетоводни стандарти за финансови институции. В тях са включени позиции за допълнителна, рисково ориентирана информация за дейността на банките и резултатите от нея.

Системата за надзорно наблюдение на банките е важен инструмент за следене на тенденциите в банковата система, за поддържане и гарантиране на нейните сигурност и стабилност. Във връзка с това новите финансови отчети осигуряват прилагането на най-добрата международна практика за банков надзор, както и препоръките на Базелския комитет по банков надзор. Информацията, представяна в новите финансови отчетни

²³⁸ Във връзка с актуализирането на списъка на страните – членки на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) и разширяване на групата на банковите активи с нулево рисково тегло (Прилагането на нулеви рискови тегла е обвързано с оценките на международно признати рейтингови агенции (Standard and Poor's, Fitch IBCA и Moody's).

²³⁹ Рисковите експозиции се оценяват и класифицират отделно и на портфейлен принцип; ще се формират специфични провизии по експозициите към отделни държави; по нов начин се разглеждат бързоликвидните обезпечения (от най-добро качество), като се включват в очаквания паричен поток на съответните вземания.

форми дава възможност за по-ефективен анализ на рисковете на отделните банки и на системата като цяло и отразява отчетливо политиката на банките по отношение управлението на рисковете. Финансовото отчитане и оповестяване на рисковите експозиции води до по-стриктно спазване на пазарната дисциплина чрез достоверно разкриване на финансовото състояние, до подобряване на статистическата отчетност както за вътрешно, така и за външно ползване. Въведени бяха нови форми за баланс и отчет за доходите (2006г), които са базирани на пакета FINREP за консолидирано финансово отчитане, също разработен от CEBS; проведено тестване на новите форми с участието на всички търговски банки, като се използваша данни към 30 септември 2006 г. За въвеждането на тези отчетни форми бе подготвена и стратегия за внедряване на информационната платформа XBRL (Extensible Business Reporting Language) за обмен на отчетната информация между търговските банки и БНБ. За нейното изготвяне беше проучен и опитът на други държави. Използването на стандарта XBRL се насърчава от Европейската комисия с цел унификация и улесняване трансфера на информация между пазарните участници и надзорните институции в ЕС. Новите финансови отчети са предназначени за целите на банковия надзор и не заменят отчетите на банките по МСС за акционерите и обществеността.

Подготовка за новото Базелско споразумение за капитала.

Новото (към този момент) Базелско споразумение за капитала ще бъде прилагано от 2006 г. Във връзка с това, Базелският комитет по банков надзор публикува през м.октомври 2002 г. и изпрати до националните надзорни органи пакет от въпросници и методологически указания (Quantitative Impact Study 3 – QIS 3) за проверка на проекта за ново споразумение, което ще замени Споразумението от 1988 г.²⁴⁰ Между Банката за международни разплащания и Европейската комисия бе постигната договореност в теста да вземат участие и страните в процес на присъединяване към ЕС. Тези страни са представени от по-големите банки, в които е съсредоточена значителна част от активите на банковата система. Като присъединяваща се страна България също участва в теста с осем банки, които държат 64% от активите в системата. Участието в теста имаше за цел своевременно да бъде създадена организация за прилагане на новите изисквания в надзорната практика.

Планът за действие на ЕС за финансовите услуги (пакет от около 40 мерки, предназначени за създаване до 2005 г. на единен европейски пазар в областта на финансовите услуги), бързото развитие на нови продукти и структури на финансовите пазари и все по-глобалната природа на банковия сектор, отчасти и в резултат от технологичните новости, засилват скоростта, с която се променя регулаторната рамка в Европейския съюз. Ето защо, дейността и развитието на банковия надзор у нас отразяват тези обстоятелства, като основен приоритет в работата е концентрирането върху предизвикателствата, които тези условия създават, в контекста на присъединяване на страната към ЕС. Постигнатият вече напредък на международно ниво налага и нови изисквания към нашия капацитет по отношение на: изискванията за капиталова

²⁴⁰ В т. 2 от темата за Развитие на банковия надзор 1997- 2020 представихме целта на теста (Quantitative Impact Study 3 – QIS 3)

адекватност относно пазарните рискове, Новото Базелско споразумение за капитала (Базел II), новостите, свързани с корпоративното управление и корпоративната прозрачност, натоварване на капиталовата база и поради отчитане на оперативния риск. По отношение на регулирането „Банков надзор“ полага усилия да поддържа висок стандарт на предпазливост в регулациите, като актуализира нормативната уредба съобразно развитието на финансовите пазари и рисковете, които банките поемат. Основните изводи, които бяха направени след проведения международен тест-изследване са, че след въвеждането на Базел II и при запазване на нивата на собствен капитал към този момент, повечето от българските банки ще могат да спазват изискванията за капиталова адекватност.

През декември 2003 г. експерти от европейски регулаторни институции и Европейската комисия извършиха втори преглед на адекватността на надзора върху финансовия сектор и съответствието на регулациите с европейските изисквания. Главният извод е, че българският банков сектор и банков надзор са постигнали сериозен напредък и висока степен на хармонизация с европейските банкови регулации и практика. Основните препоръки са за цялостното прилагане на капиталовите изисквания за пазарен риск и подготовката за Базел II като основен приоритет.

След поредния цикъл от наблюдения върху развитието на българската икономика и консултации с Международния валутен фонд през 2004 г. бе изготвен новият преглед по програмата за оценка на финансовия сектор у нас (FSAP). В него бяха очертани тенденциите на финансовия пазар в контекста на макроикономическия растеж и необходимостта от поддържане на стабилност. В частта за банковия сектор и банковия надзор наред с положителната оценка за нарасналия институционален капацитет на БНБ и напредъка в регулативната рамка бяха очертани възможните мерки за ограничаване темповете на растеж на кредитирането и за балансиране кредитната политика на банките.

В края на юни 2004 г. Базелският комитет по банков надзор (БКБН) прие новия документ за „Международно уеднаквяване в измерването на капитала и капиталовите изисквания: подобрена рамка“ (International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: a Revised Framework)²⁴¹. Тази нова международна рамка за капиталова адекватност (Базел II) и предстоящото от 2007 г. членство на България в Европейския съюз предопределят стратегията за развитие на регулаторната надзорна дейност у нас.

За постигане на целите и справяне с произтичащите от тях предизвикателства „Банков надзор“ оповести пред банковата общност плана си за подготовка и прилагане на новите капиталови изисквания у нас в съответствие с очакваните допълнения и изменения на Директива 2000/12 за дейността на кредитните институции. За ефективното организиране и своевременното изпълнение на тази основна задача в управление „Банков надзор“ бе създадена специална работна група, като отделни тематични подгрупи имат за цел да подготвят бъдеща, нова национална рамка за измерване и отчитане на риска и капиталовите изисквания към банките.

²⁴¹ Вж. и т. 2 от темата за Развитие на банковия надзор 1997 - 2020

Напредъкът в надзорната дейност налага и нови изисквания към надзорния капацитет, от една страна, и към въвеждане на по-високи стандарти за корпоративно управление и прозрачност в дейността на банките – от друга. По отношение на регулирането, „Банков надзор“ трябва да осигурява последователно актуализиране и усъвършенстване на нормативната уредба в съответствие с икономическите условия и динамиката на процесите в страната и свързаните с тях рискове в банковата дейност.

В изпълнение на поетите ангажменти по присъединителния процес в края на 2004г. бе приета нова Наредба № 8 за капиталовата адекватност на банките с включени капиталови изисквания за пазарен риск. Промените са насочени към банки, формиращи значими търговски портфейли от финансови инструменти за търгуване. За измерване и отчитане на пазарния риск, обект на капиталово изискване от втората половина на 2005 г., банките ще могат да прилагат два подхода: стандартизиран подход и подход, основан на вътрешни модели за стойност под риск (VaR).²⁴² Новата наредба за капиталовата адекватност на банките дава възможност за по-прецизно измерване и отчитане на поетите рискове в банковата дейност и за осигуряване на необходимото капиталово покритие при запазване на досегашните изисквания за кредитен риск.²⁴³

Едновременно с горните изменения бе уеднаквен и подходът в Наредба № 7 на БНБ за големите експозиции чрез признаване на частичното гарантиране при изчисляване на регулаторните лимити. Бяха а направени някои изменения в Наредба № 9 за оценка и класификация на рисковите експозиции на банките и за формиране на провизии за загуба от обезценка.²⁴⁴ След настъпилите изменения в посочените наредби бяха направени необходимите корекции и допълнения в надзорните отчети на банките, вкл. изготвянето на нови, актуализирани отчети за капиталовата адекватност с измерване и на пазарен риск (2005 г.).

През 2005 г. работна група на БНБ изготви проект на Закон за кредитните институции. Законопроектът преразглежда и доразвива правната уредба според досега действащия Закон за банките, като отстранява някои установени в практиката нейни несъвършенства и отчита опита, натрупан от прилагането на закона от 1997 г. досега. Същевременно новият закон е разработен на база разпоредбите на действащия закон, следва неговата регулативна политика и по този начин осигурява приемственост и последователност при регулирането на банковата дейност.

Пак през 2005 г., съвместно с експерти от Комисията за финансов надзор бе разработен и предаден за съгласуване и внасяне още един важен законопроект за

²⁴² Прилагането на стандартизирания подход при измерването на пазарния риск ще бъде задължително, докато прилаганите от банките вътрешни модели ще се признават за надзорни цели при демонстриране на достатъчно опит в използването и след удовлетворяване на редица допълнителни качествени критерии.

²⁴³ запазват се рисковите тегла, като за ипотечните кредити, които се претеглят с 50% риск, е въведено допълнително изискване, според което размерът на кредита не трябва да надвишава 70% от стойността на ипотека.

²⁴⁴ Досегашните класификационни групи експозиции „съмнителни“ и „загуба“ бяха обединени в една нова – „необслужвани експозиции“, за която е необходимо заделянето на не по-малко от 100% провизии, а максималният срок за забава на задълженията, класифицирани в тази група, бе сведен от 180 на 90 дни. По-строго бяха регламентирани условията, при които банките могат да възстановяват реструктурираните си кредитни експозиции в по-благоприятна класификационна група.

допълнителния надзор върху финансовите конгломерати. Той прилага в местното законодателство изискванията на Директива 2002/87/ЕО за допълнителния надзор върху кредитни институции, застрахователни предприятия и инвестиционни фирми, образуващи финансов конгломерат. Предвижда се допълнителният надзор да се осъществява на ниво финансов конгломерат и да обхване капиталовата адекватност, вътрешногруповите сделки, концентрацията на риск, процесите на управление на риска. С бъдещия закон ще се въведат изисквания за определяне на надзорния координатор за финансови конгломерати, както и правилата за взаимодействие между надзорните органи на отделните финансови институции. Новите закони ще влязат в сила след приемането на България в Европейския съюз.

През 2006 г. – годината, предхождаща членството на България в ЕС, БНБ съсредоточи усилията си върху приключване процеса на хармонизация на българското законодателство в банковата и финансовата сфера с изискванията на правото на ЕС.

През 2006 г. дейността на „Банков надзор“ беше насочена към подготовката на регулаторната рамка, отчитаща новите европейски директиви, с които се въвеждат изискванията на Международното споразумение за уеднаквяване измерването на капитала и капиталовите стандарти (Базел II) - Директива 2006/48/ЕО относно предприемането и осъществяването на дейност на кредитни институции и Директива 2006/49/ЕО за капиталовата адекватност на инвестиционните посредници и кредитните институции. Основните нововъведения са в областта на използването на признати агенции за външна кредитна оценка, вътрешнорейтингови модели за кредитен риск, експлицитно отделно третиране на секюритизационните схеми и операционния риск, отчитането на кредитна защита, както и въвеждането в българската практика на процеса на надзорния преглед и публичното оповестяване от страна на банките на информация за дейността (вж. т.2 от темата за Развитие на банковия надзор 1997 – 2020).

Процесът по прилагане на новите изисквания включва разработването на нов Закон за кредитните институции и редица подзаконови актове. Новият Закон за кредитните институции е в сила от 1 януари 2007 г. при приемането на Република България за член на ЕС. Този закон има за цел да постигне пълно съответствие на българското законодателство с европейските директиви, регламентиращи дейността на кредитни институции.

- Въведено е понятието „кредитни институции“, което включва банките и дружествата за електронни пари;
- Регламентира се принципът на единния лиценз, който осигурява взаимно признаване правото на кредитни институции, както и на техните дъщерни финансови структури да извършват дейност на територията на ЕС пряко или чрез клон, без да е необходимо допълнително разрешение от надзорните органи на приемащата държава;
- Третира се и взаимоотношението между надзорните органи от различни държави по отношение регулирането на международни финансови групи;
- Законът доразвива правната уредба на предишния Закон за банките, като отстранява някои установени в практиката негови несъвършенства и отчита опита, натрупан от прилагането на закона от 1997 г. до този момент (вж. по-горе).

Друг важен елемент от регулаторната рамка е приетата **нова Наредба № 8 за капиталовата адекватност на кредитните институции**. Тази наредба въвежда по-детайлни изисквания към системите за управление на риска в банките:

В областта на управлението на кредитния риск се въвеждат нови, по-усъвършенствани подходи. Първият оценява рисковопретеглени експозиции в зависимост от наличието на присъдена оценка от агенции за външна кредитна оценка. Това позволява обективно и оправдано разграничаване на риска в рамките на един и същи клас експозиции. При втория подход банките, разполагащи с повече ресурси, могат да изчисляват експозицията си към кредитен риск въз основа на модели, базирани на вътрешни рейтинги (вж. т.2 от темата за Развитие на банковия надзор 1997 – 2020);

- Съществени промени се въвеждат при надзорното признаване на намаляването на кредитния риск (чрез гаранции, залози, кредитни деривати и др.) и на секюризацияционните схеми;

- Въвеждат се и капиталови изисквания за операционен риск;

- В областта на пазарния риск промените са по-малко и са свързани най-вече с правилата и процедурите относно позициите, включени в търговския портфейл.

За прилагането на новата Наредба № 8 за капиталовата адекватност бяха изготвени нови отчетни форми, съобразени със стандартната рамка за отчитане на платежоспособността COREP, разработена от Комитета на европейските банкови надзорни органи (CEBS). Тези стандарти целят унифициране и хармонизиране на отчитането на пазарните участници и комуникацията между надзорните органи в ЕС. Финансовите отчети също бяха променени. Въведени бяха нови форми за баланс и отчет за доходите, които са базирани на пакета FINREP за консолидирано финансово отчитане, също разработен от CEBS.

През 2006 г. беше приета **нова Наредба № 7 за големите експозиции на банките**. В нея са отразени изискванията на Директива 2006/48/ЕО. В наредбата разпоредбите за големите експозиции на банките са синхронизирани с изискванията на Закона за кредитните институции и Наредба № 8 на БНБ за капиталовата адекватност на кредитните институции. С новата Наредба № 7 за големите експозиции на банките се разширява обхватът от експозиции, които се изключват или към които се прилагат намаления при определяне на лимитите за регулиране на риска от концентрации. Наредба № 9 за оценка и класификация на рисковите експозиции на банките и за формиране на провизии за загуби от обезценка също претърпя изменения²⁴⁵: текстовете са синхронизирани със структурата на новата Наредба № 8 на БНБ за капиталовата адекватност на кредитните институции.

Надзорно сътрудничество

През 2003 г. бе разширено формалното сътрудничество между банковите надзорници

²⁴⁵ премахнат беше шестмесечният срок на задържане на проблемните жилищни ипотечни и потребителски кредити в класификационните групи „под наблюдение“, „нередовни“ и „необслужвани“ в случаите, когато по тях е възстановено редовното обслужване на задълженията; процентите за провизиране на потребителските и ипотечните кредити за граждани бяха приравнени с тези по корпоративните кредити; беше извършена промяна и в списъка на бързоликвидните обезпечения, които се признават при формиране на провизии за загуби от обезценка

от други страни чрез двустранни протоколи за разбирателство и за обмен на данни, което ще подобри взаимоотношенията особено при прилагане на консолидирания надзор върху банкови групи. Към края на 2003 г. БНБ има подписани надзорни споразумения с Австрия, Албания, Гърция, Италия, Кипър, Македония, САЩ, Словения, Унгария и Холандия.

През 2004 г. бе подписан поредният меморандум на Българската народна банка с чуждестранен надзорен орган – Банковата комисия на Франция. Той има за цел да регламентира и улесни обмена на информация за банките и сътрудничеството при надзора върху тях. Пред окончателно подписване е и текстът за подобен меморандум между БНБ и банковия надзор на Република Турция. С това ще се постигне пълно покритие на страните, имащи банково присъствие у нас, както и на страните, в които български кредитни институции оперират чрез свои клонове или дъщерни банки.

През 2005 г. представители на „Банков надзор“ участваха в работни срещи на регионалната група на Банковите надзорници от Централна и Източна Европа (BSCEE), Европейския банков комитет (EBC), Комитета на европейските банкови надзорници (CEBS), Групата за контакт (Groupe de Contact) към CEBS, Групата за въвеждане на Директивата за капиталовите изисквания в националните законодателства и др. Сред обсъжданите въпроси са международното надзорно сътрудничество, базелското изследване QIS 5²⁴⁶, признаването на оценки, изготвени от външни кредитни агенции, одобряването на вътрешнорейтингови подходи и съвременни методи за измерване на риска, за електронните пари и усъвършенстването на схемите за гарантиране на влоговете.

Във връзка с развитието на международното надзорно сътрудничество, което се регламентира от новите европейски директиви (Базел 2) и е свързано с регулирането на транснационалните финансови групи, експерти от „Банков надзор“ проведоха срещи с представители на надзорните органи на Гърция, Италия, Австрия, Унгария и Франция, отговорни за банковия надзор над чуждестранни банкови групи, представени в България. В рамките на срещите е представена информация за процеса и нивото на подготовка за прилагане на новите капиталови изисквания в съответните банкови групи, както и за различните формати и степени на международно надзорно сътрудничество в зависимост от прилаганите подходи за изчисляване на рисковете и капиталовите изисквания. Експерти от управление „Банков надзор“ участваха като наблюдатели в почти всички европейски комитети, които имат връзка с развитието на банковата система и надзора в ЕС. Такива са: Комитетът на европейските банкови надзорни органи (CEBS) и неговите работни групи, Европейският банков комитет (EBC), Европейският комитет за финансовите конгломерати (ECFC), Междинният комитет за финансовите конгломерати (IWCFC), Комитетът за банков надзор към ЕЦБ (BSC) и работните групи към него и др.

Надзорна администрация, лицензии и разрешения

²⁴⁶ През разглеждания период банките на нашия пазар се включиха в Петото изследване за влиянието на Базел II върху дейността на банките – QIS 5, проведено от БМР - Базел.

Главно направление в дейността на управление „Банков надзор“ е контролът по спазването на нормативните изисквания за осъществяване на банкова дейност и свързаното с това прилагане на надзорни мерки и санкции в случаите на нарушения. По-голямата част от надзорните мерки са приложени след извършени в банките инспекции. Най-често надзорни мерки са прилагани заради нарушения на изискванията за класифициране на рискови експозиции по Наредба № 9 на БНБ, следвани от нарушения на Наредба № 8 на БНБ, ограниченията за големите експозиции на банките, задълженията за уведомяване на БНБ по реда на чл. 57 и др.

През 2002 г. са открити две процедури за лицензиране на банки. По едната от тях поради пълното несъответствие на извършеното учредяване с приложените документи на заявителя беше предоставено обстойно становище за необходимостта от нови документи и учредяване. По втората процедура, поради настъпила промяна в намеренията на учредителите бе извършено ново учредяване и открита нова процедура за лицензиране, която след неколkokратно отстраняване на недостатъци и представяне на нови документи е в заключителна фаза.

През второто полугодие на 2002 г. приключи приватизацията на ТБ „Биохим“, като новият собственик Банк Аустрия кредитанщалт груп придоби 99.59% от капитала за 82.5 млн. евро. В резултат на това държавният дял, измерен чрез банковите активи, се понижи от 18% към края на 2001 г. до 14.2% в края на 2002 г. Общинският дял остана 2.4%. Останалите 83.4% от общите активи на системата са притежание на частни лица. Общо делът на контролираните от чуждестранни банки и други чуждестранни инвеститори активи в сектора се увеличи до 72%.

През 2003 г. след приключена процедурата е издадена лицензия за банкова дейност на търговска банка с чуждестранен капитал Банка Запад – Изток. След получаване на лицензията банката осъществи всички необходими допълнителни процедури и започна да извършва банкова дейност.

Въпреки многобройните запитвания през 2004 г. не са откривани процедури за лицензиране на банки, нито са издавани нови лицензии. Като част от надзорните мерки може да се отбележи едно допълнително споразумение за изменение на сключен преди това меморандум за провеждане на оздравителни мерки между БНБ и една търговска банка, както и предупреждение към клон на чуждестранна търговска банка в страната за нарушение на закона при работа с клиенти. Особено ефективна беше надзорната дейност по отношение на търговски банки, отчитащи близки до допустимите минимални стойности на капиталова адекватност, които след предприетите от Банков надзор действия, разработиха и изпълниха програми за увеличаване на капитала и избягване на допускането на нарушение на Наредба № 8 на БНБ за капиталовата адекватност на банките. Издадени са и три отказа за увеличаване дела на акционери в една търговска банка.

През 2005 г. по отношение на МБТР АД за кратък период от време бяха приложени пет сериозни надзорни мерки, но не се стигна до оздравяване и нейната лицензия беше отнета поради неплатежоспособност. Не са издавани нови лицензии за извършване на банкова дейност. Поради несъответствие с изискването за реномираност беше отклонено

заявеното желание на банка от държава – нечленка на ЕС, чрез свое дъщерно дружество в държава членка да открие клон за извършване на дейност в Република България.

През 2006 г. беше приключено производството и след поемане на необходимите допълнителни ангажименти беше издаден лиценз за клон на БНП Париба, Париж. Така на практика нейната местна банка се преобразува в клон.

В областта на превантивния надзор (издаване на лицензии, разрешения, сертификати, одобрения, становища по предстоящи сделки) за представяния период (2002 – 2006 г.) основната част от разрешенията са по чл. 19 и чл. 19б – за придобиване на акции, представляващи 10% и повече от капитала на банка или за квалифицирани участия в неговото увеличение; за промяна наименованието на банки; за придобиване на квалифицирано участие в небанково дружество; за увеличение капитала на банка с непарична вноска; за разширяване обхвата на лиценза; разрешения за включване в допълнителните капиталови резерви на суми, привлечени като подчинен срочен дълг или дългово/капиталов (хибриден) инструмент, както и разрешение за трансформиране на суми, привлечени при тези условия, във вноска за увеличение на капитала на банките; процедури по реда на новоприетата Наредба № 36 на БНБ за включването на банки в списъка на банки, които могат да бъдат банки-попечители по Кодекса за социално осигуряване; издаване на сертификати за притежаване на квалификация и професионален опит в банковото дело на лица, желаещи да станат членове на колективните управителни органи на банките, съответно отказ за издаване на такъв сертификат.

Надзор на място (инспекции)

През представяния период (2002 – 2006 г.) инспекциите се извършваха в рамките на цялостния надзорен процес, съобразно концепцията за рисков базиран банков надзор и използваха системата CAMELS за присъждане рейтинг на банките, както и принципите за ефективно и последователно прилагане на процедурите за инспекции на място. Постигнат е забележителен напредък в прилагането на възприетия подход за оценка на риска и рейтинговата система CAMELS във всичките ѝ компоненти. Честотата и обхватът на инспекциите на място се определяше главно от степента на риска в дадена банка, констатирана от предходни инспекции, както и от данните от извършените текущи анализи въз основа на отчетите на банките и текущите рейтинги по системата за ранно предупреждение CAEL. Беше спазен надзорният принцип за банки с добри финансови показатели и разумно управление на рисковете най-дългият период между две пълни надзорни инспекции да не надхвърля 24 месеца, докато за проблемни банки и тези, които изискваха повишено надзорно внимание, най-дългият период не надвишаваше 12 месеца. Бяха предложени и подготвени надзорни мерки и препоръки към банките за отстраняване на нарушенията и слабостите, установени при надзорните инспекции.

С оглед постигане целите на банковия надзор инспекциите на място бяха изцяло насочени към проверка и оценка на ефективността, адекватността и стабилността на системите, прилагани за идентифициране, измерване, наблюдение и управление на рисковете, на които е изложена всяка банка. В обхвата на инспекциите обичайно се включва анализ и оценка на областите, носещи риск за банките, в това число:

достатъчността на капитала и капиталовата адекватност; подкрепата на акционерите; качеството на активите и системите за тяхното управление; рисковите задбалансови ангажименти; организацията на работа и дейността на ръководството; съответствието на вътрешната нормативна уредба с обема и специфичния характер на дейността и надзорните изисквания; количеството и качеството на приходите, както и източника на нарастване на собствения капитал и поддържане на дейността; равнището и управлението на ликвидността; ефективността на вътрешния контрол и надеждността на информационните системи.

Предвид преобладаващия дял на вземанията от нефинансови институции в банковите портфейли, инспекторите прегледаха обемни извадки от кредити. На практика бяха проверени и анализирани рисковите експозиции, от чиито качество и класификация зависи и се формира в решаваща степен общото ниво на кредитния риск за всяка кредитна институция. По-съществени нарушения се отнасят до неправилно отчитане в по-нискорискови класификационни групи на кредити с повишен рисков профил, надвишени законови ограничения за големите експозиции и недокладването им на надзорните органи в законоустановения срок, некоректно отчитане на кредити, принадлежащи на икономически свързани групи лица, които са носители на общ риск. Най-често препоръките относно кредитната дейност са свързани с необходимостта от засилване на наблюденията върху кредитополучателите, ограничаване кредитирането на групи от свързани лица и финансиране на акционери и свързаните с тях лица, преустановяване на недобрите банкови практики, като липсата на документална обоснованост на решенията относно промените в параметрите на кредитните сделки и др.

Въпреки че като цяло банките разполагат с подробни процедури и вътрешни правила за измерване, наблюдение, оценка и контрол върху кредитната дейност, не са редки случите на установени слабости и отклонения от стандартите на добрата банкова практика. Характерно за някои банки е разрешаването на значителни по размер кредити на дружества без утвърдена и доказана във времето кредитоспособност, както и отпускането на кредити на офшорни дружества, за които банките не разполагат с надеждни данни за финансовото им състояние. Заедно с това липсва анализ на целесъобразността от отпускането на съответния кредит и поетото от банките ниво на риск. Отделни банки провеждат непредпазлива политика, като кредитират дружества, финансово обвързани с главните акционери, и заобикалят умишлено ограничението за максимално допустимия размер на вътрешните кредити. Обикновено и управлението на този вид кредити е свързано с приемането на ненадеждни обезпечения и с многократно предоговаряне на погасителните вноски по главниците непосредствено преди срока на издължаването им. Като правило тези решения не са подкрепени с обосновани разчети, посочващи конкретните причини за забавяне на плащанията, и с аргументирани финансови анализи, отразяващи възможностите за плащане на дълговете към банката. Честа практика е средствата по тези кредити да се изразходват изцяло или частично не по предназначение. Впоследствие, чрез поредица от трансакции между ограничен кръг дружества тези суми постъпват в полза на юридически лица, приближени на

собствениците на банковите институции, отпуснали кредитите. За всички тези случаи са наложени подходящи надзорни мерки за преодоляване на лошите банкови практики.

В отделни банки операционният риск е повишен както поради сложността на извършваните интеграционни процеси, така и поради незадоволителното ниво на обхвата и съдържанието на информацията за управленски цели. Несъвършенствата на използваните информационни продукти при някои банки не позволява автоматично генериране на точна и навременна информация за различните аспекти от дейността, което налага голяма част от справките за нуждите на ръководството да се изготвят ръчно и е предпоставка за допускане на оперативни грешки и неадекватни управленски решения

Елемент от концепцията за рисков базиран банков надзор беше присъждането на рейтинг по системата CAMELS като средство за определяне на надзорните стратегии и критерии за важността (сериозността) на последвалите надзорни действия към инспектираните банки. Най-често са понижавани компонентните рейтинги за капитал, качество на активите и ръководство, което е отражение на повишените рискове, съпътстващи нарастването и управлението както на активите, така и на най-рисковата им част – кредитите. Често е подобряван компонентният рейтинг за доходност, резултат от увеличените приходи от обичайната банкова дейност и потвърждение за усилията на банките за разумно управление на разходите за издръжка. Най-рядко е променян компонентният рейтинг за ликвидност, което е признак за ефективното ѝ управление. Многобройните промени в нормативната база, както и последователните усилия за пълното интегриране на надзора на място и дистанционния надзор, наложиха необходимостта от осъвременяване на Наръчника за инспекции на място.

След края на всяка инспекция бяха изготвени обичайните надзорни стратегии, съдържащи задължителни мерки и препоръки към съответните банки, както и предложения за времето и числения състав за следващите надзорни инспекции. Вътрешната нормативна уредба и създадените системи за оценяване на рисковете са оценени като съизмерими с цялостния бизнес профил на кредитните институции, осигурено е спазването на банковото законодателство и надзорните изисквания. В резултат от повишените изисквания към кредитополучателите и подобрените кредитни процедури управлението и контролът на кредитния риск са ефективни и надеждни, независимо от увеличените обеми на кредитирането. Прилагат се или са в процес на внедряване вътрешнорейтингови системи за оценка на всеки кредитополучател на база количествен и качествен финансов анализ. Подобрени са вътрешните правила за кредитна дейност, които са разширени с допълнителни процедури и изисквания, предвид бързите темпове на нарастване на кредитните портфейли и многообразието на предлаганите банкови продукти.

Като цяло инспекциите правят положителни изводи за действията на ръководствата на банките. Текущо се следи за поддържането на баланс между планираната доходност от дейността, от една страна, и поемането на премерени и капиталово покрити рискове, от друга. За изпълнението на финансовите цели и стратегия за развитие се работи в различни насоки: прилагат се съвременни модели за управление на човешките ресурси и системи за оценка и стимулиране на персонала, влагат се значителни инвестиции за

подобряване на информационните системи, като се отчита значението им за своевременно наблюдение на бизнеса и съпътстващите го рискове. Забележките към управлението на банките засягат неработещи контролни механизми за следене и ранно установяване на неблагоприятни промени в качеството на кредитите и за предотвратяване на кредитни концентрации, остарели или недоразвити вътрешни правила и процедури, недостатъчна самостоятелност на изпълнителното ръководство от собствениците на кредитните институции за вземането на правилни оперативни решения и др.

Дистанционен банков надзор

В представяния период Дистанционният надзор съсредоточи усилията си в по-нататъшното усъвършенстване на методите на рисково базирания дистанционен надзор в следните по-важни приоритети:

- адекватен анализ на текущото финансово състояние на търговските банки на база представяните от тях финансови отчети за надзорни цели;
- внедряване на усъвършенстван модел на Система за ранно предупреждение, основен елемент от която е единният отчет за дейността на банките. На негова основа се следяха основните рискове, типични за процесите в банковата система през годината – кредитният, ликвидният и пазарният (ценови, лихвен и валутен риск), а по-късно и операционният;
- присъждане на тримесечен рейтинг по 4 компонентната система CAEL – адекватност на капитала, качество на активите, доходност и ликвидност, както и определяне на съответната тенденция в рисковия профил на всяка търговска банка (постоянна, спадаща, нарастваща);
- изготвяне на тримесечен анализ за състоянието на банковата система, включващ както преглед на основните тенденции и зони на риск, така и моделиране на посоката и остротата на бъдещите рискове посредством стрес тестове;
- усъвършенстване на методиката за наблюдение на проблемни банки;
- съдействие при разработването на пакета от отчетни форми, надзорни регулации и указания, свързани с приложението на МСС и директивите за работа на кредитните институции;
- анализ на финансовото състояние на чуждестранните организации с дъщерни структури в страната от гледна точка на способността им да осигурят финансова подкрепа на дружествата си при необходимост. Целта е посредством набор от индикатори да се присъжда вътрешен надзорен рейтинг, насочен към дефиниране на финансовата стабилност и способност на компанията майка да подкрепя дейността на структурата, оперираща на местния банков пазар.

Стремежът на екипа инспектори и анализатори бе своевременно да открият зоните на повишен банков риск и при необходимост да предизвикат коригиращи надзорни действия за снижаване и отстраняване на причините, породили съответните проблеми. Значителни усилия бяха отделени за усъвършенстване на аналитичния инструментариум, което намери израз в промените в набора от показатели, залегнали в т. нар. Единен отчет за дейността на банка.

За периода бе подобро моделирането на бъдещите рискове посредством промяна в параметрите и сценариите на прилагания модел на стрес-тест. Освен възможностите, произтичащи от натрупания по-дълъг статистически ред за отделните балансови агрегати, промени претърпяха и различните сценарии на „влошаване“ финансовото състояние на всяка една банка. Целта на моделирането е на текуща база да се отговори на въпроса, каква е максималната степен на капиталова заплаха както по линия на всеки един от базисните рискове за банката, така и при кумулативното им натрупване.

По различни аспекти от дейността на банките се изготвят и надзорни меморандуми, които са допълнителен източник на информация за състоянието и рисковете в тях. Редовно се изготвят тримесечни доклади за състоянието на банковата система, както и информационният бюлетин „Търговските банки в България“ (още от 2003г). Във връзка с текущата банкова статистика бяха съставяни редовни месечни прессъобщения за състоянието на банковата система.

Дистанционният банков надзор редовно предоставя информация на редица международни институции – МВФ, Световната банка, ЕЦБ, както и на централните банки и надзорните органи на различни страни. Във връзка с предстоящото присъединяване към ЕС са положени значителни усилия и по отношение обмена на финансова информация и анализиране на предоставяните данни за процесите в европейската банкова и финансова система. Това намери израз в разработването на показатели за финансова стабилност, способстващи за по-прецизното следене на рисковете в системата и за съпоставянето на тенденциите у нас с тези в европейските банки.

Експертите от дистанционен надзор са ангажирани и в работата на комитетите и работните групи във връзка с пълноправното членство в ЕС. Разработвани са позиции и експертни становища най-вече по въпросите на банковото развитие, макроанализите, банковия надзор и финансовата стабилност. Това оказва и благоприятно въздействие върху дейността, намерило израз в повишаване качеството на текущите анализи. Засилено е взаимодействието (2006 г.) с различни международни институции (МВФ, СБ), както и с международни рейтингови агенции. Работата в това направление бе свързана с изготвянето на допълнителни анализи, с формиране на експертни становища и с представянето на процесите в системата по адекватен и убедителен за партньорите начин. В резултат на това международни институции и рейтингови агенции извършват оценки на състоянието на банковата система, базирани на предоставената информация и оценки по линия на дистанционния надзор.

През 2006 г. с участието на специалисти и на експерти от звеното по информационни технологии е разработен и започва внедряването на проект „Единно хранилище на данни – отчети за банков надзор“. С цялостното въвеждане на предоставените от търговските банки данни се създават възможности за надеждна, оперативна и многофункционална работа с базите данни, предоставяни от търговските банки. Проектът е ключов за оперативната дейност на дистанционния надзор и дава нови възможности при моделирането на различните банкови рискове, включително и от гледна точка на предизвикателства, свързани с отчетността по Рамката за консолидирана финансова отчетност (FINREP) и Общата рамка за отчитане на капиталовата адекватност (COREP).

Специален надзор

За периода 2002 – 2006 г. приоритетите в дейността на Специалния надзор бяха:

- повишаване финансовата стабилност на търговските банки и увеличаване на прозрачността чрез текущо наблюдение на акционерната структура на търговските банки (във връзка със спазване на законовото изискване за прозрачност на капиталовата структура на търговските банки). Анализира се икономическата свързаност на акционерите, финансовото им състояние, източниците на средства. Надзорните усилия в тази насока обезпечиха: информация за структурата на участниците (преки и косвени) в капитала на търговските банки; задълбочена преценка за финансовото им състояние, съответствието му на акционерното участие; възможностите на отделните акционери при необходимост да подкрепят капитала (вж. Базелските принципи за ефективен и надежден банков надзор в т.2). В резултат от предприетите в тази насока действия се постигна значително преструктуриране на капитала, като голяма част от офшорни компании преустановиха участието си в капитала на търговските банки, а други офшорни компании намалиха акционерното си участие;

- следвайки основните принципи за разумен банков надзор на Базелския комитет за банков надзор и препоръките от други документи, свързани с мерките против изпирането на пари, се извършиха надзорни действия, насочени към определяне нивото на риск в търговските банки по отношение мерките срещу изпирането на пари и финансиране на тероризма. От изключителна важност е банките да прилагат ясни правила и политика по отношение цялостните проверки на нови и на съществуващи клиенти – като средство за избягване на риск за репутация, оперативен, правен риск и риск от концентрация, които могат да доведат до значителни финансови загуби. Установи се, че банките поддържат система за адекватен, действащ контрол и процедури, които им помагат в опознаването на клиентите, с които работят. В съответствие с подписаната спогодба за техническа помощ между БНБ и Американската агенция за международно развитие (USAID) бе отделено внимание за усъвършенстване на надзорната практика по предотвратяване използването на банковата система за пране на пари и финансиране на тероризма. На основата на подписаните меморандуми за разбирателство с Агенцията за финансово разузнаване и Комисията за финансов надзор се извършват съвместни действия и се координират усилията на институциите за ефективен надзор и постигане на стабилност във финансовия сектор;

- по отношение спазването на разпоредбите на Валутния закон и нормативните актове за неговото приложение усилията бяха съобразени с изискванията за прозрачност при банковите и финансовите сделки и операции. Особено внимание бе отделено на спазване изискването за деклариране пред БНБ на преките инвестиции и финансовите кредити, както и за обхвата на финансовия кредит. По отношение спазване на разпоредбите на Валутния закон и нормативните актове за неговото приложение усилията са съобразени с изискванията за прозрачност при банковите и финансовите сделки и операции;

- отчитайки концентрацията на риск, генериран при въвеждането на нови банкови продукти в областта на потребителското кредитиране, се осъществиха тематични

надзорни инспекции в банките (през 2004 и 2005 г.) с най-агресивна кредитна политика. За отвоюване на нови пазарни дялове банките провеждат гъвкава политика в банкирането на дребно, изразена в многообразие от кредитни продукти и в разработване на нови такива, адресирани към конкретни социални групи. Поставените в тази насока цели бяха да се прецени дали търговските банки, оперирайки в силно конкурентна среда, поемат значителен риск при осъществяваната кредитна експанзия;

- съвместно с Комисията за финансов надзор бяха осъществени инспекции в банки в качеството им на банки попечители. В изпълнение на приетата от БНБ Наредба № 36, бяха оценени организацията и процедурите, които банките прилагат при попечителската си дейност. Във връзка с установените несъответствия с нормативните изисквания са направени съответни препоръки към ръководствата на търговските банки по отношение контролните функции на банката попечител и спазването на законовите ограничения при инвестиране активите на дружествата. На база извършените инспекции с цел по-ефективно прилагане на нормативните изисквания, както и прецизиране на някои законови текстове по отношение изискванията към банките попечители бяха предложени и съответни законодателни промени;

- в началото на периода голяма част от усилията на специалния надзор бяха насочени към разработването на методологически указания с цел оказване помощ на банките и финансовите къщи при създаване на адекватни вътрешни правила и процедури за установяване на рисковете, свързани с прането на пари, и на тази основа усъвършенстване на контрола и предотвратяване използването на финансовата система за изпиране на пари.

Продължава извършването на съвместни проверки с други управления на БНБ, Министерството на финансите, ДКЦК, Агенцията за финансово разузнаване, Фонда за гарантиране на влоговете в банките. В процеса на работа бе обменена информация с Министерството на финансите, Министерството на правосъдието, Върховната касационна прокуратура, Софийската градска прокуратура, СГС, НСС, НСБОП, ССлС.

В управление „Банков надзор“ се поддържа регистър на лицата, които са уведомили централната банка за извършването от тях сделки на основание чл. 1, ал. 6 от Закона за банките. Към края на 2006 г. техният брой бе 116, от които 21 са стартирали дейност като небанкови финансови институции през 2006 г. През последните две години се наблюдава постоянен темп на увеличаване на дружествата, извършващи такива сделки, за които не е необходимо разрешение. Тези дружества са активни в секторите, които предлагат финансов и оперативен лизинг за закупуване на движимо и недвижимо имущество. Направените специфични проверки във връзка с предлаганите финансови услуги показват, че ресурсите, с които оперират тези дружества, са заемни с източник банков кредит или предоставен финансов кредит от чуждестранно лице. При извършените проверки не бяха констатирани случаи на влогонабиране.

Банковият надзор през 2007 г.

На 1 януари 2007 г. България стана член на Европейския съюз – успешен завършек на над десетгодишен процес на преговори, в хода на който у нас бяха извършени

значителни законодателни промени и се постигна реструктуриране на икономиката в степен, при която тя да бъде в състояние да устои на конкурентния натиск и действието на пазарните сили в ЕС. Поддържането на стабилността на банковата система – ключов компонент на макроикономическата стабилност, се осигурява посредством регулаторните функции на БНБ.

Оценка на състоянието на банковата система

Кредитните институции разшириха дейността си при запазване на стабилността на финансовата си база, независимо от неблагоприятното развитие на международните финансови пазари през годината. В края на 2007 г. общата сума на активите на банковата система достига 59.1 млрд. лв., като годишният растеж е 40%, с близо 12 пр.п. над средния за периода 2005–2006 г. Основни източници на ресурси за финансиране на увеличението на активите бяха прирастът на привлечените средства (главно депозитите от институции и от граждани и домакинства) и увеличеният собствен капитал.

Тенденцията към уедряване на банките у нас продължава с появата на две кредитни институции през 2007 г. – „УниКредит Булбанк“ и „Юробанк И Еф Джи България“. С тяхното създаване концентрацията в банковия сектор се засилва и за една година пазарният дял на петте най-големи кредитни институции в активите на банковата система се увеличава до 56.6%. Динамиката в развитието на петте най-големи банки е определяща за процесите в банковата система като цяло. С нарастването на броя на дъщерните банки от ЕС техният пазарен дял достига 75.3%.²⁴⁷

От началото на 2007 г. в сила влязоха новата Обща рамка за надзорна отчетност (COREP), както и Общата рамка за финансова отчетност (FINREP). С тези документи се въвеждат допълнителни капиталови изисквания, които в условията на силна конкуренция за пазарни позиции се превърнаха в сериозно предизвикателство за банките при планирането на капитала и управлението на основните видове риск (кредитен, операционен, позиционен, стоков и валутен).

Въведената през 2007 г. нова рамка за измерването на капитала и капиталовите изисквания (Базел II) наложи на банките по-прецизен модел за изчисляване на необходимия капитал за покриване на рисковете за банките. Кредитните институции трябваше да осигурят допълнително и адекватно капиталово покритие във връзка с кредитния, позиционния, валутния и стоковия риск, както и за отчитането на още един риск – операционния (вж. т.2 от темата за Развитие на банковия надзор 1997 – 2020) Като цяло банковата система се справя успешно с новите капиталови изисквания и осигурява необходимия допълнителен ресурс. В резултат на това за една година собствените средства на системата нарастват с 52% (1981 млн. лв.), което се дължи главно на капитала от първи ред. Тестването на възможни негативни шокове посредством стрес теста за прехвърляне на кредитите в друга категория според рисковата им експозиция показва, че съществува капацитет за абсорбиране на негативни въздействия при по-ниска степен на влошаване на портфейлите.

²⁴⁷Групата на местните кредитни институции намалява на осем банки с дял 17.7%. Клоновете на чуждестранни кредитни институции през 2007 г. засилват пазарното си присъствие до 4.9% от балансовото число на системата).

2007г се характеризира с нарастване на лихвените проценти в еврозоната и с повишаване цената на привлечения ресурс, по-ясно изразени през втората половина на годината. Постепенното стесняване на лихвения марж в банковата система става на фона на задържане на лихвените проценти по кредитите. Въпреки това формираната в края на годината печалба от банковия сектор е най-висока за последните 10 години. Доходността на банките съответства на структурата на баланса на системата – водещи са ролята на лихвоносните активи и делът на нетния доход от лихви.²⁴⁸ Нивата на основните показатели за възвръщаемост на активите и възвръщаемост на капитала също свидетелстват за устойчив стабилен тренд при стойности над средните за страните от ЕС. През 2007 г. ликвидността на банковата ни система остава добра. Тя е подкрепена от стабилното нарастване на привлечените средства и консервативната политика на БНБ²⁴⁹.

Спазване на изискванията за разумна банкова дейност

През годината при извършените надзорни инспекции и чрез методите на дистанционния банков надзор са регистрирани отделни случаи на отклонения от надзорните регулации за адекватност на капитала, големи експозиции, вътрешни кредити, вложения в ДМА. По отношение на съответните кредитни институции са предприети своевременни надзорни действия – последно предупреждение, санкции и надзорни мерки.

Дейност на банковия надзор

През 2007 г. продължи въвеждането на регулаторната рамка, отчитаща новите европейски директиви, с които се въвеждат изискванията на Международното споразумение за уеднаквяване измерването на капитала и капиталовите изисквания „Базел II“. При приемането на България за член на ЕС от първи януари 2007 г. влязоха в сила Законът за кредитните институции, нова Наредба № 8²⁵⁰ за капиталовата адекватност на кредитните институции, нова Наредба № 7 за големите експозиции на банките и нова Наредба № 11 за управлението и надзора върху ликвидността на банките. Изменени са Наредба № 9 за оценка и класификация на рисковите експозиции на банките и за формиране на провизии за загуби от обезценка и Наредба № 17 за установяване размера на вложенията на банките по чл. 47 от ЗКИ. В края на годината е приета и нова Наредба № 12 за надзор на консолидирана основа. От началото на 2007 г. влизат в сила и разработените нови отчетни форми за прилагането на Наредба № 8 за капиталовата

²⁴⁸ Банковият сектор като цяло и повечето банки успяват да прилагат по-консервативен модел за управление на разходите за дейността. В края на 2007 г. стойността на съотношението за ефективност възлиза на 51.56%, като спрямо 2006 г. е отчетено подобрене с 8.7 пр.п.

²⁴⁹ Регулаторните изисквания за поддържане на допълнителни задължителни минимални резерви от определени банки на практика задържаха ликвиден ресурс до май 2007 г., когато беше последният период на поддържане на средствата в БНБ.

²⁵⁰ От началото на годината е проведен интензивен диалог с банките за различни аспекти от приложението на Наредба № 8 и новите, свързани с нея отчетни форми. Инициран е и проект за обобщаване на възникналите казуси и техните решения, като той е достъпен на интернет страницата на БНБ.

В контекста на процедурата за взаимно признаване на агенции за външна кредитна оценка в рамките на ЕС и на изискванията на Наредба № 8 за капиталовата адекватност на кредитните институции БНБ признава оценъчните скали на три рейтингови агенции – *Standard & Poor's*, *Moody's Investor Services* и *Fitch Ratings*, чиито оценки могат да бъдат използвани при определянето на рисковите тегла на експозициите на банка при прилагането на стандартизиран подход за кредитен риск.

адекватност, съобразени със стандартната рамка за отчитане на платежоспособността COREP и нови форми за баланс и отчет за доходите, които са базирани на пакета FINREP за консолидирано финансово отчитане, изготвени от Комитета на европейските банкови надзорни органи (CEBS).

През април на интернет страницата на БНБ е отворена нова рубрика „Надзорно оповестяване“ в съответствие с изискванията на ЗКИ, според който БНБ публикува информация, свързана с приетите на национално равнище закони и подзаконови актове, начините, по които се упражнява правото на избор и национална дискреция, а също и основни статистически данни, свързани с прилагането на Директиви 2006/48/ЕО и 2006/49/ЕО. За целта се използва разработеният от Комитета на европейските банкови надзорни органи модел на надзорно оповестяване.

Надзорна администрация, лицензи и разрешения

Упражняваният лицензионно-разрешителен режим и прилагането от БНБ на надзорни мерки имат пряко отношение към поддържане стабилността на банковата система. Във връзка с това от съществено значение е приетият през 2007 г. документ „Основни принципи на лицензионната политика на БНБ“, в който са изложени основните съображения за провеждане на предпазлива и консервативна лицензионна политика по отношение навлизането на нови банки на българския пазар.

Лицензионната политика на БНБ е основана на следните принципи:²⁵¹

- Както и през изминалите 10 години, БНБ ще се придържа към **предпазлива и консервативна лицензионна политика**, насочена към запазване и повишаване качеството на банковото посредничество и стабилността на участниците в него, увеличаване на ползите и минимизиране на риска от засилващата се конкуренция на банковия пазар, стимулиране започналата консолидация в банковия сектор и оптимизиране на неговата структура, при запазване и високите изисквания към желаещите да станат негови нови членове. До банковия пазар ще бъдат допускани само участници, способни да допринесат за усъвършенстване на банковото посредничество, да добавят нова стойност на пазара, предлагайки иновативни продукти и услуги;

- **Изискване за висока репутация на заявителя**, постигната на международните финансови пазари, при **допускане на банка от трета държава на българския пазар** (поради значително по-високите рискове); за надеждност и стабилност на финансовото му състояние; доброто качество на чуждестранните банки, допускани до участие в българското банково посредничество, ще бъде гарантирано и от изисквания за **притежаване на инвестиционен рейтинг**;

- **Високи изисквания към акционерната структура на бъдещата банка**. Липсата на ясно обособено ядро от акционери с квалифицирано участие, базирано върху сериозен капиталов ангажимент и стабилна перспектива за собствения им бизнес, доказана и чрез лесен достъп до банково кредитиране, ще се разглежда като потенциален акционерен проблем в бъдещата банка. Желанието на отделни успешни бизнес-групи да създадат собствени банки, без да са доказали възможности да управляват финансови активи и да обслужват успешно задълженията си, няма да бъде третирано без резерви. Такива

²⁵¹ Вж. БНБ, „Основни принципи на лицензионната политика на БНБ“, 2007г

заявители ще бъдат насочвани към придобиване на съответстващ на техния бизнес-потенциал дял в местни банки, в които чрез влиянието си върху управлението и дейността на съответната банка да докажат своята надеждност и отговорност при управлението на чужди финансови средства. Като перспективни ще бъдат разглеждани акционерните структури на бъдещи банки, в които **големи и стабилни международни финансови групи с инвестиционен рейтинг** са се ангажирали със значим акционерен дял, гарантиращ предлагането на съвременни и атрактивни банкови продукти, корпоративно управление, отговарящо на проверени високи стандарти и най-добрите практики, а също така и при необходимост незабавна капиталова подкрепа срещу поетия риск, за успешното развитие на бизнеса;

- Високи критерии и по отношение **на акционерния капитал на заявителя**. Капиталът на бъдещата банкова институция трябва да отговаря на рисковия ѝ профил, формиран въз основа на продуктовата структура на предлаганите банкови услуги, както и да осигурява необходимия резерв, годен да осигури в средносрочен план капиталово покритие на планираното нарастване на активите. Продължава строгото изследване на **источниците за извършване на капиталовите вноски от акционерите**, като се разширят и задълбочат анализите на финансовия и бизнес-потенциал на основните акционери, съответствието между мащаба и резултатите на тяхната предхождаща дейност и очакваното влияние, което ще имат върху дейността и управлението на бъдещата банка. Като предимство ще бъде оценявана готовността на учредителите **да регистрират банката като публично дружество** и да осигурят спазването на високите стандарти, свързани с набирането на капитал чрез публични емисии на фондовите борси;

- Надзорната институция продължава да усъвършенства **изискванията към корпоративната структура и корпоративното управление** на банковите дружества. Без адекватна корпоративна структура, осигуряваща надеждни функционални връзки и ефективни механизми за вътрешен контрол е немислимо успешното осъществяване на банкова дейност;

- Продължава категоричното противопоставяне на всички опити **за създаване на законова база други депозитни институции да навлизат на пазара при занижени изисквания в сравнение с тези за дейността на кредитните институции в ЕС**. Потенциалните последствия от появата на неконкурентни институции (квазибанки) биха върнали финансовата система в условията на несигурност и биха подложили на сериозно изпитание постигнатото високо доверие в участниците на банковия пазар.

Провежданата от БНБ политика по издаването на отделни разрешения през целия период до 2007г вкл., също се характеризира със своята консервативност и предпазливост. След обстойно проучване и анализи бяха разрешени консолидации в банковия сектор. Контролираните пряко от „Банк Аустрия Кредитанщалт“ и представляващи отделни части от групата „УниКредит“ местни банки „Ейч Ви Би Банк Биохим“ АД и „Хеброс банк“ АД се вливат в „Булбанк“ и формират „УниКредит Булбанк“ АД – дъщерна институция на италианската финансова група. След успешно придобиване от гръцката „И Еф Джи Ергасиас“ на мажоритарен пакет от акциите на „ДЗИ банк“ АД последната след разрешение на БНБ се влива в „Българска пощенска

банка“ АД, формирайки по този начин „Юробанк И Еф Джи България“ АД – косвено контролирано дъщерно дружество на гръцката банкова група. Продължава навлизането на големи финансови групи от Европейския съюз на българския банков пазар. През 2007 г. е издадено разрешение и осъществена сделката по придобиване от страна на белгийския финансов конгломерат КБС на „Стопанска и инвестиционна банка“ АД. От друга страна, желанието на добре развиващи се местни банки за разширяване дейността им на Балканите намира израз в разрешените от БНБ придобивания на мажоритарни пакети от страна на „Централна кооперативна банка“ АД в базираните в Република Македония „Пощенска банка“ АД, Скопие, и „Силекс банка“ АД, Скопие. След приключване на процеса по реструктуриране на местната банка „БНП Париба (България)“ АД в клон на едноименната френска банкова група (след извършеното прехвърляне на предприятието на дъщерното дружество към лицензирания преди това клон) е издадено разрешение за ликвидация на местното дружество.

Сравнително доброто управление на рисковете от ръководствата на системно значимите кредитни институции не налага предприемане на значителни коригиращи надзорни мерки. Установените в хода на надзорния процес отклонения от нормативните изисквания са своевременно отстранявани, поради което формални разпореждания чрез заповед за отстраняване на нарушения са малко на брой.

Надзор на място (инспекции)

Оценките на проверяваните институции се основават на прецизен количествен и качествен анализ на цялостната дейност и рисковия профил на банките, тяхното финансово състояние и адекватността на действащите вътрешноконтролни и управленски механизми, както и спазването на регулаторните изисквания. Оценяват се вътрешните системи и процедури за идентифициране, измерване, наблюдение и контрол върху поеманите рискове, както и прилагането им в ежедневната банкова практика.

Във втората половина на 2007г. във всички банки са извършени тематични надзорни инспекции, свързани с управлението на операционния риск. На всички банки е поставена базисна компонентна оценка за операционен риск, основаваща се на чувствителността към операционен риск и адекватността и качеството на неговото управление. Така се появява надзорната система CAMELOS. Крайният извод след тези инспекции е, че банковата система е с висока чувствителност към операционен риск и с адекватно ниво на неговото управление.

Системата за оценка на риска (COP) по Стълб 2 на Базел II (Надзорен преглед и оценка) се разглежда като надзорен инструмент за организиране (т.е. планиране, подреждане по важност и разпределение) на ресурсите и за извършване на надзорна оценка на рисковете и затова се възприема като основен инструмент за вътрешни надзорни цели. Надзорният орган изгражда и поддържа индивидуални рейтинги относно рисковете и механизмите за контрол за отделните банки. Обобщаването на резултатите от системата за оценка на риска се базира на следните ключови принципи:

- На по-съществени рискове се присъжда по-високо тегло в сравнение с по-незначимите.
- На по-ненадеждните механизми за контрол се присъжда по-високо тегло.

- Рисковете получават по-висок приоритет, в сравнение с механизмите за контрол, отчитайки обстоятелството, че изискванията спрямо механизмите за контрол се увеличават с увеличаване на присъщия риск.

С цел прецизиране на окончателния рейтинг на компонентите са определени относителни тегла, като най-съществено е влиянието на оценката на кредитния риск, а най-незначително – тази за пазарния риск. Това разпределение може да бъде променено за всеки друг риск, като се отчитат условията на средата, в която функционират банките²⁵².

Таблица 1 Рисково претеглен CAMELOS

Риск	Тегло	Рейтинг (1 – 5)	Претеглен рейтинг
Капитал	20	2	0,40
Кредитен риск	25	3	0,75
Корпоративно управление	15	2	0,30
Способност за генериране на доходи	10	3	0,30
Ликвиден риск	15	2	0,30
Операционен риск	10	2	0,20
Пазарен риск	5	1	0,05
Общо:	100		2,30

В процеса на проведените надзорни инспекции са констатирани формални нарушения на банковото законодателство и на надзорните регулации. Преобладаващата част от тези нарушения са свързани с неспазване на надзорните изисквания за оценка и класификация на рисковите експозиции; с неспазване на изискванията за оповестяване на големи експозиции, като се отчитат и неформалните връзки между кредитополучателите; с липса на адекватен контрол за целевото усвояване на средствата от кредитите; с липса на правила и процедури за цялостно управление на търговския портфейл. Към ръководствата на проверяваните институции са отправени препоръки, насочени предимно към подобряване на системите за оценка и адекватно управление на кредитния риск; спазване на надзорната отчетност по отношение правилното класифициране и провизиране на експозициите; подобряване на системите за идентифициране и контрол на кредитни концентрации, особено в случаите, когато съществуват признаци и съмнения за неформална свързаност между група кредитополучатели и/или при наличие на косвена свързаност между кредитополучатели и акционери на банката; за подобряване и актуализиране на вътрешнобанковата нормативна уредба на банките, за приемане на дългосрочни стратегии за развитие на институциите, акцентиращи върху подобряване на системите за оценка и контрол на риска.

²⁵² Наръчник по банков надзор за инспекции на място, април 2005 г., актуализиран септември 2007 г.

Дистанционен банков надзор

Дейността на дистанционния банков надзор продължава да е фокусирана върху ранната диагностика на зоните на повишен риск и обхващането на динамиката на рисковете в дейността на банковата система поради нейното определящо значение за цялостната финансова стабилност в страната. В същото време отпадането на административните мерки за ограничаване растежа на банковия кредит засили необходимостта от постоянен мониторинг и анализ на динамиката на кредитния риск в системата и по отделни банки. Предвид неблагоприятните промени на международните пазари с особено внимание се следи информацията за финансовата стабилност на компаниите-майки на дъщерни банки в България от гледна точка на възможностите на чуждестранните институции при необходимост да подкрепят своевременно своите местни дружества. Важен акцент в дейността е актуализирането и оптимизирането на методиката CAEL за следене състоянието на кредитните институции и на системата като цяло (Единния отчет за дейността на банките), чрез промени в Системата за ранно предупреждение, които отразяват както променената регулаторна рамка, така и новите моменти в дейността на кредитните институции.

Агрегираните, верифицирани и обработени данни по банки са база за изготвянето на множество аналитични материали за банковия сектор в страната - тримесечните „Доклади за състоянието на банковата система“, информационния бюлетин „Търговските банки в България“, както и редовните месечни прессъобщения за състоянието на банковия сектор. В два от докладите на ЕЦБ българската банкова система е представена за първи път през 2007 г. чрез индикатори, изготвени по сравнима методология и базирани на годишните данни за 2006 г.

С пълноправното членство на страната в ЕС са засилени ангажиментите в областта на обмена на информация и участията в анализи и експертни разработки по линия на Комитета по банков надзор към ЕЦБ. Разработват се позиции и експертни становища по различни въпроси на отделни надзорни институции или работни групи на ЕЦБ, като: управление при банкови кризи; управление на ликвиден риск в контекста на европейската банкова система; практики и политики в областта на стрес тестовете; риск при кредитиране в чуждестранна валута; риск за банковите системи при кредитиране на сектор домакинства; канали на дистрибуция и др. Активно се поддържат контакти и се извършва обмен на информация с различни международни институции (МВФ, ЕБВР и др.), с чуждестранни организации, както и с международни рейтингови агенции. Предоставяната информация и анализи по линия на дистанционния надзор се вземат под внимание от международни институции и рейтингови агенции при изготвяне на техните оценки за състоянието на банковия сектор. Както вече сме отразявали, от своя страна изследователската дейност и обменът на данни оказват благоприятно въздействие върху качеството на текущите анализи.

Специален надзор

Няма промени в основните приоритети в дейността на Специалния надзор през 2007 г. : осигуряване на прозрачност и оценка на финансовото състояние на акционерите на банките и точна оценка на възможностите на отделните акционери при необходимост да

подкрепят капитала; систематични действия за предпазване на банковата система от използването ѝ с незаконна цел - определяне нивото на риск в търговските банки по отношение мерките срещу изпирането на пари и финансирането на тероризма, чрез прилагане на ясни правила и процедури по отношение комплексните проверки на нови и на съществуващи клиенти, като средство за избягване на репутационен, операционен и правен риск; провеждане на инспекции в банки в качеството им на банки-попечители, съвместно с Комисията за финансов надзор в изпълнение на Наредба № 36 на БНБ за оценка на организацията и процедурите, които банките прилагат при попечителската си дейност.

Във връзка с прокурорски постановления, искания на чуждестранни регулаторни институции, както и по искане на правоохранителните органи са извършени инспекции в търговски банки, за да се установи дали са нарушени разпоредби на Закона за кредитните институции, Валутния закон, Закона за мерките срещу изпирането на пари, както и проверки на дружества за наличие на обстоятелства по извършване на банкова дейност без разрешение. По принцип, установените факти и обстоятелства във връзка с осъществяваните парични операции и трансакции, както и с произхода на средствата са предоставени на следствието и прокуратурата.

И през 2007 г. се запази интензивното сътрудничество с институциите, отговорни за предотвратяването на незаконно поведение във финансовия сектор. Въз основа на подписаните меморандуми за разбирателство с главния прокурор на Република България, Агенцията за финансово разузнаване и Комисията за финансов надзор се извършват съвместни действия и се координират усилията на институциите за превенция на финансовия сектор. Активна продължава да е и работата на съвместната българо-американска група по финансовите измами, в която участват експерти на Специалния надзор.

3. Нова структура на Банковия надзор и постепенно либерализиране на надзора

Банковият надзор 2008 – 2014 г.

От 2008 г. банковият надзор има нова организационна структура, в която са включени две нови дирекции:

Дирекция „Правно обслужване и административна дейност“

Дирекция „Надзорна политика“

Дирекция „Надзорни макроанализи и стратегии“ (нова)

Дирекция „Надзорно наблюдение на кредитните институции“ (нова)

Дирекция „Специален надзор“

3.1 Оценка на състоянието на банковата система за периода 2008 – 2013 г.²⁵³

Процесите, характеризиращи банковата система на България през периода са под влияние на две основни групи фактори. Едната група фактори са свързани с негативното въздействие върху националната икономика и финансовата система на глобалната

²⁵³ Източникът на информация за този период са Годишните отчети на Българската народна банка, представени пред Народното събрание на РБългария и тримесечните надзорни отчети, като обобщенията са направени от автора

финансова и икономическа криза, чието проявление е особено значимо още през втората половина на 2008 г.²⁵⁴. Другата група фактори са свързани с въздействието, което мерките за укрепване на финансовата стабилност, включително действията на различните институции в България, оказват върху банковата система и деловата активност.

Основните финансови показатели на кредитните институции и на банковата система за периода остават стабилни – системата запазва способността си да формира печалба при запазване на добри показатели за ликвидност, като в същото време съхранява и капиталовата си позиция. Независимо че качеството на кредитните портфейли започва да се влошава, те успяват да заделят адекватни на риска в портфейлите им провизии, което допълнително повишава степента на защита срещу кредитен риск. Вниманието на банковия мениджмънт е насочено върху управлението на качеството на кредитите, поддържане устойчивостта на привлечения ресурс и оптимизирането на разходите. Постигнатите резултати поставят българската банкова система сред банковите системи на ЕС с най-добри финансови показатели²⁵⁵.

Анализът на данните за първата част на периода дава възможност да се направи реална оценка на резултатите от предприеманите от БНБ в последните (преди 2008г) години антициклични действия. По-високите изисквания за размера на собствените средства и за адекватност на капитала, консервативното третиране на допустимите обезпечения, провизирането и класифицирането на вземанията въз основа на критерии, надхвърлящи счетоводните стандарти за обезценка, недопускането да се разпределя финансовият резултат под формата на дивидент – всичко това допринася за натрупването на буфери в банковата система в размер на около 4% от БВП, най-вече чрез чисто нормативни инструменти. Чрез политиката по отношение на ЗМР (значително над средните за ЕС) е улеснено поддържането на стабилно равнище на ликвидност в системата и нейните сегменти и в периодите на най-висока чувствителност към динамиката на кризата (трето – четвърто тримесечие на 2008 г.).

Бавните темпове на възстановяване на икономиката през 2010 г. продължават да оказват негативно влияние върху балансите на банките. Затрудненията, които изпитват предприятията и домакинствата при обслужването на своите заеми, продължават да влошават качеството на кредитните портфейли на банките, като основен принос за увеличението на необслужваните заеми през годината има корпоративният сектор,

²⁵⁴ В тази връзка, през първата част на периода са отчетени *високи темпове на растеж на основните балансови агрегати* (активи, кредити и привлечени средства), но още в края на 2008 г. се забелязва *промяна в поведението на банките и системата*.

²⁵⁵ Например въз основа на последните осреднени данни за резултатите от дейността на големите комплексни европейски банкови групи (LCBG) стойностите на показателите за възвръщаемост на капитала (ROE 6.41%), възвръщаемост на активите (ROA 0.26%) и адекватност на капитала (CAR 13.50%) са по-ниски от отчетените стойности за банките в България. Аналогична е картината и при съпоставка на банковата система на България с банковите системи на няколко други страни-членки от Централна и Източна Европа извън еврозоната. Българските банки отчитат едни от най-ниските стойности на необслужваните кредити и съответно най-добър показател за адекватност на капитала и много добри стойности на показателя, измерващ възвръщаемостта на капитала (източник БНБ, годишни отчети 2008 – 2013г и тримесечни надзорни отчети).

докато процесите на влошаване на качеството при кредитите за домакинствата протичат сравнително по-бавно.

Увеличаването на необслужваните експозиции в условията на слаб растеж на кредитите ограничава възможностите на банките да генерират допълнителни приходи от основна дейност. През 2011 г. основен фактор за по-ниската възвръщаемост от дейността са отчетените по-малки приходи от лихви по кредити и от финансови инструменти, докато през предходните две години определящи бяха направените високи разходи за обезценка.

Под влияние на неблагоприятната външна среда и особено поради рецесията в еврозоната, икономическият растеж у нас започна да отслабва през 2012 г. Влошената международна конюнктура и бавното възстановяване на икономиката оказват негативно влияние върху банковото посредничество. Търсенето на кредити от страна на компаниите е слабо, поради несигурността относно перспективите за икономическото развитие. Домакинствата запазват висока склонност към спестяване, увеличават депозитите си в банковата система и предпочитат по-скоро да изплатят поети вече заеми, отколкото да търсят нови²⁵⁶

През 2013 г. банковата система остава под влияние на процесите и факторите, определени от външната и вътрешната икономическа среда. През годината кредитната активност остава слаба. Привлечените средства продължават да нарастват вследствие увеличаване спестяванията на домакинствата, като делът на финансирането от местни източници продължава да нараства, а задълженията към компаниите майки да се свиват. Но за първи път от 2009 г. е отчетено макар и слабо нарастване на потребителските кредити.²⁵⁷

3.2 Рисков профил на системата

Оценка на финансовата стабилност

През юни 2008 г. МВФ и Световната банка извършват оценка на финансовата стабилност на банковата система в рамките на периодично провежданата във всички страни – акционери на МВФ, „Програма за оценка на финансовия сектор“ (FSAP). Целите на оценката за България са:

- Изследване на чувствителността на банковата и финансовата система към различни видове риск. В тази връзка съвместно с кредитните институции е разработен и приложен модел на стрес тест, включващ комбинация от няколко сценария за макроикономическо развитие и оценка на чувствителността на отделните банки и на системата към тях;

²⁵⁶ по-високият темп на растеж на депозитите в сравнение с този на кредитите е фактор за поддържане в банковата система на висока ликвидност.

²⁵⁷ Следваната от БНБ консервативна политика и своевременните действия от страна на банковите ръководства запазват високо нивото на капиталова адекватност. Добрата ликвидност на банковата система благоприятства трансформирането на парични средства във финансови инструменти, носещи доходност, вследствие на което делът на паричните средства в активите на банките се понижава.

- Оценка на качеството на националните надзорни системи и съответствието им с базелските принципи за ефективен надзор, както и оценка на стабилността на финансовата система в страната.

Въз основа на оценката в Банков надзор са направени следните изводи:

- Индикаторите, измерващи финансовата стабилност, демонстрират добра платежоспособност на банките. Стойностите на показателите по банки са над минимално допустимите (12%), при нива в диапазона 14–30%. Ликвидността е в диапазона 22–39%, възвръщаемостта на капитала е 18–29%, а делът на необслужваните кредити (с просрочие над 90 дни) е между 0.2% и 2.4%. Почти половината от баланса на системата е деноминиран в евро, позициите са балансирани и въпреки доминиращата роля на чуждестранните банки системата разчита предимно на местни депозити;

- Извършеният стрес тест на макропараметрите се основава на запазване на паричния съвет. Данните потвърждават оценката за силна и дисциплинирана банкова система, чиято платежоспособност зависи от поддържането на системата на паричен съвет;

- Резултатите от стрес теста при банките сочат, че промяната в качеството на активите е основният източник на риск за банковата система. В същото време по-голямата част от кредитните институции биха устояли на шока при приемлива промяна във финансовото си състояние и при запазване на баланса в системата. Това се дължи на комбинация от фактори, сред които са стабилната капиталова позиция, включително и на банките с общо системно значение, високият дял на ликвидните активи, ограничената експозиция към инструменти, носители на пазарен риск (вкл. липса на инвестиции в „токсични активи“);

- Оценката сочи наличието на ресурс в банките и системата в случай на ликвиден шок. Като положителен фактор се сочи и високото ниво на ЗМР, което играе ролята на ликвиден буфер;

- Що се отнася до предизвикателствата, те не се оценяват като уникални за България. Високият растеж на кредитите, дисбаланси в платежния баланс, нарастване дела на чуждестранното финансиране са фактори, характерни за много страни от Централна и Източна Европа.

През годините на представяния период (2008 – 2013 г.) кредитният риск остава главното предизвикателство за отделните институции и системата като цяло. Банките са изправени пред изпитанието да посрещат влошаване на кредитите, като едновременно с това съхранят способността си да заделят необходимите провизии за кредитен риск, без да застрашават стабилността си. Могат да се обобщят следните изводи:

- Нивото на обезценка на активите, поддържаните консервативни кредитни стандарти и ограничените възможности за нов бизнес оказват натиск върху доходността на банките;
- Независимо от нарастването на проблемните кредити, делът им не застрашава стабилността на приходите и способността на банките да генерират допълнителни буфери;
- Делът на работещите активи (редовни кредити, пласменти в първокласни държавни ценни книжа, депозити в кредитни институции с висок рейтинг) остава значим, което

гарантира нормалното функциониране на финансовото посредничество и при необходимост – капацитет за подкрепа на балансите;

- Съхранена е стабилността на капиталовата позиция, като за някои от годините е налице подобрене на адекватността на капитала и показателя за ливъридж;
- Системата и банките допълнително подобряват ликвидния си капацитет, като ликвидните активи са в състояние да покрият между 20% - 25% от привлечените средства;
- Продължава процесът на заместване на привлечения ресурс от нерезиденти с такъв от местни депозанти, като в резултат на това е налице оптимизация в матуритетната структура на пасивите;
- Независимо от намалението в темпа на растеж на класифицираните кредити динамиката на необслужваните заеми (с просрочие над 90 дни) продължава да оказва натиск върху оперативния доход на институциите (2012г). Липсата на достатъчно добри инвестиционни алтернативи, слабото търсене на кредити, както и недостатъчната оптимизация на административните разходи също оказва влияние върху показателите за рентабилност на банките;
- Зоните на риск както в балансите на отделните кредитни институции, така и на ниво банкова система са обект на постоянен надзорен мониторинг, който позволява действия за минимизиране на рисковете с по-висок интензитет;
- Системата и банките са подложени на симулации за устойчивост на шокове. Извършените тестове позволяват на БНБ и на отделните институции да набележат евентуални превантивни действия.

3.3 Спазване на изискванията за благоразумие в банковата дейност

Следенето на дейността на кредитните институции през периода има за цел както оценка на рисковия им профил, финансовата стабилност и капацитета за абсорбиране на шокове, така и контрол за придържането им към регулаторните изисквания за благоразумие в банковата дейност. С цел предпазване от и намаляване на негативните ефекти от глобалната икономическа криза в началото на 2009 г. БНБ препоръчва на кредитните институции допълнителни мерки за засилване на капитала и на ликвидността, както и по-консервативно управление на разходите. Основните акценти на превантивния регулаторен контрол са фокусирани върху следните няколко области:

Адекватност на капитала

Извършван е анализ на стабилността и чувствителността на капиталовата позиция на банките и коректността на изготвяните от тях отчети за капиталова адекватност; в случаите на отклонения от изискванията са предприемани съответните коригиращи надзорни действия.

Големи експозиции

Непрекъснато се провежда наблюдение на състоянието и динамиката при рисковите концентрации, чийто основен носител са големите експозиции; случаите на стойности,

близки до регулаторните, са обект на засилен и непрекъснат надзорен контрол, като регистрираните единични нарушения на концентрации към отделни клиенти или икономически свързани лица, намират отражение в надзорната стратегия спрямо съответната банка.

Вътрешни кредити

Независимо че нарушенията на изискванията на Закона за кредитните институции (ЗКИ) и на Наредба № 7 на БНБ не са масови и не оказват натиск върху цялата банкова система, тези кредитни институции, които са ги допуснали са обект на различни по обхват и времетраене надзорни мерки.

Вложения в ДМА

Лимитите, регламентирани в ЗКИ и в Наредба № 17 на БНБ, се спазват от всички банки. Размерът на придобитите от банките обезпечения по необслужвани кредити под формата на дълготрайни материални активи е несъществен и съотношението на общите вложения е значително под лимитите.

4 Дейност на банковия надзор 2008 – 2013 г.

Представеният период се характеризира с по-интензивна надзорна дейност вследствие както на тенденциите на международните финансови пазари и въздействията на глобалната финансова и икономическа криза, така и като израз на стремежа към изпреварващи действия с цел съхраняване на натрупаните в банковата система финансови ресурси и за допълнително укрепване на нейната база. Тези усилия имат няколко основни приоритета, насочени към²⁵⁸:

- по-нататъшно усъвършенстване на надзорната нормативна рамка;
- усъвършенстване на инструментариума за ефективен надзор върху отделните кредитни институции както по линия на текущата отчетност, така и посредством целеви инспекции на място;
- изследване и анализиране на въздействието на глобалната икономическа криза и негативните ѝ ефекти върху банковата и финансовата система на страната;
- проактивно поведение, насочено към ранна идентификация на рисковете и към разработване и тестване на различни сценарии за развитието на процесите в банковата система и бизнес средата с цел поддържане стабилността на банковата система;
- постоянното наблюдение и оценката на устойчивостта на банковата система, съпроводени от задълбочен анализ на структурните и динамичните ѝ характеристики, чрез използване различни методики, периодична и специално изисквана целева информация, за да се гарантира обхващането на нивото на системните рискове и навременното определяне на формиращи се проблемни зони;
- новата надзорна архитектура на ЕС (2013 г.) въвежда принципите на максимална хармонизация на регулаторните режими и практика, базирани на директното

²⁵⁸ Вж. БНБ, годишни отчети 2008 – 2013 г. и тримесечни надзорни отчети

приложение на национално ниво на надзорната рамка на ЕС. Усилията на Банков надзор са насочени и към защита в националната регулаторна база на правото на преценка, което да позволи по-нататъшното провеждане от БНБ на антициклична политика по отношение на банковата система и финансовото посредничество;

- предотвратяване и неутрализиране на опити за използване на банковата система за финансови измами и изпиране на пари;
- засилване на ангажиментите на БНБ по линия на надзорното сътрудничество в рамките на ЕС.

Надзорна политика 2008 – 2013 г.

Дейността в областта на надзорната политика е насочена към хармонизирането на националната регулаторна рамка с промените в европейските изисквания за надзор върху банките със следните приоритети:

■ Продължава работата по разработването и внедряването на промени в нормативната рамка - измененията в Наредба № 9 на БНБ²⁵⁹ за класификация на рисковите експозиции осигуриха прилагането на единни практики за заделяне на провизии в рамките на международните банкови групи; промени в Наредба № 8²⁶⁰ за капиталовата адекватност на кредитните институции, които позволяват на банките да включват в капиталовата си база полугодишната си текуща печалба при спазване на строги изисквания, произтичащи от Директива 2006/48/ЕО на ЕП и на Съвета; подготовка на банките за въвеждането на вътрешнорейтингов подход за кредитния риск съгласно Базел II; въвеждане на хармонизирани критерии, изисквания и лимити при определянето на собствения капитал, големите експозиции и ликвидността на банките – промени в Наредба № 7 за големите експозиции на банките и Наредба № 11 за управлението и надзора върху ликвидността на банките²⁶¹; въведени са нови отчетни форми, с които се осигурява допълнителна информация от банките и клоновете на чуждестранни банки на тримесечна и годишна база.

■ Разработване на антициклични мерки за поддържане на гъвкав и стабилен банков пазар (2010 -2011г) – за уеднаквяване на националните изисквания с европейското законодателство е премахнато по-консервативното третиране на два от основните

²⁵⁹В същото време е запазен подходът, изискващ по-консервативно третиране на риска от влошаване качеството на експозициите като елемент от политиката на БНБ, насочена към натрупването на финансови ресурси под формата на капиталови буфери; за облекчаване дейността на кредитните институции, като същевременно е постигнато сближаване с международните практики за класифициране и провизиране срещу загуби от кредити. Създадени са възможности за предоговаряне на условията по съществуващите договори за кредит, разширен е и обхватът на обезпеченията, като целта на новия режим е да се постигне максимално съответствие със защитата срещу кредитен риск.

²⁶⁰Чрез подобрените възможности за включване на хибридни инструменти в капитала им беше позволено разумно да разнообразяват капиталовата си структура и да увеличават източниците си на капитал.

²⁶¹Значително е стеснен обхватът на разрешените облекчения, използвани от банките за намаляване размера на големите експозиции, с изключение на обезпеченията, отличаващи се с висока ликвидност и нисък кредитен риск. С измененията е въведено и изискване в режима на големите експозиции частично да се включи надзорно наблюдение върху кредитните институции за експозиции към банките-майки и към дъщерни дружества от банковата група, част от която е съответната българска банка, за да се осигури допълнителна защита за ограничаване на риска от прекомерна концентрация

класове рискови експозиции; разрешителният режим при използването на стандартизиран подход за операционен риск е облекчен, като по този начин се дава стимул на банките да използват по-усъвършенствани подходи за управление и контрол на операционния риск.

■ С цел по-нататъшно сближаване с надзора на европейско равнище и в съответствие с направените промени в рамката на CEBS (КЕБН), чиито функции от началото на 2011 г. по-европейският банков орган (ЕБО) са приети и адаптирани четири указания на БНБ, които се отнасят до Втори стълб на Базел II – „Надзорна дисциплина“ - с управлението на лихвения риск в банковия портфейл, управлението на риска от концентрация и извършването на стрес тестове в рамките на процеса на надзорен преглед (вж. т.2 от темата за Развитие на банковия надзор 1997 – 2020); подпомагане въвеждането и разясняването на новите изисквания по отношение на банковата практика - при определянето и поддържането на нивата, състава и качеството на ликвидните буфери и периодите на оцеляване, насоки за изграждане на ефективни механизми и банкови практики за разпределение на разходите и ползите, свързани с ликвидността и управлението на ликвидния риск, както и указания за признаването на хибридни инструменти в капитала от първи ред; публикувани са и ръководни принципи за управление на риска, базирани на политиката на КЕБН по отношение структурирането на процеса за вътрешен преглед на адекватността на капитала и на процеса на надзорен преглед и оценка; ревизирани указания за извършване на стрес тестове в рамките на процеса на надзорен преглед, както и указания за управление на риска от концентрация, третиращи установяване на икономическа свързаност и експозиции в базисни активи, чрез които се доразвива надзорната рамка и се дават допълнителни насоки на банките да прилагат усъвършенствани принципи и изисквания за подобряване на вътрешното управление на рисковете; разработени са и „Указания за вътрешно управление в банките“, имащи за цел разширяване и усъвършенстване на рамката за вътрешно управление²⁶²; във връзка с публикуването на преработената Рамка за консолидирано финансово отчитане на банките продължава поэтапното изготвяне на проекти за детайлизирани указания и отчетни таблици с различен обхват, отнасящ се до активи, пасиви, капитал, приходи и разходи и задбалансови позиции;

■ Приета е и нова надзорна Наредба № 4 на БНБ за изискванията към възнагражденията в банките,. С нея е установено изискване за прилагане на политика по възнагражденията за категориите персонал, чиято дейност се отразява съществено върху дейността на банките²⁶³;

■ Основен фокус на надзорната политика през 2013 г. е свързан с пакета законодателни актове, обединени под общото наименование CRD IV/CRR, които

²⁶² Включените нови насоки доразвиват приложимите принципи и изисквания за поддържането на надеждни и ефективни банкови структури, подходящ състав и компетенции на органите за управление и комитетите, подпомагащи тяхната дейност, както и за независимо управление на риска и вътрешен контрол, които да съответстват на пазарната стратегия и рисковия профил на институцията.

²⁶³ Акцентира се предимно върху формирането и изплащането на променливата част от индивидуалното възнаграждение и обвързването с дългосрочните резултати и с проявлението на рисковете в кредитните институции.

замениха Директивата за капиталовите изисквания с два нови законодателни инструмента: Директива 2013/36/ЕС, която определя достъпа до осъществяване на дейност от кредитните институции и Регламент (ЕС) № 575/2013, определящ пруденциалните изисквания относно основните банкови рискове и управлението на капиталовата адекватност (вж. т.2 – Базел 3 от темата за Развитие на банковия надзор 1997 – 2020), които институциите трябва да спазват в ежедневната си дейност. С този пакет (публикуван в „Официален вестник на ЕС“ на 27 юни 2013 г.), се въвеждат изискванията на Третото международно споразумение на Базелския комитет за банков надзор относно капиталовите стандарти и мерки, т.нар. Базел III. Новата правна рамка влиза в сила от 1 януари 2014 г. Регламентът е директно приложим, което налага значителни промени в националната правна рамка, най-съществените от които са промени в Закона за кредитните институции (ЗКИ), в Наредба № 9 на БНБ, в Наредба № 11 на БНБ, както и отпадането на няколко съществени наредби на БНБ, сред които Наредба № 8 на БНБ за капиталовата адекватност на кредитните институции и Наредба № 7 на БНБ за големите експозиции на банките. Голяма част от промените, произтичащи от необходимостта да се въведе в националното законодателство Директива 2013/36/ЕС, са намерили своето място под формата на изменения в ЗКИ. Паралелно с това са променени част от старите и са изготвени редица нови подзаконови нормативни актове, свързани с управлението на риска в банките, поддържането на капиталови буфери и др.

Успешно са използвани и възможностите, предоставени от пълноправното членство на БНБ в Европейската система на централните банки, като се разчита на дейността и опита на експерти от надзорните органи към централните банки на Франция, Италия и Нидерландия.

Надзорно наблюдение върху кредитните институции (2008 – 2013)

С цел оптимизиране на дейността на едноименната дирекция са създадени екипи с постоянен състав, отговарящи за постоянна група банки, като е заложен двегодишен ротационен принцип. Идеята е това да дава възможност надзорният преглед да бъде структуриран по начин, позволяващ надграждане и последователен подход при инспекциите на място в зависимост от рисковия профил, спецификата на управление и стратегиите за развитие на проверяваните институции²⁶⁴. **Според автора, този нов подход съдържа в себе си голяма доза субективизъм и практиката показва, че резултатът не е положителен (това ще се отрази негативно на надзорната дейност след няколко години!)**

Надзорните прегледи и оценки на кредитните институции, извършвани чрез дистанционните наблюдения и инспекциите на място са основно направление в дейността на банковия надзор. Редовната финансова и надзорна отчетност е база за изготвяне на обичайните тримесечни анализи и на рейтингите по системата за оценка CAEL, отразяващи нивото и динамиката в развитието на банковите рискове и текущите рискови профили на отделните кредитни институции, както и ранна диагностика на

²⁶⁴ Вж. БНБ, годишен отчет 2008г. и тримесечни надзорни отчети

зоните на повишен риск, гарантираща своевременни и адекватни действия за поддържането на стабилността на банковия сектор в страната. Анализът на редовната отчетност, основан на количествени финансови коефициенти и показатели, осигурява необходимата за адекватна оценка информация и служи като индикатор за оценка на промените във финансовото състояние, рисковия профил и платежоспособността на банките. Резултатите от надзорния преглед и оценка, извършвани със средствата на дистанционния контрол са предпоставка за предприемане и на инспекции на място, чрез които се установяваха нивото и качеството на управление на риска и се идентифицират недооценените рискове за дейността, както и наличието на засилена заплаха за платежоспособността.

В резултат от постоянното наблюдение на финансовото състояние на кредитните институции и на база резултатите от инспекциите на място се изготвят съответните рейтингови оценки по системата CAMELOS, които отразяват степента и управлението на рисковете в дейността им през периода. При установяването на нарушения и слабости на ниво кредитна институция се изработват корективни мерки, насочени към подобряване управлението на съответните рискове.

Инспекциите на място са били фокусирани²⁶⁵ върху модела на пълни надзорни инспекции, които включват оценка на минималните капиталови изисквания за кредитен, операционен и пазарен риск (по първия стълб на „Базел II“), както и на риска от концентрация, лихвения риск в банковия портфейл и други рискове, характерни за банковото посредничество (по втория стълб на „Базел II – надзорен преглед“)²⁶⁶. През представяния период при инспекциите на място акцентът е бил поставен върху състоянието и управлението на кредитния, ликвидния, операционния и пазарния риск и на риска от концентрация, както и върху оценяване възможностите на институциите да генерират печалба. Всичко това трябва да води до окончателна оценка за нивото на капиталовата адекватност и наличие на индикатори за потенциална заплаха за целостта на собствения капитал на всяка институция. През периода са извършени и инспекции на място с цел оценяване процеса на вътрешен анализ на капиталовата адекватност в няколко от най-големите институции. Направени са препоръки към банките, прилагащи вътрешни модели за оценка на кредитен и операционен риск, за подобряване на вътрешноконтролните механизми, за управление на операционния риск (вкл. механизмите за докладване и контрол върху рискови операции).

Според представените отчети, надзорното наблюдение върху кредитните институции е било съобразено с динамиката на процесите в банковата система и с необходимостта от своевременни и обективни анализи за състоянието и развитието на рисковия профил на всяка банка.²⁶⁷

²⁶⁵ Вж. БНБ, годишни отчети 2008 г. – 2013 г. и тримесечни надзорни отчети

²⁶⁶ Особено се повишава вниманието през четвъртото тримесечие на 2008г, когато финансовата криза се разразява в световен мащаб. През 2010 г. в условията на обща финансова несигурност се засилват честотата, интензивността и ефективността на надзора върху дейността на банките в рамките на съществуващите ресурси.

²⁶⁷ През 2012 г. например, са проведени 20 надзорни инспекции. Резултатите от цялостния надзорен преглед са показали, че банките поддържат по-високо от регулаторните изисквания ниво на платежоспособност, високи нива на ликвидност и приемливо за тогавашните условия управление на риска.

Продължават сътрудничеството и обменът на информация по линия на надзорните колегии, в които БНБ участва в качеството си на компетентен орган, отговарящ за надзора върху дъщерни банки, представляващи част от европейски банкови групи. Във връзка с това са били подготвени оценките за риск, както и оценка на вътрешния анализ на адекватността на капитала, които са част от обобщената информация, необходима за изработване на съвместното решение за размера на капитала на ниво група.

Надзорни стратегии и анализи на макроравнище (2008 – 2013 г.)

Главната задача в областта на надзорните стратегии и анализи на макроравнище е запазване стабилността на банковия сектор, който е основна част от финансовата система. Засилващото се външно влияние върху процесите в системата повишава чувствителността на банките и на банковия сектор към рисковете в дейността, което изисква и постоянно усъвършенстване на прилаганите стрес тестове²⁶⁸.

Степента на чувствителност на системата и на отделните банки е анализирана при различни по обхват на видовете риск и острота на негативните въздействия сценарии. При тях са отчетени най-песимистичните прогнози на МВФ, ЕК и ЕЦБ за развитието на икономиката на България, въз основа на които е оценено потенциално влошаване на кредитите и чувствителността на капитала на банките. Наред с тях се извършват специализирани проучвания, които носят важна информация за развитието на определени параметри и зони на риск, както и за вижданията на банките и предприеманите от тях действия. Така данните от надзорната отчетност се допълват, усъвършенства се инструментариумът от показатели и се разширяват възможностите на анализа на макроравнище.

Задълбочена е връзката с кредитните институции, преди всичко със звената за определяне и анализ на риска и за прогнозиране. Проучени са различни аспекти от дейността на банките, очакваните резултати за периода, както и ефектите и пазарните нагласи вследствие проявлението на икономическата стагнация. Тези изследвания са фокусирани върху възможните мерки, политика и действия на кредитните институции при определени параметри на кредитния и ликвидния риск.

С цел по-обхватно и задълбочено изследване на процесите в банковата система е извършено проучване на надзорни индикатори, мерки и практики в други страни от ЕС. Събитията на международните пазари и създаването на новата европейска надзорна архитектура са наложили по-голяма интензивност при извършването на анализи и проучвания. С особено внимание са наблюдавани данните за компаниите – майки на дъщерни банки в България, както и факторите, определящи тенденциите в европейския банков сектор²⁶⁹.

Проактивното поведение на банковия надзор е намерил израз и в извършените няколко проучвания, подпомогнали вземането на решения за действия с цел смекчаване

В нито една от наблюдаваните институции не са налице предпоставки за ерозия на капитала. (вж. БНБ, годишен отчет 2012 г.).

²⁶⁸ Вж. БНБ, годишни отчети 2008 – 2013 г. и тримесечни надзорни отчети

²⁶⁹ През 2012 г. вследствие на фискални проблеми в страни от региона, чиито банки имат дъщерни дружества в България, е увеличена интензивността на проучванията на финансовото състояние на банките-майки.

на последиците от кризата: проучване на пазарните нагласи и оценките за въздействието на кризисните процеси върху отделните кредитни институции, включително и чрез изследване на очакваните стойности на показателите, измерващи вероятността за неизпълнение на задълженията на кредитополучатели към банките, както и на възстановимата стойност на класифицираните като необслужвани кредити.

Засилването на влиянието на външни фактори върху процесите в системата повиши чувствителността към риск на банките и банковия сектор. Ето защо продължава оптимизирането и актуализирането на методиката за тестване влиянието на основните видове риск – кредитен, ликвиден и пазарен, оптимизира се наборът от данни и инструменти за проучване и оценка на системния риск Стрес-тестовите продължават да бъдат инструментариум за проверка на способността на системата и на отделните кредитни институции да устоят на различни реални и хипотетични въздействия, а получените резултати са използвани за своевременното предприемане на надзорни действия²⁷⁰. Оценката на чувствителността се фокусира върху лихвения и пазарния риск чрез подхода „отдолу нагоре“ (bottom-up approach). Съвместното им прилагане комбинира специфичните предимства на двата подхода и улеснява диалога с кредитните институции по ключовия за стабилността на банковата система кредитен риск. През годините редовно се провеждат и стрес тестове за ликвидността на кредитните институции. Резултатите и аналитичните изводи са използвани не само в надзорен аспект – за предприемането на конкретни надзорни действия, но и за прилагането на цялостната антициклична политика на БНБ.

През 2013 г. е разширен инструментариумът за оценка на въздействието и за провеждане на стрес тестове. Освен обичайните рискове (кредитен и ликвиден) в хипотезите за шок вече е включена и потенциална уязвимост, произтичаща от взаимна обвързаност между отделните кредитни институции. Анализите обхващат не само проявлението на съществуващите рискове и симулиране на хипотетични сценарии, но и тематичен обзор, като характеристики на корпоративното управление на банките, еволюция на бизнес моделите в българската банкова система и др. Сред приоритетите през 2013г е осигуряването на качествена и навременна информация за целите на анализа на тенденциите при рисковете за банковата система. Във връзка с въвеждането на новата регулаторна рамка от 2014 г. и произтичащите от това промени в надзорната и финансовата отчетност са създадени предпоставки, целящи получаването както на съпоставими, така и на допълнителни данни.

Оценките за динамиката на основните финансови параметри, на резултатите от стрес тестовите и извършените проучвания са публикувани в различни издания на БНБ, чрез които обществеността периодично бива информирана за състоянието на банковия сектор. Същевременно се подготвят и експертни позиции и становища по множество

²⁷⁰През 2011 г. въз основа на общата рамка на ЕБО за устойчивост на банките спрямо шокове беше проведен национален стрес тест (април – юни 2011 г.). Независимо че кредитните институции в страната не попадат в обхвата на общоевропейския стрес тест, устойчивостта на системата и банките на кредитен риск е проверена по метода „отгоре надолу“ (top-down approach).

въпроси – обект на дискусии в европейските структури. Извършва се засилен информационен обмен с ЕЦБ, с други международни финансови институции и с надзорни органи по линията на двустранни и многостранни меморандуми за сътрудничество.

Специален надзор (2008 – 2013 г.)

Няма промяна в основните приоритети на специалния надзор:

- Неутрализирането на рисковете и другите неблагоприятни въздействия, свързани със структурата на акционерния капитал. Целта е гарантирането на стабилна и прозрачна акционерна структура, своевременна и обективна преценка на финансовото състояние на акционерите, както и на възможностите им при необходимост да подкрепят капитала. През периода не са допуснати отклонения от добрата банкова практика за ясна акционерна структура и доказан произход на средствата;

- В рамките на периода са извършени последователни действия за предотвратяване изпирането на пари, финансирането на тероризма и финансовите измами. Общата констатация на база извършените прегледи в банките и финансовите къщи е, че институциите спазват стандартите за противодействие срещу изпирането на пари, прилагайки процедури и политика, минимизиращи риска през банковата система да преминат средства с неясен и/или криминален произход. В съответствие с насоките, отразени в докладите на ЕК, продължава и диалогът с институциите, ангажирани в борбата срещу финансовите измами и прането на пари. По линия на европейското надзорно сътрудничество са предприети стъпки за сближаване на прилаганите надзорни практики за предотвратяване изпирането на пари и финансирането на тероризма. Действията на надзора по предпазване на банковата система от финансови измами и изпиране на пари са оценени положително от Комитета на експертите за оценка на мерките срещу изпирането на пари (MONEYVAL) към Съвета на Европа. По линия на междуинституционалното сътрудничество се работи активно за изграждането на Национална стратегия за противодействие на изпирането на пари в Република България, 2011 – 2015 г., както и по мащабен проект за засилване на аналитичния капацитет на администрацията по отношение на свързаните с еврофондовете корупционни рискове.

Дейността на специалния надзор през 2013 г. е определена от промените в международната рамка за предотвратяване използването на банковия сектор за целите на изпирането на пари и финансирането на тероризма. Проведени са обсъждания на проекта за четвърта директива за предотвратяване изпирането на пари и финансирането на тероризма, в който следва да се отразят променените международни стандарти в тази сфера. В рамките на междуинституционалното сътрудничество е подготвен проект на план за прилагане на националната стратегия;

- Във връзка с правилното определяне на влоговата база в банките са извършени конкретни действия: въз основа на констатациите към проверените банки са отправени препоръки; предприети са и действия за установяване на единна практика и синхронизиране дейността на БНБ и на Фонда за гарантиране на влоговете в банките; в съответствие със законовите изисквания и тенденциите в съвременното корпоративно управление са усъвършенствани и сближени използваните практики;

- Обект на надзорно внимание през годините са и оценките на банките в качеството им на банки-попечители. Съвместно с Комисията за финансов надзор са оценени организацията и процедурите, които банките прилагат при попечителската си дейност. Във връзка с установени несъответствия с нормативните изисквания са отправени препоръки към ръководствата на търговски банки по отношение на контролните функции на банката-попечител и за спазване на законовите ограничения при инвестиране активите на дружествата;

- Обществено значим акцент в дейността през периода е и осигуряването на по-голяма прозрачност при работата с клиенти и предоставянето им на разбираем език на ясна и достъпна информация. Значителни усилия са насочени за сближаване и усъвършенстване на надзорната практика по укрепване на корпоративното управление. По методика на Световната банка бяха изследвани прилаганите практики за корпоративно управление, а по линия на Работната група за борба срещу изпирането на пари (AMLTF) към CEBS е извършено проучване на правната рамка относно прилаганите от банките подходи за работа с клиенти. Надзорните действия са осигурили укрепване на пазарната дисциплина, засилване доверието на потребителите на банкови продукти и услуги, подобряване на комуникацията с участниците на пазара и минимизиране на рисковете за потребителите при промяна на условията.

- За спазването на разпоредбите на Валутния закон и нормативните актове за приложението му, надзорните действия са били съобразени с изискванията за прозрачност на банковите и финансовите сделки и операции;

- Във връзка с интензивното предлагане от финансовите институции на финансови услуги и след изследване на режима на Общността за регулиране на тяхната дейност са подготвени предложения за нормативни промени с цел оптимизиране на националната правна рамка. Измененията в ЗКИ регламентират режима за регистрация и дейност на финансовите институции, като въвеждат по-строг режим за лицата, извършващи финансови услуги и нови изисквания за отчетност и за наблюдение върху тяхната дейност. Най-многобройна е групата на дружествата, извършващи кредитиране и финансов лизинг. Анализът на финансовото състояние на регистрираните институции е наложило въвеждането на прагове за собствен капитал като форма на превантивен механизъм при влошаване на финансовите резултати;

- Започнало е и изучаване практиката в ЕС по т.нар. колективно (групово) финансиране (crowdfunding) – пряко набиране на средства от граждани посредством интернет платформи. Във връзка с нарастващата популярност на виртуалните валути от БНБ е публикувано издаденото от ЕБО предупреждение към потребителите за възможните рискове при купуване, притежаване или търгуване с виртуални валути. Проведени са редица дискусии по европейските практики в нерегулирания банков сектор (т.нар. паралелна банкова система, shadow banking).

През периода продължават да се извършват съвместни проверки със Специализираната административна дирекция „Финансово разузнаване“ на ДАНС и е оказано експертно съдействие на органите на съдебната власт и на структурни звена в Министерството на вътрешните работи. Продължава сътрудничеството с Министерството на външните работи по въпроси, свързани с резолюции на ООН и

статута на определени представителства на държави, спрямо които се прилага рестриктивен режим. Приключил е с положителна оценка четвъртият кръг от оценката на надзорния процес и на дейността на банковия сектор по прилагане Препоръките на Специалната група за финансови действия (FATF).

Надзорна администрация, лицензиране и разрешения (2008 – 2013 г.)

Лицензионно-разрешителният режим и надзорните мерки са част от средствата за поддържане стабилността на банковата система. В тази област банковият надзор продължава да провежда политика, насочена към своевременно коригиране на отклоненията в дейността на кредитните институции и за повишаване на стандартите за допускане до банковия пазар на страната.

През 2008 г. с решение на УС на БНБ е отказано издаването на разрешение за извършване на банкова дейност на един кандидат. По този начин е потвърден на практика заложеният в Основните принципи на лицензионната политика на БНБ предпазлив и консервативен подход по отношение на кандидатите за нови участници на пазара на банкови услуги, който принцип се прилага последователно в последните 10 години.

През 2009 г. се извършват промени в нормативната база, свързана с дейността на банките и финансовите институции. В съответствие с Директива 2006/48/ЕО в ЗКИ значително е разширена и прецизирана правната уредба на режима за одобряване придобиването на значителни акционерни дялове от капитала на кредитни институции. Въведен е и регистрационен режим за небанковите дружества, които извършват финансови услуги (финансови институции). Действащата от 1997 г. система на сертификати за заемане на ръководна позиция в банка е заменена с по-широкообхватната и съответстваща на международните стандарти за корпоративно управление система за одобрение, включваща и проверка за надеждност и пригодност. В съответствие с измененията са актуализирани лицензите на банките, регистрирани в България.

Откритото в края на 2008 г. производство за издаване на банков лиценз на „Данубиус банк България“ АД – съвместен проект на българската финансова група „Алфа финанс холдинг“ и лицензираната в Австрия „Хипо инвестмънт банк“ АГ, приключва с прекратяването му по искане на заявителя, но е издадено разрешение на „Бългериън акуизишън къмпани II“ – дружество, притежавано от Фонд „Генерален държавен резерв“ на Султаната на Оман, за придобиване на 30-процентен дял от акциите в капитала на „Корпоративна търговска банка“ АД.

Според отчета на Банков надзор, въпреки влошаващата се конюнктура, банките са успели да избегнат допускането на тежки отклонения от нормативните изисквания, поради което не са приложени сериозни корективни надзорни мерки. Надзорните мерки са били насочени към постигане от проверяваните при надзорните инспекции банки на по-високо капиталово покритие на поетите рискове. Препоръките при управлението на кредитния риск и риска от концентрации са били насочени към подобряване на вътрешните правила и по-прецизно обследване и наблюдение на свързаните групи от кредитополучатели.

През 2010 г. не са откривани нови процедури за лицензиране на кредитна институция.

- Производството по издаване на лиценз като дружество за електронни пари на „Ти Би Ай е Кард“ ЕАД, започнало през 2009 г., е прекратено поради оттегляне на заявлението;

- „Те Дже Зираат Банкась“ АД, Турция, получава разрешение да разшири дейността на клона си в България чрез включване в лиценза ѝ на предоставяне на платежни услуги;

- През периода настъпиха съществени промени сред акционерите, притежаващи квалифицирано дялово участие в капитала на ЧПБ „Тексим“ АД;

- Централната кооперативна банка става собственик на контролния пакет от акции на „Статер банка“ АД, гр. Куманово, Македония;

- Българската банка за развитие увеличава своя капитал чрез апортна вноска на правото на собственост върху терена, върху който се намира сградата на централата ѝ в София;

- Четири банки увеличават капитала си за надзорни цели чрез привличане на дългово-капиталови инструменти, а също толкова погасяват предсрочно свои задължения по такива инструменти;

- Лицензираната в Германия „Ишбанк“ – дъщерно дружество на едноименната турска частна банка, започна подготовка за откриване на клон в България след нотификация от компетентния надзорен орган. Предстои клонът ефективно да започне да извършва банкова дейност през първата половина на 2011 г., след като покрие всички материални и технически изисквания.

През представения период не са налагани тежки надзорни мерки. Във връзка с извършени надзорни инспекции са били разпоредени действия за подобряване управлението на рисковете, като това включва и искане за допълнителна капиталова подкрепа; въведена е седмична отчетност по определени позиции и представяне на тримесечните отчети на месечна база; представяне на месечна информация за всяка експозиция над определен размер; въведено е засилено надзорно наблюдение във връзка с фактор от несистемно значение; отправено е възражение срещу използването на инструменти за редуциране на кредитния риск по несъответстващ на надзорните регулации начин; във връзка с постъпили много жалби от клиенти (главно кредитополучатели) срещу банки са били поискани конкретни управленски действия за подобряване на работата с потребителите на финансови услуги.

През 2011 г. не са откривани нови процедури за лицензиране на кредитна институция. След приключена техническа подготовка започва да предоставя банкови услуги клонът на „ИшБанк ГмбХ – клон София“, Германия. „Централна кооперативна банка“ АД продължава своята политика на придобиване на банки в Източна Европа.

Настъпват съществени промени в акционерната структура на няколко банки:

- Предприетата от Ирландия през 2010 г. оздравителна процедура чрез капитализация на „Алайд Айриш Банкс“ доведе до придобиване от държавата в лицето на министъра на финансите на Ирландия на косвено акционерно участие в българската „Българо-американска кредитна банка“ АД. Впоследствие „СИЕСАЙЕФ“ АД, София,

придобива 49.99% от акциите на банката въз основа на постигнато споразумение за продажбата на това участие. Другият голям акционер в тази банка – групата „Грамърси“, е реструктурирал акционерното си участие, без да променя съществено неговия размер;

- „НЛБ Банка София“ става еднолична собственост на „Ти Би Ай Еф Файненшъл Сървисиз Би Ви“, Нидерландия, и променя наименованието си на „Ти Би Ай Банк“ ЕАД;
- „Интернешънъл Асет банк“ АД има нов миноритарен акционер (между 10 и 20% от акциите).

17 кредитни институции от държави-членки са нотифицирали чрез своите надзорни органи БНБ за намерението си да предоставят презгранични услуги в България, с което броят на тези институции достига 196 (след изключване от този регистър на дружествата за електронни пари, които са прехвърлени към регистъра на платежните институции).

Микропруденциални надзорни мерки²⁷¹ през 2011 г:

- Със заповед от м.ноември 2011 г. са лишени от право на глас за срок от шест месеца няколко миноритарни акционери в „Общинска банка“ АД. Заповедта е изпълнена незабавно, като на проведеното след издаването ѝ Общо събрание на акционерите са извършени планираните от основния акционер промени в устава и надзорния съвет на банката. Ефектът на тези действия е постигнал необходимия резултат и от м. декември 2011 г. е възстановено правото на глас на миноритарните акционери²⁷².

- Обект на надзорно въздействие е била и кредитна институция, която не е изпълнила надзорни разпореждания от 2010 г., за което вече ѝ е била наложена имуществена санкция. Освен задължението да ги изпълни, на банката е разпоредено значително увеличение на акционерния ѝ капитал, представяне в БНБ на план за реструктуриране на кредитния портфейл и са ѝ отправени препоръки за подобряване на корпоративното управление.

- Във връзка със задълбочаващата се криза в Гърция на ръководствата на банките, които са част от базирани в Гърция банкови групи е препоръчано да се въздържат от инвестиции в гръцки държавен дълг или в дълг, емитиран от гръцките банкови групи, а при решение за такава инвестиция да уведомяват управление „Банков надзор“ на БНБ.

През 2012 г. също не са откривани нови процедури за лицензиране на кредитна институция.

След процедура по нотификация Ти Би Ай Банк предстои да открие клон в Румъния. Откритият през 2008 г. в България клон на латвийската Регионална инвестиционна банка е започнал подготовка за преустановяване на дейността си и закриване. Ти Би Ай Банк и Българо-американска кредитна банка (БАКБ) разширяват банковия си лиценз с правото да предоставят пълната гама платежни услуги.

През периода настъпват съществени промени в акционерната структура на някои банки:

- След одобрение от БНБ квалифицираният акционер на БАКБ – „Си Ес Ай Еф“ АД, се превръща в мажоритарен акционер;

²⁷¹ Вж. БНБ, годишен отчет 2011 г и тримесечни надзорни отчети

²⁷² Заповедта за отнемане правото на глас е обжалвана пред Върховния административен съд.

- Френската банка „Креди Агрикол“ преструктурира косвеното си участие в „Емпорики Банк – България“ ЕАД и променя наименованието на дъщерната си банка в България на „Креди Агрикол България“ ЕАД;
- Физическото лице Адил Саид Ахмед Ал Шанфари от „Шанфари груп“, базирана в Султанство Оман, участва в увеличението на капитала на „Инвестбанк“ АД и придобива акционерен дял, надвишаващ 20%;
- Регистрираната в Люксембург „Бългериън Акуизишън Къмпани II“ С.а.р.Л. (контролирана от фонд „Генерален държавен резерв“ на Султаната Оман) увеличава дела си в Корпоративна търговска банка, достигайки и надхвърляйки границата от 33% от капитала;
- Общинска банка увеличава акционерния си капитал, без това да доведе до значителни промени в акционерната структура.

Първа инвестиционна банка пласира две емисии облигации от по 20 млн. евро, отговарящи на условията за капитал от първи ред, и включва привлечените средства в този капитал. От възможността да увеличат капитала си от втори ред чрез капиталови инструменти (подчинен срочен дълг) са се възползвали три банки, а три кредитни институции са погасили предсрочно свои задължения по подчинени срочни дългове.

16 кредитни институции от държави – членки на ЕС са нотифицирали чрез своите надзорни органи БНБ за намерението си да предоставят трансгранични услуги в България, с което броят на тези институции достига 212.

Макропруденциални мерки²⁷³

■ Поради повишения ликвиден риск, свързан с различните етапи на задълбочаване на проблемите в Гърция, към българските дъщерни дружества на банки-майки, регистрирани в Гърция, и към извършващата дейност чрез клон в България Алфа банка са отправени специфични предписания по управлението на ликвидността, както и за адекватни действия по минимизиране на операционния риск, произтичащ от свързаността на местните дружества с информационните системи на банките-майки. Така се постига допълнително укрепване стабилността на балансите им към външни рискове и се елиминират спекулации за директен пренос на нестабилност към българската банкова система.

■ Независимо от съществуващите в националната регулаторна рамка по-високи капиталови изисквания и критерии за провизираност на риска на банките е препоръчано въздържането от инвестиции в определени класове експозиции и/или своевременното прекратяване на вече формирани вложения в определени финансови инструменти;

■ Към всички кредитни институции са отправени серия препоръки, насочени към поддържане на допълнителни ликвидни буфери и са създадени рамки за гарантиране на органичния растеж на капитала. Въведени са и допълнителни инструменти за засилване честотата и обхвата на финансовата отчетност, предоставяна от банките на БНБ.

²⁷³ Вж. БНБ, годишен отчет 2012 г. и тримесечни надзорни отчети

Коригиращи надзорни действия (микропруденциални мерки): те включват надзорно въздействие чрез заповеди за отстраняване на нарушения (в т.ч. нарушение на капиталови регулатори), налагане на подходящи ограничения в дейността и разпореждане за увеличение на капитала; снемане на надзорни ограничения, въведени по-рано; самостоятелни заповеди за подобряване управлението на рисковете и отстраняване на специфични слабости; предписания за подобряване процеса на оценяване на приетите обезпечения или за преодоляване слабостите в управлението на кредитния, операционния и пазарния риск, на ликвидността и на системата за вътрешен контрол.

През 2013 г. не са откривани нови процедури за лицензиране на кредитна институция и не са настъпили съществени промени в акционерната структура на по-голямата част от банките²⁷⁴.

През годината банките показват засилен интерес към емитиране на капиталови инструменти и предсрочно погасяване на вече съществуващи. Тази тенденция се засилва в края на годината с приближаващото влизане в сила на новата европейска капиталова рамка за кредитните институции. Капиталови инструменти, признавани за капитал от първи ред, са емитирали Инвестбанк, Креди агрикол, Първа инвестиционна банка и Интернешънъл асет банк, а такива за капитал от втори ред – Централна кооперативна банка и Райфайзенбанк. Частични или пълни погашения по капиталови инструменти са направили ПроКредит банк и Обединена българска банка²⁷⁵.

През 2013 г. общо 18 кредитни институции от държави членки са нотифицирали чрез съответните надзорни органи БНБ за намерението си да предоставят презгранични услуги в България, с което броят на тези институции достига 230.

В страната не са откривани нови клонове на кредитни институции от държави – членки на ЕС. Клонът на Регионална инвестиционна банка (Латвия) приключва процедурата по закриването си и преустановява дейността си в България.

Във връзка с реструктуриране дейността на българския клон на Ситибанк (Ню Йорк) чрез прехвърлянето ѝ към клон в България на кредитна институция от групата, базирана обаче в друга държава членка, е получена и потвърдена нотификация от централната банка на Ирландия за откриване на клон на Ситибанк Юрп ПЛС, Дъблин, в България. Реструктурирането на клона е приключило на 1 януари 2014 г.

Първа инвестиционна банка е упражнила правото си на трансгранична дейност в други държави – членки на ЕС, свързана с привличане на влогове в Германия.

През годината са констатирани формални нарушения на банковото законодателство и надзорните наредби, свързани с: неправилно определяне и измерване нивото на риск

²⁷⁴ Първа инвестиционна банка става собственик на всички акции от капитала на МКБ Юнионбанк и променя наименованието на дъщерната банка, предвид последващото вливане на дъщерната банка в банката майка. Общинска банка е изключена по собствено искане от списъка на банките, които могат да бъдат попечители по Кодекса за социално осигуряване.

²⁷⁵ Вж. БНБ, годишен отчет 2013 г. и тримесечни надзорни отчети

по рискови експозиции и тяхното обезценяване по приложимите счетоводни и надзорни стандарти, както и некоректно прилагане на изискванията на надзорни наредби. От всички изработени препоръки, над половината са за подобрения при процеса на кредитиране.

Въпреки че главните усилия на Банков надзор са насочени в сферата на традиционната надзорна дейност (надзорната политика, надзора върху кредитните институции и надзорните макроанализи, специалния надзор и надзорната администрация), през периода са отделени ресурси и за развитие на нови сфери и дейности:

- През периода експерти от „Банков надзор“ участват в редовните срещи в рамките на основните европейски комитети и работните групи, които имат връзка с развитието на банковата система и с надзора в Европейския съюз. Такива са Комитетът на европейските банкови надзорници (CEBS) и неговите работни групи, Европейският банков комитет (EBC), Съвместният комитет за финансовите конгломерати (JCFC), Комитетът за банков надзор към ЕЦБ (BSC), Регионалната група на банкните надзорници от Централна и Източна Европа (BSCEE) и др.;

- Предвид неблагоприятните промени на международните финансови пазари през периода е засилен обменът на информация между БНБ и други кредитни институции и надзорни органи в чужбина. Осъществен е активен обмен на експертни мнения по редица въпроси с партньорски институции от и извън ЕС – международни финансови институции (МВФ, ЕБВР и др.), чуждестранни органи и организации, рейтингови агенции. Предоставяната информация и анализи по линия на надзорните макроанализи и стратегии се взема под внимание от международни институции и рейтингови агенции при изготвянето на техните оценки за състоянието на българския банков сектор;

- Сред приоритетите е подготовката на експертни позиции и становища по различни теми и дискусии в европейските структури във връзка с участието в ЕСЦБ, КЕБН, надзорните колегии и др. Активно е и участието в работата на надзорните колегии за презграничните банкови групи, опериращи на територията на страната. Обменът с тях на надзорна информация е редовен, взаимно изгоден и в съответствие с подписаните меморандуми за разбирателство и сътрудничество;

- Продължава изготвянето на експертни анализи за подготовка на участия на представители на БНБ в структури на ЕЦБ и в различни форуми у нас и в чужбина. Периодично се подготвят и публикуват информационните бюлетени „Банките в България“ и редовните месечни прессъобщения за състоянието на банковия сектор.

- Независимо че надзорните правомощия на БНБ, възложени съгласно ЗБНБ, са насочени към поддържане стабилността на банковата система и защита интересите на вложителите и не обхващат въпросите, свързани със защита на потребителите на финансови услуги, през периода 2008- 2013 г. Банков надзор продължава да наблюдава отношенията между банките и финансовите институции – от една страна, и техните клиенти – от друга, като установява и анализира повтарящите се проблеми на база постъпилите жалби, сигнали и предложения. Основните проблеми, засегнати в жалбите: едностранно повишаване на разноските по кредити (лихви, такси и др.); проблеми при предсрочното погасяване на задължения по кредити; усложнения във връзка със

застрахователни правоотношения, възникнали по повод кредитиране; недоволство от активността и методите на кредиторите при събиране на просрочени вземания; проблеми във връзка със запорирани сметки по изпълнителни дела и др. В резултат от активната кореспонденция между надзорната институция и банките вече се забелязва повишаване на степента на прозрачност при работата на банките с техните клиенти и предоставяне на по-ясна и достъпна информация на клиентите.

5. Банковият надзор през 2014 г.

5.1. Оценка на състоянието на банковата система

През 2014 г. предизвикателствата на икономическата и политическата среда и породилата се несигурност оказват задържащ ефект за кредитирането и поддържат висока склонност на икономическите агенти към спестяване²⁷⁶. Продължаващият процес на издължаване на банките в България към чуждестранни кредитни институции (главно компании майки) е компенсиран от растеж на депозитите на населението. Допълнителните изисквания към кредитните институции за по-високо покритие на привлечените средства с ликвидни активи се отразява върху структурата на балансовите им активи. Увеличават се инвестициите в български ДЦК и вложенията в краткосрочни пласменти (най-вече при лица от групата).

Запазването на банковата стабилност е основното предизвикателство през втората половина на 2014 г. Капацитетът на изградените в банките ликвидни и капиталови буфери, целенасочено изисквани от БНБ през годините, се налага да бъде тестван в реална стресова ситуация.

През втората половина на юни банковият сектор е изложен на сериозен ликвиден натиск, ескалирал от публикации в средствата за масова информация, интернет и от електронни съобщения, свързани със състоянието на определени банки (КТБ, ТБ „Виктория“ и ПИБ). Последващият значителен отлив на депозити от Корпоративна търговска банка и дъщерната ѝ банка ТБ „Виктория“ води до изчерпване на ликвидността им и преустановяване на разплащанията им. По искане на ръководствата на КТБ и на ТБ „Виктория“ двете банки са поставени под специален надзор съответно на 20 и на 22 юни 2014 г.²⁷⁷ В изпълнение на Закона за кредитните институции (ЗКИ) относно действията на БНБ при поставяне на банка под специален надзор, са назначени квестори, спряно е изпълнението на задълженията на двете банки за срок от три месеца, отстранени са от длъжност всички членове на органите на управление и са лишени за същия период от право на глас акционерите, притежаващи повече от 10% от акциите. Три одиторски компании („Делойт Одит“ ООД, „Ърнст и Янг“ ООД и „АФА“ ООД), които през последните години не са одитирали двете банки, са избрани да започнат цялостна оценка на активите, за да се прецени действителното им състояние, както и евентуалните

²⁷⁶ Вж. БНБ, годишен отчет, 2014г и тримесечни надзорни отчети

²⁷⁷ Развитието на въпроса с КТБ и ТБ „Виктория“ е оповестявано редовно в прессъобщения и изявления на интернет страницата на БНБ. За събитията и предприетите действия, свързани с двете банки, е представен доклад от името на УС на БНБ за информация на народните представители от 43-тото Народно събрание на Република България, който е публикуван на интернет страницата на БНБ на адрес http://www.bnb.bg/PressOffice/POPressReleases/POPRDate/PR_20141027_BG.

капиталови нужди за оздравяването им. Успоредно с назначаването на преглед на активите на КТБ от трите одиторски дружества, в периода 7 юли 2014 г. – 14 октомври 2014 г. на база данните към 30 юни 2014 г. е извършена и надзорна проверка на място в банката.

В края на юни 2014 г. с Европейската комисия е договорена рамка за държавна помощ за подкрепа на ликвидността на банките в България.²⁷⁸ Ликвидният натиск върху банковата система е преодолян, а банковата стабилност е съхранена²⁷⁹. Според БНБ, въпреки сложната обстановка при кризата с КТБ, макроикономическата и финансовата стабилност са съхранени и банковата система е продължила да изпълнява ролята си на финансов посредник в икономиката при допълнително укрепени ликвидни и капиталови буфери.

СЪБИТИЯТА В ПОДРОБНОСТИ

От УС на БНБ

Според управителя на БНБ „Част от приложената информация за първи път се изнася публично пред народните представители от 43-то Народно събрание и широката общественост и представя в подреден вид детайли относно първоначалното финансово състояние на КТБ и ТБ „Виктория“, изводи от новата надзорна проверка в КТБ, комуникацията с основните акционери, както и кореспонденцията на БНБ с Европейската комисия, Европейския банков орган и Международния валутен фонд. Очертани са последващите стъпки, които да бъдат предприети съгласно действащото законодателство“²⁸⁰.

I. ИЗХОДНОТО СЪСТОЯНИЕ

Финансова информация за Корпоративна търговска банка“ АД (КТБ) към 31.03.2014 г. и резултатите от последната надзорна инспекция, извършена в банката в периода 20.05. – 08.07. 2013 г.

Към 31.03.2014 г. „Корпоративна търговска банка“ АД (КТБ) отчита активи в размер на 7302 млн. лв.²⁸¹ През първото тримесечие не се отчитат значими изменения, които да водят до промяна в рисковия профил на банката. Високите нива на кредитния риск и на риска от концентрация продължават да са определящи за институцията. Според докладваните от банката данни, предоставените големи кредити по смисъла на Наредба № 7 на БНБ (отменена през април 2014 г.) са 20 броя с общ брутен размер от 1488.9 млн. лв. и представляват 29% от кредитния портфейл на банката, или 193% от собствения ѝ капитал (758.6 млн. лв.). В това число 9 броя са експозиции с обща балансова стойност 870 млн. лв., определени към групи свързани лица. Брутният размер на редовните

²⁷⁸ Решението на ЕК е обявено на 30 юни 2014 г. (http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-754_bg.htm). Тази държавна помощ беше използвана за преодоляване на ликвидната криза при ПИБ, но незнайно защо не беше използвана при КТБ?

²⁷⁹ Вж. БНБ, годишен отчет 2014 г. и тримесечни надзорни отчети

²⁸⁰ Материалите могат да се намерят на интернет страницата на БНБ, bnb.bg

²⁸¹ На интернет страницата на БНБ има публикувани подробни тримесечни индивидуални данни за банките, в т.ч. КТБ, и за клоновете на чуждестранни банки в България.

експозиции към 31.03.2014 г. е 5082.4 млн. лв., които заемат дял от 98.7% от общо brutните кредити, като за анализирания период техният размер нараства с 361.1 млн. лв. Степента на обезценка по приложимите счетоводни стандарти (МСС 39) на класифицираните експозиции е 4.6%, което е значително под средните стойности за банковата система (35%). Предоговорените експозиции са в размер на 374 млн. лв. и представляват 7% от общо кредити и аванси, като качеството на предоговорените експозиции е приемливо, само 6% от тях са класифицирани. Банката не отчита преструктурирани експозиции. През анализирания период капиталовата позиция на банката нараства до 758.6 млн. лв. в резултат от включването на годишната одитирана печалба и подчинен срочен дълг в размер на левовата равностойност на 35 млн. евро. Отчетеният по-висок размер на собствения капитал е основа, позволяваща по-същественото нарастване на кредитите през анализирания период, съответно на рисковия компонент.

Според докладваните от банката данни по Регламент 575/ЕС за капиталовите изисквания, собственият капитал на банката е в размер на 764.7 млн. лв., общата капиталова адекватност – 13.85%, а съотношението на капитала от първи ред – 10.64%. Финансовият резултат за първото тримесечие е печалба в размер на 13.1 млн. лв. е и формиран от традиционна банкова дейност. Възвръщаемостта на активите (ROA=0.7%) е съизмерима с отчетената през същия период на предходната година, докато възвръщаемостта на капитала (ROE=8.9%) е по-ниска в резултат от извършеното увеличение на капитала. Ликвидните активи нарастват през отчетния период. В структурата им с водещ дял от 71% са паричните средства и салда при БНБ и търгуемите ценни книжа.

Последната надзорна инспекция в КТБ преди поставянето ѝ под специален надзор на 20.06.2014 г. е извършена в периода 20.05.–8.07.2013 г. на база данните към 31.03.2013 г. Обхватът на инспекцията е следният: анализ и оценка на системите за управление на кредитния, ликвидния и пазарния риск на банката; анализ и оценка на капиталовата позиция на банката и процесът по вътрешен анализ на адекватността на капитала (БААК), извършван от банката; оценка на корпоративното управление на институцията.

Не са установени нарушения на нормативната уредба, но са направени препоръки за подобряване на дейността, свеждащи се до следното:

- ✓ Във връзка с подобряване на кредитната дейност, следва да извърши преглед на кредитния портфейл и да отчете всички предоговорени кредитни сделки; да завиши контрола за своевременно актуализиране на данните в декларациите за икономическа свързаност; да се допълнят анализите за концентрации с информация за размера и падежа на кредитите;

- ✓ Да се отчети влиянието на резултатите от извършените стрес тестове върху капитала на банката, в докладите за нивото на риска да има информация за взетите от ръководството на банката решения на база резултатите от стрес тестовете;

- ✓ Функцията по спазване на вътрешните правила и банковата нормативна уредба да бъде обединена в едно звено, като се вземе управленско решение за подчинеността на звеното;

✓ Да се подобри процесът по ВААК за намиране на по-усъвършенстван подход за изчисляване на необходимия вътрешен капитал за покриване на поетите рискове, отговарящ на дейността и бизнес модела на банката.

Няма нищо необичайно в направените препоръки, при много банки надзорните инспекции завършват с подобни препоръки! (коментарът е на автора)

II. СЪБИТИЯТА, СВЪРЗАНИ С „КОРПОРАТИВНА ТЪРГОВСКА БАНКА“ АД И ТЪРГОВСКА БАНКА „ВИКТОРИЯ“ ЕАД И ДЕЙСТВИЯТА НА БНБ

След **12.06.2014 г.** е налице засилено теглене на средства от клиенти на КТБ, както в брой така и чрез нареждания за превод по банков път²⁸².

Поради нарастващия брой различни медийни интерпретации в свое прессъобщение на **17.06.2014 г.** БНБ заявява, че: внимателно и отблизо следи развитието на целия банков сектор, включително и на КТБ, и че на базата на тази информация потвърждава, че банковата система, включително и КТБ, е с висока ликвидност и капиталова адекватност и функционира нормално; се ръководи единствено от обществен интерес и винаги е стояла над всякакви злободневни партийни или икономически противоборства; призовава всички обществено-политически и медийни фактори към отговорно публично говорене и въздържане от непремерени внушения. Последва кратковременно забавяне в тегленето на средства от КТБ.

На **18.06.2014 г.** е разпространено анонимно писмо за подуправителя, ръководещ управление Банков надзор се ускорява тегленето на средства от КТБ. и по-късно през деня в свое прессъобщение БНБ обявява, че: е образувано досъдебно производство срещу подуправителя на БНБ, ръководещ управление „Банков надзор“, и за да не бъдат допускани съмнения за възпрепятстване на проверката, той е излязъл в отпуск до приключване на процесуалните действия; функциите на ръководител на управление „Банков надзор“ вече се изпълняват от главния директор на управлението. В резултат от тези събития продължава масираното теглене на средства от клиенти на КТБ. Същият ден, **18.06.2014 г.**, в БНБ се провежда среща с ръководството на КТБ, по време на която:

- се установява, че КТБ не разполага с достатъчно ликвидни активи, които да отговарят на изискванията за обезпечение пред БНБ с цел кредитиране от централната банка при условията на Наредба № 6 на БНБ;
- на ръководството на КТБ е препоръчано да потърси незабавно ликвидна подкрепа за банката от нейните основни акционери и да проведе разговори с правителството с цел проучване на възможността за получаване на ликвидна подкрепа, съгласно реда и изискванията за предоставяне на държавна помощ в ЕС.

На **20.06.2014 г.** с писмо (вх. № 4098) в БНБ се получава писмено уведомление от ръководството на КТБ, в което то: информира за изчерпване на ликвидността и преустановяване на разплащанията, както и на всички видове банкови операции; иска от

²⁸²За периода 13–20 юни отливът на привлечени средства от КТБ възлиза на 907 064 хил. лв., представляващи 12.98% от размера на привлечените средства на банката към 13.06.2014 г.

БНБ да предприеме необходимите мерки, включително поставянето на КТБ под специален надзор.

С решение на Управителния съвет на БНБ:

- КТБ е поставена под специален надзор за срок от 3 месеца; в КТБ са назначени квестори; спира се изпълнението на всички задължения на КТБ и се ограничават дейността на банката, като ѝ се забранява да извършва всички дейности; отстранени са от длъжност членовете на Управителния съвет и на Надзорния съвет на КТБ; от право на глас са лишени акционерите, притежаващи над 10% от акциите на КТБ, а именно – „Бромак“ ЕООД и Bulgarian Acquisition Company II S.a.r.L.

- На 22.06.2014 г. с решение на Управителния съвет на БНБ: ТБ „Виктория“ ЕАД е поставена под специален надзор за срок от 3 месеца.²⁸³ Само преди няколко месеца, на основание на представени пълен комплект документи съгласно Наредба № 2 на БНБ е издадено одобрение на КТБ, въз основа на което тя да придобие всички акции от капитала на Креди Агрикол България ЕАД и да промени наименованието ѝ на ТБ „Виктория“ ЕАД.

БНБ обявява, че недостигът на ликвидност в КТБ и ТБ „Виктория“ ЕАД е изолиран случай от цялата банкова система и не е свързан с функционирането на останалата част от банковия сектор!

След интензивни консултации с правителството и парламентарно представените политически сили, в събота и неделя, (21.06. и 22.06.2014 г.), и анализ на различни варианти, БНБ предлага следните действия, които са планирани да бъдат извършени с подкрепата на правителството:

- ♣ възлагане на квесторите да организират изготвянето на анализ и оценка на активите и пасивите на КТБ и ТБ „Виктория“ ЕАД от независим външен одитор за срок от десет дни (възниква въпроса „Защо външен одитор и защо 10 дни“);

- ♣ при необходимост – отписване на капитала на акционерите на КТБ и отнемане на техните права в съответствие с предвидените от закона процедури;

- ♣ с цел запазване на дейността на КТБ при нейното оздравяване – увеличаване на капитала на КТБ, като увеличението да се поеме от държавната Българската банка за развитие и Фонда за гарантиране на влоговете в банките;

- ♣ осигуряване при необходимост на ликвидна подкрепа на КТБ, за да се гарантира удовлетворяването в пълния размер на задълженията ѝ към клиентите.

„С цел постигането на по-голяма сигурност за капиталовата адекватност“ са назначени три големи одиторски фирми, които да извършат в рамките на десет работни

²⁸³ В ТБ „Виктория“ ЕАД са назначени квестори; спира се изпълнението на всички задължения на ТБ „Виктория“ ЕАД и се ограничават дейността на банката, като ѝ се забранява да извършва всички дейности; отстранени са от длъжност членовете на Управителния съвет и на Надзорния съвет на ТБ „Виктория“ ЕАД; от право на глас са лишени акционерите, притежаващи над 10% от акциите на ТБ „Виктория“ ЕАД, а именно КТБ, притежаваща 100%.

дни преглед на активите и пасивите²⁸⁴ на КТБ и ТБ „Виктория“ ЕАД²⁸⁵. В КТБ проверката да се извърши съвместно от „ДЕЛОЙТ ОДИТ“ ООД, „ЪРНСТ ЕНД ЯНГ ОДИТ“ ООД и „АФА“ ООД, а в ТБ „Виктория“ ЕАД – от „АФА“ ООД. Гореописаните действия следва да бъдат предприети до 20.07. с цел КТБ и ТБ „Виктория“ ЕАД да отворят на 21.07.2014 г. в 9:00 часа.

В свое **пресъобщение на 23.06.2014 г.** правителството потвърждава подкрепата си за мерките, предприети от БНБ по отношение на КТБ. Обявено е, че всички мерки са изготвени заедно и в координация между правителството, Министерството на финансите и БНБ.

На 30.06.2014 г. УС на БНБ взема решение да бъдат намалени лихвените проценти по депозитите на КТБ и ТБ „Виктория“ ЕАД до средния им пазарен размер за банковата система по видове, матуритет и валути.

На 11.07.2014 г. на заседание на Комисията по бюджет и финанси в Народното събрание, БНБ представя основните резултати от 10-дневния преглед на активите на КТБ и ТБ „Виктория“ ЕАД, както и следващите стъпки, които трябва да бъдат предприети. По отношение на ТБ „Виктория“ ЕАД проверката потвърждава доброто състояние на кредитния портфейл и на неговото обезпечаване, както и наличие на необходимите провизии. Резултатите показват добри практики в управлението на кредитния риск в банката (?).

По отношение на КТБ, одиторите дават оценка на малко над 1/3 от кредитния портфейл. Одиторите заявяват невъзможност на онзи етап да изразят становище за кредитен портфейл в размер от около 3.5 млрд. лв. (което е около 60% от общия кредитен портфейл на КТБ) - не успяват да оценят финансовото състояние на длъжниците и способността им да обслужват задълженията си към КТБ, както наличието и качеството на обезпеченията²⁸⁶. На основата на тези резултати е установено, че не може да бъде получена оценка за качеството на активите, и оттам – на ефекта върху капиталовата адекватност на КТБ²⁸⁷. При вече изчерпани и неналични ликвидни активи и при неустановена капиталова адекватност се оказва невъзможно на КТБ да бъде предоставена ликвидност – нито от централната банка във функцията ѝ на кредитор от последна инстанция по реда на Наредба № 6 на БНБ (за което се изискват ликвидни активи като обезпечение пред БНБ), нито от държавата (поради изискването на правилата за държавна помощ в ЕС всяка получаваща ликвидна подкрепа банка да е доказано платежоспособна)²⁸⁸.

²⁸⁴ Прегледът на активите е частичен, с цел намирането на бързо разрешаване на ситуацията, като се отнася главно до кредитния и инвестиционния портфейл, а обхватът – 95.4% от кредитния и 99.1% от инвестиционния портфейл на КТБ, както и ограничен анализ на пасивите на банката.

²⁸⁵ Вж. коментара на автора по-долу

²⁸⁶ Невъзможността за даване на оценка се определя от липсата на значителни части от кредитните досиета. Има сведения за унищожаване на документи в дните преди поставянето на банката под специален надзор, но са възможни и други причини за липсващата документация.

²⁸⁷ *вж. коментара на автора по-долу*

²⁸⁸ А според автора - *Заради събраната стратегия от БНБ*

Ето защо първоначалният план е изоставен и БНБ заедно с правителството и експерти на основните парламентарно представени партии разработват нов.²⁸⁹ Основната идея в новия план е да бъдат обособени активите, за които може да се даде оценка, че се намират в добро състояние и могат да генерират доход на банката, както и пасивите на КТБ, с изключение на свързаните с основния акционер, които да се преместят в баланса на ТБ „Виктория“ и по този начин да се даде възможност на вложителите да получат достъп до сметките си и пълноценно банково обслужване на предварително обявената дата 21.07.2014. Този план съдържа редица технически детайли: изкупуване от държавата на ТБ „Виктория“ ЕАД по цената, на която КТБ е придобила 100% от акциите на тази банка; прехвърляне на всички качествени активи и пасиви на КТБ към ТБ „Виктория“ ЕАД, като това включва и депозитите на вложителите, с изключение на депозитите на основния акционер и на свързаните с него лица (те няма да бъдат покрити от държавата и остават в КТБ); така ТБ „Виктория“ ЕАД ще бъде обособена като „добра“ банка; ликвидна подкрепа за „добрата“ банка – използване на средствата от Фонда за гарантиране на влоговете за изплащането на гарантираните депозити в КТБ, включително необходимото допълване на недостига във Фонда със средства от държавния бюджет, спазвайки правилата за предоставяне на държавна помощ в ЕС и при механизми, съгласувани между ангажираните в процеса институции, в т.ч. Министерството на финансите и БНБ; отнемане лиценза на КТБ и обявяването ѝ в несъстоятелност. Привилегировани кредитори на КТБ (в несъстоятелност) ще бъдат държавата в лицето на Министерството на финансите и Фондът за гарантиране на влоговете в банките.

По време на консултации на **среща в Брюксел на 8.07.2014 г.**, основните параметри на плана са консултирани неформално с представители на Европейската комисия (Генерална дирекция „Конкуренция“), вкл. с вариант за покриване на депозитите над гарантирания размер от 196 хил. лв. Постигнато е разбирането, че той би предотвратил разпространението на несигурност сред вложителите в други банки и би ограничил негативните ефекти за целия банковия сектор.

По тази причина, заедно с техническата експертиза за изработването на новия план за КТБ, БНБ и правителството предлагат и законови решения, позволяващи нови инструменти за реструктуриране на банките. В поредица от медийни прояви **на 11.07.2014 г.**, включително на заседание на Комисията по бюджет и финанси на 42-то Народно събрание, БНБ насочва вниманието към необходимостта от общи усилия и консенсус на политическите сили в Народното събрание, без което приемането на ново законодателство, въвеждащо инструменти за реструктуриране на банките и планът за КТБ не може да бъде осъществен.

На 14.07.2014 г. при Президента на Република България е проведена среща за състоянието в банковата система и в частност за КТБ²⁹⁰. По време на дискусиите става ясно, че политическите сили не могат да постигнат съгласие за подкрепа на предложения

²⁸⁹ УС на БНБ- „Подчертаваме, че новият план първоначално намери подкрепа на експертно ниво сред основните парламентарно представени сили.

²⁹⁰ Присъстват лидерите на парламентарно представените политически сили, без „Атака“, министър председателят, министърът на финансите, както и управителят и подуправителите на БНБ.

от правителството и БНБ план²⁹¹. Не се постигна консенсус по това дали в казуса с КТБ да се спазва сегашното законодателство или да се предвиди нов специален закон.

В свое прессъобщение на следващия ден, **15.07.2014 г.**, БНБ обявява, че поради липса на политическо съгласие относно предложения от централната банка и правителството законодателен подход, продължава работа по процедурата на специален надзор в съответствие с изискванията на Закона за кредитните институции. Освен това е анонсирана възможността срокът на специален надзор да бъде удължен над първоначално определените 3 месеца.

На **25.07.2014 г.** в изпълнение на изискването на чл. 121 от Закона за кредитните институции квесторите на КТБ представят Доклад за текущото състояние на банката. С доклада е представен неаудитиранят финансов отчет на банката към 30.06.2014 г.

.....

На **20.10.2014 г.** квесторите на КТБ внасят в БНБ доклади за извършени от „Ърнст енд Янг Одит“ ООД, „Делойт България“ ООД и „АФА“ ООД анализ и оценка на основни балансови позиции и издадени банкови гаранции на клиенти на КТБ²⁹². На **21.10.2014 г.** на свое заседание Управителният съвет на БНБ приема доклада за анализа и оценката на активите на КТБ, извършена от трите одиторски фирми „Ърнст енд Янг Одит“ ООД, „Делойт България“ ООД и „АФА“ ООД в периода 5.08–20.10.2014 г. Според БНБ извършеният анализ и оценка на активите се основава на принципите за признаване и оценяване, съгласно приложимите международни стандарти за финансова отчетност. Оценката е извършена на база отчетените по регистрите на банката към 30.06.2014 г. активи и банкови гаранции с отразява всички съществени събития до 30.09.2014 г., които оказват влияние върху анализа. Към 30.09.2014 г. общата сума на всички активи на банката е в размер на 6662 млн. лв. **Заключението на одиторските фирми е за необходимост от обезценки на активи на банката с общ размер 4222 млн. лв.**

След поставянето на банката под специален надзор са установени множество пропуски, допускани преди поставянето ѝ под специален надзор:

- В процеса на отпускане на кредити липсва задълбочено проучване на кредитоискателите, отсъстват пълни анализи на бизнес планове и разчети относно проектите, обосноваващи финансирането;
- Липсва контрол при учредяването и текущото наблюдение на договаряните обезпечения. Извършеният анализ показва, че значителна част от обезпеченията са с пропуски при тяхното учредяване или са несъществуващи, което ги прави нереализуеми. Коефициентът на покритие на кредитния портфейл на банката с валидни обезпечения е около 13%;
- Липсва текущо наблюдение и контрол върху дейността на кредитополучателите и целевото използване на средствата от отпуснатите кредити. Допускани са множество предоговаряния на кредити, без да са налице необходимите предпоставки за това;

²⁹¹ В този период политическите партии на практика вече са започнали предизборната кампания във връзка с предсрочните парламентарни избори на 5 октомври 2014 г.

²⁹² БНБ не е страна по договорите между квесторите на КТБ и одиторските фирми и докладите могат да се разпространяват само със съгласието на одиторите и при определени от одиторите условия.

- Документацията в кредитните досиета не е поддържана в състояние, което да позволява на банката да управлява своите вземания с цел получаване на икономическите ползи, свързани с тях;

- В дейността на банката се наблюдават необичайни за банковата система порочни бизнес практики, които са извършвани чрез сложни операции, целящи прикриване същността на сделки и трансакции. Един от примерите за това е специфичният начин на кредитиране, опосредствано от „дружества със специална цел“, холдинги и други подобни с цел финансиране придобиването на активи, което не отговаря на стандартните и надеждни банкови практики;

- Представяните от ръководството на банката преди нейното поставяне под специален надзор финансови и надзорни отчети пред управление „Банков надзор“ на БНБ са били недостоверни и подвеждащи.

Следва отнемане на лиценза на банката.

Решението за отнемане на лиценза се взема в срок до 5 работни дни от установяване на неплатежоспособността, т.е. от получаването на надзорните отчети, показващи отрицателния собствен капитал на КТБ (според чл. 36, ал. 3 на Закона за кредитните институции):

- Искане до компетентния съд за откриване на производство по несъстоятелност на КТБ (според чл. 37, ал. 2 на Закона за кредитните институции);

- До 20 работни дни от датата на решението за отнемането на лиценза на банката Фондът за гарантиране на влоговете в банките започва изплащането на гарантираните размери на влоговете (според чл. 23, ал. 5 на Закона за гарантиране на влоговете в банките). При наличие на изключителни обстоятелства Фондът може да удължи този срок с не повече от 10 работни дни (според чл. 23 ал. 6 на Закона за гарантиране на влоговете в банките).

- Фондът за гарантиране на влоговете в банките изплаща гарантираните размери на влоговете чрез търговска банка/търговски банки, определена от неговия Управителен съвет. В срок не по-късно от 7 работни дни преди започване изплащането на гарантираните суми Управителният съвет на ФГВБ е длъжен да оповести в най-малко 2 централни ежедневника деня, от който вложителите могат да получат гарантираните суми, както и банката, чрез която ще се извършват тези плащания.

Коментар на събитията с КТБ от автора:²⁹³

²⁹³ Авторът участва в коментирането на събитията, свързани с КТБ от началото на поставянето ѝ от БНБ под „специален надзор“ – 20.06.2014г. в качеството ѝ (най-вече) като бивш член на УС на БНБ и подуправител, ръководещ Управление „Банков надзор“ (в периода 1997г. – 2007г.). По това време е

Според професионалната ми оценка, поведението на УС на БНБ по случая КТБ като цяло не беше адекватно. Фигурата „специален надзор“ е оздравителна процедура и трябва да се провежда така, както е замислена и както е представена в Закона за кредитните институции (ЗКИ) към този момент. УС на БНБ трябва много добре да познава проблемите на банките, които поставя под „специален надзор“. Недопустимо е да поставиш КТБ под „специален надзор“ и да не знаеш, че нейният проблем е ликвиден, а не капиталов и да не предприемеш подходящи мерки за решаването му (така както беше решен този проблем в Първа инвестиционна банка (ПИБ)). В Европа и по света първо спасяват банките, а след това ги оздравяват. Единствено България щеше да се прочуе с „уникален опит“ – банка със **системно значение** да бъде обявена в несъстоятелност, без да е положено каквото и да е реално усилие за нейното спасяване. Няма такава Централна банка и правителство, което да не защити толкова много интереси: на вложители, на кредитополучатели с голям, среден и малък бизнес, на общини, на болници, на университети, на институционални инвеститори! И как се стигна до този момент?

Бяха назначени три одиторски компании (специализирани одиторски предприятия по ЗНФО – АФА ООД, Делойт Одит ООД и Ърнст и Янг Одит ООД)²⁹⁴, които за **десет дни** да определят състоянието на Банката. При проблеми със **системни банки** (а КТБ е системна банка) това нито в Европа, нито в САЩ беше направено. Основната причина да се подкрепи такава банка (да се оздрави или реструктурира) е да се защитят интересите на **всички** вложители и да се съхрани бизнеса на кредитополучателите. Това кореспондира с **една от основните функции на БНБ – функцията за запазване стабилността на банковата система и защита на интересите на вложителите и другите клиенти на банката.**

Когато след 10 дни не бяха получени докладите от специализираните одиторски предприятия с категорични оценки (от професионалния ми опит за надзор на кредитните институции ми беше много интересно как това може да се реализира!), трябваше веднага да се прекратят договорите с трите СОП, да се назначи надзорна инспекция от БНБ (ако трябва с няколко надзорни екипа) и по **общопризнатите надзорни подходи и критерии** да се определи капиталовата достатъчност на Банката.

професор в УНСС, с изявен интерес и формирано убеждение по отношение на надзора и управлението на банковите рискове, с редица публикации и монографии по въпроса.

²⁹⁴ Не е ясно кое дружество е сключило договор с КТБ. На стр. 16 от Доклада на БНБ, изготвен за информация на народните представители от 43-тото Народно събрание на Република България е споменат Делойт Одит ООД, а на стр. 23 – Делойт България ООД.

И какво всъщност са направили тези компании по мое експертно мнение? От писмото на Ърнст и Янг Одит ООД от 15.12.2014г. научаваме²⁹⁵, че са извършени два ангажимента, възложени им от квесторите на КТБ (другите две компании не са „благоволили“ да разкрият тази информация).

Ще коментирам и двата ангажимента и ще обсъждам професионално етичните проблеми, свързани с тях.

Моето мнение е, че спазвайки професионално етичните норми на Етичния кодекс на професионалните счетоводители (ЕКПС), и морално етични норми в житейския смисъл на тази дума, когато поемаш някакъв ангажимент не може да не си даваш сметка за огромната обществена значимост на резултатите (констатациите, изводите) от този ангажимент. По същество, това касае спазването и на петте фундаментални етични принципа, заложи в ЕКПС, посочени в т. 100.5, и интерпретирани по-подробно по-долу. Всъщност, можем да приемем, че принципът на конфиденциалност определено е спазен, предвид единодушното нежелание за предоставяне на информация за конкретиката на извършената работа.

Първият им ангажимент: за извършване на **договорени процедури** в съответствие с МСССУ 4400, съгласно писмо за поемане на ангажимент от 26.06.2014г. и издаден доклад за фактически констатации на 09.07.2014г.

Когато са поемали този ангажимент трите одиторски компании трябва да са се съобразили изцяло с изискванията на МС за свързани по съдържание услуги (МСССУ), по-конкретно на МСССУ 4400 – Ангажимент за извършване на договорени процедури относно финансова информация. Трябва изрично да са направили **изявление**, че извършените от тях услуги не представляват **нито одит, нито преглед**, и поради това не се изразява **никаква степен на сигурност** по отношение на констатациите им; че докладът **се ограничава до онези лица**, които са договорили процедурите за извършване; че докладът се отнася само до отделни елементи (кредитен портфейл, инвестиционен портфейл, търговски портфейл, гаранции, ДМА) и не обхваща финансовия отчет като цяло. **В доклада за фактически констатации изрично трябва да са отразили:**

- Тъй като извършените процедури не представляват одит или преглед, извършен в съответствие с МОС или на Международните стандарти за ангажименти за извършване на преглед **не се изразява каквато и да било сигурност** относно констатациите, които са установени в резултат на договорените процедури;

²⁹⁵ По това време авторът е и Председател на Съвета по професионална етика (СПЕ) към ИДЕС

▪ Докладът е предназначен единствено за целта в договорените процедури, поради което **не следва да бъде използван за каквито и да било други цели** (счетоводни, съдебни дела) или **да бъде разпространяван на други страни** извън адресатите на доклада и Българската народна банка!

В тези доклади няма никаква прозрачност, публиката не може да научи за използвания подход, за приложените стандарти и направените изводи. По мое експертно мнение, осъществяването на този ангажимент е свързано с **голям професионално етичен проблем**, особено предвид влиянието на резултатите от изпълнението му върху интересите на вложителите, кредиторите и клиентите на КТБ!

Нарушени са **фундаменталните принципи на Етичния кодекс на професионалните счетоводители** (раздел 100.5.): Обективност – да не позволява конфликт на интереси или неправомерно влияние от страна на други лица да доведат до незначитане на професионалните или бизнес преценки; Независимост, която включва независимост на мнението (такова състояние на съзнанието, което позволява изразяване на заключение, без върху него да се отразяват влияния, които компрометират професионалната преценка, позволявайки по този начин на лицето да действа почтено, обективно и да упражнява професионален скептицизъм; и независимост в поведението, което предполага избягването на факти и обстоятелства, които са толкова съществени, че разумна и информирана трета страна, отчитайки всички конкретни факти и обстоятелства, би стигнала вероятно до заключение, че почтеността, обективността и професионалния скептицизъм на проверяващия екип, са били компроментирани (раздел 290.6); Професионална компетентност и надлежно внимание – клиентът да получава компетентна професионална услуга, базирана на съвременното законодателство и в съответствие с приложимите методологически и професионални стандарти; Професионално поведение – да спазва изискванията на съответните закони и нормативни разпоредби и да избягва всяко действие, които дискредитира професията.

При встъпването в ангажимента следва да има ясно разбиране за обхвата на процедурите, които ще бъдат извършени. Тъй като извършващият процедурите не изразява никаква сигурност, то при дизайна на процедурите не следва да има абсолютно никакъв елемент на субективна преценка (например недопустимо е одиторът сам да направи селекция кои кредити ще попаднат в обхвата на процедурите и кои не; какви ще бъдат оценъчните методи; каква обезценка следва да се задели, когато тя е обект на счетоводна преценка и т.н.).

Вторият ангажимент: консултанска услуга за анализ и оценка на основни балансови позиции на Банката с писмо за поемане на ангажимент от 05.08.2014 г. и издаден доклад на 20.10.2014 г.

Тази услуга **не попада** в обхвата на нито един МОС, Международен стандарт за ангажимент за преглед (МСАП), Ангажименти за изразяване на сигурност, различни от одити или преглед на историческа финансова информация (МСАИС), Международен стандарт за свързани по съдържание услуги (МСССУ). Не е ясно защо са се отказали от първия ангажимент (!), но това е много удобно, тъй като вероятно няма да подлежи на проверка.

Какъв е огромният професионално етичен проблем при този втори ангажимент?

Направена е **поръчана** оценка (нарушени са принципите на обективност и независимост) по незнайно какви критерии, доколкото тези критерии не са обявени никъде и не може да се прецени дали те съответстват на българското законодателство! **Основното е, че такива критерии не са приложени от Надзорната институция за оценка на активите на никоя друга банка в България, а само и единствено за тази!**

От публичната информация за извършената оценка, според експертното ми мнение, това повече прилича на някакъв стрес-тест. При стрес-тестовете, които се прилагат в банките за оценка на активите, могат да се използват различни методики и различни допускания. Например, няма да се обезценяват само кредити на кредитополучатели, при които приходите непрекъснато нарастват, печалбите се увеличават, нямат никаква забава в обслужването, имат изрядни кредитни досиета, обезпеченията са под формата на парични депозити и/или жилищни сгради (колко са тези кредитополучатели в България?), а всички останали кредити ще се обезценяват със 70%, 80%, 90% или 100%. За аргумент оценителите се позовават на методиката на ЕЦБ и на проведеното от нея ASSET QUALITY REVIEW (AQR). Това AQR и стрес-тестовете на някои европейски банки имат друго предназначение и резултатите от него се използват по различен начин, освен това банките в Европа се подготвяха за това Asset Quality Review повече от година. За България такова AQR започна в края на 2015г. и началото на 2016г. Очакванията са то да се извърши по методология и критерии, съответстваща на най-добрите стандарти и след съгласуване с ЕЦБ. Всичко това ми дава основание да направя извода, че е

използван подход, който е **несъобразен с нормативната уредба в България и това носи след себе си голям професионално етичен проблем!**²⁹⁶

Но проблемът с разглежданите ангажименти, изпълнени на трите специализирани одиторски предприятия е още по-голям! Спекулират с това, че са одиторски компании, а в действителност не правят никакъв одит! За да може оценката, която са направили да съответства на приложимото българско законодателство, трябва и одиторското предприятие, и лицата, участвали в екипа да имат сертификати за оценка на финансови активи и финансови институции. И договорите с КТБ трябва да са сключени с такива предприятия. От проверката в Камарата на независимите оценители в България се установява, че само Ърнст и Янг България ЕООД има такъв сертификат, но договорот с КТБ е сключен с Ърнст и Янг Одит ООД.

Фактически се оказва, че одиторски компании, които не правят одит и не прилагат никакви други одиторски стандарти, по непублични критерии, които не се прилагат нормативно за никоя друга българска банка, **определят обезценка за 4,2 млрд.лв. и това е основание за отнемане на лиценза на КТБ!** Ако имат усещане за професионална етика и професионално поведение, трябва да си дават сметка какви щети нанесоха с тяхната „оценка“ – на всички вложители в КТБ, в т.ч. на негарантираните от ФГВБ – граждани, корпоративни клиенти, болници, училища, университети, институционални инвеститори, други кредитори на Банката, огромен брой кредитополучатели!!

Накрая, вместо с 1 млрд.лв. (не спекулирам с тази сума! Нашите изследвания показаха, че ако специалният надзор беше проведен така, както изискваше закона и Директивите на ЕС тези средства бяха достатъчни за „спасяването“ на банката) банката да бъде оздравена и реструктурирана, сега (2014-2015 г.) ФГВБ и държавният бюджет „разхождат“ 3,7млрд.лв. сред банките в България, и удовлетворяват интересите само на гарантираните вложители. А целта на оздравителните мерки е да се защитят интересите **на всички вложители и клиенти на банката.** Явно че професионалният усет е изневерил на тези компании, след като не се интересуват от последиците на „оценките“ си, а и УС на БНБ и квесторите на КТБ, също.

Прекият ефект от „оценката“ на трите одиторски компании:

- Отнемане на лиценза на КТБ;

²⁹⁶ Има се предвид Закона за счетоводството, МСС/МСФО, Закона за кредитните институции, Директива 2013/36/ЕС, Регламент ЕС/575/2013, Регламент за изпълнение (ЕС) № 680/2014г., Надзорните наредби на БНБ – Наредба №7 за организацията и управлението на рисковете в банките, Наредба №8 за капиталовите буфери на банките.

■ Голяма (по-скоро чудовищна) обезценка на активите на банката, за да може по-късно тя да се продаде като предприятие на много ниска цена! Всеки да си направи извода това кому е полезно!

Налице е била и заплахата, свързана с личен интерес и застъпничество. Мотивите да се встъпи в подобни, високо-рискови ангажменти с предопределени очаквания на регулатора – поръчител на ангажиментите, и други заинтересовани лица, могат да изкажат самите компании. Факт е обаче, че тези ангажменти позиционират компаниите в последващи ангажменти, за които се информираме от медиите²⁹⁷.

Ще направя заключения и за прилагането (спазването) на МСС 39 „Финансови инструменти: признаване и оценяване“ като професионално подготвен изследовател, познаващ в детайли нормативната уредба на банковата дейност в България, както във връзка с изготвянето и представянето на финансовите отчети на банките, така и с надзорните финансови отчети (с отчетите по надзорните наредби) и който може да направи заключение на базата на това, което е публикувано, а и на базата на друга, непублична информация за този период. Ето какво е написано в доклада за констатации от 20.10.2014 г. във връзка с договорената консултанска услуга с квесторите на КТБ от 05.08.2014 г. (според Доклада на БНБ, изготвен за информация на народните представители от 43-тото Народно събрание на Република България): „Практиката за определяне на загуби от обезценки на експозициите **е била изцяло изградена според концепциите** (това е чудесно!, мой коментар) на отменената през април 2014г. Наредба №9 на БНБ. След нейната отмяна не са предприети действия от банката за установяване на нова политика за определяне на загуби от обезценка в съответствие с правилата на МСС 39“. За мен това е „нон сенс“. Всеки, който познава правилата на отменената Наредба №9 на БНБ за оценка и класификация на рисковите експозиции на банките и за установяване на специфични провизии за кредитен риск, знае, че специфични провизии за кредитен риск са превизието на балансовата стойност, изчислена по приложимите счетоводни стандарти (МСС 39), над рисковата стойност на експозицията. **Следователно, обезценките в банката са се определяли в съответствие с правилата на МСС 39!** И даже и да не променят политиката си за определяне на загуби от обезценка, тя ще съответства на МСС. Това е потвърждение за пропуски в

²⁹⁷ В оценката на КТБ участва Ърнст и Янг Одит ООД. Оценката на Банка „Виктория“ се извършва само от АФА ООД и те заявяват, че кредитният риск в банката се управлява добре (този извод не кореспондира със загубите, които банката генерира в последните години – средно 15млн.лв. на година). Одитори на Банка „Виктория“ за 2012г. и 2013г. са Ърнст и Янг Одит ООД.

професионалната експертиза на екипите, които са изготвяли докладите за констатации (между другото: АФА ООД от години (към 2014г) не одитират банки в България, а Ърнст и Янг Одит ООД одитират 2 банки, от които едната е Банка „Виктория“ (бивша Креди Агрикол България)²⁹⁸.

След отнемането на лиценза на КТБ интелегентните и компетентни вложители в банката си задаваха въпроса – тази загуба, която „одиторските“ компании установиха по какъв начин е формирана и свързана ли е с реална липса на активи? И кой трябваше да провери дали това тяхно субективно мнение всъщност е законосъобразно формирано?

От историческа гледна точка е добре читателите да имат предвид и този поглед върху процесите от 2014 г.

Успоредно с назначаването на преглед на активите на КТБ АД от трите одиторски фирми – „Делойт Одит“ ООД, „АФА“ ООД и „Ърнст енд Янг Одит“ ООД е назначена проверка на място в банката. Надзорната инспекция е извършена в **периода 7.07.–14.10.2014 г.** на база данни към 30.06.2014 г. Инспекцията протича в 3 етапа: **етап 1** – установяване пълнотата на кредитните досиета, които са били обект на преглед при последната надзорна инспекция (на база данни към 31.03.2013 г.) и сравнение със съдържанието на същите към дата 30.05.2014 г.; **етап 2** – оценка на администрирането на кредитните досиета за кредити, отпуснати след 31.03.2013 г., както и кредитни сделки, попадащи в извадката на прегледаните такива от последната надзорна инспекция, проведена по данни към 31.03.2013г., но включени в извадката на трите одиторски фирми, извършващи прегледа на активите; **етап 3** – проследяване на паричните потоци, свързани с усвояването на средствата по тях и обслужването им; вероятната свързаност на кредитополучателите от кредитния портфейл на банката; произхода на средствата за увеличението на акционерния капитал и емисията на други капиталови инструменти, включени в капитала на институцията.

За етап 1 от проверката: Инспекцията установява, че при сравнение със съдържанието на същите кредитни досиета, проверявани към юни 2013 г., при 54% от прегледаната извадка кредити в досиетата липсват документи относно: актуалното финансово състояние на длъжниците; документи, доказващи наличието на обезпечения, не са вписани особените залози по вземанията по сметки на кредитополучателите, където такива са учредени в полза на банката; документи, доказващи надлежното учредяване в полза на банката на залози върху различни активи, посочени като обезпечения по кредити; документи, удостоверяващи целта на изразходването на средствата по кредитната сделка. Такива констатации за непълноти в кредитните досиета от

²⁹⁸ Но когато се говори за одит, а това, което са „сътворили“ трите компании няма нищо общо с одита!

проверяваната извадка не са направени в доклада за надзорната инспекция към юни 2013 г.

Етап 2: Преглед и оценка на администрирането на кредитни експозиции: При прегледа на кредитните досиета в процеса на надзорната инспекция в банката са идентифицирани следните пропуски по тяхното администриране: 1) липса на достатъчно детайлна обоснованост в кредитните становища и мониторинговите прегледи при разрешаване и последващо предоговаряне на сделките – недостатъчна писмена информация, обосновка и данни за предмета на дейност, бизнес и конкурентна среда, конкретика на финансирането, анализ на кредитоспособността на клиентите, анализ на ниво свързани лица и други; 2) липса на информация и задълбочени анализи относно източниците за издължаването на кредитите, особено в случаите, при които дейността на кредитополучателите е свързана единствено с финансирането от банката проект; 3) недостатъчна обезпеченост на кредитните сделки и/или липса на документи за надлежното учредяване на обезпеченията по тях в полза на банката; 4) липса на актуални финансови отчети и/или разшифровки към тях, което ограничава възможността за анализ на текущите фирмени данни и изчисляване на финансови показатели, позволяващи формиране на достоверна оценка за финансовото състояние на кредитополучателите. Инспекцията констатира също, че в предоставените кредитни досиета са налични финансови отчети на кредитополучателите, които касаят почти изцяло предходни периоди, като в единични случаи се съдържат отчети към 31.03.2014 г. или 30.06.2014 г.

Възниква въпрос: Какво се случва за толкова кратък период от време с качеството на кредитните досиета и къде са причините – в банката или в организацията на надзора?

Увеличение на капитала

В резултат от проверката на паричните потоци и установяването произхода на средствата за увеличението на акционерния капитал през май 2013 г. (86 329 хил. лв.) и по договорите за предоставяне на подчинен срочен дълг след 5.10.2011 г. (183 848 хил. лв.) е установено, че значителна част от средствата за увеличение на капитала на „КТБ“ АД в периода от 5.10.2011 г. до 24.03.2014 г. са с първоначален произход от усвоени кредити, отпуснати от самата банка. Предоставянето на подчинения срочен дълг не се финансира пряко или непряко от КТБ АД.

Установените много на брой отделни групи от свързани лица (на основание законови критерии) определят като особено висок риска от концентрации в кредитния портфейл на банката, въпреки че нито една обща експозиция на всяка отделна група формално не надвишава максимално определения законов праг (от 25% от приемливия капитал на банката).

В заключение, всички направени констатации и заключения в доклада от проведената надзорна инспекция в периода 7 юли – 14 октомври 2014 г. потвърждават изводите, направени в резултат на докладите от 20 октомври 2014 г. на трите одиторски компании за анализ и оценка на активите на КТБ АД, а именно, че контролните и ръководни органи на банката са прилагали порочни банкови и бизнес практики, като в продължение на години са представяли неверни и подвеждащи финансови и надзорни отчети.

В доклада от надзорната инспекция не се посочва размер на обезценка, въз основа на който да се определи капиталовата база на банката.

Финансовите и надзорните отчети на ТБ „Виктория“ към 30 септември 2014 г. потвърждават, че банката посреща капиталовите регулаторни изисквания, но няма достатъчно налични ликвидни средства да покрие задълженията си към депозантите. В резултат на пакета от мерки, включващ продажба на кредитни портфейли от банката, е осигурена ликвидност за пълно изплащане задълженията на ТБ „Виктория“ по депозитите (както гарантираните, така и негарантираните). От 12 декември 2014 г. ТБ „Виктория“ ЕАД отново започва да извършва всички дейности съгласно лиценза си за банкова дейност.

5.2. Дейност на банковия надзор²⁹⁹

През март 2014 г. са приети промените в ЗКИ, които имат за цел привеждането му в съответствие с Директива 2013/36/ЕС на Европейския парламент и на Съвета за осъществяването на дейност от кредитните институции и относно пруденциалния надзор върху кредитните институции и инвестиционните посредници. По същество с тези промени, както и с влизането в сила на Регламент (ЕС) № 575/2013 относно пруденциалните изисквания за кредитните институции и инвестиционните посредници (т.нар. пакет CRD IV/CRR) се въвежда европейският вариант на правилата на новото Базелско споразумение за капитала, т.нар. Базел III. Новата рамка налага промяна и в надзорния подход на БНБ с цел да бъдат съхранени натрупаните през годините буфери в банковата система.

През април на заседание на УС на БНБ са приети изменения и допълнения на няколко основни наредби на БНБ в областта на банковия надзор и нова Наредба № 7 на БНБ за организацията и управлението на рисковете в банките³⁰⁰, и нова Наредба № 8 за капиталовите буфери на банките³⁰¹. Така наредбите са приведени в съответствие с новата правна рамка на ЕС за дейността на кредитните институции, създадена с приемането на пакета CRD IV/CRR, както и с извършените изменения и допълнения в ЗКИ.

Основната задача на дейността по макропруденциалния надзор и финансовата стабилност през годината е свързана с анализ и оценка на рисковете в българската банкова система. За тази цел е обсъдена приложимостта на различни макропруденциални инструменти, използвани в европейската банкова система. Извършен е тест за устойчивост при кредитен и ликвиден риск, като резултатите от него са използвани при определяне на препоръчителни нива на ликвидните буфери, както и на максималните

²⁹⁹ Вж. БНБ, годишен отчет 2014г. и тримесечни надзорни отчети

³⁰⁰ С новата Наредба №7 са въведени разпоредби по отношение на изисквания за структурата и организацията на управлението на риска, обособяване на комитет по риска и разширяване на досега съществуващите изисквания относно техническите критерии за третирането на отделните видове риск.

³⁰¹ С тази Наредба са въведени нормативни изисквания, свързани с установяването на методика за поддържане на предпазен капиталов буфер, специфичен за всяка банка антицикличен капиталов буфер, буфер за глобална системно значима институция (ГСЗИ), буфер за друга системно значима институция (ДСЗИ) и буфер за системен риск. БНБ определи нивото на предпазния капиталов буфер на 2.5% (в сила от май 2014 г.) и на системния капиталов буфер на 3% за всички кредитни институции в страната (в сила от октомври 2014 г.).

нива на предпазния капиталов буфер и буфер за системен риск в новата Наредба № 8 на БНБ.³⁰²

В отговор на процесите, свързани с ликвидния натиск върху банковата система и последвалото поставяне на КТБ и ТБ „Виктория“ ЕАД под специален надзор, е въведена допълнителна надзорна отчетност и разработване на макропруденциални препоръки към кредитните институции, свързани с бизнес моделите им и с възможностите за допълнително укрепване на капиталовите и ликвидните им буфери. През третото тримесечие на годината е проведен макропруденциален тест за устойчивост на капитала, на индивидуално ниво чрез приложение на унифицирани за всички банки методология и шокове (т.нар. подход „отдолу нагоре“, bottom-up approach).³⁰³

Елемент на надзорните макроанализи бе и интензивната комуникация с ЕЦБ, Европейския банков орган (ЕБО) и Европейския съвет за системен риск (ЕССР).

През изминалия едногодишен период се отчита, че основен приоритет в дейността на банковия надзор продължиха да бъдат надзорните прегледи и оценки на отделните банки, извършвани чрез дистанционните наблюдения и инспекциите на място. Обект на засилено наблюдение са динамиката на основните рискове в дейността на банките, както и ефектът от въвеждането на новата надзорна и финансова отчетност съгласно Регламент (ЕС) 575/2013. През този период продължава текущият мониторинг върху финансовото състояние на банките, който намира израз в тримесечните надзорни анализи, отразяващи нивото и развитието на банковите рискове, както и рейтингите по CAEL, които определят рисковите профили на отделните банки. В резултат от непрекъснатото наблюдение на кредитните институции и на база резултатите от инспекциите на място са изготвени съответните рейтингови оценки по CAMELOS, отразяващи степента и управлението на рисковете в дейността им през 2013 г. Според Банков надзор, при установяване на нарушения и слабости на ниво кредитна институция се изработват и предлагат мерки за тяхното коригиране, както и за цялостно подобряване управлението на рискови области с цел възстановяване на нейната стабилност и надеждност. В допълнение е направен и преглед на качеството на процеса по вътрешен анализ на адекватността на капитала за едногодишен период от гледна точка на неговата достатъчност за покриване на настоящи и бъдещи банкови рискове.

След приемане на Общо решение между БНБ и компетентния орган, отговарящ за надзора върху банковата група, на една дъщерна банка е дадено разрешение да прилага вътрешнорейтингов подход за капиталови изисквания (в т.ч. за 3 класа експозиции без прилагане на собствени оценки)³⁰⁴ за LGD и CCF; за 1 клас експозиции с прилагане на

³⁰² През второто тримесечие на 2014 г. е извършена структурна промяна, като **функцията по анализ на финансовата стабилност** става част от дейността на управление „Банков надзор“.

³⁰³ Упражнението обхваща кредитен, пазарен, държавен риск и риск от оскъпяване на финансирането, като основният фокус е върху моделирането на кредитния риск. Въз основа на направените констатации от тестовите резултати е потвърдена ефективността на предприетите през годината макропруденциални мерки и са предписани допълнителни препоръки. Завишени са изискванията към плановите на кредитните институции за извънредни ситуации с цел мобилизиране на всички потенциални източници в случай на необходимост.

³⁰⁴ *Loss given default* – загуба в случай на неизпълнение, т.е. за потенциален риск от страна на клиент, е обобщаващ показател в моделите за оценка на риска, а също и при изчисляването на общия изискуем капитал, очакваната загуба или регулаторния капитал на банка съобразно изискванията на Базел II.

собствени оценки за всички параметри; за 1 клас експозиции с прилагане на PD/LGD подход).

Няма промени в приоритетите на Специален надзор в сравнение с предходния период, които бяха подробно представени. Взаимодействието с органите на съдебната власт и разследващите структури запазва интензитета от предишната година. Осъществени са съвместни проверки със Специализираната административна дирекция „Финансово разузнаване“ на ДАНС. В рамките на междуведомствения координационен механизъм са проведени срещи и изразени позиции относно санкциите на ЕС, прилагани към определени държави и е отчетено тяхното пряко отражение на национално ниво. Продължава комуникацията по въпроси, свързани с резолюции на ООН. С промените в Наредба № 26 за финансовите институции са повишени капиталовите нива, въведени са изисквания за оповестяване на действителните собственици и са определили допълнителни критерии за репутация на управляващите и квалифицираните собственици. Тези промени имат за цел да подобрят пазарната дисциплина и да осигурят прозрачност на структурата на собственост.

През 2014 г. не са откривани нови процедури за лицензиране на кредитна институция, но настъпват съществени промени в акционерната структура на няколко банки:

- Акционерите с квалифицирани дялове в Първа инвестиционна банка АД придобиват при съгласувани действия общ акционерен дял, надхвърлящ 50% от акциите с право на глас, като по този начин упражняват контрол върху банката;
- След участие в увеличението на капитала на ТБ „Д“ ЕАД, дружеството „Фортера“ ЕАД придобива акционерен дял, надхвърлящ 33% от капитала на тази банка;
- След промени в нормативните изисквания за регистрация на финансовите институции, ПроКредит Банк (България) ЕАД пристъпва към преобразуване чрез вливане в нея на дъщерното ѝ дружество „Пролииз (България)“ ЕАД, което след вливането се прекратява без ликвидация.

През периода шест банки – СИБАНК ЕАД, ПроКредит Банк (България) ЕАД, Първа инвестиционна банка АД, УниКредит Булбанк АД, ОББ и Юробанк България АД, са погасили предсрочно свои задължения по капиталови инструменти от втори ред. 16 кредитни институции от държави членки са нотифицирали чрез съответните надзорни органи БНБ за намерението си да предоставят трансгранични услуги в България, с което броят на тези институции достига 246. Не са откривани нови клонове на кредитни институции от държави членки в България.

През септември БНБ започва работа по изследване на ЕБО³⁰⁵, насочено към анализиране на следните въпроси: а) организационна структура, стратегия и надзорен процес в БНБ; б) използвани надзорни подходи, методи и средства; в) извършван надзор върху банките; и г) международно надзорно сътрудничество. Основна цел на

Credit conversion factor – кредитен конверсионен фактор, коефициент, с който се приравняват задбалансовите към балансовите позиции на банката с оглед оценката на риска.

Probability of default/loss given default approach – метод за изчисляване обемите на рисковопрегледени експозиции в капиталови инструменти.

³⁰⁵ Вж. БНБ, годишен отчет 2014г

изследването е установяване адекватността на прилагания надзор както към местните банки, така и към международните банки, които развиват дейност на територията на България чрез своите клонове и/или дъщерни предприятия. Изследването е завършено през м.ноември, като БНБ е предоставила на ЕБО попълнен подробен въпросник за анализ и оценка, на база на които от ЕБО евентуално ще бъдат изготвени препоръки.

В резултат на отправеното през август 2014 г. от БНБ искане за организиране на мисия за България на МВФ и Световната банка по Програмата за оценка на финансовата система (FSAP) през м.декември са получени необходимите документи за подготовка на такава мисия. Първият етап от подготовката за нея стартира в края на второто полугодие на 2014 г. и се състои в извършване на предварителен подробен анализ за прилагането от БНБ на базелските принципи за ефективен банков надзор.

6. Новата стара нормалност на Банковия надзор

БАНКОВИЯТ НАДЗОР 2015 - 2020

Промени в надзорната дейност

През първото полугодие на 2015 г. е извършена оценката за съответствието на надзорните практики на БНБ с „Основни принципи за ефективен банков надзор“ на Базелския комитет по банков надзор (вж. т.2 от темата за Развитие на банковия надзор 1997 – 2020), чиято подготовка стартира в края на 2014г. В БНБ са получени въпросници от Международния валутен фонд и Световната банка (МВФ/СБ), съдържащи детайлизирани въпроси, следващи структурата и логиката на 29-те базелски принципа за ефективен банков надзор. На базата на изпратената от управление „Банков надзор“ информация е организирана и официална мисия за проверка на място в периода 17 март – 3 април 2015 г. След внимателен анализ на констатациите и отправените препоръки по независимата оценка за състоянието на банковия надзор на БНБ, изготвена от МВФ/СБ, е публикуван детайлен доклад, който включва самооценката на БНБ, оценката и препоръките на МВФ и СБ, както и степените на съответствие по отделните принципи.

През м.октомври 2015г. УС на БНБ приема „**План за реформиране и развитие на банковия надзор**“, който описва приоритетните дейности и сроковете за тяхното изпълнение през 2015 г. и 2016 г. **Реформирането и развитието на банковия надзор имат за цел** да приведат надзорните практики в България във възможно най-пълно съответствие с актуалния международен стандарт, какъвто са Базелските основни принципи за ефективен банков надзор от 2012 г. Планът за реформиране и развитие на банковия надзор включва конкретни мерки за отстраняване на констатирани слабости в шест проблемни области: □ неадекватен управленски модел за упражняване на надзорните функции на БНБ; □ слабости във вътрешната организация на управление „Банков надзор“; □ непълноти в нормативните актове, вътрешните правила и наръчниците, регламентиращи банковия надзор; □ липса на институционална рамка за управление на кризи и реструктуриране на банки; □ недобра информационно-технологична и комуникационна осигуреност на надзорната дейност; □ недостатъчна

координация и обмен на информация с други институции, имащи отношение към надзорната дейност.

Планът е резултат от близо едногодишен процес, който включва главно два етапа: вътрешен анализ и оценка на процедурите и практиките на управление „Банков надзор“ и независима външна оценка на ефективността на банковия надзор в България, изготвена от екип на МВФ и Световната банка³⁰⁶. Неговото разработване, приемане и оповестяване съответстват на поетите от управителя на БНБ и представени в Народното събрание ангажименти, свързани с управлението на Централната Банка.

Считано от 1 ноември 2015 г., е извършена **реорганизация на управление „Банков надзор“**. Една от основните промени е създаването на нова дирекция (**по-точно възстановяване на същата дирекция от периода 1997-2007**) **„Дистанционен надзор“** в рамките на управлението. Така тази важна фаза от надзорната дейност се отделя от инспекциите на място, които продължават да се извършват от дирекция „Инспекции“.

Ключови мерки за реформиране и развитие на банковия надзор³⁰⁷

1. Управленски модел

1.1. Приемане на решение на УС на БНБ да одобрява вътрешните правила и наръчниците, регламентиращи надзорната дейност.

1.2. Извършване на ежегоден вътрешен одит за спазване на правилата и процедурите за надзорната дейност и отчитане на резултатите от одита пред УС на БНБ.

1.3. Внасяне на тримесечен доклад в УС на БНБ за текущото надзорно наблюдение на банките (дистанционно и проверки на място), установени надзорни проблеми, предприети надзорни мерки и тяхното изпълнение, както и за промени в акционерната структура на банките.

2. Вътрешна организация на управление „Банков надзор“

2.1. Създаване на дирекция „Дистанционен надзор“

2.2. Създаване на вътрешен консултативен съвет по изготвянето и прилагането на надзорни мерки

2.3. Увеличаване броя на инспекционните екипи

2.4. Създаване на отдел „Анализ на рисковете, свързани с пазарното поведение“ в дирекция „Специален надзор“ (по-късно „Специфични надзорни дейности“)

3. Нормативна рамка

3.1. Подготовка на законодателни промени с цел разширяване на правомощията за надзорни мерки

3.2. Провеждане на цялостен преглед на наредбите, вътрешните правила и наръчниците, регламентиращи надзорната дейност, с цел привеждането им в съответствие с Базелските принципи

³⁰⁶ Отразени са и препоръките от изследването на ЕБО от края на 2014г за адекватността на прилагания надзор както към местните банки, така и към международните банки, които осъществяват дейност в България.

³⁰⁷ Вж. БНБ, годишен отчет 2015г.

3.3. Приемане на Наръчник за надзорен преглед и оценка в съответствие с решенията на Европейския банков орган за общите процедури и методологии

Нова организационна структура на Банков надзор:

Дирекция „Инспекции“

Дирекция „Дистанционен надзор“

Дирекция „Макропруденциален надзор и финансова стабилност“

Дирекция „Специфични надзорни дейности“

Дирекция „Надзорна политика“

Дирекция „Надзорно-правна дейност“

Преглед на качеството на активите и стрес тест

В изпълнение на задължението на БНБ по Закона за възстановяване и реструктуриране на кредитни институции и инвестиционни посредници (ЗВКИИП) да организира преглед на качеството на активите на цялата банкова система, включително проверка на качеството и адекватността на използваните оценки за стойност на активите, приетите обезпечения и практиките по обезценяване и провизиране, при участие на независими външни лица с висока професионална репутация, през 2015г. УС на БНБ одобрява откриването на тръжна процедура за избор на независим външен консултант на БНБ за организирането и провеждането на прегледа³⁰⁸. Публикувана е обявата за обществената поръчка за избора на консултант, а в края на м.октомври са класирани допуснатите до тръжната процедура участници - на първо място е класирана офертата на екипа на „Делойт България“ ООД, с който БНБ сключва договор.

До края на 2015 г. фокусът на съвместната работа с външния консултант е върху адаптирането на методологията на ЕЦБ за преглед на качеството на активите и прецизиране на останалите детайли от процеса. Прегледът на качеството на активите (ПКА - AQR) обхваща всички 22 банки (без клоновете на чуждестранни банки).³⁰⁹ Спецификата на обхвата на прегледа налага и адаптиране на подхода по начин, който да отразява бизнес моделите на местните банки и рисковите фактори от съществено значение за тях. Независима експертиза в процеса по адаптиране е осигурена и от представители на ЕК и ЕБО.

През първата половина на 2016 г. е извършен прегледа на качеството на активите на всички 22 банки, лицензирани от БНБ. В прегледа участват и независими консултанти и оценители, наети от банките след единна процедура за избор, одобрена от БНБ. Според оценката на БНБ, резултатите от тях потвърждават силната капиталова позиция и устойчивостта на банковата система към шокове. ПКА и стрес тестът допринасят за допълнителна оптимизация на надзорните стратегии и за усъвършенстване на управленските модели.

Кредитният риск остава концентриран в кредитния портфейл (без кредитите и авансите за секторите „централни банки“ и „кредитни институции“). В годишен хоризонт размерът на необслужваните кредити в банковата система намалява, а

³⁰⁸ Вж. БНБ, годишен отчет 2015 г.

³⁰⁹ За сравнение през 2014 г. във връзка със стартирането на дейността на Единния надзорен механизъм ЕЦБ проведе преглед на качеството на активите и стрес тест **само на най-големите банки във всяка държава от еврозоната.**

покритието им с обезценка остава над 50%. Понижен е и делът на необслужваните кредити в кредитния портфейл, изчислен както на брутна, така и на нетна база. Структурата на баланса и характеристиките на активите се оказват предпоставка за доброто качество на балансовите позиции, различни от кредити.

Коригираното в резултат на прегледа капиталово съотношение на базовия собствен капитал от първи ред за банковата система към 31 декември 2015 г. е 18.9%. Макар че при отделните банки резултатите са различни, след прегледа на качеството на активите капиталовата адекватност на всички банки остава над задължителния регулаторен минимум. Ето защо очакваните корекции в капитала на отделните банки засягат само капиталовите буфери над регулаторния минимум за капиталова адекватност. С цел поддържане на съществуващите капиталови буфери или възстановяване на тяхното покритие са дефинирани съответни последващи мерки.

През м.юли 2016 г. е **проведен и стрес тест на 22-те банки**, за да се оцени устойчивостта на всяка от тях за поемане на шокове от хипотетични негативни финансови и макроикономически въздействия. Според БНБ, резултатите от стрес теста показват, че капиталовите позиции на банките остават силни и показват устойчивост спрямо тестваните шокове, въпреки че резултатите са различни за отделните банки (БНБ публикува резултатите от прегледа на качеството на активите и стрес теста).

През м.октомври 2016 г. в рамките на съвместна мисия на Международния валутен фонд и Световната банка за оценка на финансовия сектор в България е направена проверка на цялостната дейност на БНБ, като е обърнато специално внимание **на начина, по който Банката осъществява банков надзор**, в т.ч. на **съответствието на надзорните практики на БНБ с „Основни принципи за ефективен банков надзор“** на Базелския комитет за банков надзор. Мисията на МВФ и Световната банка извършва и цялостен преглед на процеса, документацията, подхода и резултатите от наскоро приключилите преглед на качеството на активите и стрес тест.

Текуща надзорна дейност 2015 – 2017 г.

През периода основен приоритет в дейността на банковия надзор продължават да бъдат надзорните прегледи и оценки на кредитните институции, извършени чрез дистанционно наблюдение и инспекции на място³¹⁰. Фокусът на дейността по текущия надзор и оценка на рисковия профил на кредитните институции е поставен върху непрекъснато наблюдение на финансовото им състояние и определяне на рейтинг по системата за оценка CAEL. Периодичният анализ за състоянието на кредитните институции на база редовната им отчетност и инспекциите на място очертава картината на рисковия профил и финансовото състояние на всяка от действащите в страната кредитни институции. В допълнение, се извършва преглед и оценка на качеството на вътрешния анализ на адекватността на капитала за едногодишен период от гледна точка на неговата достатъчност за покриване на настоящи и бъдещи рискове, като резултатите

³¹⁰ Вж. БНБ, годишни отчети 2015 – 2017 г.; тримесечни надзорни отчети, “Банките в България” – тримесечен бюлетин

от този преглед са оценени като задоволителни. В рамките на всяка година от периода са подготвени годишните рейтингови оценки по системата за оценка на риска - CAMELOS (в т.ч. капиталова адекватност, качество на активите, доходност, ликвидност, пазарни и операционни рискове), отразяващи степента и управлението на рисковете в дейността им през периода.

Ролята на дистанционния надзор в Процеса на надзорен преглед и оценка (ПНПО) е фокусирана основно върху текущото наблюдение и оценка на рисковия профил и жизнеспособността на кредитните институции като важна част от процеса по надзорен преглед и оценка. Чрез формираната надзорна оценка се определя рейтингът на всяка една кредитна институция, създават се условия за ранна намеса и се извършва анализ на обстоятелствата за определянето на една институция като проблемна или с вероятност да стане проблемна. Оценките и анализите се базират на наблюдение на динамиката на ключови рискови индикатори, оценка на рисковете за капитала и ликвидността, осъществена на база анализ на бизнес средата и на стратегията на кредитните институции, оценка на кредитния риск и на риска за ликвидността и финансирането³¹¹. Цялостната оценка за финансовото състояние и рисковия профил на институциите е резултат и от прегледа и оценката на изготвените планове за възстановяване, на отчетите на банките за вътрешния анализ на адекватността на капитала и вътрешния анализ на адекватността на ликвидността, и на планове за финансиране³¹².

Постигането на тези цели е свързано с: анализ и контрол на отчетността; поддържането и усъвършенстването на система за ранно предупреждение; диалог с кредитните институции и участие в надзорни колегии и колегии за реструктуриране. Един от основните елементи от процеса на надзорен преглед и оценка, извършван в рамките на текущия надзор, е анализът на съответствието с различните надзорни изисквания, които трябва да бъдат спазвани от банките, и в частност съотношенията на обща капиталова адекватност, капиталови буфери, регулаторни лимити за големи експозиции и други нормативно установени съотношения³¹³.

Резултатите от дистанционния надзор се използват като база за осъществяване на рисков базирани подход за проверка на кредитните институции на място, като се прилага принципът на пропорционалност в обхвата, честотата и задълбочеността на надзорната ангажираност и диалог със съответната институция, включително планиране на надзорни инспекции на място.

В края на периода (2017 г.), съгласно изискванията на Закона за възстановяване и реструктуриране на кредитни институции и инвестиционни посредници (ЗВПКИИП) е извършен и преглед и оценка на предоставените в края на 2016 г. преработени и актуализирани планове за възстановяване на местни банки, които не са част от група (не

³¹¹ Още в началото на този период започват да се прилагат елементите подхода на ПНПО

³¹² Във връзка с прилагането на Насоките на ЕБО относно хармонизирани определения и образци на планове за финансиране на кредитни институции и в съответствие с Препоръка на Европейския съвет за системен риск за преглед на планове за финансиране на банките.

³¹³ Идентифицирани са областите с потенциал за възникване на неприемливи рискови нива в отделни кредитни институции и са предприети съответните надзорни действия.

са дъщерни банки в група), подлежаща на консолидиран надзор. Целта на този преглед е да се проследи дали институциите прилагат критериите за пълнота, качество и цялостна правдоподобност, съобразени с тяхната специфика и с характера, обхвата и сложността на осъществяваните от тях дейности (констатирано е, че съдържанието на планове за възстановяване, както и процесът на тяхното изготвяне и съгласуване са подобрени значително, но някои от планове за възстановяване се нуждаят от допълнително преработване). В рамките на дейността на надзорните колегии е извършен преглед и оценка на планове за възстановяване на дъщерни банки на предприятия майки от ЕС.

Основен акцент в извършените инспекции на място за периода 2015 – 2017 г. е да се анализират и оценят: рисковият профил на кредитните институции, адекватността на системите за наблюдение и контрол на поетите рискове и достатъчността на капитала, корпоративното управление и вътрешноконтролните механизми, качеството на активите, прегледа на механизмите за управление на необслужваните експозиции, ефективността при тяхната събираемост, условията за прилагане на мерки за реструктуриране, способността за генериране на печалба, ликвидните рискове и ликвидната позиция, пазарните рискове, спазването, правилното тълкуване и прилагане на действащата от началото на 2014 г. нормативна рамка.

Препоръките, отправени в хода на проведените инспекции на място в банки, се отнасят предимно до необходимостта да се подобрят кредитната дейност и функционирането на определени звена и комитети по отношение на оценката, наблюдението, контрола и управлението на кредитния риск и концентрациите в кредитния портфейл, подобряване качеството на надзорната отчетност, вътрешния анализ на адекватността на капитала и др. (обърнете внимание на тези препоръки и ги сравнете с установените пропуски и практики при проверката на КТБ!). Препоръките, отнасящи се за банките, които прилагат усъвършенствани подходи за измерване на рисковете, са свързани главно с подобряване качеството на данните, документирането, изготвяните вътрешни валидации, необходимостта от преизчисления при някои вътрешни модели, извършването на допълнителни тестове на рискови области, резултатите от дейността на службата за вътрешен контрол, отразяване на промените в общата регулаторна рамка и др.

Наред с дейностите по ПКА (2016 г.) в някои кредитни институции инспекциите са фокусирани върху състоянието на операционните и пазарните рискове, както и върху концентрацията на рискове и нейното управление. Констатирани са пропуски във вътрешните политики за управление, наблюдение и контрол на тези рискове, както и преодолими нарушения по спазването на изискванията на регламенти, технически стандарти и указания, регулиращи дейността на кредитните институции. За ръководствата на съответните банки са изработени предписания за подобряване на управлението на операционните рискове чрез усъвършенстване на прилаганите методики за стрес тестове и свързаните с тях сценарийни анализи за оценка на експозицията към операционен риск, въвеждане на изискване за периодичното им провеждане, както и упражняване на контрол за своевременна регистрация на всички настъпили операционни събития и спазване на заложените срокове при изготвянето на докладите за настъпили операционни събития.

През 2017 г. е проверено изпълнението на мерките и препоръките от извършения през 2016 г. Преглед на качеството на активите (AQR). Целта е да се оцени отражението на тези предписания върху рамката за контрол и управление на рисковете, както и ефектът за капиталовата позиция на кредитните институции, обект на проверката. Друг акцент при проверките на място е върху действащите процеси и системи за управление на конкретни рискове, като особено внимание се отделя на организацията, правилата и методиката, прилагани от кредитните институции за определяне на вътрешните им капиталови нужди в процеса на вътрешен анализ на капиталовата адекватност.

В изпълнение на Плана за реформиране и развитие на банковия надзор още през 2016г. започва работа по актуализация на Наръчника за инспекции на място, целяща доразвиване на съществуващите процедури и техники за инспекции на място, както и изработване на допълнителни указания за оценяване на банковите рискове в рамките на надзорния преглед и оценка, което е предпоставка за повишаване на качеството и ефективността на надзорните инспекции и на цялостния надзор върху кредитните институции³¹⁴.

Сред приоритетните задачи за периода е и участието в дейността на надзорните колегии с цел подобряване ефективността на надзора върху дейността на дъщерни дружества, лицензирани в България, които са част от европейска банкова група.

Макропруденциален надзор

Банков надзор осъществява макропруденциален надзор върху банките с цел поддържане стабилността на банковата система. Продължава процесът на прилагане на набор от макропруденциални инструменти, обособени в две групи – капиталови буфери и ликвидни буфери с общосистемна насоченост, отнасящи се за всички кредитни институции, и допълнителни инструменти, свързани с отчитане на общосистемни тенденции и поддържане на препоръчителни нива в дейността на банките³¹⁵.

През периода е въведен в действие цялостен пакет за макропруденциален мониторинг. Той цели ранна идентификация на зони с повишен риск за стабилността на системата, ограничаване на рисковия кредитен растеж (в т.ч. в чуждестранна валута), както и предотвратяване натрупването на системен риск, породен от прекомерна банкова и финансова взаимна обвързаност. С разработените и въведени през периода макропруденциални справки е допълнена хармонизираната финансова информация по изготвените от ЕБО Технически стандарти за изпълнение, фокусирана върху системно значимите банкови групи в ЕС.

През 2015 г. са извършени експертен анализ и разработка, свързани с калибрирането на антицикличен буфер за защита на банковата система срещу потенциални загуби, произтичащи от натрупване на цикличен системен риск в периоди на прекомерен

³¹⁴ Наръчникът за банковия надзорен процес е одобрен с Решение № 17 от 9 февруари 2017 г. на Управителния съвет на БНБ. Наръчникът дефинира правата и задълженията на отделните звена при изпълнение на надзорните им задължения, както и взаимодействието между тях.

³¹⁵ Вж. БНБ, годишни отчети 2015 – 2017 г.; тримесечни надзорни отчети, “Банките в България” – тримесечен бюлетин.

кредитен растеж. На тази основа УС на БНБ определя нивото на антицикличния буфер за първото тримесечие на 2016 г. към кредитни рискови експозиции в страната. Заедно с предпазния капиталов буфер и буфера за системен риск (въведени през 2014 г.) това е третият буфер, който всички банки следва да поддържат над минималното нормативно изискване от 8%.

През 2016 г. продължава практиката да се извършва експертен анализ и оценка с цел редовно калибриране на антицикличния капиталов буфер, предвиден като макропруденциален инструмент. В края на 2016 г. като инструмент за постигане на междинната цел на макропруденциалната политика за ограничаване на риска, произтичащ от дейността на системно важни кредитни институции, е въведен и буфер за друга системно значима институция (ДСЗИ)³¹⁶. Целта му е да укрепи капацитета на ДСЗИ за поемане на загуби, като по този начин се ограничи прехвърлянето на рискове от потенциална стресова ситуация в системно значима банка към други кредитни институции или към банковата система като цяло.³¹⁷

Като част от макропруденциалното наблюдение на рисковете за стабилността на банковата система през 2017 г. е проведен капиталов стрес тест съгласно чл. 80б от ЗКИ, осъществен по централизиран (top-down) начин. Основната цел на стрес теста е да предостави оценка за банковата устойчивост спрямо поемане на шокове от хипотетични негативни макроикономически и финансови въздействия. Резултатите от симулацията са източник на информация в процеса на надзорен преглед и оценка (ПНПО) за капиталовата адекватност на банките при базисен и при утежнен сценарий. Резултатите от стрес теста показват на системно ниво адекватен капацитет на капитала спрямо базисни и утежнени хипотетични шокове.

През 2017 г. е извършен и преглед на буфера за системен риск и на буфера за друга системно значима институция (ДСЗИ), като е потвърдено нивото на буфера за системен риск – 3% от рисковите експозиции на банките, формирани на територията на България. Отправна точка при преразглеждането на буфера са структурните характеристики на банковата система, водещото ѝ място във финансовата система и нейната ключова роля за финансовото посредничество и в подкрепа на устойчивото развитие на националната икономика. При определянето на размера на буфера за ДСЗИ е отчетена промяната в системната значимост на всяка от банките за периода от въвеждането на този буфер до ежегодния му преглед³¹⁸.

Участие в колегиите на Единния надзорен механизъм

Това е един от основните приоритети на надзора, с цел засилване на информираността за рисковия профил и уязвимостите на групата, в т.ч. и на предприятието майка. В рамките на колегиите са обсъдени стратегически планове за банковите групи и техните дъщерни дружества; анализи на въздействието на оперативната среда на ключови пазари върху банковата група и резултатите от

³¹⁶ Капиталов буфер за друга системно значима институция: <http://bnb.bg/BankSupervision/BSCapitalBuffers/index.htm>

³¹⁷ Вж. БНБ, годишен отчет 2016; “Банките в България” – тримесечен бюлетин.

³¹⁸ Вж. БНБ, годишен отчет 2017; “Банките в България” – тримесечен бюлетин.

проведените през 2017 г. от ЕЦБ стрес тестове; основните констатации от надзорните прегледи, както и всички предприети съществени надзорни мерки. Друг аспект от дейността на надзорните колегии е извършването на преглед на груповите планове за възстановяване. Оценката на тези планове показва, че още са налице слабости по отношение на тяхното съдържание, като един от най-големите недостатъци, посочван от почти всички компетентни органи, е недостатъчният обхват на съществения за групата дъщерни банки. В резултат от извършените преглед и оценка на груповите планове за възстановяване през 2017 г. са подписани съвместни решения за осем от европейските банкови групи, представени в България.³¹⁹

Специфични надзорни дейности

Осъществяваният през периода надзор по линия на специфичните надзорни дейности протича при нова правна рамка за изграждане на предпазни системи срещу опитите за навлизане в банковия сектор на средства със съмнителен произход и при интензивна комуникация с външни институции. В отговор на дадените препоръки от експерти на Световната банка и МВФ са направени структурни промени чрез обособяване на отдели с необходимите нива на профилиране и специализация.

Приетите в началото на периода на ниво ЕС два акта за предотвратяване използването на финансовата система за целите на изпирането на пари и финансирането на тероризма и за осигуряване на достатъчна информация, придружаваща преводите на средства, изискват участие на БНБ в междуведомствени групи за въвеждане на Директива (ЕС) 2015/849 в националното законодателство (Пета Директива) и за разработване на методика за национална оценка на риска.

Запазват се всички приоритети на надзорните инспекции от предходни периоди: периодичният анализ на правната структура и финансовото състояние на акционерите на банките; преглед на изградените системи за предотвратяване изпирането на пари и финансирането на тероризма; проверка на прилаганите от банките методики и практики за формиране на влоговата база, определена в ЗГВБ; съвместни проверки с Комисията за финансов надзор в банки – попечители на фондове за допълнително пенсионно осигуряване; продължава сътрудничеството с Министерството на външните работи и ДАНС по въпроси, отнасящи се до прилагането на ограничителни мерки, определени в актовете на ЕС и на Съвета за сигурност на ООН.

БНБ, Банков надзор участва активно и в експертното обсъждане на проекта на нов Закон за мерките срещу изпирането на пари. Продължава работата по изготвяне на Националната оценка на риска (НОР) от изпиране на пари и финансиране на тероризъм – безусловен ангажимент на страната съгласно Директива (ЕС) 2015/849.

Надзорно-правна дейност 2015

За периода 2015 – 2017 г. няма открити нови процедури за лицензиране на кредитни институции и няма издадени нови лицензи за извършване на банкова дейност.

Откритата през 2015г процедура по заявление на „Индустиален холдинг Доверие“ АД, София, за придобиване на мажоритарен дял от капитала на „Токуда банк“ АД приключва с издаване на отказ по заявеното придобиване.

³¹⁹ Пак там

През периода настъпват промени в акционерната структура на няколко банки:

През 2015 г.

- Акционерите с квалифицирани дялове в Търговска банка „Д“ АД (Фуат Гювен) и в „Българо-американска кредитна банка“ АД (групата „Грамърси“) са реструктурирали участията си в тях чрез прехвърлянето им към други контролирани от тях дружества;
- Поради вливане на мажоритарния акционер на „Токуда банк“ АД в контролиращото го дружество „Токушукай Инкорпорейтид“, последното придобива качество на пряк акционер в българската банка;
- През м.ноември 2015 г. е открита процедура за предварително одобряване на прехвърлянето от „Алфа Банка“ АЕ, Гърция, на търговското предприятие на нейния клон в България – „Алфа Банка – клон България“, на „Юробанк България“ АД³²⁰;
- Издадено е разрешение за включване в капитала от втори ред на „Сосиете женерал Експресбанк“ АД на средства, привлечени от банката по силата на договор за подчинен срочен заем, сключен с кредитора „Сосиете женерал“, Франция.

2016 г.

- Образувана е и приключва процедура по издаване на предварително одобрение на 4FINANCE HOLDING S.A., Люксембург, за косвено придобиване на 100% от вписания акционерен капитал на „Ти Би Ай Банк“ ЕАД чрез придобиването на всички акции от капитала на едноличния собственик на капитала на банката – TBIF Financial Services B.V.;
- През м.май във връзка с оповестено вътрешногрупово реструктуриране в групата „УниКредит“ е открита процедура по разглеждане искането на „УниКредит“ С.п.А, Италия, за издаване на предварително одобрение за пряко придобиване на акционерен дял (представляващ притежавания дял от „УниКредит Банк Аустрия“ АГ, Австрия) в размер на 99.45% от капитала на „УниКредит Булбанк“ АД, България. Процедурата приключва с издаване през август 2016 г. на предварително одобрение за придобиването;
- В края на декември 2016 г. е открита процедура по разглеждане на заявление от „Търговска банка Д“ АД за издаване на предварително одобрение за пряко придобиване на 100% от капитала на „Търговска банка Виктория“ ЕАД.

Дейност по регулаторната рамка

- Приет е Законът за кредитите за недвижими имоти на потребители, с който на „Банков надзор“ се възлагат нови задачи, свързани с регистрация на кредитните посредници и упражняване на контрол за спазване на изискванията за компетентност и познания на служителите на кредиторите и кредитните посредници, за извършване на оценка за кредитоспособност на потребителите, както и за проверка на политиките по възнагражденията.

³²⁰ БНБ издава одобрение през м. февруари 2016 г. за финализиране на сделката по прехвърляне на търговското предприятие на „Алфа Банка – клон България“ на „Юробанк България“ АД чрез подписване на Договор за прехвърляне на търговското предприятие (*Transfer Ongoing Concern Sale Agreement – TOSA*).

- С решение на Управителния съвет на БНБ е приета Наредба № 19 за кредитните посредници, която определя реда за вписване и заличаване на кредитните посредници, както и необходимите документи и информация за вписването.

2017 г.

- Процедурата по заявление на Търговска банка „Д“ АД за придобиване на 100% от капитала на Търговска банка „Виктория“ ЕАД приключва с издаване на отказ по заявеното придобиване;

- Процедурата по издаване на предварително одобрение на „Кей Би Си Банк“ НВ, Белгия, за прякото придобиване на 99.91% от капитала на Обединена българска банка АД приключва с издаване на одобрение, в резултат на което ОББ става част от Групата на „Кей Би Си“ – дъщерно дружество на „Кей Би Си Банк“ НВ, Белгия. След това БНБ издава разрешение за преобразуването на СИБАНК АД чрез вливането ѝ в Обединена българска банка АД;

- През втората половина на 2017 г. са образувани две процедури по искания, съответно на Българо-американска кредитна банка АД и Инвестбанк АД, за придобиване на 100% от акциите от капитала на ТБ „Виктория“. След оценка на двете заявени придобивания за съответствието им с критериите, определени в ЗКИ, и при отчитане на заявленията и от двете банки заявителки намерения за преобразуване на придобиваната банка чрез вливане в съответната банка заявител в шестмесечен срок, БНБ се произнася с решения за издаване на предварителни одобрения, съответно на Българо-американска кредитна банка АД и Инвестбанк АД, за пряко придобиване на акциите на Търговска банка „Виктория“ АД;

- През м.август постъпва уведомление от ИшБанк АГ, Германия, относно намерението на банката да закупи клон на територията на България. В рамките на тази процедура компетентният орган на ИшБанк АГ, Германия, уведоми БНБ за своето съгласие относно закриването на клона, като впоследствие, след преценка за изпълнение на изискванията, свързани с прекратяване на дейността, БНБ също изразява съгласие, необходимо за заличаване на клона;

- През м.август е получено писмо от ЕЦБ, в качеството ѝ на компетентен орган, относно получено уведомление за намеренията на кредитната институция „БНП Париба Пърсънъл Файненс“ С.А., Франция, за установяване на територията на България чрез клон. Впоследствие БНБ дава съгласие „БНП Париба Пърсънъл Файненс“ ЕАД да прекрати своята дейност като платежна институция, считано от 1 февруари 2018 г. Кредитната институция „БНП Париба Пърсънъл Файненс“ С.А., Франция, ще започне да осъществява дейност чрез клон на територията на България.

- През м.декември в БНБ постъпва заявление от „Новито Опортюнитис Фонд АГмвК“ (Novito Opportunities Fund AGmvK) за придобиване на акции, представляващи 67.646407% от вписания акционерен капитал на Общинска банка АД. След оценка за съответствие на заявеното придобиване с критериите по чл. 28а, ал. 3 от ЗКИ, БНБ се произнася с решение за издаване на поисканото одобрение³²¹.

³²¹ В историята на БНБ, това разрешение може да се нарече „светкавично“!

През 2017 г. нови 22 кредитни институции от държави членки са се възползвали от правото си свободно да предоставят услуги по реда на взаимното признаване на единния европейски паспорт чрез изпратени нотификации в БНБ от надзорните органи, издали лицензите им за банкова дейност, относно намерението си да предоставят презгранични банкови услуги в България, с което общият брой на получените в БНБ нотификации за директно предоставяне на услуги в страната възлиза на **288**.

ЗНАЧИМИ СЪБИТИЯ ОТ ДЕЙНОСТТА НА БАНКОВ НАДЗОР ПРЕЗ 2018-2019 г.

През двете години на периода дейността на банковия сектор се осъществява при продължаващо подобряване на качеството на активите и съблюдаване на адекватни нива на ликвидната и на капиталовата позиция на кредитните институции. Ликвидната позиция на банковия сектор остава стабилна³²². На фона на ускорен растеж на кредитите и на общите активи на банковата система продължава тенденцията към спад на остатъчния кредитен риск, измерен посредством нетните необслужвани кредити и аванси. През периода са въведени допълнителни капиталови изисквания³²³, като всички банки разполагат с базов собствен капитал от първи ред над изискуемия минимум и спазват изискванията за капиталови буфери. Съотношението на ликвидно покритие при всички кредитни институции продължава да бъде над регулаторното ниво от 100%.

Дистанционен надзор

Текущо наблюдение на рисковия профил на кредитните институции

През периода (2018 - 2019 г.) основният фокус в дейността на дистанционния надзор продължава да бъде текущото наблюдение на рисковия профил на кредитните институции и оценката на финансовото им състояние. В рамките на отделните тримесечни периоди е проследена динамиката на ключови рискови индикатори и са анализирани нивото и тенденциите на поетите от банките рискове и влиянието им върху жизнеспособността на кредитните институции. На тази база са определени рейтинги за всяка кредитна институция по системата за оценка на рисковете, които отразяват актуалното състояние на основните компоненти на риска и са изготвени тримесечни аналитични доклади също за всяка банка³²⁴.

Процес по надзорен преглед и оценка (ПНПО)

Един от приоритетите на дистанционния надзор през периода е извършването на цялостен процес на надзорен преглед и оценка (ПНПО) на кредитните институции и присъждане на обобщен рейтинг за всяка от тях.³²⁵ През първото шестмесечие на 2019 г.

³²² Вж. БНБ, годишни и полугодишни отчети 2018 и 2019г.; “Банките в България“ – тримесечен бюлетин

³²³ От началото на 2019 г. се прилага по-високо рисково тегло за експозиции към централни правителства и централни банки на държави членки, когато експозициите са деноминирани във валута, различна от местната (съгласно Регламент (ЕС) № 575/2013), и 4% капиталово изискване за валутен риск През март 2019 г. (в сила от второто тримесечие на 2019 г.) на база на приключилия процес на надзорен преглед и оценка и съобразно методологията на ЕБО, УС на БНБ определя допълнително капиталово изискване по Стълб 2 на регулаторната рамка – Базел 3.

³²⁴ Пак там

³²⁵ Подготовката на процеса започва през 2018г. с референтна дата 31 декември 2017 г. и относимата информация за 2018 г.

е стартиран процесът по изготвяне на оценки по ПНПО³²⁶ на банките с референтна дата 31 декември 2018 г. и изчисляване на допълнителен капитал за кредитен риск и риск от кредитни концентрации. Определени са рейтинги на всеки от четирите елемента на ПНПО³²⁷ – бизнес модел и доходност, корпоративно управление, адекватност на капитала и адекватност на ликвидността, и са изведени оценки за индивидуалните рискове за капитала – кредитен риск, операционен риск, пазарен риск и лихвен риск в банков портфейл и за рисковете за ликвидността. Оценките по ПНПО се базират на текущото наблюдение на банките, изводите и констатациите на надзорните инспекции, проведени по линия на инспекциите на място за различни аспекти от дейността и финансовите им резултати, както и на резултатите от проведената ежегодна симулация на стрес тестове по линия на макропруденциалния надзор.

През периода са извършени редовен преглед и оценка на представените от банките отчети за вътрешен анализ на адекватността на капитала (ВААК) и вътрешен анализ на адекватността на ликвидността (ВААЛ) за 2017г. и 2018г. При оценката са приложени критериите за надеждност, ефективност и изчерпателност, посочени в Насоките на ЕБО относно общите процедури и методологии за ПНПО (EBA/GL/2014/13). Заключениета са базирани на преценка за интегрираността на процесите по ВААК и ВААЛ във вътрешната рамка за вземане на управленски решения; оценена е и степента, до която резултатите от тях са част от капиталовото планиране, прогнозирането на ликвидните потребности и бюджетирането.

Във връзка с прилагането на Насоките на ЕБО относно хармонизирани определения и образци на планове за финансиране на кредитни институции и съобразно Препоръка на ЕССР е извършен и преглед на плановете за финансиране на всички банки с цел установяване на реалистичността на изпълнението на заложените кратко- и дългосрочни цели, предвиждания за динамиката на активите, пасивите и капитала в тригодишен хоризонт (2019–2021 г.).

Продължава текущото проследяване на изпълнението на наложени надзорни мерки за отстраняване на нарушения на нормативната рамка и за изпълнение на препоръки от извършените надзорни инспекции в банките. Установено е, че кредитните институции (с изключение на една) са предприели действия по изпълнение на преобладаващата част от препоръките и за отстраняване на допуснатите нарушения.

Проведени срещи с представителите на одиторски дружества

През първите 6 месеца на представяния период са проведени срещи с представителите на одиторските дружества в изпълнение на Насоки, относно диалога между компетентните органи, осъществяващи надзор върху кредитните институции и регистрираните одиторски дружества, извършващи задължителния одит на кредитните институции (EBA/GL/2016/05). Обсъдени са теми, свързани с контролната среда и ефективността на процесите в банките, ангажираността на одитния комитет, ключовите

³²⁶ Оценките по ПНПО заменят дълго прилаганата система CAMELOS

³²⁷ За подробности вж. Миланова, Е., Оценка на вътрешното управление и механизмите за контрол при банките в рамките на процеса на надзорен преглед и оценка (ПНПО), Годишник на ИДЕС-2020, София.

въпроси към ръководството, предизвикателства пред банката, както и модела за прилагане на МСФО 9 Финансови инструменти за всички банки.

Инспекции на място

Основна цел на инспекциите на място е преглед на процесите и системите за управление на рисковете и на механизмите за контрол, най-вече кредитния риск и риска от концентрация. Оценката на ефекта от тези рискове е обвързана също с отражението им върху капиталовата позиция. Допълнително са оценени ефектите от тези рискове в процеса на ВААК от гледна точка на текущо проявление и предвиждания в рамките на времеви период. В част от проверените банки са извършени оценки на управлението на операционния риск и отразяването му във ВААК³²⁸, както и на управлението на ликвидната позиция от гледна точка на пласментите в рамките на банковата група. За допълване на оценката на рисковия профил на някои проверени кредитни институции в обхвата на инспекциите са били включени допълнителни елементи, като бизнес моделът и вътрешното им управление, които се отразяват върху цялостната оценка на тяхната жизнеспособност.

Запазва се необходимостта някои банки да подобрят цялостния си подход към процеса на вътрешен анализ на рисковете и адекватността на капитала.³²⁹ Неизпълнени остават надзорни предписания, според които следва да се разработи и приеме методология за изготвяне на документацията за ВААК и на подходите за вътрешна оценка на устойчивостта в условията на стрес. Продължава да е актуално изискването в системите за управление и оценка на вътрешноприсъщите рискове да се включат всички значими рискове, с оглед на адекватното им отражение в капиталовата адекватност и капиталовото планиране, като процесът следва да се извършва на консолидирана основа за институциите, за които това е приложимо.

Нарушенията за този период са свързани със занижена оценка на кредитния риск, кредитни концентрации и рисково претеглени активи, както и пропуски в отчетността за капиталовата адекватност и в процеса на ВААК. Отправените към банките препоръки в надзорните доклади са насочени към необходимостта за подобряване качеството на анализите за кредитоспособност на кредитополучателите и за причините за промени в условията по кредитните сделки; за извършване на промени в рискови и бизнес стратегии, определяне на адекватни лимити за поемане на кредитен и пазарни рискове; за подобряване на ефективността на различни комитети, подпомагащи дейността на ръководните органи с контролни функции, както и на звената за вътрешен одит.

С цел въвеждане на единни процедури за изпълнение на оперативните си задачи във връзка с ПНПО, банковият надзор е разработил цялостен проект на Наръчник за инспекции на място. Документът предвижда прилагане на единни стандарти за провеждане на инспекции, които са в съответствие с относимите процедури, изпълнявани от ЕЦБ.

Макропруденциален надзор

Макропруденциалната надзорна дейност и в този период е насочена към

³²⁸ Вж. БНБ, годишни отчети 2018, 2019г.

³²⁹ Пак там

наблюдение на тенденциите в международната икономическа среда и на процесите и развитието на вътрешно присъщите рискове, които оказват влияние върху стабилността на банковата система. През 2018 г. са извършени задълбочени анализи на ключови компоненти от развитието на системните рискове в банковата система - динамиката на необслужваните кредити, прилаганите кредитни стандарти при ипотечните заеми, динамиката на суверенните дългови експозиции в банковите баланси и рейтинговия профил на портфейлите от чуждестранни ДЦК. Направен е и преглед на текущото приложение на МСФО 9 Финансови инструменти, на планове за финансиране (които включват както структурата на финансиране, така и прогнозираните активни операции на кредитните институции), на значимостта на експозициите към трети страни.³³⁰

Наблюдаваните благоприятни тенденции в икономическата среда и засилената кредитна активност през периода дават основание да се смята, че страната се намира във възходящата фаза на икономическия и на финансовия цикъл.³³¹ В същото време бързият кредитен растеж е потенциален източник на цикличен системен риск, който би могъл да се материализира при последващо отслабване на икономическата активност или бъдещо покачване на лихвените равнища. При настъпването на такива условия, на натиск ще бъде подложена способността на кредитополучателите да обслужват задълженията си, а и съответно устойчивостта на капиталовата позиция на банките към кредитен риск. На базата на този анализ, през м.септември 2018 г. УС на БНБ увеличава нивото на антицикличния капиталов буфер, приложимо към кредитни рискови експозиции в България, в размер на 0.5%, в сила от 1 октомври 2019 г. С антицикличния буфер се цели³³² благоприятните икономически условия да бъдат използвани за съхраняване и допълнително засилване на капиталовата позиция на банковата система, с което да се увеличи устойчивостта на кредитните институции към бъдещ кредитен риск.

За да се увеличи устойчивостта на банковия сектор спрямо потенциални неблагоприятни тенденции в икономическата среда, през 2019 г. УС на БНБ последователно повишава нивото на антицикличния капиталов буфер, приложим към местни кредитни рискови експозиции, от 0.5% до 1.0%, в сила от 1 април 2020 г., и от 1.0% до 1.5%, в сила от началото на 2021 г.³³³

През периода е извършен и ежегоден преглед на идентифицираните като други системно значими институции (ДСЗИ) и определените за тях нива на капиталов буфер за ДСЗИ. При ежегодния преглед, съобразно методологията през 2018 г. са идентифицирани

³³⁰ Вж. БНБ, годишни и полугодишни отчети 2018 и 2019 г.; „Банките в България“ – тримесечен бюлетин

³³¹ Пак там

³³² Антицикличният буфер се определя въз основа на регулярни тримесечни оценки, които вземат *предвид промените в съотношението „кредит/БВП“ и степента, в която то се отклонява от дългосрочното равнище, както и други параметри, отразяващи цикличния системен риск при отчитане на особеностите на националната икономика*. Като макро- пруденциален инструмент антицикличният капиталов буфер е предвиден в Наредба № 8 на БНБ за капиталовите буфери на банките, като оповестяването на изискването става 12 месеца преди влизането му в сила, когато за пръв път се определя ниво, различно от 0%, или когато нивото се увеличава.

³³³ В резултат на разпространението на пандемията от COVID-19 на 19 март 2020 г. УС на БНБ взема решение за отмяна на предвидените увеличения на нивото на антицикличния капиталов буфер.

десет системно значими институции с общ пазарен дял 83.8% от активите на банковата система, а през 2019г. – осем системно значими институции³³⁴.

Специфични надзорни дейности

След транспонирането през 2018 г. на Директива (ЕС) 2015/849 на Европейския парламент и Съвета за предотвратяване използването на финансовата система за целите на изпирането на пари и финансирането на тероризма следва актуализация на националното законодателство за отразяване на изискванията и на Петата Директива (ЕС) 2018/843.

През периода продължава работата по приключване на Националната оценка на риска (НОР) съобразно изискванията на Директива (ЕС) 2015/849. Надзорните инспекции в банките са рисковно базирани и са съсредоточени върху процедурите за оценка на риска, вътрешните правила за контрол и предотвратяване изпирането на пари, както и на постигнатото съответствие на политиките и процедурите с актуализираната нормативна база. Цялостната оценка за банковия сектор, базирана на извършените надзорни инспекции, показва, че изградените системи за предотвратяване на изпирането на пари и финансирането на тероризма и адекватността на прилаганите от банките практики са надеждни.

Специалните надзорни дейности е и стриктното прилагане на разпоредбите на Закона за гарантиране на влоговете в банките за отчитане на сумата на гарантираните влогове, на спазване на изискванията на Закона за кредитите за недвижими имоти на потребители (ЗКНИП), за да се провери дали се прилагат разумни стандарти при отпускането на жилищни кредити на физически лица и да се укрепва пазарната дисциплина.

Надзорно-правна дейност

Дейност по издаване на лицензи, разрешения и одобрения

През периода не са издавани лицензи на нови кредитни институции за извършване на банкова дейност на територията на Република България и не са откривани производства за лицензиране.

Процесът на консолидация в банковия сектор продължава и през този период. През 2018г., „Сибанк“ ЕАД се влива в „Обединена българска банка“ АД. Извършена и промяна в собствеността на „Общинска банка“ АД, а „БНП Париба Пърсънъл Файненс“ ЕАД е преобразувана от платежна институция в клон на кредитната институция „БНП Париба Пърсънъл Файненс“ С.А., Франция; Търговска банка „Виктория“ ЕАД се преобразува чрез вливане в „Инвестбанк“ АД; в края на годината е одобрено и прякото придобиване от „Банка ДСК“ ЕАД на „Сосиете женерал Експресбанк“ АД, в резултат на което балансовият капитал на банковата система се повишава.

През 2019 г. при спазване на най-високи изисквания са издадени следните разрешения:

³³⁴ отпаднали са Сосиете Женерал Експресбанк АД и Банка Пиреос България АД, поради придобиването им съответно от Банка ДСК ЕАД и Юробанк България АД

- на „Търговска банка Д“ АД да увеличи капитала си с непарична вноска от „Фортера“ АД, представляваща право на собственост върху недвижим имот на акционера;
- на „Феърфакс Файненшъл Холдингс“ Лимитед, Торонто, Канада, и негови дъщерни дружества и акционери, да придобие над 33%, но без да достига прага от 50% от капитала на „Юробанк България“ АД и „Банка Пиреос България“ АД;
- открита е процедура за издаване на предварително одобрение на „Химимпорт“ АД за придобиване от Застрахователно акционерно дружество „Армеец“ АД на акции, представляващи 6.4% от капитала на „Централна кооперативна банка“ АД;
- след уведомление от „ТИ БИ АЙ Банк“ ЕАД за намерението ѝ да извършва директно услуги на територията на Полша, БНБ е изпратила нотификация до полския надзорен орган.
- за периода януари – декември 2019 г. 29 нови кредитни институции от държави членки са се възползвали от правото си свободно да предоставят услуги по реда на взаимното признаване на единния европейски паспорт чрез изпратени нотификации в БНБ от надзорните органи, издали лицензите им за банкова дейност, относно намерението на тези институции да предоставят банкови услуги в Република България, с което общият брой на получените в БНБ нотификации за директно предоставяне на услуги в страната възлиза на 338.

Дейност по регулаторната рамка и вътрешните актове

Дейността на банковия надзор продължава да се осъществява при прилагане на европейската регулаторна рамка, приложима спрямо кредитните институции, с акцент върху последователното прилагане на делегираните актове на ЕК, както и на насоките на ЕБО и препоръките на ЕССР.

През 2018 г. започва подготовка за изменение на законодателната рамка във връзка с отправено на 18 юли 2018 г. искане на Република България за установяване на тясно сътрудничество между ЕЦБ и БНБ и присъединяване към Единния надзорен механизъм (ЕНМ) при присъединяване на българския лев към Валутен механизъм II (ERM II)³³⁵. Във връзка с тази процедура, Народното събрание изменя ЗКИ и ЗБНБ. Промените в законодателството засягат главно предпоставките за установяване на тясно сътрудничество между ЕЦБ и БНБ, включително предоставянето на правомощия на ЕЦБ, както и допълване на правомощията на БНБ, свързани с макропруденциалния надзор върху кредитните институции.

През 2019 г. продължава подготовката на изменения и допълнения в нормативната рамка относно дейността и надзора върху кредитните институции. Предложени и приети са изменения в Закона за кредитните институции (ЗКИ) - измененията разширяват кръга от експозиции, представляващи експозиции към свързани лица; в Закона за счетоводството по отношение на приложимата в банките и финансовите институции счетоводна база във връзка с прилагането на Международните счетоводни стандарти; приета е от УС на БНБ Наредба №20 за издаване на одобрения за членове на управителния съвет (съвета на директорите) и надзорния съвет на кредитна институция

³³⁵ Вж. БНБ, годишен отчет 2018; „Банките в България“ – тримесечен бюлетин

и изисквания във връзка с изпълнение на техните функции; приета е и Наредба №10³³⁶ за организацията, управлението и вътрешния контрол в банките; приети са и изменения и допълнения в Наредба №4³³⁷ за изискванията към възнагражденията в банките; измененията и допълненията в Наредба № 7 от 2014 г. за организацията и управлението на рисковете в банките уреждат изискванията за репутация, квалификация и професионален опит към ръководителя на структурата за управление на риска³³⁸.

Дейност по цялостната оценка, извършена от ЕЦБ в контекста на искането на България за установяване на тясно сътрудничество между ЕЦБ и БНБ относно присъединяване на страната към Единния надзорен механизъм

През 2019 г. БНБ, Банков надзор участва в процеса, свързан с подаденото от България на 18 юли 2018 г. заявление за присъединяване към Единния надзорен механизъм чрез тясно сътрудничество. БНБ оказва експертно съдействие на ЕЦБ по отношение на спецификата на българската банкова система във връзка с извършения от ЕЦБ преглед на качеството на активите (ПКА) и стрес тест на избрани шест български банки – „УниКредит Булбанк“ АД, „Банка ДСК“ ЕАД, „Обединена българска банка“ АД, „Първа инвестиционна банка“ АД, „Централна кооперативна банка“ АД и „Инвестбанк“ АД. Цялостната оценка на избраните банки беше извършена от ЕЦБ, съгласно приети от нея методология и макроикономически сценарии за целите на стрес теста. Резултатите за всяка от шестте банки бяха публикувани на интернет страницата на ЕЦБ.

В контекста на установяване на тясно сътрудничество през периода продължава активната работа по синхронизирането на надзорните практики на БНБ с тези на ЕЦБ, на вътрешните правила и процеси и на информационните потоци между двете институции. На срещите с представители на ЕЦБ са обсъждани следните процеси³³⁹: определяне на приоритетите, планиране на надзорните дейности и разпределяне на ресурсите на базата на оценка на риска; етапите на текущите надзорни дейности, включително ПНПО; прегледът и оценката на ВААК, ВААЛ, плановите за възстановяване и взаимодействието на дистанционната надзорна дейност с органа по реструктуриране на кредитни институции в БНБ. Представена е и дейността при издаването на одобрение за придобиване и вливане на банки; обменен е опит относно структурата, организацията, процесите и регулаторната рамка, отнасящи се до надзорната политика на двете страни, както и до надзорната отчетност и процеса на оценка на качеството на данните на БНБ и ЕЦБ, по време на която са дискутирани механизмите за обмен на информация между

³³⁶ Наредбата се базира на досегашната нормативна уредба относно вътрешния контрол в банките, като са разширени изискванията към банките по отношение на тяхната вътрешна организация и са усъвършенствани разпоредбите относно вътрешния контрол в съответствие с изискванията на ЗКИ и Насоките относно вътрешното управление, приети от ЕБО.

³³⁷ с които се предвижда задължението за създаване на Комитет за възнагражденията да се прилага само за значимите банки, при които е налице по-голяма численост на съветите и възможност за ефективно разпределение на функциите на комитета между техните членове.

³³⁸ И в тази Наредба се предвижда задължението на банките за създаване на Комитет по риска да се прилага само за значимите банки. Регламентиран е минималният числен състав на комитета и изискване за наличие на независими членове.

³³⁹ Вж. БНБ годишен отчет 2019 г.

регулаторните органи, свързана с предотвратяване изпирането на пари и финансирането на тероризъм.

7. Банковият надзор през 2020 – участие в механизма за единно надзорно сътрудничество като начало на членство в еврозоната

През 2020 г. банковият сектор в България осъществява дейността си в условията на рязък спад на икономическата активност, предизвикан от безпрецедентните ограничителни мерки за овладяване на разпространението на пандемията от COVID-19. По оценка на БНБ, Банков надзор, банковата система в България посреща този икономически шок с висока капиталова и ликвидна позиция, което осигурява непрекъсваемост и надеждност на дейността на банките по извършването на финансово посредничество³⁴⁰.

На 19 март УС на БНБ взема решение за отмяна на предвидените увеличения на нивото на антицикличния капиталов буфер. Въпреки икономическия шок през 2020 г. съотношението на необслужваните кредити в банковата система се понижава, което се дължи на комбинирания ефект от действието на предложения от Асоциацията на банките в България (АББ) и утвърден на 9 април от УС на БНБ частен мораториум върху плащанията по банкови кредити, както и от операциите на банките по продажби и отписвания на необслужвани кредити през отчетния период. При продължаващото действие на ограничителните мерки срещу COVID-19 и в съответствие с актуализираните насоки на ЕБО и искания на АББ през годината сроковете за действие на мораториума върху плащанията по кредити бяха удължени на два пъти с решения на УС на БНБ от 9 юли 2020 г. и от 10 декември 2020 г.

Мораториумът върху обслужването на кредитите дава възможност на банките да позволят на засегнатите от кризата кредитополучатели отсрочване на плащанията, без това да води до намаление на задълженията или до автоматично прекласифициране на попадащите в обхвата на мораториума кредити като преструктурирани или необслужвани. Авторът споделя тезата, отразена в годишния отчет на БНБ за 2020г. че, от една страна, действието на мораториума увеличава вероятността предприятия и домакинства, които изпитват временен недостиг на ликвидни средства, предизвикан от мерките срещу COVID-19, да продължат редовно да изплащат кредитните си задължения след изтичането на срока за отсрочване на плащанията им по банкови кредити и възстановяването на паричните им потоци. От друга страна обаче, действието на мораториума прикрива потенциалното натрупване на кредитен риск в портфейлите на банките, предвид вероятността част от кредитополучателите с отсрочени по мораториума задължения да се окажат в невъзможност да извършват плащания след неговото изтичане. По тази причина и предвид очакваното влошаване на финансовото състояние на част от домакинствата и компаниите, засегнати от мерките срещу COVID-19, банките са повишили оценката си за кредитния риск и реагират най-вече чрез засилване на кредитните стандарти и условия и увеличение на разходите за обезценка.

³⁴⁰ Вж. БНБ годишен отчет 2020; “Банките в България“ – тримесечен бюлетин.

Тези допълнителни разходи, наред с намалението на дохода на системата от основна дейност, обусловено от продължителния период на ниски лихвени равнища и от влошената икономическа среда, оказват неблагоприятен ефект върху възвръщаемостта на активите в банковия сектор през отчетния период.

През 2020 г. надзорът върху дейността на кредитните институции се осъществява в две различни правни рамки. Промяна на голяма част от функциите, отговорностите и задачите на БНБ като орган за надзор върху дейността на кредитните институции в България настъпа в резултат на Решение (ЕС) 2020/1015 от 24 юни 2020 г. на Европейската централна банка, с което е установено тясно сътрудничество между БНБ и ЕЦБ с начална дата 1 октомври 2020 г. В резултат, Република България се присъединява към Единния надзорен механизъм (ЕНМ) и придобива качеството на участваща държава членка. ЕНМ е названието на системата за банков надзор в ЕС (вж. т.2 от темата за Развитие на банковия надзор 1997 – 2020) и се състои от ЕЦБ и националните надзорни органи на участващите държави. За държавите извън еврозоната се прилага така нареченият режим на тясно сътрудничество между съответния национален надзорен орган и ЕЦБ – това е механизмът, установен за България³⁴¹.

Основните цели на ЕНМ са да гарантира сигурността и стабилността на европейската банкова система, да засили финансовата интеграция и прилагането на последователен надзор. В режима на тясно сътрудничество ЕЦБ упражнява банков надзор в сътрудничество с националните надзорни органи чрез установяване на общ подход към текущия надзор, предприемане на хармонизирани надзорни действия и коригиращи мерки и осигуряване на последователното прилагане на разпоредбите и надзорните политики. Както вече представихме, в рамките на този режим ЕЦБ има правомощията да извършва надзорен преглед, проверки на място и разследвания, да издава или отнема лицензи за банкова дейност, да оценява придобиването и разпореждането с квалифицирани дялови участия от страна на банките, да осигурява прилагането на пруденциалните правила на ЕС, както и да определя по-високи капиталови изисквания (буфери), за да противодейства на евентуални финансови рискове.

По силата на споразумението за тясно сътрудничество от 1 октомври 2020 г. ЕЦБ отговаря за прекия надзор върху определените като значими институции (*significant institutions, SIs*)³⁴² във всички аспекти на тяхната дейност, включително дистанционен надзор, инспекции на място и така наречените хоризонтални функции, включващи надзорна методология, оценка на модели, лицензи и оценка за надеждност и пригодност на членове на управителните органи на банките (вж. т.2 от темата за Развитие на банковия надзор 1997 – 2020).

От 1 октомври 2020 г. ЕЦБ отговаря за наблюдението над определените като по-малко значими институции (*less significant institutions, LSIs*) и за общите процедури за всички кредитни институции. Прекият надзор над класифицираните като по-малко

³⁴¹ Вж. БНБ годишен отчет 2020; “Банките в България” – тримесечен бюлетин.

³⁴² „УниКредит Булбанк“ АД, „Банка ДСК“ ЕАД, „Обединена българска банка“ АД, „Юробанк България“ АД и „Райфайзенбанк (България)“ ЕАД.

значими институции продължава да се осъществява от БНБ, но при пълна хармонизация на надзорния процес с този на ЕЦБ. ЕЦБ може във всеки един момент, където е необходимо, да поеме прекия надзор над по-малко значимите институции, за да се осигури последователно прилагане на надзорните стандарти.

С присъединяването си към ЕНМ, БНБ получава достъп до надзорния капацитет на ЕЦБ и на останалите участващи в ЕНМ национални надзорни органи.

Дистанционен надзор

Дейност по надзорен преглед и оценка и текущо наблюдение на рисковия профил на кредитните институции

Основни аспекти:

- В рамките на процеса по надзорен преглед и оценка (ПНПО) през 2020 г. дейността на дистанционния надзор продължава да е фокусирана върху текущото наблюдение на рисковия профил на кредитните институции - проследяването на тримесечна база на ключови рискови индикатори за установяване на нивото и тенденциите в поетите от банките рискове и на влиянието им върху цялостното финансово състояние на банките. След 1 октомври 2020 г., когато започва да действа споразумението за тясно сътрудничество между БНБ и ЕЦБ, фокусът на дейностите по ПНПО е поставен върху по-малко значимите институции. В обхвата на тези дейности са включени анализи и коментари за динамиката на основни финансови и балансови параметри на банките, изведени са заключения за степента на рисковете за капитала – кредитен риск и риск от концентрация, пазарен и операционен риск, рискове за ликвидността и финансирането³⁴³;
- Ежедневно наблюдение на ликвидната позиция на кредитните институции, чрез наблюдение динамиката на ликвидните им буфери и привлечените средства; проследява се и изпълнението на разпоредбите на Решение № 87 на УС на БНБ от 12 март 2020 г. относно наложени макропруденциални мерки спрямо кредитните институции в страната, свързани с ефектите върху икономиката, произтичащи от мерките срещу разпространението на COVID-19;
- На седмична база се преглеждат представените от банките отчети за размера на нетните експозиции към определени категории контрагенти с цел проверка за спазване на наложените в решението лимити. През целия период само една банка докладва превишение на лимитите, във връзка с което до преодоляването на нарушението с нея се осъществявае постоянна комуникация;
- Преглед и анализ на подаваните от банките месечни отчети съгласно утвърдения от УС на БНБ „Ред за отсрочване и уреждане на изискуеми задължения към банки и дъщерните им дружества – финансови институции, във връзка с въведеното на 13 март 2020 г. от Народното събрание извънредно положение, свързано с пандемията от COVID-19“, представляващ частен мораториум;
- Извършен е редовен годишен преглед и оценка на представените от банките документи за вътрешен анализ на адекватността на капитала (БААК) и за вътрешен анализ на адекватността на ликвидността (БААЛ) към края на 2019 г. Заключенията на

³⁴³ Вж. БНБ годишен отчет 2020; “Банките в България“ – тримесечен бюлетин.

експертната преценка са базирани върху приложението на процесите по ВААК и ВААЛ във вътрешната рамка за вземане на управленски решения, използване на резултатите от тях за целите на капиталовото планиране, прогнозирането на ликвидните потребности и бюджетирането на институциите. Извършен е и преглед на планове за финансиране³⁴⁴ на банките с референтна дата 31 декември 2019 г., които включват предвиждания за динамиката на активите, пасивите и капитала в тригодишен хоризонт (2020–2022 г.).

Дейност по подготовка и установяване на тясно сътрудничество между БНБ и ЕЦБ

Във връзка с процеса по установяване на тясно сътрудничество между БНБ и ЕЦБ през първата половина на 2020 г. са осъществени поредица от срещи с представители на ЕЦБ във връзка с особеностите на процеса по присъединяването на България към ЕНМ със следните акценти: процесите на определяне на приоритетите, планиране на надзорните дейности и разпределение на ресурсите на базата на оценка на риска; етапите на текущите надзорни дейности, включително ПНПО, процесът на преглед и оценка на ВААК, ВААЛ, планове за възстановяване; взаимодействието на дистанционната надзорна дейност с органа по реструктуриране на кредитни институции в БНБ; обмяна на опит относно структурата, организацията, процесите и регулаторната рамка на надзорната политика на БНБ и ЕЦБ, както и на надзорната отчетност и процеса на оценка на качеството на данните. През последното тримесечие на 2020 г. се провежда и активна комуникация с представителите на ЕЦБ, отговарящи за наблюдението на по-малко значимите институции в страната: за всяка банка се обсъждат оценката на рисковия профил и нивата на риск по отделни области, в това число вътрешното управление, бизнес модела, капиталовата и ликвидната позиция, като се акцентира върху установените недостатъци и слабости, както и предприетите надзорни мерки за тяхното преодоляване.

Инспекции на място

Обхватът и целите на инспекциите на място са фокусирани³⁴⁵ върху прегледа и оценката на нивото и управлението на кредитния риск, риска от кредитни концентрации и операционния риск (качество на вътрешната рамка за управлението им, включително действащи процеси и системи за управление за конкретни рискови категории, вътрешни контролни механизми, отчетност за вътрешни/управленски и регулаторни цели), преглед и оценка на ВААК за отразяване на посочените рискове – от гледна точка на текущото им проявление и предвиждания в рамките на времеви период, за който ВААК се отнася; преглед и оценка на управлението на ликвидната позиция при пласменти в рамките на съответните банкови/финансови групи; преглед на качеството на информацията, използвана за изготвяне на планове за възстановяване³⁴⁶.

³⁴⁴ Както вече сме посочвали, във връзка с прилагането на Насоките на ЕБО относно хармонизирани определения и образци на планове за финансиране на кредитни институции и в съответствие с препоръка на ЕССР за установяване реалистичност на изпълнението на заложените краткосрочни и дългосрочни цели.

³⁴⁵ Вж. БНБ годишен отчет 2020; “Банките в България“ – тримесечен бюлетин.

³⁴⁶ Обявената на национално ниво епидемична обстановка от средата на март налага продължаване на оперативната работа в условията на отдалечен достъп до работните места.

Въз основа на констатациите от инспекциите са отправени надзорни предписания към проверените банки за подобряване на управлението на кредитния, операционния и ликвидния риск и на ВААК. С цел подобряване на оперативния контрол и ефективността при управлението на кредитния и операционния риск предписанията се отнасят до усъвършенстване на вътрешни правила, процедури и бизнес практики за разпределение на роли и отговорности между отделни бизнес функции/звена. Други препоръки се отнасяха до подобряване на процеса на ВААК с допълване на вътрешната нормативна документация, свързана с измерване на рискови категории и цели. Анализите показват, че нарушенията и свързаните с тях корекции на капиталовите изисквания не водят до нарушение на определените от БНБ регулаторни и пруденциални капиталови нива.

Работата с отдалечен достъп до работните места е породила необходимост от временна промяна на приоритетите при инспекциите на място. През част от този период е извършена актуализация на обхвата и методологията за изчисляване на ключови рискови индикатори (КРИ), използвани за аналитични цели при надзорни инспекции въз основа на промени в методологията за КРИ на ЕБО и във връзка с оптимизацията на отчетността за регулаторни цели, разработена от ЕБО³⁴⁷.

От началото на октомври 2020 г. значителна част от дейностите са съобразени с преминаването към режима на тясно сътрудничество с ЕЦБ. Това поражда необходимост от цялостен и задълбочен преглед на съвместните надзорни стандарти, препоръки и насоки/указания, разработени от ЕЦБ, за да се постигне сходство в надзорните практики при провеждане на инспекции на място в по-малко значимите институции, по отношение на които БНБ продължава да упражнява пряк надзор, както и осигуряване на последователност на резултатите от инспекциите в рамките на ЕНМ.

Макропруденциален надзор

Макропруденциалната надзорна дейност и през 2020г. продължава да се осъществява на базата на периодични и целеви анализи на тенденциите и на рисковия профил на банковия сектор. Анализите обхващат основните рискове за стабилността на банковата система – качество на активите, равнище на доходност, капиталова адекватност и ликвидност. Обект на оценка са цикличните и структурните измерения на системния риск, като при необходимост се прилагат и съответните макропруденциални инструменти (капиталови буфери). За тази цел се извършва редовно наблюдение на характеристиките на икономическата среда и на факторите, влияещи върху дейността и състоянието на банковия сектор. Прилаганата методология е базирана на аналитични техники и обширен набор от индикатори, съобразени с насоките на ЕБО и с препоръките на ЕССР.³⁴⁸

³⁴⁷ При хоризонтален анализ на бизнес практиките на банките в България за прилагането на различни аспекти от Насоките на ЕБО относно управлението на лихвения риск, произтичащ от дейности извън търговския портфейл, е проведено проучване, а получените от банките отговори на изпратения целеви въпросник са анализирани и обобщени с цел последващото им използване за регулаторни цели.

³⁴⁸ Вж. БНБ годишен отчет 2020; “Банките в България“ – тримесечен бюлетин.

Авторът подкрепя тезата, че за устойчивостта на банковия сектор в условията на силно влошена макроикономическа среда допринасят както провежданата политика за изграждане и поддържане на буфери в системата, така и приетите на 12 март 2020 г. от УС на БНБ мерки, насочени към допълнително укрепване на капитала и ликвидността на банките, които включват капитализиране на пълния обем на печалбата в банковата система и налагане на индивидуални и съвкупни лимити за експозициите на банките към чуждестранни контрагенти, при които има потенциал за влошаване на кредитното качество. Въз основа на оценките за рязко и значително влошаване на икономическите условия в международен план и в България на 19 март УС на БНБ взе решение за отмяна на оповестените през 2019 г. увеличения³⁴⁹ на нивото на антицикличния капиталов буфер и запазване на приложимото равнище на буфера от 0.5%. Целта на предприетите през март мерки е насочена едновременно към запазване на изградените в системата капиталови буфери за осигуряване на капацитет за поемане на загуби при очаквано влошаване на кредитните портфейли; ограничаване на кредитния риск и на риска от концентрация в балансите на банките; поддържане на капитал над минималните регулаторни изисквания и на висока ликвидност, осигуряващи възможност на банките да поддържат кредитната си активност³⁵⁰.

Ефектите от влошаването на икономическата среда върху качеството на кредитния портфейл на банките са ограничени от взетото на 3 април 2020 г. решение на УС на БНБ за прилагане на гласуваните в Европейския банков орган (ЕБО) „Насоки относно законодателните и частните мораториуми върху плащания по кредити, прилагани с оглед на кризата, предизвикана от COVID-19“ (EBA/GL/2020/02). Утвърденият частен мораториум³⁵¹ осигурява възможност за разсрочване на задължения към банките по редовно обслужвани кредити за срок до 6 месеца, без да се променят ключови параметри по кредитните договори³⁵².

През 2020 г. са въведени и регулаторни облекчения в отговор на пандемията от COVID-19. Според приетия в края на юни 2020 г. Регламент (ЕС) 2020/87378 за експозициите на банките към централни правителства и централни банки, деноминирани във валута на друга държава членка, се прилагат преференциални рискови тегла. Промените, произтичащи от Регламента, водят до понижаване на рисковите експозиции и до подобряване на капиталовата позиция на банковата система през 2020 г.

През годината е извършен и ежегоден преглед на идентифицираните като други системно значими институции (Д-СЗИ) и определените за тях нива на капиталов буфер

³⁴⁹Предвидените за 2020 г. и за първото тримесечие на 2021 г. увеличения на нивото на антицикличния капиталов буфер, съответно до 1.0% и 1.5%, приложим към местните кредитни рискови експозиции.

³⁵⁰ Повече подробности по тази тема могат да се намерят в публикациите на автора: Миланова, Е., *Оценка на вътрешното управление и механизмите за контрол при банките в рамките на процеса на надзорен преглед и оценка (ПНПО)*, Годишник на ИДЕС-2020, София, инд. в RePec, Google Scholar и EBSCO и *Подходи за управление на кредитния риск в банките в България при Ковид пандемията*, научен доклад на Международна научна конференция, ВУЗФ, 2021.

³⁵¹ На 9 април 2020 г. с решение на УС на БНБ е утвърден представеният от АББ проект на „Ред за отсрочване и уреждане на изискуеми задължения към банки и дъщерните им дружества – финансови институции, във връзка с въведеното на 13 март 2020 г. от Народното събрание извънредно положение, свързано с пандемията от COVID-19“, представляващ частен мораториум на по смисъла Насоките на ЕБО.

³⁵² Първоначално определените срокове по утвърдения частен мораториум се променят на 3 етапа, като краен срок за отсрочване на задължения на клиентите на банките е до 31.12.2021 г., но не повече от 9 месеца, като за задълженията, за които е било подадено искане за отсрочване преди 30 септември 2020 г., се предостави възможност за допълнително отлагане на плащанията с условие общата продължителност на отсрочванията да не надвишава 9 месеца.

за Д-СЗИ. При ежегодния преглед съобразно изискванията в Наредба № 8 на БНБ и общоевропейската методология на ЕБО са идентифицирани осем системно значими институции с общ пазарен дял над 80% от активите на банковата система; определено е ниво на буфер между 0.5% и 1.0%.

Наред с антицикличния капиталов буфер, продължава да се прилага последователно цялостната консервативна надзорна политика на БНБ за укрепване на капиталовата позиция на банковия сектор към системни шокове, която се базира на комбинирано изискване за буфери, включващи предпазен капиталов буфер, буфер за системен риск и буфери за идентифицираните като други системно значими институции, както и допълнителни капиталови изисквания по Стълб 2.

Специфични надзорни дейности

Контролните функции на БНБ по отношение на спазването от банките (значими и по-малко значими) на изискванията на Закона за мерките срещу изпирането на пари и Закона за мерките срещу финансиране на тероризма се запазват и след присъединяването на България към ЕНМ и установяването на тясно сътрудничество между БНБ и ЕЦБ³⁵³.

Продължава взаимодействието с Държавната агенция „Национална сигурност“, като се

извършват съвместни тематични проверки; извършени са и проверки в банки, свързани с рискове, идентифицирани в Националната и Наднационалната оценка на риска.

Оценката за банковия сектор, базирана на извършените проверки, показва, че изградените от банките системи за предотвратяване изпирането на пари и финансирането на тероризма функционират надеждно и банките се съобразяват със законовите изисквания.

Продължава и взаимодействието между регулаторните органи от ЕС чрез участие в надзорни колегии за предотвратяване на изпирането на пари, организирани от централните банки на Нидерландия и Франция. Обект на дискусия са предприетите в рамките на банковите групи действия за подобряване на ефективността на системите за наблюдение и минимизиране на риска.

Продължават и традиционните проверки относно прилагането на разпоредбите на Закона за гарантиране на влоговете в банките за отчитане на сумата на гарантираните влогове и спазването на изискванията на Закона за кредитите за недвижими имоти на потребители (ЗКНИП), които също се осъществяват дистанционно.

Дейност по издаване на лицензи, разрешения и одобрения

И през 2020 г. не са издавани лицензи на нови кредитни институции за извършване на банкова дейност на територията на Република България и не са откривани производства за лицензиране.

В рамките на годината са открити и приключили две процедури за придобиване на квалифицирано дялово участие в банка по реда на чл. 28 от ЗКИ: по постъпило заявление за издаване на одобрение на „Българска банка за развитие“ АД за придобиване на квалифицирано дялово участие в размер над 20% и не повече от 33% от акционерния

³⁵³ През 2020г. поради извънредните обстоятелства във връзка с COVID-19 надзорните инспекции се провеждат изцяло дистанционно.

капитал на „Първа инвестиционна банка“ АД (приключило през май с Решение на УС на БНБ) и по постъпило през април заявление от „Юробанк СА“, Гърция, и „Юробанк Ергасиас сървисиз енд Холдингс СА“, Гърция, за издаване на одобрение за пряко и косвено придобиване на 99% от акционерния капитал на „Юробанк България“ АД (приключило през юли с Решение на УС на БНБ).

С Решение на УС на БНБ е издадено разрешение за преобразуване на „Експрес „Факторинг“ ЕООД чрез вливането му в „Банка ДСК“ АД по реда на ЗКИ.

През 2020 г. с решения на УС на БНБ бяха издадени разрешения на пет банки да включат годишната си печалба от 2019 г. в базовия собствен капитал от първи ред (СЕТ1); на други пет банки за включване на капиталови инструменти в СЕТ1; на една банка за включване на емисия облигации в допълнителния капитал от първи ред (АТ 1), а на друга – за включване на емисия конвертируеми облигации в допълнителния капитал от втори ред (АТ 2).

Във връзка с дейността на БНБ по изготвяне на становища относно капитала на банките са издадени одобрения за увеличение на капитала на „Първа инвестиционна банка“ АД и на „Инвестбанк“ АД, произтичащо от изпълнение на капиталовите планове на тези банки след извършения през 2019 г. преглед на качеството на активите и стрес тест, проведен от ЕЦБ. БНБ е одобрила и увеличението на капитала на „Българска банка за развитие“ АД.

През изминалата година са изпратени уведомления до надзорните органи на приемащите държави членки за свободно предоставяне на услуги на две български кредитни институции – „Инвестбанк“ АД и „Ти Би Ай Банк“ ЕАД.

За периода януари – декември 2020 г. 15 нови кредитни институции от държави членки са се възползваха от правото си свободно да предоставят услуги по реда на взаимното признаване на единния европейски паспорт чрез изпратени нотификации в БНБ от надзорните органи, издали лицензите им за банкова дейност, с което броят на получените в БНБ първоначални нотификации (first time notifications) за свободно предоставяне на услуги в страната възлезе на **353**.

В края на 2020 г. е създаден клон в България на „Бигбанк АС“, Естония, по реда на единния европейски паспорт. „Бигбанк АС – клон България“ е регистриран в Търговския регистър и в регистъра на юридическите лица с нестопанска цел на Агенцията по вписванията през м.ноември 2020 г.

Използвана литература

Джонсън, Фр., Р. Джонсън, Банков мениджмънт, Варна, Princesps, 1996.

Миланова, Е., Капиталова адекватност на банките: финансово – счетоводни аспекти на анализ и оценка, УИ „Стопанство“, УНСС, София, 2011

Миланова, Е., Вътрешен анализ на адекватността на капитала - финансово-счетоводни аспекти, УИ "Стопанство", С., 2011.

Миланова, Е., Регулации и управление на риска, ИК – УНСС, София, 2014.

Миланова, Е., Подходи за изследване на качеството на банковите активи в България, Колективна монография, Луцкий национальный технический университет, Украина и УНСС, България, 2015.

Миланова, Е., Съвместимост между МСФО 9 „Финансови инструменти“ и Базелската рамка за капиталови изисквания, Годишник на ИДЕС, София, май, 2017.

Миланова, Е., Предизвикателства пред практическото приложение на МСФО 9 „Финансови инструменти“ в банките, Годишник на ИДЕС, София, януари, 2019.

Миланова, Е., Оценка на вътрешното управление и механизмите за контрол при банките в рамките на процеса на надзорен преглед и оценка (ПНПО), Годишник на ИДЕС-2020, София.

Миланова, Е., Време ли е за Базел IV и какви са ефектите върху банките в България, сп. „Икономически и социални алтернативи“, бр.1/2019, УНСС, София.

Миланова, Е., Подходи за управление на кредитния риск в банките в България при КОВИД пандемията, Доклад на международна научно-практическа конференция „Стратегически императиви за развитието на икономически субекти в условия на турбуленция“, ВУЗФ, 2021

Мишкин, Фр., Теория на парите, банковото дело и финансовите пазари, (прев. от англ.), София, 1999.

Младенов, Милети, Мрежата за финансова сигурност, УИ”Стопанство”, София, 2003.

Пътев, Пл., А.Ангелов, Н.Канарян, Риск мениджмънт в банката, АБАГАР, В.Търново, 2002.

Радев, Димитър, Управител на БНБ, публикация в бюлетина на Асоциацията на банките в България, бр. 64, декември 2020 г.

Христов, Калин, Подуправител на БНБ, ИКОНОМИКАТА И БАНКИТЕ – (Този път е различно, структурно е), Изказване пред пред Осмата годишна конференция „Банките и бизнесът“, София, 2 декември 2020 г.

Greuning, H., Bratanovic, S., Analyzing Banking Risk (A Framework for Assessing Corporate Governance and Financial Risk Management), Washington D. C., 2000.

Закон за банките, обн., ДВ, бр. 52 от 1997 г.; посл.изм. ДВ бр. 30, 33 и 34 от 2006 г., (отменен)

Закон за кредитните институции, ДВ, бр. 59 от 2006 г., посл. изм. и доп. ДВ, бр. 21 от 2021 г.

Закон за възстановяване и реструктуриране на кредитни институции и инвестиционни посредници, обн. ДВ, бр. 62 от 14 август 2015 г., посл.изм. и доп. ДВ, бр.12, 2021.

Надзорни наредби на БНБ 1997 - 2020

Банките в България, тримесечни бюлетини, 1999-2020, БНБ.

БНБ, годишни отчети 1996- 2020

Директива 2013/36/ЕС на ЕП и на Съвета от 26 юни 2013г. относно достъпа до осъществяването на дейност от кредитните институции и относно пруденциалния надзор върху кредитните институции и инвестиционните посредници, за изменение на Директива 2002/87/ЕО и за отмяна на директиви 2006/48/ЕО и 2006/49/ЕО с последни изменения.

Директива 2014/59/ЕС за създаване на рамка за възстановяване и реструктуриране на кредитни институции и инвестиционни посредници

Сборник документи, издадени от Базелския комитет по банков надзор (БКБН), Том I, Основни надзорни методи, Том II, Усъвършенствани методи за надзор, БМР (BIS), Базел, Швейцария, БНБ (превод) 1997г. (Основни принципи за ефективен банков надзор на БКБН).

Basel Committee: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards, July 1988.

BCBS, A New Capital Adequacy Framework, Basel, 1999.

BCBS, International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards, A Revised Framework, Basel, June 2004.

Basel Committee on Banking Supervision, Basel II New Framework, June 2006.

High level principles for Remuneration Policies, Committee of European Banking Supervisors (CEBS), 20 April 2009.

Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems, BCBS, December 2010.

Basel III: International framework for liquidity risk measurement standards and monitoring, BCBS, December 2010.

Core Principles on Banking Supervision, Basel Committee on Banking Supervision, BIS, October 2006 and New Core Principles on Banking Supervision, 2012.

Регламент (ЕС) № 575/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 26 юни 2013г. относно пруденциалните изисквания за кредитните институции и инвестиционните посредници и за изменение на Регламент (ЕС) № 648/2012.

РЕГЛАМЕНТ ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕ (ЕС) № 680/2014 на Комисията от 16 април 2014 година за определяне, в съответствие с Регламент (ЕС) № 575/2013 на Европейския

парламент и на Съвета, на техническите стандарти за изпълнение по отношение на предоставянето на информация от институциите на надзорните органи.

Регламент за изпълнение 1443/2017/ЕС за определяне, в съответствие с Регламент (ЕС) № 575/2013 на Европейския парламент и на Съвета, на техническите стандарти за изпълнение по отношение на предоставянето на информация от институциите на надзорните органи.

Регламент (ЕС) 2019/630 на Европейския парламент и на Съвета от 17 април 2019 година за изменение на Регламент (ЕС) № 575/2013 по отношение на минималното покритие за загуби за необслужвани експозиции

Международни стандарти за финансово отчитане / Международни счетоводни стандарти, Официален вестник на Европейския съюз, L 320 от 29.11.2008г. с последващи актуализации.

МСФО 9 “Финансови инструменти“, Официален вестник на ЕС, Регламент (ЕС) 2016/2067 на Комисията от 22 ноември 2016 година, L323

МСФО 13 „Оценка по справедлива стойност“, Официален вестник на ЕС, 2011.

The implementation of IFRS 9 impairment requirements by banks, Considerations for those charged with governance of systemically important banks, Global Public Policy Committee (GPPC) of representatives of the six largest accounting networks, 17 June 2016.

Basel Committee on Banking Supervision, Standards: Minimum capital requirements for market risk, Bank for International Settlements, January 2016.

ЕВА, Преразгледани насоки относно общите процедури и методологии за процеса на надзорен преглед и оценка (ПНПО) и надзорните стрес тестове, за изменение на ЕВА/GL/2014/13 от 19 декември 2014 г. (ЕВА/GL/2018/03)

Насоки на ЕБО относно оценката на кредитоспособността (ЕВА/GL/2015/11)

ЕВА, Насоки относно прилагането на определението за неизпълнение съгласно член 178 от Регламент (ЕС) № 575/2013, 18.01.2017.

Насоки относно информацията, свързана с ВААК и ВААЛ, събирана за целите на процеса на надзорен преглед и оценка (ЕВА/GL/2016/10)

ЕВА, Final Report, Guidelines on credit institutions’ credit risk management practices and accounting for expected credit losses, 12 May 2017.

ЕВА, Насоки относно оповестяването на отношението на ликвидно покритие за допълване на оповестяването на управлението на ликвидния риск съгласно член 435 от Регламент (ЕС) № 575/2013, ЕВА/ GL/2017/01, 21.06.2017.

Съвместни насоки относно характеристиките на рисково-базирания подход при надзора на борбата с изпирането на пари и финансирането на тероризма и мерките, които да бъдат взети при упражняване на надзор въз основа на чувствителността към риск (ESAs/2016/72 от 07/04/2017)

Окончателни насоки - Съвместни насоки по член 17 и член 18, параграф 4 от Директива (ЕС) 2015/849 относно опростената и разширената комплексна проверка на клиента и факторите, които кредитните и финансовите институции трябва да вземат предвид при оценяване на риска от изпиране на пари и финансиране на тероризма, свързан с индивидуални делови взаимоотношения и случайни сделки (JC 2017 37, 04/01/2018)

Asset Quality Review (AQR), Phase 2 Manual, European Central Bank (ECB), BS, June 2018
Насоки относно управлението на лихвения риск, произтичащ от дейности извън търговския портфейл (EBA/GL/2018/02)

EBA/GL/2018/03, FINAL REPORT, Guidelines on the revised common procedures and methodologies for the supervisory review and evaluation process (SREP) and supervisory stress testing, 19 July 2018

EBA/GL/2018/04, 19 July 2018, FINAL REPORT ON GUIDELINES ON INSTITUTIONS' STRESS TESTING

EBA/GL/2017/11, 21/03/2018, НАСОКИ ОТНОСНО ВЪТРЕШНОТО УПРАВЛЕНИЕ (GL on Internal Governance)

EBA/GL/2017/16, 23/04/2018, НАСОКИ ОТНОСНО ОЦЕНКАТА НА ПАРАМЕТРИТЕ PD И LGD И ТРЕТИРАНЕТО НА ЕКСПОЗИЦИИ В НЕИЗПЪЛНЕНИЕ

EBA/GL/2018/06, Насоки за управление на необслужвани и преструктурирани експозиции окончателен доклад.

EBA/GL/2018/10, Насоки относно оповестяването на необслужваните и преструктурираните експозиции.

EBA/GL/2019/01, Насоки относно определянето на видовете експозиции, свързани с висок риск.

ЕВА, Насоки относно законодателните и частните мораториуми върху плащания по кредити във връзка с COVID-19 (EBA/GL/2020/02).

EBA/GL/2020/02, 02 April 2020, FINAL REPORT ON GUIDELINES ON LEGISLATIVE AND NON-LEGISLATIVE PAYMENT MORATORIA

EBA/2020/03, Statement on the application of the prudential framework regarding Default, Forbearance and IFRS 9 in light of COVID-19 measures

EBA/GL/2020/15, 2 December 2020, GUIDELINES AMENDING GUIDELINES EBA/GL/2020/02 on legislative and non-legislative moratoria on loan repayments applied in the light of the COVID-19 crisis

EBA/GL/2020/07, 2 юни 2020 г., Насоки относно отчетността и оповестяването на експозиции, предмет на мерки, приложени в отговор на кризата, предизвикана от COVID-19

EBA/GL/2020/10, Насоки относно прилагането на прагматичен процес на надзорен преглед и оценка през 2020 г. с оглед на кризата, предизвикана от COVID-19

EBA/GL/2020/12, 11.08.2020, Насоки за изменение на Насоки за единно оповестяване съгласно член 473а от Регламент (ЕС) № 575/2013 по отношение на преходните мерки за смекчаване на въздействието от въвеждането на МСФО 9 върху собствения капитал (EBA/GL/2018/01) с цел гарантиране съответствие с „бързата редакция“ на РКИ в отговор на пандемията от COVID-19

ГЛАВА ПЕТА: РАЗВИТИЕ НА КАПИТАЛОВИЯ ПАЗАР

1. История на българския капиталов пазар.

Първите акционерни компании в следосвободенска България са застрахователните дружества, регистрирани от американци, немци и австрийци в края на 19 век в Русе и София. Постепенно все повече чужденци идват в страната ни да правят ЖП път, тютюневи компании, банки, застрахователни компании, търговски предприятия. Така се оформя критичната маса от акции които се търгуват вторично основно от банките.

През 1914 г. с Указ на цар Фердинанд се създава Софйска фондова борса, чиято дейност се наблюдава от Търговската камара. Новата борса работи за кратко, до 1917 заради Първата световна война и след това подновява работата си 1924 година, като за периода 1930 – 1941 борсата заема сериозно място във финансово-икономическия живот на страната ни. Което практически доказва сентенцията на Бисмарк: „Фондовата борса е огледалото на икономиката на една страна”, справка стопанската история на България. След включването на България във Втората световна война, борсата спира дейността си и през 1947 година след национализирането на икономиката тя се затваря. Така близо 45 години няма пазар на капитал в страната ни по причини, че единствения собственик на компаниите е държавата.

След промените През 1991 г. Народното събрание гласува варианта на Търговския закон, който даде модерната база за структуриране на икономиката на държавата. До тогава действаше Указ 56, който беше още от времето на социализма с цел стимулиране на стопанската дейност на гражданите. В търговския закон се дефинираха принципи и правила за учредяване на различни видове компании: дружество с ограничена отговорност, акционерни дружества, командитни дружества с акции и включително едноличен търговец – структура, която най-много пасваше на духа и разбиранията на българина, че той трябва да държи съдбата в ръцете си.

Нашите законодатели използват модела на немския търговски закон и след сериозни дебати приемат закон, който отвори вратите за създаването на корпоративни структури. Акционерните дружества бързо се възприети от предприемачите и държавата като форма на структуриране на собственост.

Едни от първите компании, които бяха създадени са застрахователни акционерни дружества. В Търговския закон е отделена глава, която се казва „Застрахователен договор” и в нея се дефинират отношенията между застрахования и застрахователя и на тази база се създадоха тези компании.

Зараждащият се капитализъм в България даде възможност през акционерните дружества на предприемчиви българи, където самостоятелно, където под наставленията на други още по-предприемчиви българи от едно време, да създадат компании, които да бъдат основата на новата свободна икономика. На тази база се създават частните предприемачески компании като „Мултигруп”, „Нове холдинг” на Васил Божков, компаниите около Емил Кюлев, „Трон” на Красимир Стойчев, в Пловдив компаниите около Христо Александров и Христо Данов, Добромир Гушеров в Стара Загора, в Бургас - Георги Агафонов. Беше създаден „Съюз за стопанска инициатива на гражданите” за да популяризира идеите на частното предприемачество.

Успоредно с това започна развитието на банковата система. Клоновете на БНБ в големите градове бяха преобразувани в акционерни дружества и бяха отделени в самостоятелни регионални банки. Макар и много на брой те бяха малки по размер, чийто общ пазарен дял беше под 1/3 от целия банков сектор, където доминираха няколко

големи специализирани държавни банки като Българска Външно-Търговска Банка /впоследствие „Булбанк“/, Стопанска банка, Балканбанк и Минералбанк, ТБ „Биохим“, ТБ „Електроника“, Транспортна банка и Стройбанк, Българска пощенска банка и естествено ДСК, която държеше $\frac{3}{4}$ от депозитите на населението. Под егидата на държавата още през 1992 г. чрез Банковата консолидационна компания се започна консолидация на банковата система и се създадоха „Обединена българска банка“ /22 банки/, „Булбанк“ /2 банки/, „Хебросбанк“ /8 банки/, „Експресбанк“ /13 банки/, „Балканбанк“ /3 банки/, „Биохим“ /3 банки/. Едновременно се учредяват и първите частни банки: Първа частна банка, Кредитна банка.

В този период всяка една частна акционерна структура с намерение да играе важна роля в икономиката започна да формира и холдинги, които напълно да покриват спектъра от финансови услуги и да осъществяват затваряне на кръга на капиталите: банка, застрахователна и презастрахователна компании, финансово-брокерски къщи за търговия с валута, производствени компании, търговски компании.

Към края на 1991 г. и началото на 1992 г. под инициативата на компаниите около холдинг „Мултигруп“ се създаде Първа българска фондова борса с 17 члена. Идеологията на борсовите правила се заимства от американските фондови борси и също така беше въведен принципът на членството, при което всеки един борсов член трябва да бъде и съсобственик в акционерното дружество. Лицензионният режим на БНБ за търговия с валута позволяваше на финансово-брокерските къщи да търгуват и с ценни книжа и те заедно с банките станаха основата на една среда от борсови членове. Много от акционерите в доминиращите тогава държавни банки бяха предприятия, които имаха възможност да се разпореждат с акциите си. Така например Кремиковската банка стана първата частна банка: Първа Източна Международна банка. По-късно държавата събра всички пакети акции от държавните предприятия от всички банки в така наречената Банкова консолидационна компания, която впоследствие се явяваше приватизиращ орган на банките от името на държавата. Но преди да се случи това, някои предприятия вече бяха пуснали акциите си на борсата като собственици и това създаде някакъв вторичен пазар макар и в минимални количества. Търгуваха се акции на Минералбанк, на Стопанска банка, на банка Хеброс. От своя страна частните банки търсеха широка акционерна структура. Първа частна банка особено и в по-малка степен Турист Спорт банк бяха двете големи частни банки, които се опитваха да наложат акционерният принцип на управление.

През 1992 г. беше създадена и Софийска фондова борса /СФБ/.

През май месец 1992 г. проведе първата си сесия ПФФБ, а есента на същата година започна да провежда търговски сесии и СФБ. ПФФБ, имаше концепцията да бъде малко по-елитарна с, а СФБ се опитваше да бъде по-отворена, по-близка до потенциалните инвеститори.

В същият този период, 1991 г. стартира и стоковото тържище – Софийска стокова борса /ССБ/. А малко след това 1991-1992 г. и в Пловдив, Стара Загора, Русе и Варна. Това бяха борсите, които в един период от време диктуваха борсовия пазар у нас. Поради отварянето на икономиката на страната и падането на много бариери, поради силната инфлация стоките общо взето бяха търсени и това даде голям тласък на стоковата търговия. Но за съжаление стоковата борса не можа да надскочи нивото на тържището, както се случи в някои други страни от Централна и Източна Европа /ЦИЕ/.

05.1995

Първа българска фондова борса е сред учредителите на FEAS

Първа българска фондова борса става един от учредителите на Федерацията на Евро-Азиатските борси (FEAS).

07.1995

Приемане на ЗЦКФБИД и създаване на КЦКФБ

Приет е Закона за ценните книжа, фондовите борси и инвестиционните дружества, като с влизането му в сила започва изграждането на регулирания български капиталов пазар. Създава се Комисия по ценните книжа и фондовите борси (КЦКФБ).

12.1995

Обособяване на Българска фондова борса

Обособява се Българска фондова борса (БФБ) като сред учредителите са Първа българска фондова борса, Пловдивска фондова борса, Черноморска фондова борса, Стокова борса Дунав и Фондова борса Север.

08.1996

Учредяване на Централен Депозитар АД

Учреден е Централен Депозитар АД, единствената организация в България, осъществяваща сетълмент на безналични корпоративни ценни книжа.

10.1996

КЦКФБ въвежда изискване за одобрен проспект

КЦКФБ въвежда изискването всички листирани компании на борсата да имат одобрен проспект. Тъй като нито едно от дружествата, търгувани на борсата, не отговаря на изискването, Българска фондова борса АД преустановява търговията с ценни книжа.

07.1997

Българска фондова борса АД променя наименованието си

Българска фондова борса АД променя наименованието си на Българска фондова борса - София АД. Приет е първият Правилник за работата на Борсата.

10.1997

БФБ-София АД получава лиценз от КЦКФБ

Българска фондова борса - София АД получава лиценз от КЦКФБ за извършване на дейност като фондова борса. Търговията с ценни книжа се възобновява на 21 октомври 1997г, като първата борсова сесия е открита тържествено от министър-председателя на Република България. На Свободен пазар се търгуват акциите на над 1000 дружества, включени в първата вълна на масовата приватизация.

01.1998

Начало на приватизационния процес през борсата

Поставя се началото на приватизационния процес чрез публично предлагане на акции на фондовата борса с продажбата на 60% от капитала на бургаския производител на кабели Елкабел АД. Същият месец Елкабел АД става първото дружество, регистрирано за търговия на Официален пазар.

08.1999

Първа публична емисия от корпоративни облигации

БФБ-София стартира нов пазарен сегмент - Облигационен сегмент към Официален пазар, на който е регистрирана първата публична емисия от корпоративни облигации на ИТ-компанията ПроСофт АД.

12.1999

Приемане на Закона за публично предлагане на ценни книжа

Приет е Закона за публично предлагане на ценни книжа (ЗППЦК), който отменя действащия до момента Закон за ценните книжа, фондовите борси и инвестиционните дружества. Новият закон създава условия за ефективна защита на инвеститорите, стабилност на пазара, спазване принципите на равнопоставеност на участниците, както и прозрачност и необратимост на сделките.

10.2000

Въвеждане на RTS Plaza и стартиране на SOFIX

БФБ-София АД въвежда нова система за търговия (RTS Plaza), която е напълно автоматизирана, а първата ѝ версия е разработена на база системата за търговия на NASDAQ. На 20 октомври 2000г. Борсата започва да изчислява борсовия индекс SOFIX.

10.2001

Първа емисия ипотечни облигации на борсата

На БФБ-София е регистрирана за търговия първата емисия ипотечни облигации – на Българо-американска кредитна банка АД.

12.2001

Обособяване на Неофициален пазар на ценни книжа

БФБ-София АД получава лиценз от ДКЦК да организира Неофициален пазар на ценни книжа, който замества Свободния пазар. Целта на Неофициален пазар е да постави ясни условия и критерии за търговия и регулиране на всички дружества, търгувани на борсата.

02.2003

Въвеждане в експлоатация на COBOS

БФБ-София стартира система за електронно подаване на поръчки чрез интернет от клиенти на членовете на борсата, наречена COBOS.

03.2003

Приема се закона за Комисията за Финансов Надзор. ДКЦК е заменена от Комисията за финансов надзор

ДКЦК е заменена от нов регулативен орган - Комисията за финансов надзор, който има за цел да регулира и контролира дейността на няколко небанкови финансови сектора.

07.2004

Първо IPO на БФБ-София

На БФБ-София се реализира първото в България първично публично предлагане на акции (IPO) от Интернет компанията Инвестор.БГ АД.

01.2005

Приватизация на 34.78% от БТК

На БФБ-София се осъществява публичното предлагане на остатъчния пакет от 34.78% от капитала на Българска телекомуникационна компания (БТК) АД, с което БТК се превръща в най-голямата публична компания в страната.

02.2005

Стартиране на индекса BG40

БФБ-София започва да изчислява индекса BG40, който включва емисиите акции на 40-те дружества с най-голям брой сделки за последните шест месеца.

06.2005

Стартиране на БФБ-графичен оператор

БФБ-София въвежда нов продукт, БФБ-графичен оператор, който дава възможност за следене и анализиране на борсовата търговия в реално време.

10.2006

БФБ-София приема Кодекс на корпоративното управление

БФБ-София приема Кодекс на корпоративното управление на публичните дружества, регистрирани за търговия на борсата.

01.2007

БФБ-София официално стартира системата ЕКСТРИ

БФБ-София официално стартира интегрираната система за разкриване на информация ЕКСТРИ, разработена съвместно от БФБ-София АД, Комисията за финансов надзор и Централен Депозитар АД. ЕКСТРИ е система за предаване, получаване и разпространяване по електронен път на разкриваната информация от публичните дружества и другите емитенти на ценни книжа.

06.2007

БФБ-София – пълноправен член на FESE

БФБ-София е приета за пълноправен член на Федерацията на европейските фондови борси (FESE), в която членуват само признатите от Европейската комисия регулирани пазари в ЕС.

09.2007

БФБ-София стартира изчислението на BGREIT и BGTR30

БФБ-София стартира изчислението на два нови борсови индекса - такъв с равно тегло на компаниите, включени в него (BGTR30) и секторен индекс, отразяващ измененията на цените на дружествата със специална инвестиционна цел, инвестиращи в недвижими имоти (BGREIT).

10.2007

Рамково споразумение с Дойче Бьорзе за внедряване на Xetra

На 30 октомври 2007г. Българска фондова борса-София АД и Дойче Бьорзе АГ подписват Рамково споразумение за внедряване на електронната система за търговия на Дойче Бьорзе Xetra®. Споразумението предвижда Дойче Бьорзе да организира търговията и да поеме технологичния контрол върху осъществяването ѝ, като споразумението е за срок от 5 години.

01.2008

БФБ-София стартира нов информационен продукт X3 News

БФБ-София стартира нов информационен продукт, X3 News. X3 News е специализирана медия, чрез която публичните дружества и другите емитенти на ценни книжа могат да изпълняват законовите си задължения по оповестяване на обществеността на регулирана информация.

04.2008

Начало на приложението за финансов анализ X3Analyses

БФБ-София АД стартира X3Analyses, приложение за финансов анализ, разработено и поддържано от Балкан Сървисис ООД.

06.2008

Въвеждане в експлоатация на електронната система Xetra

Успешно е въведена в експлоатация електронната система за търговия на Дойче Бьорзе - Xetra.

11.2009

Сертификация по ISO 9001:2008 и ISO/IEC 27001:2005

На БФБ-София АД официално са връчени сертификатите по придобиване на международните стандарти ISO 9001:2008 и ISO/IEC 27001:2005.

09.2010

Увеличение на капитала на БФБ-София

БФБ-София АД увеличава капитала си от 5 867 860 лв на 6 582 860 лв. Всички акции от увеличението се записват срещу парична вноска от Министерство на финансите на Р България.

12.2010

Стартиране на резервен център

БФБ-София АД стартира резервен център (Disaster Recovery Centre).

01.2011

Допускане до търговия на борсата на акциите на БФБ-София

Акциите на 'БФБ-София' АД (борсов код: BSO) са допуснати до търговия на регулиран пазар.

07.2011

Времетраенето на търговските сесии се удължава до 17:30 часа

Времетраенето на търговските сесии се удължава до 17:30 часа с цел синхронизиране с европейските пазари и привличане на повече инвеститори и клиенти.

12.2011

Приватизация чрез БФБ-София на държавния дял в ЕВН

Успешна приватизация чрез БФБ-София на държавния дял от 33% в електроразпределителните дружества ЕВН България електроснабдяване АД и ЕВН България електроразпределение АД.

03.2012

Нова пазарна сегментация на БФБ-София

БФБ-София въвежда нова пазарна сегментация и емисиите финансови инструменти са разпределени между основния пазар BSE (www.bse-sofia.bg) и алтернативния пазар BaSE (www.basemarket.bg)

10.2012

Приватизация чрез БФБ-София на държавния дял в Енерго-Про

Успешна приватизация чрез БФБ-София на държавния дял от 33% в електроразпределителните дружества Енерго-Про Продажби АД и Енерго-Про мрежи АД.

11.2012

Приватизация чрез БФБ-София на държавния дял в ЧЕЗ

Успешна приватизация чрез БФБ-София на държавния дял от 33% в електроразпределителните дружества ЧЕЗ Електро България АД и ЧЕЗ Разпределение България АД.

05.2014

Споразумение с ЕБВР за регионална система за търговия

Фондовите борси на България, Македония и Хърватия сключват грантово споразумение с Европейската банка за възстановяване и развитие (ЕБВР) за разработването на регионална електронна система за търговия с ценни книжа, допуснати до търговия на трите пазара.

04.2016

Официален старт на SeeLink

SEE Link (<http://www.see-link.net>) започва да функционира, като е изпълнила всички технически изисквания за стартиране на търговия. Стартирани са и два борсови индекса, SeeLinX и SeeLinX EWI, в които участват български, хърватски и македонски компании.

09.2016

Първият борсово търгуван фонд дебютира на БФБ-София

Започва търговията с дялове от първия борсово търгуван фонд. Фондът Expat Bulgaria SOFIX UCIT ETF е създаден от управляващото дружество Експат Асет Мениджмънт ЕАД.

10.2016

Създава се Съвет за развитие на капиталовия пазар в България

По инициатива на Централен депозитар, Комисия за финансов надзор (КФН), народния представител г-н Делян Добрев и в партньорство с 11 асоциации и бизнес организации се създава Съвет за развитие на капиталовия пазар в България.

11.2016

Приета е Стратегия за развитие на българския капиталов пазар

Документът прави анализ на текущото състояние на капиталовия пазар у нас и очертава направления за действие, целящи неговото ускорено развитие.

10.2017

Начало на търговията с ДЦК на БФБ-София

Това става факт в резултат от съвместните усилия на Борсата, Централен депозитар, Министерство на финансите и Българска народна банка (БНБ) за създаване на регулиран вторичен пазар за държавен вътрешен дълг в рамките на пазарите, организирани от БФБ-София.

02.2018

БФБ-София придобива Българска независима енергийна борса

След получаване на всички необходими разрешения, договорът за прехвърляне на акциите на Българска независима енергийна борса (БНЕБ) между Български енергиен холдинг и Българска фондова борса - София влиза в сила. По този начин БФБ-София придобива 100% от капитала на БНЕБ.

06.2018

БФБ-София променя името си

Общото събрание на Българска фондова борса-София решава да промени името, като премахне думата „София“ от названието на институцията. Тя вече се нарича Българска фондова борса АД

08.2018

БФБ приветства Градус като публична компания

След успешно проведено първично публично предлагане (IPO), в резултат на което Градус АД – Стара Загора набира близо 81.4 милиона лева, компанията дебютира на БФБ.

12.2018

Малкият и среден бизнес с възможност да набира капитал при по-облекчени условия през БФБ

Българска фондова борса получава одобрение от КФН за създаването на нов Пазар за растеж на МСП, наречен BEAM (Bulgarian Enterprise Accelerator Market). Така малките и средни компании вече могат да набират капитал до 1 милион евро без проспект при по-облекчени условия.

03.2019

БФБ и ELITE подписват Меморандум за създаване на гъвкава екосистема от проспериращи МСП в България

Меморандумът обхваща инициативата за обучение и стимулиране на най-динамичните и амбициозни МСП в България да проучат всички съществуващи възможности в световен мащаб за набиране на капитал за инвестиране в техния растеж.

06.2019

БФБ внедрява най-новото технологично поколение на платформата за борсова търговия на Deutsche Borse – T7

Авангардната ИТ архитектура дава възможност на пазарните участници на българския капиталов пазар първи в Източна Европа да се възползват от най-съвременните технологии за борсови оператори.

2. Възможности и перспективи пред капиталовия пазар в България

През последните години, основно поради ефекта на глобалната криза, наблюдаваме намаляване на инвестициите в България – както в частния, така и в общественния сектор. Въпреки много добрата си ликвидност, банките се въздържат от кредитиране поради високия риск, произтичащ от ниското ниво на капитал и активи на българските дружества. В настоящата ситуация разпространението на новия коронавирус COVID-19 поставя редица сложни въпроси пред икономиката на държавата. Времевият хоризонт за тях е неясен, поради липсата на яснота за проявата на вируса във времето, което допълнително увеличава риска от несигурност. Независимо от несигурността към момента докога ще продължи епидемията и какви ще бъдат

негативните ефекти от нея, безспорно важно е спешно да се предприемат мерки, които да намалят негативните последици.

Очаква се банковата система, която съставлява гръбнака на финансирането на българската икономика, да изпита съществени затруднения и намаляване на ликвидност. В тази връзка може да се заключи, че **запазването на активен капиталов пазар в страната ни, като алтернатива на банковото финансиране, е от първостепенно национално значение**. Именно стимулите за осигуряване на действащ капиталов пазар са решение за бързото възстановяване на бизнеса от загубите, които настоящата криза ще донесе.

В България също имаме наличен съществен инвестиционен (дългосрочен) ресурс, акумулиран в пенсионните фондове – над 10 млрд. лв., както и в застрахователните дружества и взаимните фондове. За съжаление, поради ниската ликвидност и нормативните ограничения, значителна част от този ресурс се инвестира извън страната. Важно за бъдещето на икономиката на страната е развитието на капиталовия пазар и привличането на инвестиции през фондовата борса да се превърне във водещ приоритет на България.

Таблица 1 Структура на търговията по пазари за 2020 г. и сравнение с 2019 и 2018 г. –
източник БФБ:

Търговия по видове ценни книжа на регулиран пазар				Изменение %	
Пазар / Пазарен сегмент	2018	2019	2020	2019/2018	2020/2019
Оборот (BGN)	550 040 937	333 573 976	397 499 645	-39,35%	19,16%
Акции (без АДСИЦ)	304 737 442	269 102 908	265 207 964	-11,69%	-1,45%
Акции на АДСИЦ	55 869 628	32 625 318	80 022 445	-41,60%	145,28%
Облигации	51 651 169	21 072 106	43 651 415	-59,20%	107,15%
Борсово търгувани продукти	1 996 144	1 422 170	1 926 349	-28,75%	35,45%
Сегмент за държавни ценни книжа	48 495 697	5 338 928	1 001 732	-88,99%	-81,24%
Компенсаторни инструменти	5 618 287	3 878 377	3 699 122	-30,97%	-4,62%
Други	81 672 568	134 166	1 990 618	-99,84%	1383,70%
Обем ФИ	282 100 711	180 990 360	321 845 744	-35,84%	77,82%
Акции (без АДСИЦ)	118 131 152	73 538 016	97 611 970	-37,75%	32,74%
Акции на АДСИЦ	35 020 040	13 833 069	27 604 149	-60,50%	99,55%
Облигации	36 699	18 138	31 812	-50,58%	75,39%
Борсово търгувани продукти	3 820 447	10 868 012	9 549 640	184,47%	-12,13%
Сегмент за държавни ценни книжа	31 572	4 175	378	-86,78%	-90,95%
Компенсаторни инструменти	11 912 418	8 337 852	12 911 367	-30,01%	54,85%
Други	113 148 383	74 391 098	174 136 428	-34,25%	134,08%
Брой сделки	54 341	44 167	61 173	-18,72%	38,50%
Акции (без АДСИЦ)	42 921	36 815	50 253	-14,23%	36,50%
Акции на АДСИЦ	6 467	5 239	8 622	-18,99%	64,57%
Облигации	323	226	310	-30,03%	37,17%
Борсово търгувани продукти	878	480	657	-45,33%	36,88%
Сегмент за държавни ценни книжа	16	9	1	-43,75%	-88,89%
Компенсаторни инструменти	1 708	1 277	670	-25,23%	-47,53%
Други	2 028	121	660	-94,03%	445,45%

Българският капиталов пазар има следните основни проблеми:

- Недостатъчна ликвидност;
- Липса на достатъчно добри инструменти и компании за инвестиране;
- Липса на инструменти с достатъчно голям обем за привличане на големи институционални инвеститори;
- Оттегляне на чуждите инвеститори след 2008 година;
- Недостатъчна финансова грамотност.

Необходимите мерки, които могат да се предприемат с цел решаване на представените проблеми и около които има консенсус сред участниците на капиталовия пазар са:

1) Увеличаване на набора от финансови инструменти (ФИ), търгувани на БФБ в следните направления:

3.2 По качество – подобряване на качеството на съществуващите инструменти чрез работа с търговските дружества в посока по-добро корпоративно управление, публикуване на информация и др. Усъвършенстване на нормативната уредба по отношение на правилата за дългови финансови инструменти;

3.3 По видове – разнообразяване на палитрата от предлагани ФИ чрез стартиране на пазари за ДЦК, структурирани инструменти (сертификати), създаване на деривативен пазар и др.;

3.4 По обем – стимулиране на емитентите и мажоритарните собственици да увеличават обема на свободно търгуваните акции (free float), капитализация през капиталовия пазар на големи държавни дружества;

3.5 Запазване на съществуващите и създаване на нови стимули в нормативната база за това компаниите да бъдат публични.

2) Привличане на чужди и местни инвеститори чрез:

✓ Подобряване и хармонизиране на нормативната уредба с европейската правна рамка;

✓ Предоставяне на нови услуги, а базовите услуги да се предоставят в съответствие с приетите най-добри международни практики;

✓ Модернизиране и непрекъснато развитие на инфраструктурата на пазара. Това включва търговска платформа, клиринг сетълмент система,

регистърна система, системи за обработка на корпоративни действия и други промени в инфраструктурата на пазара с цел добра ефективност и прозрачност ;

- ✓ Активна реклама на капиталовия ни пазар извън страната по линия на правителството, Българската агенция за инвестиции, търговските представителства в чужбина и др.;

- ✓ Активна реклама чрез организиране на roadshows за представяне на капиталовия пазар и българските предприятия и др.;

- ✓ Намаляване на административната тежест, скъсяване на някои от административните срокове.

- ✓ Предлагане на атрактивни облигационни емисии от общински и държавни дружества за финансиране на инфраструктурни проекти.

3) Образование на българските инвеститори и повишаване на финансовата грамотност чрез:

- ✓ Въвеждане на допълнителни специализирани курсове в учебните заведения;

- ✓ Организиране на семинари и финансови форуми;

- ✓ Образователни курсове чрез медиите;

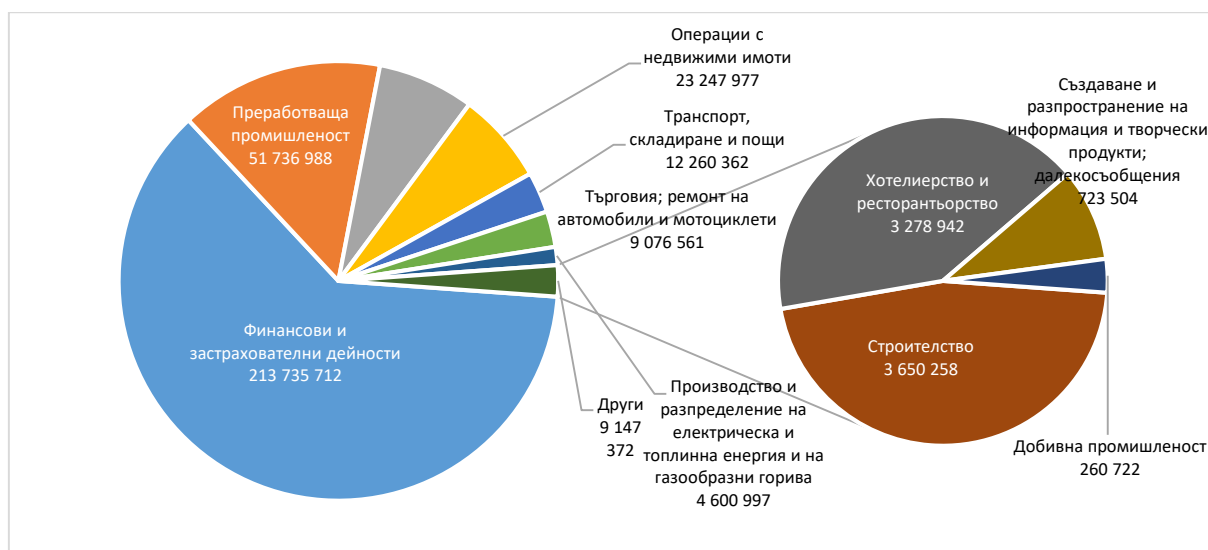
- ✓ Стимулиране на организирането на специализирани курсове и въвеждане на минимални квоти за преподаватели от бизнеса в университетите;

- ✓ Стимулиране на публикуването на борсова информация през масовите медии.

Пазари, организирани от БФБ:

Регулираният пазар на БФБ се състои от два пазара - Основен пазар BSE и Алтернативен пазар BaSE. Тези пазари са сегментирани на база качествени и количествени критерии по отношение на емитентите и техните емисии финансови инструменти, в т.ч. вида на финансовите инструменти, специфични изисквания относно акционерната структура на емитентите, финансовите им показатели, ликвидност и разкриване на информация.

Фигура 1 Структура на търговията на БФБ през 2020г.

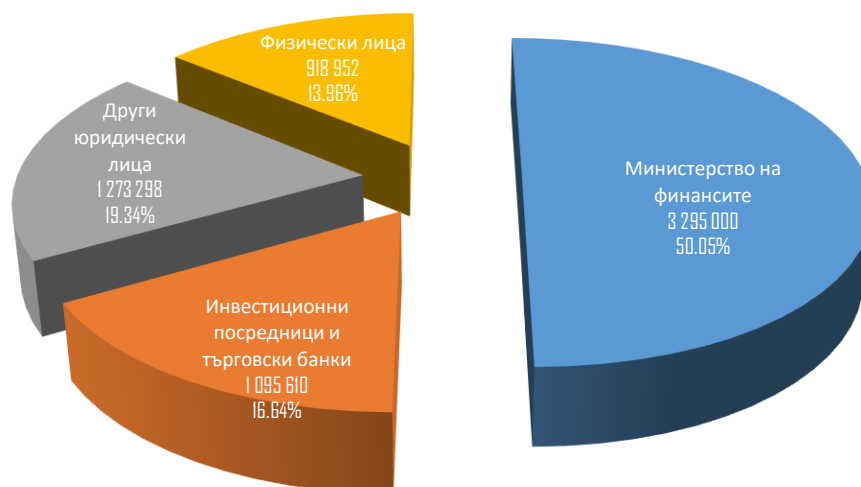

Източник: БФБ

В допълнение към регулирания пазар, БФБ организира като многостранна система за търговия и пазара за растеж на МСП BEAM (Bulgarian Enterprise Accelerator Market), който дава възможност за финансиране на дейността на малките и средни компании в България. Борсата получи одобрение за организирането на пазара за растеж на МСП BEAM от Комисията за финансов надзор в края на 2018 г.

Българска фондова борса АД е оператор на регулиран пазар и е лицензирана от Комисията за финансов надзор с решение № 1001 от дата: 25.10.2018 г. като Одобрен механизъм за публикуване (ОМП) по смисъла на Директива 2014/65/ЕС на Европейския Парламент и на Съвета от 15 май 2014 година относно пазарите на финансови инструменти и за изменение на Директива 2002/92/ЕО и на Директива 2011/61/ЕС, както и на ЗПФИ.

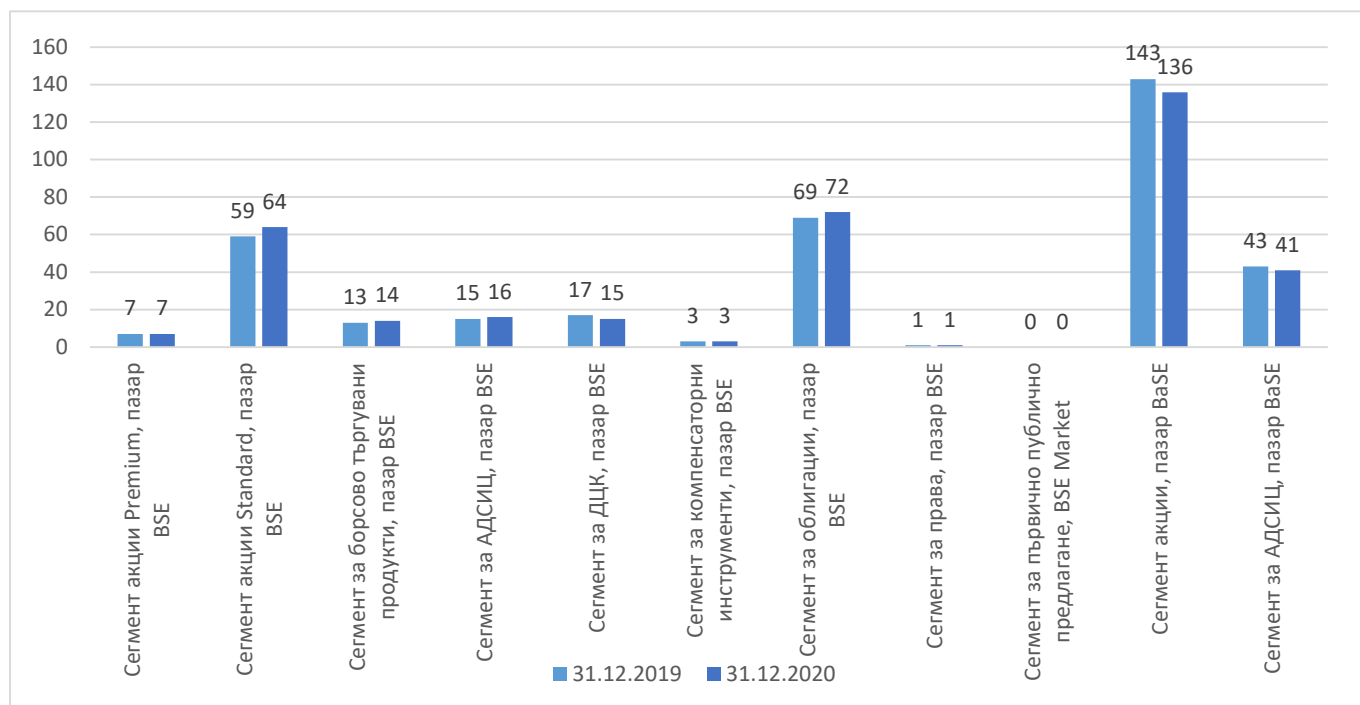
Фигура 2 Акционерна структура на „Българска фондова борса“ АД към 31.12.2020 г.

Източник: БФБ

Организираните пазари на финансови инструменти и в частност БФБ имат редица предимства при финансиране на, както на големи компании, но така и на малките и средните предприятия спрямо останалите видове финансиране. Разработването на сегменти за малките и средни предприятия (МСП) към традиционните борси е тенденция в световен мащаб през последните петнадесет години. Независимо от тази тенденция, европейските предприятия традиционно се финансират главно чрез банките (76%) и значително по-малко чрез небанково финансиране (24%) за разлика от американската икономика, където финансовата система е пазарно ориентирана и капиталовите пазари имат водеща роля. Подобряването на достъпа за финансиране чрез капиталовия пазар на европейските МСП е в основата на инициативата на Европейската комисия (ЕК) от 2014 г. за създаване на съюз на капиталовите пазари. С неговото изграждане се цели да се намали фрагментацията на финансовите пазари в страните-членки на Европейския съюз (ЕС) и да се диверсифицира финансирането на европейската икономика чрез засилване ролята на капиталовите пазари.

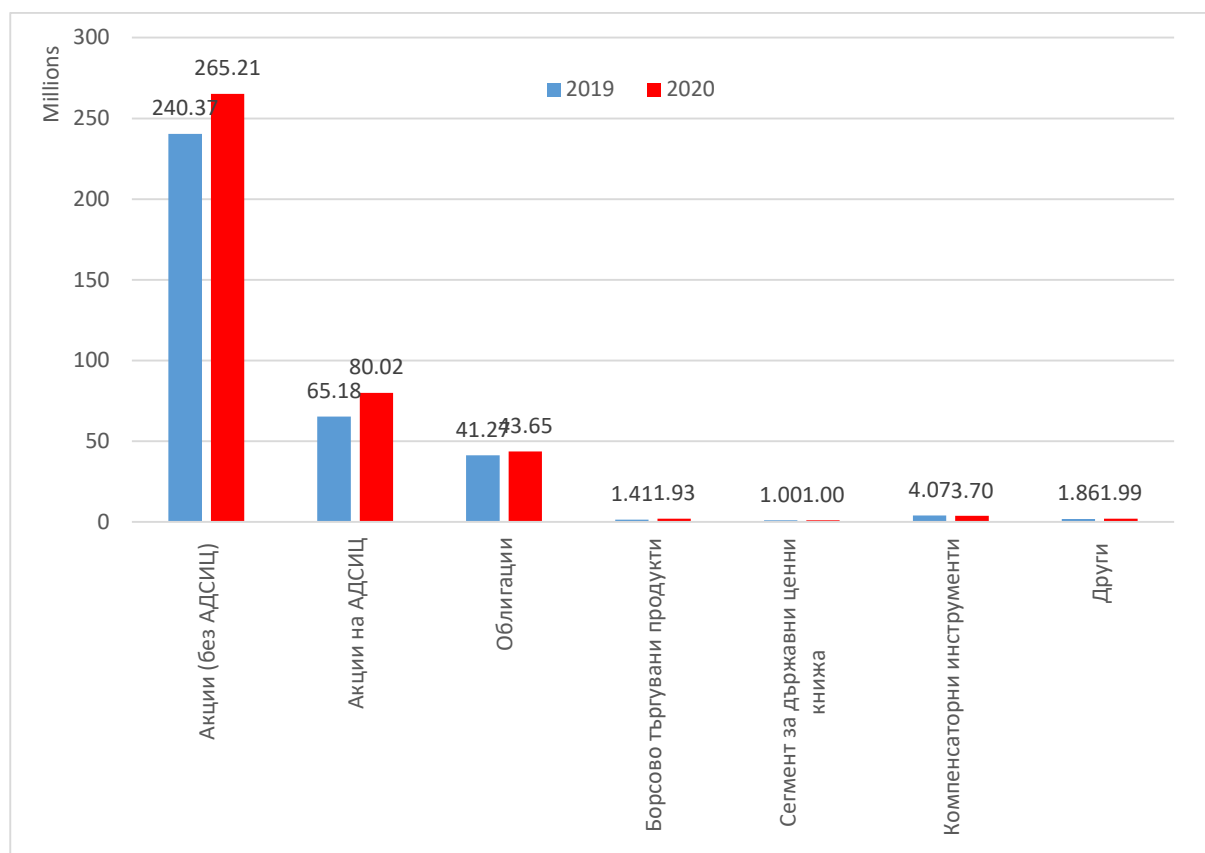
Фигура 3 Регистрирани емисии по пазари към края на 2019-а и 2020-а година (обобщение по видове инструменти)

Източник: БФБ

За българския капиталов пазар, възможностите за финансиране на МСП и стартиращи компании чрез капиталовия пазар при облекчени условия за листване са новост и са един от приоритетите за развитие на пазара в средносрочен план. В края на 2018 г. Българска фондова борса (БФБ) получи одобрение от регулаторния орган за организиране на пазар за растеж на МСП **BEAM** (Bulgarian Enterprise Accelerator Market), с което на практика към края на 2019 г., БФБ е сред осемте лицензирани борсови оператори на подобен род пазари в рамките на ЕС.

Фигура 4 Сравнение на оборота с финансови инструменти на БФБ:

Източник: БФБ

Съществуването на добри практики при финансиране чрез капиталовия пазар на малкия и среден бизнес не е новост за европейската икономика. В Европа, първият пазар, специално разработен за МСП е Alternative Investment Market (AIM), който е създаден през 1995 г. на Лондонската фондова борса. Други по-важни примери за такива сегменти са Entry Standard (2005 г., Deutsche Börse), Enter Next и Alternext (2005 г., Euronext), First North Alternative market (2005 г., NASDAQ Nordics & Baltics), Oslo Axess (2007 г., Oslo Bors), NewConnect (2007 г., Варшавска фондова борса, GPW), MAB Expansion (2009 г., Испанска фондова борса, BMA), AIM Italia (2012 г., Италианска фондова борса, Borsa Italiana), AeRO (2015 г., Букурещка фондова борса, BVV) и др.

Независимо от тази тенденция, за Европа е характерно, че структурите на финансово посредничество са банково ориентирани за разлика от САЩ, където финансовият сектор е пазарно ориентиран. Ежегодните проучвания на достъпа до

финансиране на малките и средните предприятия в ЕС, провеждани от ЕК и Европейската централна банка (ЕЦБ) показват, че банковите заеми са предпочитан източник за финансиране на МСП в ЕС. Според оценките на ЕК към края на 2017 г. от двадесет милиона МСП в Европа, само три хиляди се финансират чрез капиталовия пазар и обемът на първичните публични предлагания на МСП е едва 50% от този през 2006-2007 г.

Приоритетите на ЕС в областта на възстановяване на доверието във финансовите пазари след световната финансова и икономическа криза от 2008 г. и в предоставянето на облекчен достъп до финансиране на МСП са свързани с въвеждането на нова правна рамка за финансовите пазари. С новите правила се цели засилване защитата на инвеститорите, както и промяна в тенденцията при финансирането на европейските МСП и увеличаване дела на финансовото посредничество чрез капиталовите пазари.

Новата европейска регулаторна рамка включва - Директива за пазарите на финансови инструменти II (Markets in financial instruments directive, MiFID II), Регламент относно пазарната злоупотреба (Market Abuse Regulation, MAR) и Регламент относно проспекта. Директивата MiFID II, бе въведена в началото на 2018 г. в страните-членки на ЕС и с нея се уреждат основните обществени отношения на пазарите на финансови инструменти в ЕС. В директивата е предвидена и нова категория пазари — пазари за растеж на МСП (SME Growth Markets). В българското законодателство новите правила на ЕС бяха въведени чрез промени в Закона за пазарите за финансови инструменти (ЗПФИ) и влязоха в сила от февруари 2018 г.

Пазарите за растеж на МСП представляват многостранна система за търговия (МСТ), на която най-малко 50% от емитентите на търгуваните инструменти са МСП. Основната цел на създаването на пазарите за растеж на МСП е да се осигури възможност на малкия и среден бизнес да набира капитал при облекчени условия, включващи по-ниски регулаторни изисквания и намалена административна тежест, в сравнение с компаниите, които се търгуват на регулиран пазар. Отличителна черта на този тип пазари е, че в зависимост от жизнения цикъл на компаниите, те се явяват междинно звено между финансирането с частни капитали и финансирането чрез регулирания пазар.

Осъществяването на първично публично предлагане на пазара **beam** на БФБ дава възможност на малките и средни компании, каквито са над 99% от българските

компании, да получат финансиране за развитие на дейността си от много широка база институционални и индивидуални инвеститори при абсолютно прозрачни условия. В рамките на този процес дружеството може да подобри капиталовата си структура, като намали съотношението на своя дълг към общите активи. Последното е особено важно в настоящата кризисна ситуация, породена от пандемията с COVID-19, при която не малко бизнеси са близо до своите лимити по отношение на дългово финансиране. Отделно, в среда на почти нулеви лихви по депозитите, в страната има достатъчно свободен паричен ресурс, част от който търси алтернативни възможности за доходност. При наличие на качествени нови емитенти този ресурс може лесно да намери своя път в посока борсата.

Важно предимство за настоящите акционери при набиране на капитал през БФБ е също, че те могат да преценят какъв дял да продадат на външни инвеститори, така че да запазят контрол над стратегическите решения за развитие на бизнеса. Всяка компания, излязла на борсата, получава и своята справедлива пазарна оценка. Излизането на борсата е и възможност за изход от инвестицията за определени акционери, като се има предвид, че капиталовата печалба от такова разпореждане с акции на българския регулиран пазар не подлежи на облагане с данък. Нова тенденция е това, че някои амбициозни компании виждат в листването си на БФБ и възможност за бърз и лесен достъп до по-развити пазари по пътя на т. нар. двойно или паралелно листване. Така например технологичните компании „Алтерко“ и „Телелинк Бизнес Сървисис Груп“ вече обявиха планове си да проучат възможностите за подобно листване на борсата във Франкфурт. Не на последно място, при листването си компанията добива и по-голяма публичност за своята дейност и продукти, както и допълнителен престиж пред своите бизнес-партньори, доставчици и контрагенти.

Пазарът за растеж **beam** предлага възможност на малките и средни компании да набират до 3 млн. евро капитал или дълг в рамките на всеки 12 месеца без да преминават през дългата процедура по одобрение на проспект от Комисията за финансов надзор. Основно предимство, а и цел на **beam** е намаляване на административната тежест и разходите при листване за по-малките дружества, като в същото време те получават почти всички улеснения, които традиционният регулиран пазар предоставя.

Пазарът е атрактивен за амбициозни и иновативни компании със съществуващ бизнес, които търсят допълнително финансиране за своя растеж, било като получат

средства за развитие на цялостната си дейност, било като финансират конкретен свой проект. Всъщност една компания би могла да планира изпълнението на даден проект или цялостно развитие, като набира капитал в посочения размер в рамките на два или повече 12-месечни периода. Компаниите могат да се възползват и от възможностите които **beam** дава за по-голяма видимост на предлаганите продукти и услуги, както и за разширение на акционерната си база. В същото време **beam** е вариант и за стартиращи компании без финансова и бизнес история, които обаче имат добри и иновативни идеи, както и перспективни бизнес планове. Пазарът се явява и междинно звено по пътя на една компания към регулирания пазар, като прехвърлянето на него става при облекчени изисквания. В допълнение, търговията на **beam** се осъществява на същата търговска платформа и при същия модел на търговия като регулирания пазар, а през следващите пет години капиталовите печалби на него също ще са необлагаеми.

Публичното предлагане на технологичната компания „Биодит“ – първата на пазара за растеж **beam** бележи огромен успех, като предложените акции бяха презаписани над 2.6 пъти. В резултат на IPO-то компанията набира успешно 1 млн. лв, като това ниво е достигнато буквално в първите няколко секунди от предлагането на 21 януари. По този категоричен начин инвеститорите дават голям кредит на доверие на „Биодит“, както и на самия пазар **beam**. Позитивен сигнал е и активната вторична търговия с акциите на дружеството, която стартира на 4 март.

На световните фондови борси акциите на технологичните компании са двигателите на възстановяването от борсова криза през 2020 г., предизвикана от Covid-19. На БФБ вече се търгуват акции на няколко IT компании. Борсата може и трябва да се превърне в притегателно място за технологичния сектор. Може би най-значимото събитие на българския капиталов пазар през 2020г. е листването на технологичната компания „Телелинк Бизнес Сървисис Груп“, която успява да привлече повече от 300 нови акционери, реализирали доходност от над 130% за няколко месеца. Особено позитивен сигнал също е и успешното увеличение на капитала на IoT компанията „Алтерко“, която привлича 9 млн. лв през м. октомври 2020г., като също увеличава сериозно акционерната си база от индивидуални инвеститори. От второто тримесечие на 2021 г. тези две дружества влизат и в основния индекс SOFIX, с което общият брой на компаниите от технологичния сектор нараства на 3, а общото им тегло достига около 13%. Всичко това показва, че технологичният сектор засилва своето присъствие и на

БФБ, макар и все още в много по-малки мащаби в сравнение с развитите пазари в Европа и САЩ. Има предпоставки този процес да продължи и в бъдеще, още повече, че в България има както отлични IT специалисти, така и много динамично развиващи се технологични компании.

Таблица 2 Пазарна капитализация на БФБ:
Източник: БФБ

БФБ предоставя възможност за привличане и на дългово финансиране - както на регулирания пазар, така и на **beam** при съответните облекчени условия. Най-значимото събитие от гледна точка на нови инициативи на БФБ през 2020 година е стартирането на

	31.12.2016 г.	31.12..2017 г.	31.12.2018 г.	31.12.2019 г.	31.12.2020 г.
Пазарна капитализация (млн. лв.)	9 682,52	23 620,97	26 765,34	27 904,54	28 354, 51
БВП (млн. лв.) *	92 635	98 631	107 925	118 669	117 899
Пазарна капитализация/ БВП	10,45%	23,95%	24.80%	23,51%	24,05%

новата програма **beamUp lab**, която създава началото и на първото по рода си за страната партньорство за работа с бизнеса на БФБ и другите ключови финансови институции, предоставящи достъп до инвестиционни ресурси, а именно: Фонд мениджър на финансови инструменти в България (Фонд на фондовете), Българска банка за развитие (ББР) и Европейска банка за възстановяване и развитие (ЕБВР). Партньори по програмата са още Българска асоциация на лицензираните инвестиционни посредници и Българска стартъп асоциация.

В първото издание на програмата са подбрани компании от различни сектори и различни като мащаб. Присъстват стартиращи компании и такива в по-зрял етап на развитието си, които оперират в сферите на информационните технологии, биотехнологиите, електронната търговия и др. Включени са и компании в по-традиционни сектори, но залагащи на иновативни подходи към тези традиционни дейности. **beamUp lab** има за цел да отличи перспективни и иновативни български компании с устойчиви бизнес модели, да им даде видимост пред потенциални инвеститори, както и да повиши тяхното знание относно възможностите за финансиране на развитието им. В рамките на серия от стратегически срещи компаниите могат да се

запознат с всички възможности за финансиране, така че да инвестират гъвкаво и успешно в своето развитие и растеж.

По информация от БФБ, първите две стратегически срещи преминават при много голям интерес от страна на участващите компании, основните теми в тях са свързани с възможностите за рисково и дългово финансиране. Своя опит по темите споделят Фонд на фондовете, Микрофинансиращата институция Джобс и Фонда за капиталови инвестиции към ББР, ЕБРД, фондове за рисков капитал, консултанти и самите компании, а срещите завършват с хипотетично представяне пред инвеститорите (investor pitch) на част от участниците.

Друга интересна инициатива, реализирана с дейното участие на БФБ и нейното дъщерно дружество БНЕБ, е учредяването на неправителствена организация, която да концентрира знание по темите за устойчивите финанси и енергетика, както и да идентифицира и насърчава добрите практики по тях – Център за устойчиви финанси и енергетика. Борсата предвижда чрез този проект да провежда и част от образователните си инициативи, преди всичко тези по темите на устойчивостта, да се осъществяват от тази организация.

ГЛАВА ШЕСТА: ФИНАНСОВОТО ПОСРЕДНИЧЕСТВО В БЪЛГАРИЯ

Въведение

Целта на изследването на финансовото посредничество е да се очертае неговата теоретична рамка, която се развива заедно с развитието и усложняването на самото финансово посредничество. На основата на критичия анализ на използваните методологии за негово измерване се обосновава пакет от количествени и качествени измерители с които се оценява степента на развитие на финансовото посредничество в България през последните десет години.

1. Финансовото посредничество: Теоретична рамка и методологии за измерване.

Финансовото посредничество е важен фактор за развитие на икономиката и за жизненото равнище на хората. То е предмет на изследване от различни клонове на икономическата теория. От дефинирането на финансовото посредничество зависят методите и показателите, чрез които ще се измерва неговата роля за развитието на икономиката. Съществуват множество дефиниции на понятието „финансово посредничество“: „проактивна дейност на насочване на финансови ресурси от депозанти към заемополучатели чрез посредничество между тях (OECD, 2003); „финансови потоци, преминаващи през финансови посредници, за да се насочат към заемополучатели“³⁵⁴; „бизнес модел, който подпомага финансовите трансакции между спестителите и заемополучателите, като финансовите посредници разработват продукти и услуги, чрез които засрещат интересите между спестителите и заемополучателите“³⁵⁵.

Най-често финансово посредничество в литературата се определя като процес на акумулирането на финансови ресурси от тези, които разполагат със свободни ресурси (домакинства, нефинансови предприятия и др.) чрез така наречените финансови посредници (различните видове банкови и небанкови финансови институции) и след това предоставянето им под формата на кредити и други финансови продукти на търсещите финансиране (домакинства, компании, публични институции и др.). Взаимовръзките между тези три страни е една колкото сложна, толкова и динамична система, в която протичането на финансовите потоци се предопределя от развитието на всяка от страните, както и от външната среда.

Докато понятието за финансово посредничество акцентира върху системата на акумулиране и преразпределение на финансовите ресурси, то понятието за дълбочината (DEPTH) на финансовото посредничество е мярката за финансово проникване и развитие. Това понятие се дефинира конкретно от L King and Levine (1993), според които то се измерва с обхвата на финансовите посредници. Финансовото задълбочаване като понятие често се използва като идентично с понятието за финансова дълбочина като

³⁵⁴ <http://www.businessdictionary.com/definition/financial-intermediation.html>

³⁵⁵ <https://simplicable.com/new/financial-intermediation>

акцентираща върху динамичния му аспект. Финансовото задълбочаване означава по-големи финансови потоци, повече операции и свързаните с тях повече и по-разнообразни финансови продукти.

При оценката и анализирането на степента на финансовото посредничество често се замества темата с тази за развитието на финансовия сектор. Съвременното развитие на финансовия сектор не се свежда само до посредничеството между акумулираните спестявания и тяхното предоставяне под формата на кредит. Едва ли може да се развие финансово посредничество без развитието на посредника – самият финансов сектор. Финансовото посредничество представлява една по-широка концепция. В настоящето изследване финансовото посредничество се представя като динамична система от институции, протичащите финансови потоци между тях и факторите от вътрешната и външна среда, които ги определят. Централно място заема финансовият сектор, чиито капацитет, операции и стабилност оказват решаващо значение за развитието на финансовото посредничество.

L King and Levine (1993) разширяват понятието за финансово развитие като в него се включва и понятието за дълбочината на финансовото посредничество. Понятието за финансовото развитие непрекъснато се развива – от опростения му вариант – размерът на финансовите посредници към усложнени системи за оценка на финансовото развитие, включващи количествени и качествени показатели.

Бретън уудските институции възприемат теоретичните виждания за финансовото развитие и го превръщат в част от тяхната политика. Световната банка непрекъснато разширява понятието за финансова дълбочина (размер на финансовите институции и финансовите пазари) като счита, че колкото са по-големи финансовите институции и по-широкообхватни финансовите пазари, толкова е по-голяма дълбочината на финансовото посредничество.

В модерните финансови системи и нарастващите финансови инструменти класическата връзка спестявания-финансов сектор-кредит се усложнява поради това, че финансовият сектор започва да разпределя не само натрупани спестявания, но и чрез производни финансови инструменти да предлага ресурс несвързан пряко с обема на акумулираните спестявания. Тоест, налице е една по-голяма независимост от спестяванията на разпределителните функции на финансовия сектор. Счита се, че при по-развитите финансови системи и в частност на небанковия сектор тази автономност се засилва. Измерването на финансовото посредничество и неговото задълбочаване поставя акцент върху разпределението на ресурса..

След ранните изследвания, в които се използва един показател за измерване на финансовото развитие чрез съотношението между ликвидните пасиви и БВП, в повечето методологии за оценка на обхвата и дълбочината на финансовото посредничество се

включват два показателя: съотношението между М2 и БВП, и показателя за равнището на частния кредит (без публичния) към БВП³⁵⁶.

Както се посочва в доклада на Световната банка (2003), ограниченията на тези два показателя са най-малко следните:

- Показателят съотношение между М2 и БВП по скоро показва степента на монетаризация на системата, отколкото на степента на финансово посредничество;
- Показателят за съотношението между кредита за частния сектор и БВП не дава достатъчно информация за качеството на кредита – напр. колко са необслужваните кредити и какво е качеството на кредита.

L King and Levine (1993) добавят към традиционния показател за финансово развитие (ликвидни пасиви към БВП) още три показателя: депозити в банковата система (изключва се централната банка като финансов посредник); кредит към нефинансови частни предприятия към общия кредит (изключени са кредитите между банките.) и кредит към нефинансови частни предприятия към БВП. Както признават авторите, всеки от тези финансови показатели има слабости, но разширяването на кръга от показателите дава една по-широка представа за финансовото развитие отколкото един показател.

Levine and Zervos (1998) и Rousseau and Wachtel (2000) разширяват финансовите индикатори и включват такива, измерващи разширяването на капиталовия пазар като: обем на търгувани акции/пазарна капитализация (обем на листваните акции на капиталовия пазар). Усложняването на финансовия сектор и включването на нови посредници налага добавянето на нови показатели за измерването на дълбочината на финансовото посредничество.

Като цяло количествените показатели за размера на финансовия сектор са недостатъчни да се оцени степента на финансовото посредничество, защото дават най-обща количествена оценка, но не дават качествена информация за това как се разпределят акумулираните и преразпределяни финансови ресурси от финансовата система – достъпа до финансиране от отделните лица, домакинства и фирмите, качеството на услугите и тяхната ефективност, обхвата и динамиката на протичащите потоци през финансовите посредници.

В тази връзка Световната банка разработва нови индикатори за развитието на финансовия сектор, които са релевантни за развитието на качеството на финансовото посредничество (Financial Sector Development Indicators (FSDI))³⁵⁷ За тази цел се формира

³⁵⁶ World Bank, Measuring banking sector development. Децември 2006 в рамките на проекта „Financial Sector Development Indicators (FSDI) „ към традиционните два показателя Световната банка добавя и нови показатели за да покрие и областите на достъпа, ефективността и стабилността.

³⁵⁷ Financial Sector Development Indicators, Comprehensive assessment through enhanced information capacity, 2006, siteresources.worldbank.org/INTTOPACCFINSE/Resources/Webintro.pdf

„База данни за глобално финансово развитие - Global Financial Development Database (GFDD). Тя се състои от две групи показатели – такива за финансовите институции и за финансовите пазари. Стремелът е да се обхванат всички измерители на финансовото посредничество в четири направления:

- Финансова дълбочина - financial depth
- Достъп до финансовата система
- Ефективност на финансовото посредничество
- Стабилност

Таблица 1. Измерители на финансовото развитие

	Финансови институции	Финансови пазари
Дълбочина	• Кредит за частния сектор/БВП • Активи на финансовите институции/БВП • М2/БВП • Депозити/БВП • Обща добавена стойност на фин. Сектор/БВП	• Пазарна капитализация и ценни книжа на частен дълг/БВП • Частни дългови ценни книжа/БВП • Публични дългови ценни книжа/БВП • Външни дългови ценни книжа/БВП • Пазарна капитализация/БВП • Търгувани ценни книжа/БВП
Достъп	• Банкови сметки на 1000 възрастни • Банкови клонове на 100,000 възрастни • % възрастни с банкови сметки • % фирми с кредити/кр.линии • % МСП с кредити/кр.линии	• % пазарна капитализация извън първите 10 най-големи компании • % на търгувания обем извън първите 10 най-големи фирми • Government bond yields (3 month and 10 years) • Ratio of domestic to total debt securities • Ratio of private to total debt securities (domestic) • Ratio of new corporate bond issues to GDP
Ефективност	• Нетен лихвен марж • Спред между кредити и депозити • Нелихвени приходи от общите приходи	• Оборот на капиталовия пазар • Ценова синхронност (co-movement) • Търговия с информация • Ценово въздействие

	• Общи разходи от общо активи • Възвращаемост на активите и на капитала • Boone indicator (or Herfindahl or H-statistics)	• Ликвидност/транзакционни разходи • Котировки на държавни облигации (Quoted bid-ask spread for government bonds) • Оборот на облигациите- частни и държавни, на борса • Ефикасност на сетълмента
Стабилност	• Z-score • Капиталова адекватност • Качество на активите • Ликвидност • Други (нетна позиция в чужда валута/капитал и др.)	• Волатилност (стандартно отклонение/средно) на борсовия индекс на индекса на държавните облигации • Изкривяване на индекса (цена на акции, държавни облигации) • Чувствителност към манипулиране на доход • Цена/доход • Дюрация/срок • Краткосрочни облигации/общо облигации • Корелация с възвращаемостта на основни облигации (Германия, САЩ)

Световната банка също реализира проект за рейтингова система за степента на развитие на финансовия сектор³⁵⁸. Рейтинговата методология включва показатели както за структурата на финансовото посредничество, така и за регулаторната рамка и политиките, които оказват влияние върху него. В пакета от показатели има няколко клъстера като всеки клъстер има 25% от общата оценка, а участващите 16 показатели имат еднакви тегла. Рейтингът е от 1 – най-ниско ниво до 6 – най-висок рейтинг. За първи път са публикувани рейтингите през 2006 г.

Самите автори на този комплекс от показатели посочват някои от неговите слабости, например, че всеки от тях може да дава разнопосочна информация и затова те препоръчват да се разглеждат като комплекс. Основните проблеми на тази матрица с показатели са, че:

³⁵⁸ World Bank Group, CPIA database (<http://www.worldbank.org/ida>).

- В нея няма ясни целиви нива над/под стойностите, чрез които може да се счита, че е добре развито финансовото посредничество.
- Различните показатели се разглеждат като равнопоставени с еднаква тежест, а те всъщност имат различна значимост за развитието на финансовото посредничество. Така например, броят на АТМ на 1000 човека от населението не може да е равностоеен показател като този за спестяванията съотнесени с БВП.
- Трудностите по набирането на регулярна и съпоставима информация за отделните страни правят пакета от индикатори практически неизползваеми за целите на сравнителен цялостен анализ.

Един от важните качествени измерители на развитостта на финансовото посредничество е достъпът до финансиране³⁵⁹. Показателите за финансовото включване са сравнително нов инструмент – от 2013 г. и са част от Глобалното партньорство за финансово включване (Global Partnership for Financial Inclusion (GPFI)). Целта им е да оценят достъпа до, използването на и качеството на финансовите услуги.

Последващият анализ, на основата на който се оценява степента на финансовото развитие в България, се основава на достъпната информация и за двата комплекса от показатели като по този начин се постига баланс между количествени и качествени измерители, а от друга страна се отразява съвременното развитие на финансовото посредничество в неговата пълнота. За да се преодолее основния недостатък на този мащабен пакет от показатели – липсата на таргет равнища, спрямо които да се направи оценката - се прилага сравнителен анализ. Като таргет нива се използват съответните стойности на страни с водещи стойности на съответния показател, както и такива с близко финансово-икономическо развитие. Там, където е възможно се прави сравнение и с равнищата на показателите с еврозоната.

Основните пет функции на финансовата система според Световната банка са:

- Създаване на информация за възможните инвестиции и разпределение на капитала,
- Мониторинг на инвестициите и контрол върху корпоративното управление след финансирането,
- Диверсификация и управление на риска,
- Мобилизиране на спестявания
- Насърчаване на размяната на стоки и услуги.

Финансовият сектор се счита, че се развива когато финансовите инструменти, пазарите и финансовите посредници работят заедно и редуцират разходите за информация и разходите за транзакциите.

³⁵⁹ G20 Financial Inclusion Indicators. Те са одобрени от Г-20 на срещата на лидерите през 2013 г. в Петербург.

Интегрален измерител за развитостта и ефективността на финансовото посредничество е доколко то представлява значим инструмент за икономическото развитие. Затова измерването на връзката между финансовото посредничество и икономическия растеж е от фундаментално значение за развитието на икономиката и икономическата и финансова политика.

Ефективността на финансовия сектор и дълбочината на финансовото посредничество се формира и развива в специфична за всяка страна среда, в която вътрешните и външни фактори оказват въздействие.

2. Динамика на средата на развитието на финансовото посредничество

Развитието на финансовото посредничество през последното десетилетие се доминира от ефектите на финансово-икономическата криза и преосмислянето на съществуващата регулаторна рамка, намерило израз в мащабни регулаторни промени. По-слабо развитите финансови системи въпреки, че бяха в по-малка степен предразположени към заразният ефект на кризата от по-развитите финансови системи, също бяха дестабилизирани. Кризата в банковия сектор в ЕС и еврозоната се пренесе в реалния сектор като обуслови бавно и колебливо следкризисно възстановяване. В България финансово-икономическата криза се прояви като икономическа криза³⁶⁰. Въздействието на външната среда за развитието на финансовото посредничество е изключително силно поради силната обвързаност на сектора с европейския финансов сектор и общата регулаторна рамка.

Българският финансов сектор силно се влияе от динамиката на европейския финансов пазар и най-вече на еврозоната. Взаимовръзката протича чрез няколко канала:

- Синхронизацията на икономическия цикъл на страната и на ЕС и еврозоната и прехвърлянето на външни шокове към корпоративния сектор и сектора на домакинствата;
- Доминантната роля на инвестициите във финансовия сектор от чуждестранния сектор и най-вече от еврозоната;
- Контролираните от ЕС и еврозоната финансови институции формират гръбнака на българската финансова система.

Общите тенденции в икономиката на ЕС се възпроизвеждат в България като тези ефекти станаха още по-ясни по време на кризата. В докризисния икономически бум под влиянието на редица фактори, най-вече свързани с членството в ЕС, към страната бяха насочени значителни финансови потоци, които като процент от БВП достигаха 28% през 2007 г. (за сравнение при следващата с най-висок дял страна – Естония, през 2005 г. те са 21% от БВП). Пресушаването на капиталовите потоци във връзка с кризата в еврозоната се отразява неблагоприятно върху икономиката и финансовия сектор – най-

³⁶⁰ Д. Бобева, Д. Златинов, Десет години от началото на глобалната финансово-икономическа криза – поуки и необходими реформи, ИИИ, Годишен доклад, 2018 г.

вече в икономически спад, намаляващо търсене на финансиране от корпоративния сектор и домакинствата и нарастване на необслужваните кредити.

Развитието на финансовия сектор и нарастването на неговите активи през последните петнадесет години се определя от преките чуждестранни инвестиции, идващи от ЕС и еврозоната. Инвестициите основно са във формата на закупуване на контрол върху българските финансови институции, реинвестиране на печалба за целите на укрепването на капиталовата база и разширяването на пространството за нарастване на активите, както и предоставянето на ресурс от банките-майки.

Външното финансиране на банковия сектор въпреки, че намалява от началото на кризата, е значително. Съществено влияние оказват и ниските лихвени нива в следкризисния период, които не мотивират пласиране на ресурс от банките-майки към техните субсидиари. Брутният външен дълг на банковата система достига своя максимум от около 9 млрд. евро в края на 2008 г., а през последните три години се поддържа на равнище около 4 млрд. евро.

Фигура 1

Източник: по данни на БНБ

След кризата в банковата система през 1996-1997 г. и проведената след това ускорена приватизация във финансовия сектор, основният въпрос, който се поставяше беше доколко рисково е финансовият сектор и най-вече банковата система да се доминира от чуждестранни банки. Като основен риск се отчита опасността от зараза в кризисни ситуации. Този риск се материализира под въздействието на финансовата икономическа криза, както и кризата в гръцката банкова система, но българската финансова система и в частност банковата система успя да абсорбира тези два външни шока. Последната финансова криза беше своеобразен тест за това доколко чуждестранната собственост

може да бъде риск за стабилността на системата. Значителният дял на финансовите институции, които са със седалище в страните от еврозоната и които бяха най-силно засегнати от кризата, постави българската система на сериозно изпитание. Свиването на ликвидността, предоставена от банките майки на техните субсидиари в страната от началото на финансовата криза, беше преодоляно като чуждестранно контролираните банки реструктурираха пасива си, обръщайки се в по-голяма степен към пазара на депозитите в страната. Това доведе до значително засилване на конкуренцията и повишаване на лихвите по депозитите. Свиването на кредитната дейност във връзка с отражението на кризата върху нефинансовия сектор на икономиката съдейства за балансиране на системата.

Банковата система успя да устои и на шока, свързан с финансово-икономическата криза в Гърция и най-вече влошаването на състоянието на гръцката банкова система. В периода на кризата активите на гръцките субсидиари в България представляваха около 22-25% от активите на цялата банкова система. Заразният ефект не се прояви въпреки значителния дял на контролираните от гръцки банки български банки, което се дължи на мерките, предприети от банков надзор. Банките с преобладаващо гръцко участие загубиха едва 3% от депозитите, които бяха преразпределени в други банки³⁶¹. Антикризисните мерки се фокусираха върху каналите, по които можеше да протече заразният ефект. Сред мерките, които бяха приложени бяха: дневен мониторинг върху ликвидността и депозитите в тези банки. Бяха установени по-високи изисквания за ликвидността при тези банки – 30%, както и мерки за намаляване на презграничните експозиции между банките-майки и техните дъщерни банки в България, включително забраната за разпределяне на дивидент и изплащане на подчинен дъл. Продажбата на Алфа банк на Евробанк също е една успешна мярка за ограничаване рисковете свързани с проблемите на гръцката банкова система.

След финансово-икономическата и дългова криза българската банкова и финансова система остана сравнително устойчива на значителните вътрешни и външни шокове³⁶². Тя успя да абсорбира риска, свързан с фалита на КТБ – една значителна банка за системата като цяло. След затварянето на банката и по-голямата част от 2015 г. финансовият сектор продължи да поддържа високи нива на ликвидност. Банковата система остана добре капитализирана, като всички банки отчетоха достатъчно покритие на двата капиталови буфера – предпазен капиталов буфер (2.5%) и буфер за системен риск (3.0%). Доходността на институциите остана под влияние на поддържания значителен обем ликвидни активи.³⁶³

Един от външните системни рискове, пред които беше изправена финансовата система в ЕС, беше заемането в чуждестранна валута – проблем, идентифициран от Европейския

³⁶¹ Пак там.

³⁶² IMF, Art. IV report on Bulgaria

³⁶³ БНБ, Банките в България, Март 2015

съвет за системен риск (ЕССР)³⁶⁴ през 2011. Този проблем не засегна българската финансова система и в частност банковата, доколкото заемането във валути, различни от еврото представлява незначителна част от заемния ресурс в системата.

Друг системен риск за европейската финансова система (ЕССР)³⁶⁵ – кредитирането в чуждестранна валута, вкл. в швейцарски франкове, също не засегна българската финансова система, доколкото кредитите в други валути представляват несъществена част от кредитите в системата.

Масштабните реформи в европейския финансов сектор, стартирали с изпълнение на препоръките в Доклада „Де Ларозьер“, като цяло засилиха капиталовите изисквания, въведоха по-стриктен финансов надзор и отнеха национални правомощия в полза на новите европейски финансово-надзорни институции. (по-подробно в глава пета).

Българската финансова система беше подложена на многократни проверки след 2014 г. (оценка на качеството на активите на цялата финансова система през 2016, FSAP на МВФ и Световната банка през 2017, анализи в рамките на европейския семестър от ЕК и др). Българският финансов сектор остана най-проверявания сектор извън еврозоната въпреки, че в почти всички страни имаше фалити на банки и небанкови финансови институции. Общите резултати от проверките показаха висока стабилност на системата, висока капитализация и подобряващо се качество на активите. Непрекъснатите проверки на системата подтиснаха кредитната активност в сектора на нефинансовите предприятия, повишиха изискванията към кредитополучателите и доведоха до значителни допълнителни разходи за тези проверки и допълнителни инвестиции. Въпреки ниските лихвени нива през целия след кризисен период, регулаторно ограничаваният риск в кредитирането, не даде възможност да се подкрепят инвестиционни проекти. "Страхът на кредитора да продължи да финансира очевидно разумни проекти, които трябва да бъдат завършени, за да започнат да се изплащат е по-опасен от високите лихви."³⁶⁶

3. Финансово посредничество и икономически растеж.

Още със самото възникване на понятието за финансово развитие възниква и въпросът за неговия ефект върху развитието на икономиката и икономическия растеж – като един от основните въпроси е коя страна в тази релация е водеща – финансовият сектор определя развитието на нефинансовия или обратно? Един от каноните в икономическата теория, добре подсигурен с огромна плеяда от усложняващи се във времето модели, е че разрастването на финансовия сектор има значително позитивно влияние върху икономическия растеж. В литературата ефектът от финансовото задълбочаване върху

³⁶⁴ RECOMMENDATIONS EUROPEAN SYSTEMIC RISK BOARD RECOMMENDATION OF THE EUROPEAN SYSTEMIC RISK BOARD of 21 September 2011 on lending in foreign currencies (ESRB/2011/1) (2011/C 342/01), Official Journal of the European Union C 342/1

³⁶⁵ Recommendation ESRB/2011/1 on lending in foreign currencies

³⁶⁶ Емил Хърсев, „Моите пари“ 2009

икономическия растеж се изследва още от Шумпетер (Schumpeter, 1911). Според него „банкерът не е единствено посредник – мъжът по средата - middleman ... той оторизира хората в името на обществото“. Цяла генерация икономисти като Goldsmith (1969) и McKinnon (1973) развиха убедителни теории за ползата от финансовото развитие и финансовата либерализация.

През 80-те години вече почти безапелационно се счита, че разширяването на финансовото посредничество и задълбочаване има пряк и неоспорим положителен ефект върху икономическия растеж. Повечето от емпиричните изследвания в периода до края на деветдесетте се основават на данни за периода на тотална либерализация и безпрецедентен растеж на финансовия сектор. В този период международните финансови институции – МВФ и Световна банка провеждат последователна политика да насърчават либерализацията на финансовия сектор и политики на развиващите се и нововъзникващите пазари насочени към развитие на финансовия сектор. Теорията за позитивния ефект на финансовото задълбочаване върху растежа стана основна част от т.нар. Вашингтонски консенсус. В резултат на тези политики секторът се разви бързо и в слабо развитите страни като това се изразява в по-голяма степен в кредита отколкото в спестяванията.

Каналите, по които протича въздействието на финансовото посредничество върху икономическия растеж са или чрез повишаване на ефективността на акумулиране на капитал (Goldsmith, 1969) или чрез повишаване на равнището на спестяванията както се посочва от Шумпетер. Редица изследвания са посветени на въпроса дали търсенето или предлагането на финансов ресурс е водещ, а някои от резултатите сигнализират за двупосочна връзка.

В редица изследвания се достига до извода, че взаимовръзката между растежа и финансовия сектор варира в различните страни и зависи от множество други фактори, например, инфлацията. Редица автори - (Demetriades и Hussein, 1996), (Arestis, Demetriades и Luintel, 2001), (Rousseau и Wachtel, 2002) посочват, че при инфлация надхвърляща 13-25% липсва такава връзка. Rioja and Valev (2004) посочват, че когато финансовият сектор расте по-бавно, тогава има по-силна връзка между растежа и развитието на финансовия сектор.

За да се изследва по-добре връзката между финансовото посредничество и икономическия растеж, редица автори провеждат анализи на равнище индустрии и отделни предприятия. По този начин тези автори се опитват да обяснят каква е връзката и има ли някаква причинност, но най-вече да се разкрият механизмите, чрез които финансовата система влияе на икономическия растеж.

Едно от основополагащите изследвания на връзката между икономически растеж и финансово развитие е това на Robert G. King и Ross Levine (1993). Според тях финансовото развитие е водещ фактор за икономическото развитие, но дори и те не доказват причинна връзка между двете. В по-късните изследвания също се потвърждава

тезата за водещата роля на финансовия сектор, но се отрича фундаментална причинна връзка.

Въпреки наличието на известния консенсус, и през този ранен период до средата на 90-те има автори, които оспорват връзката. Ерозията на канона е подпомогната от изследванията на Joan Robinson (1952) и Robert Lucas (1988), които изразяват сериозни съмнения относно връзката между финансовото задълбочаване и икономическия растеж, твърдейки, че ролята на финансовия сектор е преувеличена и че „там където предприятията водят, финансите следват“. Твърди се, че развитието на икономиката и търсенето на финансиране определя развитието и дълбочината на финансовото посредничество. Противоположни са възгледите на другия Нобелов лауреат Merton Miller (1988), който твърди, че тезата, че финансовият сектор допринася за икономическия растеж е прекалено очевидна, за да бъде предмет на дискусия.

През 90-те години на миналия век преобладават изследванията, които доказват силния ефект на финансовото задълбочаване върху икономическия растеж като се използват широк кръг модели. Правят се различни класификации на вижданията за тази връзка. Според Апергис и др. (Apergis, N., Filippidis, I. & Economidou, 2007) научният интерес към темата се засилва с възникването на теорията за еднородния растеж (Роумър, П. 1985). Анализират се няколко канала, по които протича въздействието на финансовото посредничество върху растежа. Обстфелд (Obstfeld, 1994), както и Грийнууд и Смит (Greenwood and Smith, 1997), въвеждат четири измерители на финансовото развитие, които широко се използват в литературата. С времето се разширяват не само измерителите на финансовото развитие, но и тези за икономически растеж.

Един от въпросите, на който се правят опити за отговор, е за това доколко финансова система базирана на банките, или такава на капиталовия пазар води до по-висока степен на икономическо развитие. Изследват се различните видове финансови системи – тези на Обединеното кралство и САЩ от една страна и на Япония и Германия от друга (Allen and Gale, 2000, Demircuc-Kunt and Levine 2001). Въпреки сложните модели и задълбочени изследвания, в литературата няма еднозначен отговор на този въпрос.

В рамките на микроикономиката също се правят опити за доказване на връзката между финансовото посредничество и реалния сектор като се изследва ефекта върху компаниите – доколко използването на повече финансови услуги, вкл. кредитиране, води до по-добри резултати на фирмите (Kumar, Rajan, and Zingales 2001 и други). Доказва се, че финансовото посредничество се свързва най-вече с големите компании и ниската степен на финансово развитие пречи на растежа на фирмите. Beck and Levine (2002) също потвърждават, че финансово зависимите фирми растат по-бързо от тези, които не са свързани с финансовата система.

Някои нови изследвания се занимават с въздействието на финансовото развитие върху бедността и разпределението на доходите (като се използва Джини-коефициента), което обаче също достига до противоречиви резултати (Beck, Demircuc-Kunt, and Levine, 2004)

Въпреки единомислието до края на деветдесетте за връзката между растежа и финансовото задълбочаване, следващите изследвания аргументират тезата за отслабваща връзка. Според Peter L. Rousseau и Paul Wachtel (2007) причините за това са, че бързият растеж на финансовото посредничество и най-вече бързият кредитен растеж води до висока инфлация и отслабване на банковия сектор и водят до финансови кризи, които отслабват растежа. Другото обяснение според тях е, че финансовата либерализация вече е била извършена през периода до края на 90те години и до тогава е давала значим ефект върху растежа на финансовото посредничество и икономическия растеж, но този фактор вече не играе роля. Финансовите кризи разкъсват връзката между растежа и финансовото задълбочаване. Критичният анализ на слабостите и предимствата на основните модели за изследване на връзката между финансовото задълбочаване и икономическия растеж води някои автори (Dimitris K. Christopoulos, E., 2003) до заключението, че финансовото задълбочаване има по-скоро дългосрочен отколкото краткосрочен ефект върху икономическия растеж. Те използват прагови коинтеграционни тестове и динамична оценка на панелните данни за панелен модел с векторна корекция на грешки. Дългосрочната връзка се оценява с помощта на модифициран МНМК. Това изследване обаче се базира на данни за 10 развиващи се страни, при които връзката се обяснява по-скоро с догонване в развитието на финансовия сектор, докато теорията не може да докаже значима връзка на растежа с финансовото задълбочаване при вече развитите икономически (и във финансовия сектор) държави.

Две обяснения за отслабване на силата на връзката между растежа и финансовото развитие се аргументират емпирично – ефекта на финансовите кризи и използването на данни от отминали периоди на възход на финансовото посредничество.

Времето като фактор за силата на взаимовръзката се оценява от Loayza and Ranciere (2006). И в други изследвания се доказва, че ефектът е по-скоро дългосрочен отколкото краткосрочен. Доколкото до краткосрочните ефекти – те биха могли да бъдат и отрицателни – тоест финансовото задълбочаване да има обратен ефект върху икономическия растеж най-вече в периоди на кризи. Според Rousseau, P (2011) ако се изолира ефекта на зачестяващите финансови кризи, то позитивната връзка между финансовото задължаване и икономическия растеж ще се запази. Това е един оптимистичен възглед за връзката дотолкова доколкото неотменима част от съвременното развитие е това на финансовия сектор.

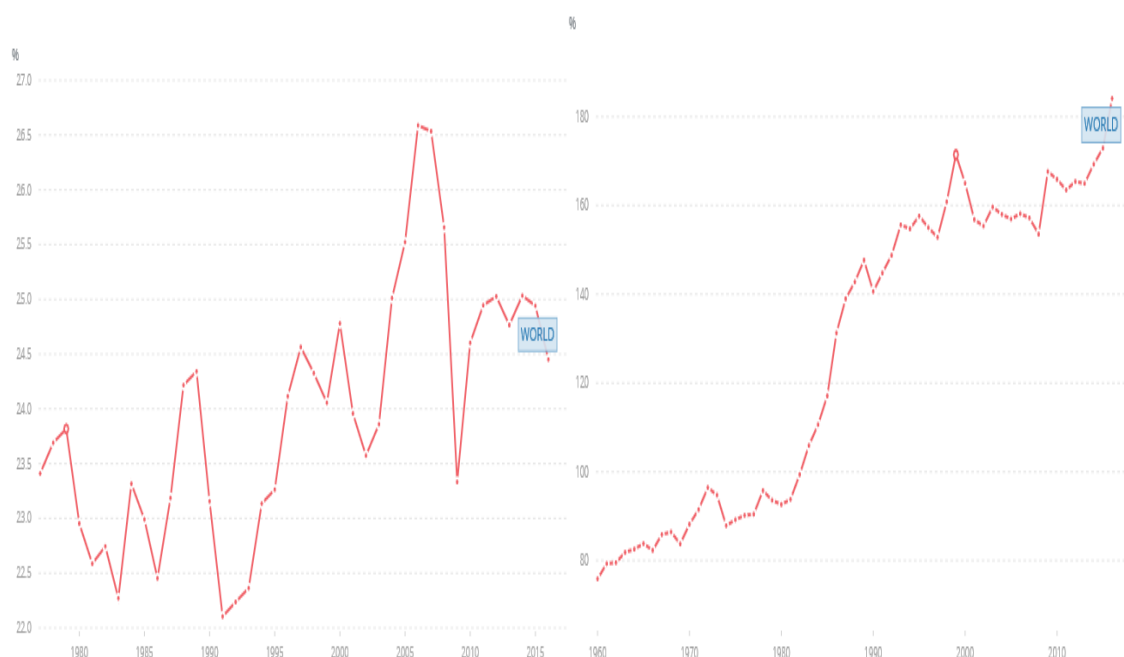
Развитието на финансовия сектор и съвременната икономика променя характера на фундаменталната връзка между спестители и заемополучатели при посредничеството на един много променен финансов сектор, различен от този при Шумпетер. Колкото и да ни се иска теорията да е устойчива във времето, няма нищо по-естествено от това тя да се променя когато всичко се променя. В глобален план се промениха съществено тенденциите в кредита и спестяванията, което постави под съмнение конвенционалното мислене. В началото на 80-те години съотношението на спестяванията към брутния вътрешен продукт в света е около 23%. Максималната стойност на този показател се

достига през периода до глобалната финансова криза от 2008 г. – 26,5% след което отново се възвръща на нивата от около 23%.

Фигура 2

Спестявания в света като % от БВП
(1980-2015)

Общо кредит в света като % от БВП
(1960-2015)

Източник: Световна банка, база данни.

При кредита се наблюдава ясна тенденция на устойчиво нарастване – най-бурно в десетилетието на най-значителната либерализация на сектора – 1980-1990, след което продължава възходящия тренд, но с по-ниски темпове. Кризата успя да задържи бурния растеж на кредита, но той-остава на изключително високите нива от 180% от БВП през 2015 г., в сравнение с 1980 г. когато е едва 80% от глобалния БВП. Данните показват небалансиран растеж на финансовото посредничество в глобален план - ниски равнища на спестяване и високи на кредит.

Нов тласък за преосмисляне на конвенционалните теории даде последната финансово-икономическа и най-вече дългова криза. Още в периода до финансовата криза, в литературата се забелязват и някои по-умерени възгледи за това колко силна е връзката между разширяването на финансовото посредничество и икономическия растеж. Повечето използвани модели се захранват с данни от дълги динамични редове започващи от години, когато финансовото посредничество е съвсем различно от днешното му

развитие. Също, това е период на бурно развитие на финансовото посредничество, в който се акумулират спестявания и нараства кредитирането, докато в съвременните развити финансови системи такъв растеж се счита по-скоро за рисков.

Някои автори (Hsu, Sara, 2012) дори поставят въпроса дали има „идеално равнище на финансово развитие – някъде между свръхакумулиране на капитал и свръх недоакумулиране на капитал“, като твърдят, че с нарастването на финансовото задълбочаване нараства и спекулативната му част и в този смисъл финансовото задълбочаване може да се яви дори пречка пред икономическото развитие. Все по-трудно може да се докаже връзка между степен на развитие на финансовото посредничество и икономически растеж, още повече, че страните с развити финансови системи растат по-бавно от тези с по-неразвити системи. Спекулативно развитие на финансовия сектор отслабва връзката между финансовото задълбочаване и икономическия растеж.

Финансово-икономическата и най-вече дълговата криза налагат едно преосмисляне на конвенционалната теория за ефекта на финансовото посредничество върху икономическия растеж. Разрастването на финансовата индустрия, стимулиращо акумулирането на повече ресурси за предоставянето им на повече заемополучатели съдейства за нарастване на задлъжняването.

Gaffeo, E. и Garalova, (2014) изследват връзката между финансовото развитие и икономическия растеж за 13 страни в преход в периода 1995-2007 като използват панелни коинтеграционни тестове и панелен модел с корекция на грешката. Като комбинират двата подхода, те достигат до извода за позитивна връзка между финансовото задълбочаване и реалния растеж, но в краткосрочен експанзията на финансовите пазари се отразява по-слабо и отрицателно. Те говорят за „тъмна страна на финансовото развитие“ тъй като то може да създаде уязвимост на икономиката чрез генерирането на кризи.

Темата за връзката между растежа и финансовото посредничество/задълбочаване все повече взема предвид рисковете свързани с неговото развитие и уязвимостта, за пренасяне на кризи от финансовия сектор към реалния и домакинствата. Методологията на измерването на финансовото развитие се развива от чисто количествени показатели за разрастване на кредита и финансовите пазари, все по-подходящи за развитието на съвременната икономика и финансово посредничество стават качествените показатели.

Международните финансови институции традиционно използват резултатите от изследванията, доказващи силната връзка между финансовото развитие и икономическия растеж, за да аргументират необходимостта по-слабо развитите страни да насърчават либерализацията на финансовия сектор и неговото разширяване. МВФ (2015) определя финансовото развитие като процес с многостранни измерения, при който финансовите институции и пазари предоставят широк кръг финансови услуги, които съдействат за:

- ефективна размяна на стоки и услуги – чрез най-вече платежните услуги,
- ефективни спестявания и дългосрочни инвестиционни решения,
- финансовият сектор създава възможности за споделяне и управление на рисковете в икономиката (хеджиране и диверсификация)
- увеличава ефективност в използването на ресурсите
- разширява се дълбочината на финансовото посредничество (кредитно посредничество и пазарен оборот)
- разширяване на пазарите и на инструменти

Според МВФ, общият ефект от финансовото посредничество прониква през макроикономическите политики, макро-финансовата стабилност и от там върху икономическия растеж. Това е сравнително нова теза според която само при стабилен финансов сектор може да се очаква позитивен ефект върху растежа.

Има основания да се счита, че тенденциите в ефекта на финансовото развитие върху растежа е различен при по-слабо развитите във финансово отношение страни и развитите. По-слабо развитите догонват, докато при развитите стабилността на вече развития сектор и мащабът и качеството на това развитие могат да бъдат пречки за икономическия растеж. Не случайно в последните виждания и на Световната банка и на МВФ се поставя акцента не върху количествените, а върху качествените измерители на финансовото развитие.

Прегледът на теориите за връзката между финансовото развитие и икономическия растеж показва ясна еволюция в обекта на изследване и методологиите. Ако се изследва тази връзка за България, тя попада в групата на страните, които догонват финансовото развитие на страните в ЕС и еврозоната. Ако първоначалните теории за връзката са верни, би трябвало бурното развитие на финансовото посредничество от годините, предшестващи членството в ЕС и до началото на финансово-икономическата криза да води до силна връзка между финансовото развитие и икономическия растеж. Разбира се, измерването зависи както от показателите за финансово развитие, които се избират, така и от времевия хоризонт и характера на избрания иконометричен инструментариум. Възможностите за измерване на връзката са също ограничени и от наличността на необходимите данни за достатъчно дълъг период от време.

4. Структура на финансовата система в България.

Финансова система в България е доминирана от банковия сектор. Членството в ЕС и високият икономически растеж даде шанс за разширяване на финансовия сектор и засилване ролята на небанковия финансов сектор. Въпреки това, българската финансова система остава доминирана от банковия сектор. В края на 2017 активите на банковата система достигат 97,8 млрд. лв, а на небанковия финансов сектор 38 млрд.лв. или 28.0% от активите на целия финансов сектор. Като дял от БВП активите на участниците на небанковия финансов сектор нарастват през 2017 г. и възлизат на 38.6%. Най-голям е дялът на активите на небанковите инвестиционни посредници (15%), следван от

активите на фондовете за допълнително пенсионно осигуряване 12.9%, а делът на активите на (пре)застрахователния сегмент са 7.6% от БВП. Активите на АДСИЦ заемат 1.6% от БВП, а активите на КИС и НИФ представляват 1.4% от БВП³⁶⁷.

През 2017 г., пенсионните фондове се нареждат на второ място сред институционалните инвеститори на небанковия финансов сектор, като размерът на нетните им активи в края на годината възлиза на 12.7 млрд.лв.

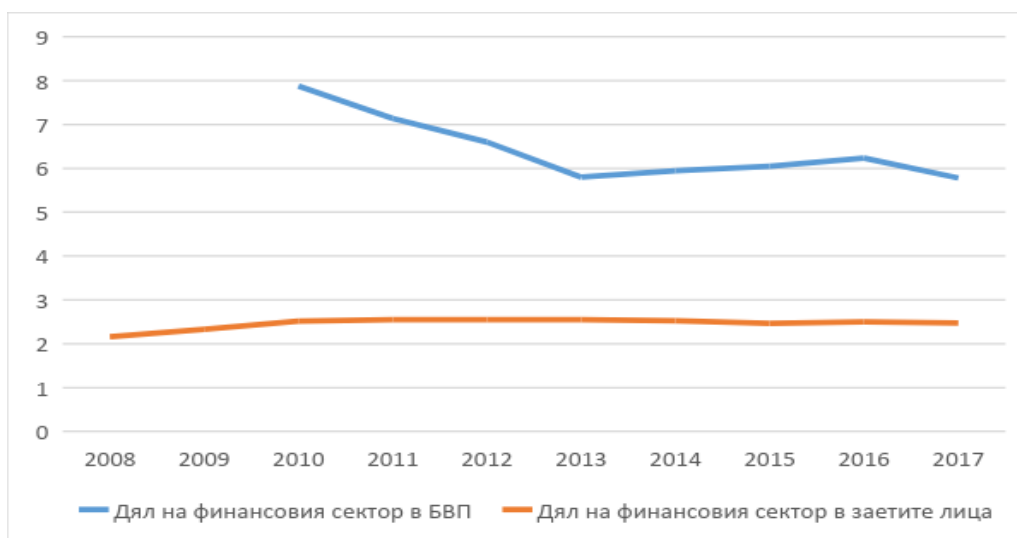
Активите на колективните инвестиционни схеми (КИС) и националните инвестиционни фондове (НИФ) нарастват с 22.9% спрямо предходната година. Наблюдаваната динамика се дължи основно на увеличение на броя и активите на договорните фондове, които в края на годината са 129 ДФ, а размерът на активите им достига 1 394.2 млн.лв. Поради относително малката абсолютна стойност на активите, колективните инвестиционни схеми заемат дял от 1.0% в структурата на финансовото посредничество. През 2017 г. активите на дружествата със специална инвестиционна цел размерът им е 1 582.1 млн.лв.

Финансовият сектор формира значителна част от заетостта, БВП и инвестициите. Приносът на финансовия сектор в БВП се движи между 6 и 8% като делът му намалява устойчиво след началото на кризата. Според брутната добавена стойност, създадена в сектора, той изпреварва селското стопанство, строителството, сектора на информационните технологии и комуникации.

Заетостта в сектора е със значително по-малък принос в общата заетост отколкото в брутната добавена стойност, което показва относително високата добавена стойност в сектора. Заетостта във финансовия сектор се запазва на равнища между 2 и 3% от общата заетост през целия период от началото на кризата. Със заети между 53 000 и 57 000 финансовият сектор остава един от най-устойчивите работодатели в икономиката.

Фигура 3 Относителен дял на финансовия сектор в БВП и заетостта (%)

³⁶⁷ КФН, Годишен доклад 2017

Източник: НСИ.

За разлика от другите сектори на икономиката, в които се сви заетостта по време на кризата, финансовият сектор демонстрира слаба еластичност. Работната заплата в сектора също се запазва относително устойчива и на равнища на първите четири сектора с най-висока средна работна заплата. За разлика от други сектори на икономиката в сектора не се наблюдават значителни дефицити на работна сила. Коефициентът на незаемите работни места се движи между 0,6% и 0,7% в края на полугодията на 2018 г. Сравнително добре балансираното търсене и предлагане на труд във финансовия сектор осигурява по-бавно нарастване на средната работна заплата, отколкото в икономиката като цяло и повечето сектори. Индексът на общите разходи на работодателите за труд в сектора спрямо 2012 г. в края на полугодията на 2018 г. е 139,9% докато средното за страната е 152,4% а при някои отрасли надхвърля 196%.

Един от основните рискове в икономиката – дефицитите на пазара на труда – не се реализира във финансовия сектор.

Финансовият сектор абсорбира значителна част от преките чуждестранни инвестиции.

5. Динамика и дълбочина на финансовото посредничество в България

На основата на разработената от Световната банка методология и показатели се оценява динамиката и дълбочината на финансово посредничество в България като в допълнение се използва и методологията на Европейския банков орган.

5.1 Дълбочина на финансовото посредничество.

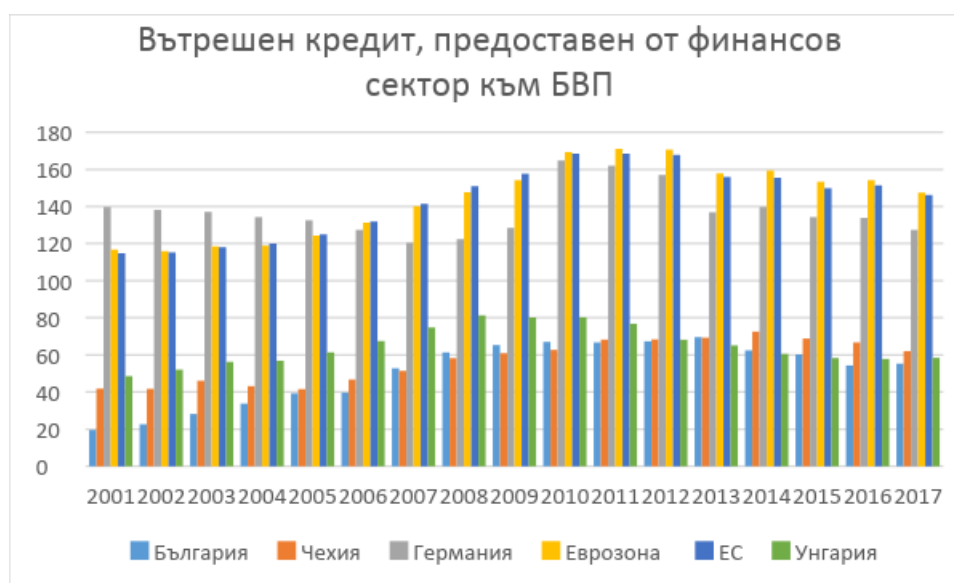
Дълбочината на финансовото посредничество се измерва чрез следните показатели: съотношение между кредита за частния сектор и БВП, активи на финансовия сектор отнесени към БВП, съотношението М2/БВП, съотношение между депозити и БВП и общо създадената добавена стойност във финансовия сектор към БВП.

- Кредит за частния сектор/БВП

Измерено чрез съотношението на вътрешния частен кредит към брутния вътрешен продукт финансовото посредничество нараства бързо в докризисния период, достигайки от 19,6% през 2001 до 67% през 2010 след което остава на тези равнища до 2012 г. През следкризисния период стойностите на показателя започват да намаляват и достигат около 55% до края на 2017 г. Като всеки относителен показател, той отразява динамиката както в икономическия растеж (БВП), така и в кредита. В предкризисния период скоростта на растеж на кредита изпреварва тази на БВП, при което финансовото посредничество бурно нараства. Обратно, в следкризисния период кредитът расте по-бавно от БВП и това води до намаляване на стойностите на показателя. От началото на членството на страната в ЕС показателят заема стойности над 50%.

Сравнителният анализ показва много близка динамика на този показател с неговите стойности общо за еврозоната (коефициент на корелация 0,96), но като стойност на този показател, тя се доближава до равнищата на новите държави-членки на ЕС, където финансовото посредничество, измерено чрез този показател, е по-слабо развито. Данните за България, Чехия и Унгария показват сходство в нивата на показателя и отклоняващо се значително от равнището на еврозоната, ЕС и Германия.

Фигура 4

Източник: Световна банка, база данни

Данните показват, че финансовото посредничество, измерено с показателя на общия вътрешен кредит към БВП, изостава значително от еврозоната като се отбелязва висока волатилност в различните периоди. В тази връзка могат да се обособят три периода. В докризисния период - преди и началото на членството в ЕС се наблюдава ускорено догонване като дистанцията се намалява от 84% през 2001 г. на 57% през 2008 г., а в

след кризисния период отново дистанцията се разширява. Изоставането на равнището на кредита по отношение на еврозоната от една страна може да се интерпретира, че българският корпоративния сектор изпитва ограничения във финансовите ресурси и поради това не би могъл да догони този сектор на еврозоната, а от своя страна домакинствата също ползват по-малко кредит, имат по-ограничено потребление и съответно жизнен стандарт. От друга страна обаче, високите равнища на насищане с кредит е в основата на задлъжняването и рисковете не само за финансовия сектор, но и икономиката като цяло. В този смисъл високите стойности на този показател не би трябвало да бъдат насърчавани поне дотолкова доколкото не постигат баланс с равнищата на спестяване.

- Активи на финансовите институции/БВП

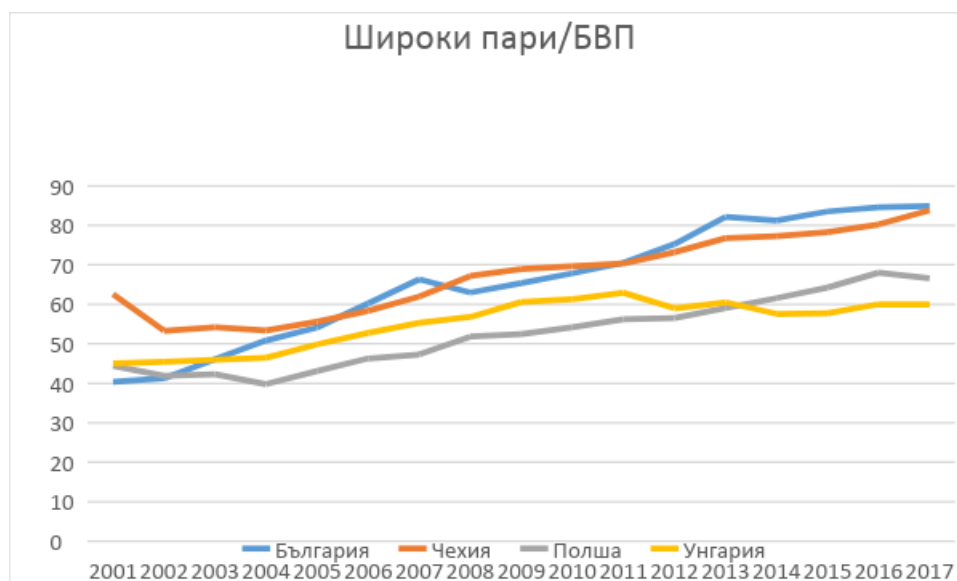
В края на 2017 г. съотношението на активите на финансовия сектор към БВП е 134,4%, което показва сравнително висока степен на финансовото посредничество измерено чрез този показател. По отношение на еврозоната, страната изостава главно поради по-слабото развитие на небанковия сектор, който в еврозоната достига около 50% в общите активи на сектора в следкризисния период, докато в България неговият дял е под 20% за същия период.

- МЗ/БВП

Широките пари (паричният агрегат М 3) нарастват през последните четири години с между 7,6 и 9,3% годишно. В края на декември 2018 г. те достигат 93.256 млрд. лв. (86.4% от БВП³) при 91.999 млрд. лв. към ноември 2018 г. (85.2% от БВП).

Нарастването на широките пари по отношение на БВП демонстрира сходна динамика при новите държави-членки на ЕС. В сравнение с централно европейските страни този показател за България заема най-високи стойности.

Фигура 5

Източник: Световна банка, база данни.

По този показател страната устойчиво изпреварва Полша, Чехия и Унгария.

- Депозити/БВП

Показателят депозити към БВП за България достига около 70%, стартирайки от ниското равнище от 20% през 2000 година и отбелязва най-значителен скок по този показател в сравнение с останалите държави-членки на ЕС. Според класификацията на Световната банка България попада в групата на страните със средни доходи. Съотношението между депозитите и БВП на страната е два пъти по-високо от това за тази група и най-високо в сравнение с останалите централно и източно европейски страни.

Високото равнище на депозити е показател за развитието на финансовата система и акумулирането на значителен ресурс от фирмите и домакинствата, който се преразпределя от финансовата система и по-специално от банковата система. От друга страна то е критерий и за доверието в банковата система.

- Обща добавена стойност на финансовия сектор/БВП

Добавената стойност на финансовия сектор в общата добавена стойност в края на 2017 г. е 7,5% като отбелязва слабо нарастване от докризисната 2007 г. , когато съставлява 7,3% за разлика от еврозоната и общо за ЕС, където делът намалява през този период.

България е една от страните с най-значителен дял на финансовия сектор в добавената стойност при средно за ЕС 4,5% и 4,9% за еврозоната. Само Люксембург, Ирландия и Кипър имат по-висок принос на финансовия сектор в добавената стойност на икономиката си.

Дълбочината на финансовото посредничество на небанковия финансов сектор бележи противоположни тенденции – след възходящите тенденции до началото на кризата, когато пазарната капитализация към БВП достига 51,29% през 2007 г. (от 3,72% през 2001 г.) започва да намалява значително след което слабо нараства и достига през последните години около 26%³⁶⁸. Показателите за дълбочина на финансовото посредничество в обхвата на финансовите пазари са следните³⁶⁹:

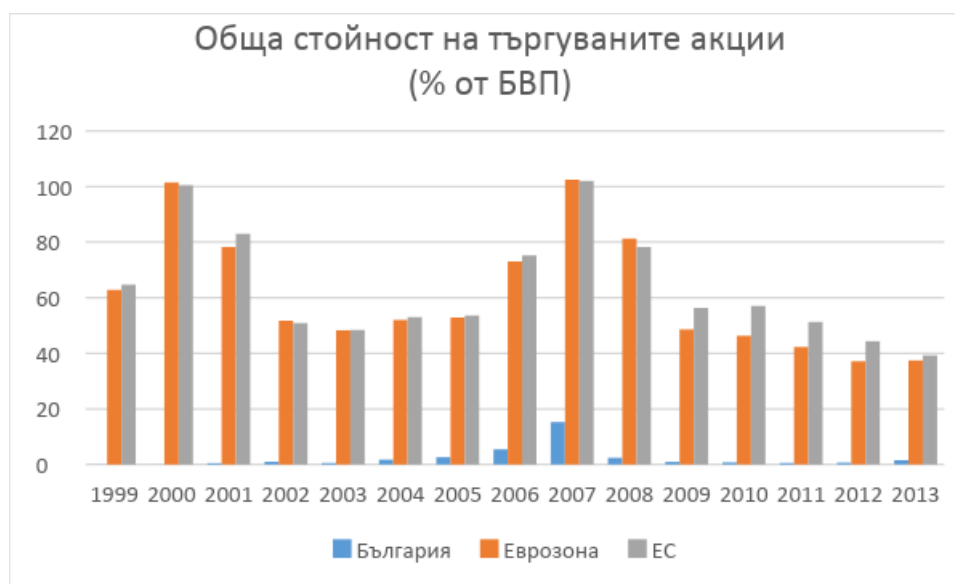
- Външни държавни и публични дългови ценни книжа/БВП

През 2016 външните държавни дългови ценни книжа достигат 15,3% отнесени към БВП, а частните 3,3%. Тази динамика отразява благоприятната среда за емитиране на дълг, както и сравнително добрите позиции на страната на международните дългови пазари.

- Търгувани ценни книжа/БВП

Общата стойност на търгуваните акции към БВП е показател за развитие на финансовото посредничество. По този показател страната изостава значително от еврозоната и ЕС. Слабите наченки на догонване, проявили се през 2006-2007 г. бяха унищожени по време на финансовата криза, а след кризисното възстановяване на пазара все още е твърде слабо.

Фигура 6

Източник: Световна банка, База данни.

Слабото развитие на небанковия сектор и главно на капиталовия пазар ограничава достъпа на икономиката и реалния сектор до алтернатива на традиционното банково

³⁶⁸ КФН, годишен отчет за съответната година

³⁶⁹ Важно е да се отбележи, че статистиката по тези показатели в България е много бедна и по повечето от тях няма публично достъпни данни нито са предоставени на МВФ и СБ. Този проблем ограничава възможността за качествени сравнителни анализи на развитието на българския капиталов пазар.

кредитиране. От своя страна самото банкиране е концентрирано върху традиционни продукти и слабо се предлагат ефективни и доказали своята важност финансови продукти. Данните показват много ниско ниво на синдикираните заеми, съпоставени с БВП под 3% , делът на факторинга е 4% от БВП, а взаимните фондове едва 1%. Тази неразвитост на финансовото посредничество ограничава възможностите за предоставяне на подходящи продукти на икономиката и има неблагоприятен ефект за нейната вътрешна и външна конкурентоспособност.

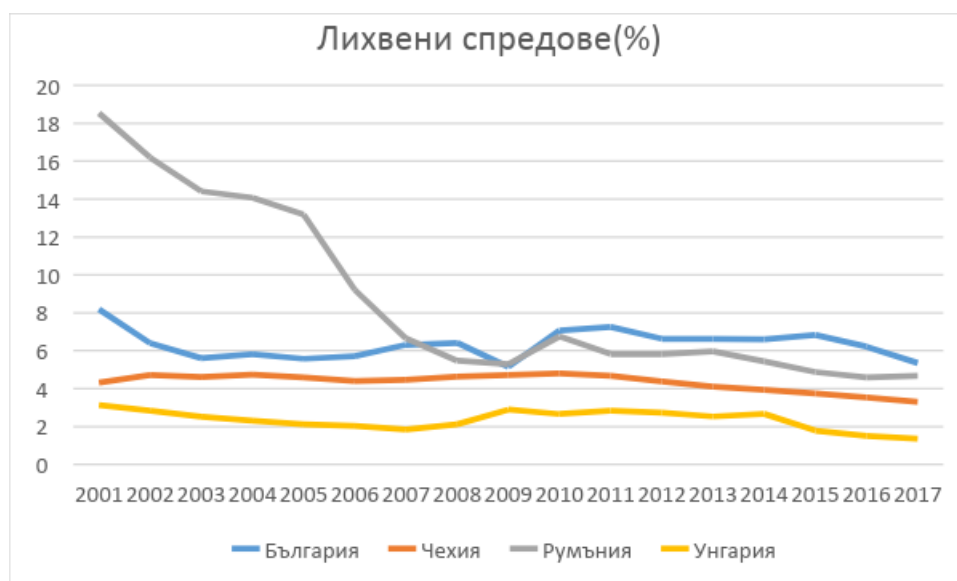
5.2 Ефективност

Ефективността на финансовото посредничество се измерва с показатели като: нетен лихвен марж, спред между кредити и депозити, общи разходи от общо активи, възвращаемост на активите, Воопе индикатора, оборот на капиталовия пазар, оборот на облигациите на борса, котировки на държавни облигации, оборот на облигациите на борса, ефикасност на сетълмента.

- Спред между кредити и депозити

Лихвените спредове в България остават устойчиво високи в целия изследван период от 2001 до 2017 като след 2007 г. са най-високи в сравнение с Чехия, Румъния и Унгария.

Фигура 7

Източник: данни от статистиката на МВФ.

Въпреки конвергенцията в лихвените спредове, което се осъществява в среда на исторически най-ниски лихвени проценти, след 2009 г. спредовете в България остават високи и са най-високи в сравнение с Чехия, Румъния и Унгария.

- Нелихвени приходи от общите приходи

Нелихвените приходи на банките значително нарастват в условията на исторически най-ниските лихвени равнища през последните години. Делът на нелихвените приходи от общо приходите на българската банкова система са малко над средните за ЕС с около 33%.

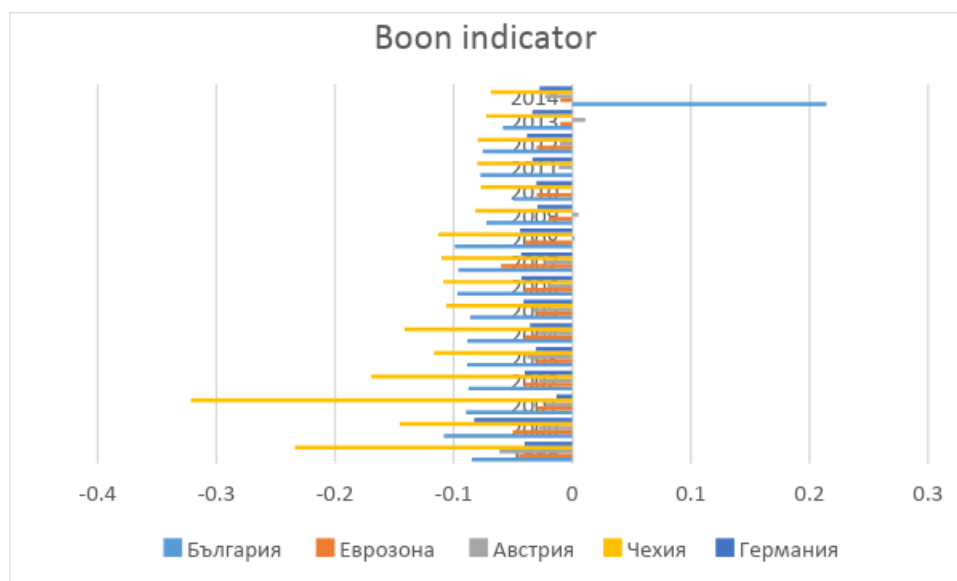
- Възвращаемост на активите и на капитала

Възвращаемостта на капитала е 13,4% при 7,2% за еврозоната. По тези показатели българската банкова система заема устойчиво едно от първите места в ЕС.

- Boone indicator и концентрация на банковата система

Показателят мери степента на конкуренция на банковия пазар на основата на възвращаемостта и ефективността на банковия пазар. Изчислява се като еластичност на печалбата на граничните разходи. Растящите стойности на показателя сигнализират за влошаване на конкуренцията на пазара³⁷⁰. Колкото по-негативни са стойностите на показателя, толкова по-висока е конкуренцията защото ефекта на релокацията е по-висок.

Фигура 8

Източник: МВФ, база данни; Данните за еврозоната са от <https://datamarket.com/data/set/28mf/bank-z-score#!ds=28mf!2rrg=o&display=line>

Измерена чрез този показател, конкуренцията на банковия пазар показва устойчиво ниски стойности. Значително намаляване на стойностите на показателя се наблюдават при Германия след 2000-ната година. Финансово-икономическата криза се отрази върху

³⁷⁰ Hay and Liu 1997; Boone 2001; Boone, Griffith, and Harrison 2005, от 2015 този индикатор не се изчислява за еврозоната.

конкуренцията на пазара в еврозоната и Германия и доведе до нейното ограничаване. Буум показателят заема най-високи отрицателни стойности (най-силна конкуренция) за чешката банкова система, следвана от българската банкова система. Конкуренцията на банковия пазар в България расте докато при чешката намалява и почти се изравняват в годините между 2005-2011. Слив в конкуренцията на пазара настъпва в България през 2014 г., което се свързва с фалита на КТБ. Концентрацията на активите в първите пет банки също се увеличава след фалита на банката от 69% на 78%. Кризите в банковата система са свързани с консолидация и увеличаване на концентрацията. Динамиката на българската банкова система потвърждава тази теза. Тя излезе от кризата през 1997 г. с изключително висока концентрация, която постепенно намалява и достига най-ниските си равнища в периода преди кризата след което отново започва да нараства.

Фигура 9

Източник: МВФ, база данни.

Въпреки това българската банкова система все още не е прекомерно концентрирана, но тенденциите на сливания и поглъщания през последната година вероятно ще доведат до нарастване на концентрацията и намаляване на конкуренцията с всички произтичащи от това последици за пазара и потребителите.

Данните показват висока ефективност на финансовия сектор изразено във високите лихвени маржове, показателите за печалба и ефективните разходи. Неблагоприятни тенденции се наблюдават по отношение на банковата концентрация.

5.3 Достъп до финансовата система

Достъпът до финансовата система се оценява, както по отношение на физическите лица, така и по отношение на малкия и среден бизнес. Световната банка използва показателите за брой на банковите сметки на хиляда възрастни, относителен дял на възрастните лица

с банкови сметки, дигитални плащания и показатели за достъп на МСП до финансиране. Сравнителните данни за България са показани в следната таблица:

Таблица 2

Страни	Възрастни с банкова сметка (%)	Индекс за откритост	Дигитални плащания	МСП със сметка (%)	Получени плащания по сметка (%)	МСП с кредит (%)
България	63	4	52	99	39	40
Румъния	61	н.д.	43	49	29	46
Чехия	82	4	80	99	59	55
Унгария	72	4	67	87	43	37
Полша	78	н.д.	65	52	41	30

Източник: G20 Financial Inclusion Indicators, GPFI, повечето данни са за 2014 г.

По данни на Световната банка относителният дял на възрастните над 15 г., които имат банкова сметка в официална институция през 2014 г. е 63%, което означава, че 37% са изключени от финансовата система. За разлика от физическите лица при фирмите делът на тези с банкови сметки е 99% - значително повече от тези в Румъния, Полша и Унгария.

По банкови клонове на 100 хил. население България е в първите три страни с най-висок дял – с 50,9, Италия 58,6, Австрия 12,0, Румъния 26,6, Унгария 14,6.

Обхватът на дигиталните плащания в България се разширява, но все още е ограничен. Относителният дял на възрастните над 15 г, които извършват дигитални плащания е 52% докато в Чехия, Полша и Унгария техният дял е значително по-голям.

Страната е добре покрита с ПОС терминални устройства, което създава удобство за потребителите. В края на 2017 г. техният брой е около 92 000, а на АТМ устройствата около 5800.

Показателят „получени плащания по сметка“ се доближава до равнищата му на страните от Централна Европа и изпреварва Румъния.

Достъпът до финансиране на малките и средни предприятия е важен показател за финансовото посредничество. По данни на Световната банка 40% от МСП в страната имат кредит. Тези данни се различават от данните от представителното изследване на търсенето на кредит, извършено от ИИИ през 2016 г. По данни от това изследване 45,8% от малките и микропредприятия не ползват никакъв кредит, а при средните този дял е 36,7%. Колкото по-малка е фирмата толкова по-малко кредити използва, което не означава задължително, че достъпът до финансиране е ограничен. Повечето микро и

малки фирми се финансират от собствени спестявания и не прибегват до кредити от финансовата система. На въпроса имате ли намерение да вземете кредит през следващите дванадесет месеца 75% от средните и 67% от малките и микрофирми декларират такива намерения³⁷¹.

Друг показател за достъпа до финансовата система е съставният „индекс на откритост“. В него са комбинирани показатели за наличност на информацията за финансовите услуги: ясен текст и липса на скрити текстове, задължителен стандартен формат за предоставяне на информацията; наличие на показател за обща цена на кредита и др. По този показател България е постигнала максимална стойност, което по-скоро отразява спецификата на измерването му – чрез регулаторните изисквания, а не фактическото им прилагане и съблюдаване от финансовите институции.

Като цяло достъпът до финансиране измерен с посочените индикатори се подобрява. Сравнението с четирите от новите държави-членки на ЕС показва, че Чехия изпреварва останалите страни по почти всички показатели, докато България изостава по отношение на относителния дял на възрастните с банкова сметка, делът на лицата, които получават доходите си по сметка, делът на лицата, които извършват дигитални разплащания.

Показателите за достъп до финансовите пазари включват процент на пазарна капитализация извън първите 10 най-големи компании, процент търгуван обем извън първите десет най-големи фирми, доходност на 3 и 10 годишни ДЦК, съотношение между вътрешни към общи дългови ценни книжа, дял на частните от общо дълговите ценни книжа. За повечето от тези показатели не са налични сравнителни данни за ЕС (Евростат) и глобално (статистика на Световната банка и МВФ).

Тези данни, колкото и фрагментарни да са, показват, че финансовото посредничество в България все още е твърде ограничено в една сравнително малка клиентска база. Значителна част от населението не е обхваната от финансовата система. Разширяването на клиентската база на финансовите посредници остава основно предизвикателство и потенциал за развитие и догонване на развитите страни.

5.4 Стабилност на финансовата система

Стабилността на финансовата система се включва в методологията на Световната банка и на Международния валутен фонд като сравнително нов комплекс от индикатори за финансовото посредничество. Стабилността на банковия сектор се оценява и от различните органи за финансова стабилност на ЕС. В тази връзка ще изследваме стабилността на българската банкова система по двете методологии, въпреки че някои от елементите им се повтарят.

³⁷¹ www.bbr.bg/bg/n/institutyt-za-ikonomicheski-izsledvanija-na-ban-predstavi-rezultatite-ot-nacionalno-prouchvane-na-biznes-sredata-sred-1-023-bylgarski-kompanii

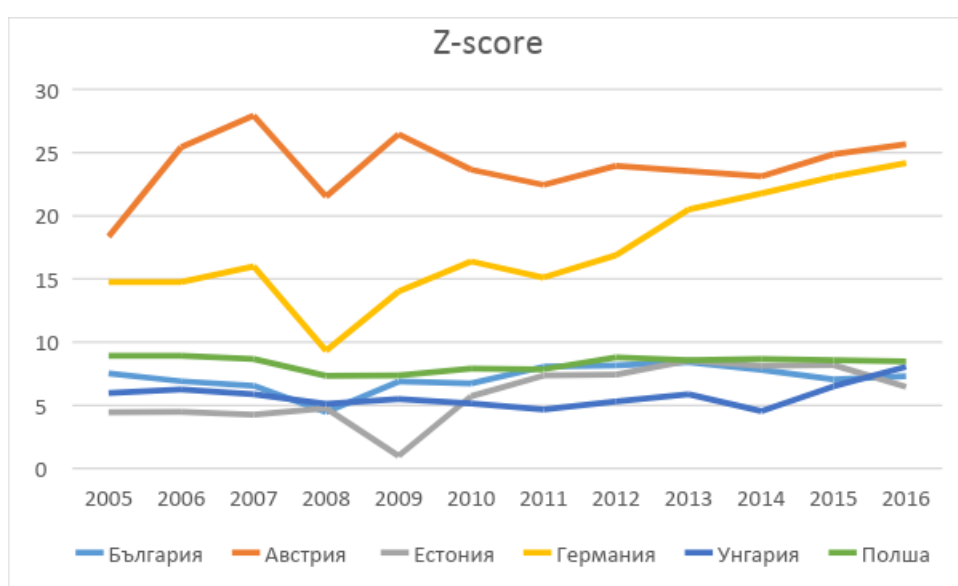
- Z-score.

Според методологията на Световната банка този показател се използва за оценка на вероятността от неплатежеспособност на банковата система и сравнява буфера на банковата система на съответната страна (капитализация и възвращаемост) с волатилността на тази възвращаемост. Изчислява се по следния начин:

$(ROA + (equity/assets))/sd(ROA)$; където

$sd(ROA)$ – стандартното отклонение на ROA.

Фигура 10

Източник: МВФ

Стойностите на този интегрален показател на новите държави-членки на ЕС са значително по-ниски от тези на развитите страни. Данните за България показват относително стабилни стойности по-високи от тези на Естония и Полша.

Българската банкова система поддържа устойчиво едни от най-високите равнища на капиталова адекватност. Качеството на активите в банковата система значително се влошава от началото на кризата и достига исторически високи нива, но през последните години бележи тенденция на подобряване. Банковата система е ликвидна. Другият показател за стабилността – валутният риск в системата, измерен чрез нетна позиция в чужда валута би трябвало да се интерпретира специфично за България като еврото не се третира като чуждестранна валута поради установения паричен режим и фиксирането на националната валута към еврото. Експозициите по останалите валути са пренебрежимо малки и не създават валутни рискове както по отношение на пасива така и по отношение на актива на банковата система.

Основен риск за стабилността на банковата система са необслужваните кредити, които след кризата бележат тенденция на намаляване.

Показателите за стабилност на финансовите пазари включват: Волатилност, измерена чрез стандартно отклонение/средно на борсовия индекс държавните облигации, чувствителност към манипулиране на доход, цена/доход, даяци/срок, краткосрочни облигации/общо облигации, корелация с възвращаемостта на основни облигации (Германия, САЩ). Поради ограничеността на данните не би могъл да се направи цялостен анализ на тази част от финансовата система

Оценката на стабилността на банковата система според механизма на ЕБО³⁷² показва висока степен на стабилност на финансовата система.

След финансово-икономическата криза и нестихващите турбуленции в европейската банкова система, беше създадена нова регулаторна и институционална рамка – т.нар. нова европейска финансова архитектура призвана да гарантира стабилността на финансовата система и да я предпазва от кризите. Важна част от новата рамка е механизма за превенция, в който оценката на стабилността на системата и ранното диагностициране на дисбаланси играе ключова роля. Един от широко прокламирания инструмент за това от Европейския банков орган (ЕБО) – е т.нар. „Табло за оценка на риска“ (EBA Risk Dashboard). Този инструмент е част от текущата оценка на риска, провеждана от ЕБО и се явява допълнение към Доклада за оценка на риска. В Таблото експлицитно са посочени основните рискове и уязвимости в банковия сектор на ЕС. То трябва да служи като система за ранно предупреждение за рисковете в европейската банкова система. Предимството на този механизъм е, че оценява фактическото състояние на банковите системи чрез конкретни диапазони за допустимите стойности на показателите за риска. Показателите са подредени в т.нар. „Светлинна карта“ според рисковите тавани в три категории на принципа на светофара: зелено означава нисък риск, с жълто е обозначен междинен риск и с червено висок риск по съответния показател.

Основните показатели таблицата за оценка са групирани в четири блока:

- платежоспособност,
- кредитен риск и качество на активите,
- доходност и
- структура на баланса.

Таблица 3 Светлинна карта (Heatmap) с рискови индикатори

Показател	България	ЕС
Платежоспособност		

³⁷² Тази част е публикувана в Инвестор.бг, „Работят ли европейските инструменти за оценка на банковата стабилност?“

Съотношение на капитала от първи ред над 15 % - зелено 12-15% – жълто под 12% - червено	19,74	16
Съотношение на базовия собствен капитал от първи ред Над 14 % - зелено 11-14% – жълто Под 11% - червено	19,31	14
Кредитен риск и качество на активите		
Необслужвани кредити от всички кредити под 3 % - зелено 3-8% – жълто Над 8% - червено	9,1	3,6
Impairment coverage ratio of gross non-performing loans and advances Над 55 % - зелено 40- 55-% – жълто Под 40% - червено	60,2	46,0
Forbearance ratio for loans and advances Под 1,5 % - зелено 1,5-4% – жълто Над 4% - червено		2,3
Структура на баланса		
Кредити/депозити	73,0	116,2

Под 100 % - зелено		
100-150 % – жълто		
над 150 % - червено		
Дълг/капитал	10,5	11,3
Под 12 % - зелено		
12-15 % – жълто		
над 15 % - червено		
Доходност		
Възвращаемост на капитала	13,4	7,2
Над 10% - зелено		
6-10% – жълто		
Под 6% - червено		
Разходи/приходи	45,7	63,8
под 50% - зелено		
50-60% – жълто		
Над 60% - червено		

Забележка : данните са към второ тримесечие на 2018 г.

Данните показват, че от девет показателя българската банкова система показва нисък риск по седем. В най-рисковият диапазон е единствено равнището на необслужваните кредити, докато висок риск в ЕС се отбелязва при съотношението разходи/приходи и равнището на покритие на необслужваните кредити. В повечето случаи се отбелязва умерен риск в ЕС, докато при българската банкова система умерен е риска само при равнището на покритие на необслужваните кредити. При анализа на отделните групи показатели се разкриват основните предимства и уязвимости на системата.

Българската банкова система показва висока степен на платежоспособност като и двата показателя - съотношение на капитала от първи ред и съотношение на базовия собствен капитал от първи ред значително надвишават средните стойности в ЕС. Българската

банкова система е една от най-високо капитализираните банкови системи в ЕС и то устойчиво през дългогодишен период от време.

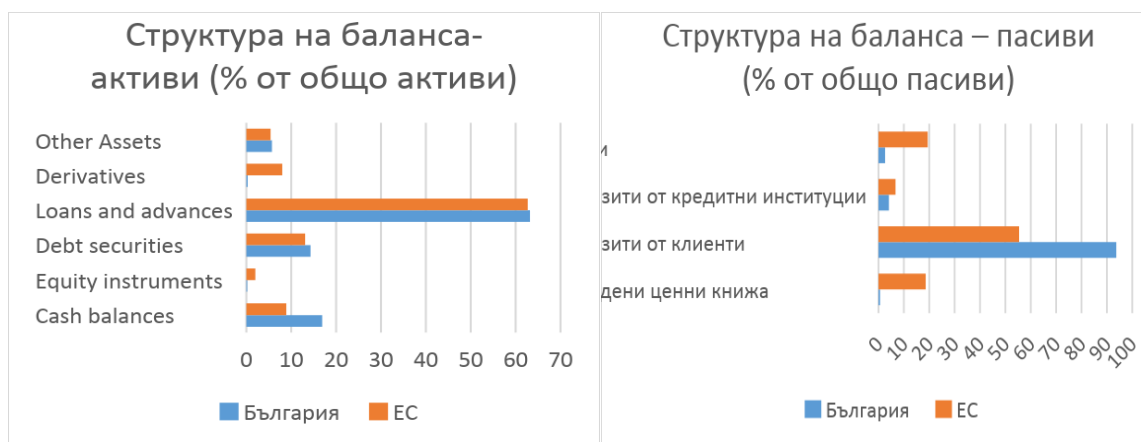
Кредитният риск и качеството на активите в българската банкова система, измерени с равнището на необслужваните кредити е значително по-високо от средното за ЕС и е с около един процент над равнището, от което се оценява риска като висок. Стойностите на този показател в българската банкова система далеч не са най-високи. За сравнение, в Кипър стойността е 34,1%, Гърция 44,8%, Италия 9,7%, Португалия 12,0%. Допълнителен фактор за ограничаване на риска в системата е и равнището на покритие на необслужваните кредити, което е 60,2 % значително над границата от 55%, над която стойността на този показател се оценява като нисък риск. Средното за ЕС е в по-рисковата зона - на средния риск от 46%.

Допълнителен показател за риска в банковата система, е показателя за обща експозиция към пазара на имоти. Българската банкова система е най-слабо концентрирана в този сектор (на трето място в ЕС с най-нисък относителен дял), обхващащ 10,8 % срещу 25,8% средно за ЕС. Необслужваните кредити в този сектор обаче са 33,9% като само при Гърция стойността на този показател е по-висока, докато средното за ЕС е 4,5%. Въпреки, че делът на експозициите в този сектор са малко, то тяхното качество е в критично състояние, което се отразява и на общото равнище на необслужваните кредити. Друг показател, използван от ЕБО, който сигнализира за натрупването на дисбаланси и рискови експозиции в банковата система, е относителният дял на експозициите в сектор строителство. В България този показател е 7,3% от всички експозиции към нефинансови предприятия, а средното за ЕС е 6,3%. Делът на необслужваните кредити в този сектор също е висок – 27,8% срещу 16,3% средно в ЕС. В седем страни стойностите на този показател са по-високи от тези в България.

В структурата на баланса съотношението между кредити и депозити в българската банкова система е едно от най-ниските в ЕС и не представлява риск за системата доколкото е 73% - под тавана от 100% под който се отчита като нисък риск, докато средното за ЕС е 116% - умерен риск.

Структурата на актива в баланса на българската банкова система е много близка до тази на ЕС, с изключение на паричните салда, който е значително по-висок в България – пето място от всички държави-членки на ЕС. Също малко повече ценни книжа се поддържат в българската банкова система за разлика от средното в ЕС.

Фигура 11

Структурата на пасива на българската банкова система значително се различава от тази на ЕС, което отразява спецификата на заемния ресурс в страната. Българската банкова система е най-силно доминираната от депозитите, които обхващат 93,7% от всички пасиви, докато в ЕС средното равнище е 55,4%. Издадените ценни книжа са също незначителни в пасива, тъй като повечето банки са субсидиари на чуждестранни банки.

Докато доходността остава основен риск за европейската банкова система, показателите за доходност на банковата система в България отбелязват устойчиво високи стойности. Възвращаемостта на капитала е почти два пъти по-висока от средното за ЕС, съответно 13,4% срещу 7,2%. България е на трето място в ЕС по този показател. Възвращаемостта на капитала в ЕС е в рамките на средното равнище на риск, докато съотношението на разходите към приходите показва висок риск с 63,4%, т.е. над тавана от 60%. Съотношението на разходите към приходите в българската банкова система е в ниско рисковата зона – 45,7% и едно от най-ниските равнища в ЕС, което показва висока ефективност.

Заклучение

В литературата понятието за финансово посредничество се разширява, разширяват се и подходите за измерване на неговата роля за развитие на икономиката и домакинствата. Разработените от Световната банка индикатори представляват методологическа рамка за оценка на финансовото посредничество. Връзката между развитието на финансовия сектор и икономическия растеж е обект на сериозно преосмисляне през последното десетилетие. Ортодоксалното мислене, че колкото е по-развита финансовата система и по-широко финансовото посредничество толкова по-добре се развива икономиката, се поставя под съмнение особено предвид зачестяващите финансови кризи. В теорията вече се поставя акцент върху финансовата стабилност, която дори и при развит финансов сектор може да окаже неблагоприятно влияние върху икономическия растеж. Ето защо оценката на финансовото посредничество и финансовия сектор трябва да включва и показателите за финансова стабилност.

В структурата на българския финансов сектор доминира банковия сектор, а небанковият слабо нараства – процес който се забави по време на кризата. С принос в заетостта

между 2 и 3% финансовият сектор създава през последните десет години между 6 и 8% от брутна добавена стойност в икономиката.

Неговото развитие се определя до голяма степен от тенденциите и регулаторната рамка в ЕС. Рисковият профил на системата се влоши в годините на кризата под влиянието на вътрешни и външни фактори, но остана стабилна на редица външни и вътрешни шокове, които бяха абсорбирани.

Според двата механизма за оценка на стабилността българската финансова система – на Световната банка и на Европейския банков орган е стабилна, което не означава, че няма рискове, но високата капитализация и висока платежоспособност създават достатъчно буфери за посрещане на бъдещи предизвикателства. Засилването на надзора на финансовата система включително надзорът на системата като цяло и пруденциалният надзор създават допълнителни условия за стабилността на системата.